

Mehmet Akif Ersoy
Üniversitesi

UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ

dergipark.org.tr/tr/pub/makuubd

Yıl

2025

Cilt

09

Sayı

02

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ

(MAKÜ-Uyg. Bil. Derg.)

(Cilt/Volume: 9 Sayı/Issue: 2 Yıl/Year: 2025)

Sahibi / Publisher

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin DALGAR

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Correspondence Manager in Charge

Prof. Dr. Ali APALI

Editör

Prof. Dr. Ali APALI

Alan Editörleri/ Field Editors

Prof. Dr. Adnan KALKAN (Yönetim Bilişim Sistemleri/ Management Information Systems)

Doç. Dr. Ahmet TERZİ (Muhasebe ve Finans/Accounting and Finance)

Doç. Dr. Eda KÖSE (Muhasebe ve Finans/Accounting and Finance)

Doç. Dr. Fatma Gül ALTIN (Üretim ve Operasyon Yönetimi/Production And Operations Management)

Doç. Dr. Hakan TUNÇ (Dış Ticaret/Foreign Trade)

Dr. Öğr. Üyesi Süreyya KOVACI (İktisat/ Economy)

Editör Yardımcısı / Associate Editor

Dr. Öğr. Üyesi İlknur SARAL

Yazışma Adresi / Correspondence

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu

BURDUR / Bucak

<http://dergipark.org.tr/tr/pub/makuubd>, makuubd@mehmetakif.edu.tr

Mizanpaj Editörü / Layout Editor

Dr. Öğr. Üyesi İlknur SARAL

Dil Editörü / Language Editor

Arş. Gör. Bahadır Hamza GÜL

Sekreteryaya/ Secretariat

Arş. Gör. Simge COŞKUN

Kapak Tasarım / Cover Design

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin KAYABAŞI

Baskı / Print

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

MAKÜ Rektörlüğü Basım Merkezi-100

Danışma Kurulu-Bilim Kurulu /Advisory Board

- Prof. Dr. Arzu ŞENCAN ŞAHİN (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Cemal ZEHİR (Yıldız Teknik University, Türkiye)
Prof. Dr. Durmuş ACAR (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye)
Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR (Muğla Sıtkı Koçman University, Türkiye)
Prof. Dr. Erkan POYRAZ (Muğla Sıtkı Koçman University, Türkiye)
Prof. Dr. Erman COŞKUN (Sakarya University, Türkiye)
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ (Adnan Menderes University, Türkiye)
Prof. Dr. Feriştah SÖNMEZ (Adnan Menderes University, Türkiye)
Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ (Ardahan University, Türkiye)
Prof. Dr. Hayrettin USUL (İzmir Kâtip Çelebi University, Türkiye)
Prof. Dr. Himmet KARADAL (Aksaray University, Türkiye)
Prof. Dr. İbrahim Atilla ACAR (İzmir Kâtip Çelebi University, Türkiye)
Prof. Dr. İsmail BEKÇİ (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet KARACA (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Nawab KHAN (Aligarh Muslim University, India)
Prof. Dr. Nezihe Figen ERSOY (Anadolu University, Türkiye)
Prof. Dr. Özlem ÇETİNKAYA BOZKURT (Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye)
Prof. Dr. Ramazan ERDEM (Süleyman Demirel University, Türkiye)
Prof. Dr. Selahattin KARABINAR (İstanbul University, Türkiye)
Prof. Dr. Yücel BOZDAĞLIOĞLU (Adnan Menderes University, Türkiye)

Derginin Amacı ve Kapsamı

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, 6 ayda bir olmak üzere (Mart ve Eylül) yılda 2 sayı olarak yayımlanan, elektronik ortamda uygulamalı sosyal ve beşeri bilimlerle ilgili olan tüm taraflara ulaşmayı hedeflemektedir. Kısaltılmış adı “MAKÜ-Uyg. Bil. Derg.” olan dergi, bilimsel ve hakemli bir dergi olup, yayım dili Türkçe ve İngilizce dilleridir. Uygulamalı Bilimler Dergisi, tüm uygulamalı bilimler yükseköğretim kurumlarının ve uygulamalı bilim fakültelerinin bünyelerindeki bölümlerden ve bu bölümler ile ilişkili uygulamalı sosyal ve beşeri bilimleri kapsayacak şekilde üretilen özgün bilimsel çalışmaları yayımlamayı amaçlamaktadır.

Dergi Kurulları

Dergi yayım kurulunun iki sosyal ve beşeri bilim alan üyesi, sosyal ve beşeri bilim alan editörü tarafından, üç yıllığına görevlendirilir. İlgili editörler, yayım kurulu üyelerini gerektiğinde değiştirebilir. Yayım Kurulu ve Editörlerin görevleri, yükseköğretim kurumları kadrolarına bağlı olup, herhangi bir nedenden dolayı yükseköğretim kurumlarından ayrılanların görevleri de otomatik olarak sonlanmaktadır. Bu durumda ilgili editör, görevi yükseköğretim kadrosunda bulunan bir başka öğretim üyesine devreder. Bilim/Danışma Kurulu üyeleri, editörler tarafından, belirlenen profesör ünvanlı öğretim üyelerinden izinleri doğrultusunda belirlenir. Dergiye gönderilen çalışmaları değerlendirecek olan hakem kurulu üyeleri ise doktor ünvanına sahip, öğretim üyelerinin izinleri doğrultusunda ilgili alan editörleri tarafından belirlenir.

Dergi Yayım Süreci ve Kuralları

Dergide yayımlanmak üzere gönderilen bilimsel çalışmalar, editör ve/veya yayım kurulu tarafından dergi ilke ve yazım kurallarına uygunluğu incelenir. Uygun bulunan özgün çalışmalar, bağımsız hakemlik “peer-review” ilkeleri doğrultusunda hakem kurulundan en az 2 hakeme gönderilir. Hakemlerden 15 gün içerisinde değerlendirme kabul onayı gelmediği takdirde çalışma başka bir hakeme gönderilir. Ayrıca değerlendirilmesi amacıyla hakemlerden 1 ay içerisinde değerlendirme raporu gelmediğinde çalışma değerlendirilmek üzere başka bir hakeme gönderilir. Hakemlerden gelecek kararlar doğrultusunda özgün çalışmalarla yayımlanır ya da reddedilir. Dergi yayım ilkelerine ve yazım kurallarına uygun olmayan çalışmalar çalışma sahibine/sahiplerine düzeltmeleri sağlanmaları için geri gönderilir.

Dergide yayımlanan çalışmalar için ücret alınmamakla birlikte, çalışması yayımlanan yazar/yazarlara da ücret ödenmemektedir. Ayrıca yazar/yazarlar, dergiye gönderilen çalışmaların tüm yayım haklarının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi’ne ait olduğunu kabul eder. Dergide yayımlanan çalışmaların bilimsel ve hukuksal sorumluluğu yazarlarına aittir.

*Dergimizin bu sayısı,
Kâşgarlı Mahmud'a
ithaf edilmiştir...*

Editörler'den

T.C. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik Yüksekokulu kurulduğu günden itibaren çağın gerektirdiği bilimsel yeterliliklere sahip, yerele kök salmış ancak evrensel değerlere açık, bilimin rehberliğini ilke edinen, yaratıcı ve eleştirel düşünebilen, özgür ve özgürlükçü, etik değerleri önemseyen, doğa ve çevre bilinci gelişmiş, dinamik, araştırmacı, girişimci özelliklere sahip, sanat ve spor alanlarıyla da ilgili bireyler yetiştirmek ve bilimsel araştırma geliştirme faaliyetleri ile bölgesel ve ulusal sorunlara yönelik çözümler sunan misyonu ve vizyonu doğrultusunda 17. yılını tamamlamıştır. Genç ve aktif kadrosu ile yurtiçi ve yurtdışı bilimsel etkinliklere katılmak başta olmak üzere birçok bilimsel çalışmanın içerisinde bulunmuş ve elde ettiği bilgi ve deneyimi ile **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi**'ni bilim dünyasına kazandırmıştır.

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, "İstiklalden İstikbale" sloganı ile bilim üreten üniversiteler arasında araştırmacı bir üniversite olarak Mehmet Akif Ersoy'un yaktığı ışık ile özgün sosyal ve beşeri bilimler alanlarına ait çalışmalarını bilim dünyası ile buluşturma amacı ile ilk sayısını 2017 yılının Ekim ayında yayınlamıştır. Dergimiz siz bilim insanlarının sağlayacağı katkılar ile varlığını sürdürmeye ve gelişmeye devam edecektir.

Editör

Prof. Dr. Ali APALI

Bu Sayının Hakemleri (Reviewers for This Issue)

Prof. Dr. Bahset KARSLI	Akdeniz University
Prof. Dr. Batuhan GÜVEMLİ	İstanbul University -Cerrahpaşa
Prof. Dr. İlkey ŞAHİN	Erciyes University
Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI	Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TERZİ	Kayseri University
Assoc. Prof. Dr. Cemalettin HATİPOĞLU	Bandırma Onyediy Eylül University
Assoc. Prof. Dr. Güler Ferhan ÜNAL UYAR	Akdeniz University
Assoc. Prof. Dr. Günay Deniz DURSUN	İstanbul Beykent University
Assoc. Prof. Dr. Hamid DERVİŞ	Kastamonu University
Assoc. Prof. Dr. Koray ÇETİNCELİ	Süleyman Demirel University
Assoc. Prof. Dr. Mahmut Sami ÖZTÜRK	Süleyman Demirel University
Assoc. Prof. Dr. Nuri AVŞARLIGİL	Akdeniz University
Assoc. Prof. Dr. Tolga GÜL	Isparta Uygulamalı Bilimler University
Assoc. Prof. Dr. Yasemin APALI	Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Asst. Prof. Dr. Gümrah Can BAŞDAĞ	Kilis 7 Aralık University
Asst. Prof. Dr. Hande Ayhan GÖKCEK	İstanbul Gelişim University
Asst. Prof. Dr. Mehmet Ali DEMİR	Çankırı Karatekin University
Asst. Prof. Dr. Serdar OKAN	Gümüşhane University
Asst. Prof. Dr. Serhat ŞAMİL	Karamanoğlu Mehmetbey University
Dr. Lecturer Orhan ÇELİKER	Atatürk University

Dizinler ve Platformlar (Indexes and Platforms)

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, uluslararası hakemli ve indeksli bir dergi olup aşağıdaki dizinlerde taranmaktadır.

Google Scholar

Sobiad (Sosyal Bilimler Atıf Dizini)

DRJI (Directory of Research Journals Index)

ASOS Index (Academia Sosyal Bilimler İndeksi)

Index Copernicus

MAKÜ UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ

(MAKÜ-Uyg. Bil. Derg.)

Cilt/Volume 9, Sayı/Issue 2, Yıl/Year 2025

İÇİNDEKİLER

Danışma Kurulu-Bilim Kurulu.....	
Derginin Amacı ve Kapsamı, Dergi Kurulları, Dergi Yayım Süreci ve Kuralları	
Editörler'den	
Bu Sayının Hakemleri	
Dizinler ve Platformlar	
İÇİNDEKİLER.....	

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Osmanlı Dönemi Modernleşme Sürecinde Feminizm ve Kadın Cemiyetleri (Feminism and Women's Societies in The Modernization Process of The Ottoman Period) <i>Kemaleddin TAŞ</i> , <i>Betül MUTLU</i>	92
Aktif Kârlılığının Anatomisi: Bist Xgıda Endeksi Şirketlerinde Panel Nedensellik Analizi (Anatomy Of Return On Assets: Panel Causality Analysis In Bist Xgıda Index Companies) <i>Mustafa TERZİOĞLU</i> , <i>Oğuzhan ÇARIKÇI</i>	113
Lojistik Sektöründe Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti ve İşletme Performansı İlişkisi: Burdur Örneğinde Nitel Bir İnceleme (The Relationship Between Service Quality, Customer Satisfaction and Business Performance in the Logistics Sector: A Qualitative Review on the Burdur Case) <i>Ali Rıza ULU</i> , <i>Raşit ACAR</i>	132
Muhasebe Etiği Üzerine Yazılan Makalelerin Bibliyometrik Analizi (Bibliometric Review of Scholarly Articles on Accounting Ethics) <i>Mustafa İlker ORMANI</i> , <i>Gökhan DİNÇ</i> , <i>Harun ÖĞÜNÇ</i>	166
Visualizing Urban Identity: An Evaluation of Urban Sketchers Gatherings (Kent Kimliğini Görselleştirmek: Urban Sketchers Etkinlikleri Üzerine Bir Değerlendirme) <i>Esra BAYAZIT</i>	191
Çalışan Kadınların Kariyer Engelleri: Isparta İlinde Faaliyet Gösteren Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma (Career Obstacles of Working Women: A Study On Accounting Professionals Operating In Isparta Province) <i>Aziz Gökhan ÖZKOÇ</i> , <i>İsmail BEKÇİ</i> , <i>Fatma CESUR</i>	214
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Karbon Emisyonu Üzerine Etkisi: BRICS-T Ülkeleri için Panel Veri Analizi (The Impact of Foreign Direct Investment on Carbon Emissions: Panel Data Analysis For BRICS-T Countries) <i>Tuğba KONUK</i>	229

Türkiye'nin Bilgisayar Bilimi ve Bilgi Sistemleri Araştırma Alanındaki Bilimsel Üretkenliğinin Değerlendirilmesi ve Daha İyisi İçin Öneriler

(An Assessment of Turkey's Scientific Productivity in the Field of Computer Science and Information Systems Research Area and Recommendations for Improvement) *Ömer Faruk ŞAYLAN, Muhammet DAMAR* 240

Kurumsal Kalite, Belirsizlik ve Kamu Yatırımları:

Türkiye Üzerine Bir İnceleme

(Institutional Quality, Uncertainty and Public Investments: A Study on Turkey) *Ece TOPOĞLU, Tuba AKAR* 287

Derleme Makale/Review Article

Lojistik Hizmet Kalitesi ile Müşteri Memnuniyeti Arasındaki İlişki: Bir

Meta Analiz Çalışması (The Relationship Between Logistics Service Quality and Customer Satisfaction: A Meta-Analysis Study) *Ramazan GÜNDEM* 310

Dergi Yayın İlkeleri.....

HAKEM DEĞERLENDİRME FORMU .....

Osmanlı Dönemi Modernleşme Sürecinde Feminizm ve Kadın Cemiyetleri

Kemaleddin TAŞ^{1*}, Betül MUTLU²

¹ Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Sciences, Department of Sociology of Religion, Isparta, Türkiye

² PhD Student, Süleyman Demirel University, University of Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Sciences, Isparta, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 30.05.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 11.06.2025

Doi: 10.31200/makuubd.1710101
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Feminizm, Batı'da ortaya çıkışından günümüze uzanan tarihsel süreçte çeşitli yansımalarıyla geniş bir yelpazede yer alan bir tartışma alanı olarak varlığını devam ettirmektedir. Fransız İhtilali'nden sonra Batı'da kadınlar, sosyal, kültürel ve siyasi haklarını elde etmek üzere girişimlerde bulunmuştur. Batı'da kadının eğitim hakkı, mülk edinmesi, miras hakkı ve oy kullanma hakkını elde etme isteği ön plana çıkan istekler olmuştur. Bu istekler, tarihsel süreçler içinde farklılıklar göstererek gerçekleşmiştir. Bu bağlamda erkeğin mutlak egemenliği karşısında gözle görülür, somut gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler temelinde ideoloji eksenli feminist teoriler üzerine kurulan kadın örgütlerinin kazanımları, evrensel olmaya başlamıştır. Kadın sorunsalı çerçevesinde Batı'da yaşanan bu gelişmeler, süreç içerisinde daha değişik biçimlerde Osmanlı'ya da yansımıştır. 19. yüzyıldan itibaren Batı'daki feminizm ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmeye başlayan Osmanlı'da modernleşme süreci ile kadınların yaşadıkları sorunlar basın, yayın ve edebiyat aracılığıyla gündeme gelmiştir. Herkes için eşitlik ve hürriyet söylemleriyle ortaya çıkan II. Meşrutiyet Dönemi, feminizmin Osmanlı'da bilinmeye başladığı ve tartışıldığı zaman dilimidir. Bu dönemde çok sayıda dergi ve gazete bizzat kadınlar tarafından çıkarılmış, aynı zamanda kadınların eğitimi, sosyalleşmesi ve çalışma hayatına katılması için destek olmak mahiyetiyle kurulan kadın cemiyetleri de aktif rol üstlenmişlerdir. Kadınların kamusal alanda görünür olmaya başlaması, gösterilen bu çabaların bir ürünüdür. Bu kazanımlar, kadınların yaşadığı sorunların feminizm teması ve feminizm konusundaki gelişmeler ışığında ele alınmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda makalenin

ana eksenini, Osmanlı modernleşme sürecinde sosyal, kültürel ve siyasal alanda ortaya çıkan feminizm tartışmaları ve Osmanlı Dönemi kadın hareketleri oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Feminizm, Osmanlı, Tanzimat, Meşrutiyet, Kadın Cemiyetleri.

Feminism and Women's Societies in The Modernization Process of The Ottoman Period

ABSTRACT

Feminism, continues to exist as an area of discussion in a wide range of historical processes dating from its emergence in the West to the present day. After the French Revolution, women in the West made attempts to obtain their social, cultural and political rights. In the West, women's rights to education, to acquire property, to inherit, and to vote have been prominent aspirations. The developments in accordance with these demands were realized by showing differences within historical processes called Waves. In this context, there have been visible, concrete developments in the face of the man's absolute dominance. Based on these developments, the gains of women's organizations, which were founded on feminist theories with an ideological axis, have started to become universal. The developments in the West within the framework of the women's problem were reflected in the Ottoman Empire in a different way. Starting from 19th century the Ottomans began to closely follow the developments related to feminism in the West. With the modernization process that began with Tanzimat in the Ottoman Empire, women's problems were brought to the agenda through media and literature. The Second Constitutional Era, which emerged with the discourses of equality and freedom for all, was the period when feminism became known and debated in the Ottoman Empire. During this period, many magazines and newspapers were published by women themselves, and they also played an active role in the societies established to support women's education, socialization and participation in the working life. Even the fact that women are starting to be visible in public is a product of the efforts that have been made. These achievements have provided the basis for discussion of the problems women experience in the light of the theme of feminism and the developments in feminism. In this context, the main axis of the article consists of the feminism debates that emerged in the social, cultural and political fields during the Ottoman modernization process and the women's movements of the Ottoman Period.

Keywords: Feminism, Ottoman, Tanzimat, Constitutional Monarchy, Women's Societies.

1. GİRİŞ

Feminizm, en temel şekliyle, “cinslerin eşitliği kuramı üzerine temellenen, kadınlara eşit hak talebi akımı” olarak tanımlanabilir. Latince kadın anlamına gelen femina sözcüğünden türetilmiştir. Bu kavram öncelikle erkekte kadınsılık anlamını taşıyan feminen sözcüğüne dönüşüp Fransızcaya yerleşmiştir. İngilizceye girerek womanism (kadıncılık) teriminin yerini alışı ise 1890'lara rastlar. Kavram zamanla ilk anlamını yitirerek günümüzdeki yaygın anlamını kazanmıştır (Özbudun, 1984, s.5). Feminizm, sözlük anlamı itibariyle “toplumda kadının haklarını çoğaltma, erkeğin hakları düzeyine çıkarma, eşitlik sağlama amacını güden düşünce akımı ve kadın hareketi” olarak ifade edilmiştir. Bu doğrultuda feminist kavramı da “feminizm yanlısı kimse veya görüş” (TDK, 2011, s.859) şeklinde anlam bulmaktadır.

Feminizm, erkeklere tanınan toplumsal, ekonomik ve siyasal hakların tamamının kadınlara da verilmesini savunan ve kadının toplum içindeki rolünü genişletmek isteyen bir öğretilerdir. Başka bir ifadeyle feminizm, “cinsiyeti (gender) önemli ve temel analiz birimi olarak gören faaliyetler, teoriler, varsayımlar, felsefeler ve yaklaşımlar demeti” olarak tanımlanabilen, disiplinler arası bir akademik biliş tarzıdır. Farklı görüşleri savunan feminist gruplar ve yaklaşımlar olmasına rağmen tüm feministlerin ortak hedefi kadınların durumunu iyileştirmeyi amaçlayan bir mücadele sürdürmektir. Feministlere göre iktidar sahiplerinin erkekler olması dolayısıyla dünyadaki tarih, iktisat ve siyaset bilimleri kadınların değişim ve gelişimlerini görmezden gelmektedir. Kadınların toplum ve devlet içindeki rolleri hep yedekte kalmaktadır. Ancak erkeklerin bulunmadığı durumlarda kadınların istihdamı söz konusudur. Kısacası hem kamusal hem de özel alan ile ilgili bir kavram olan feminizm; iktisadi, hukuki, siyasi ve toplumsal araçlar ve düzenlemeler yoluyla kadınların dışlanmışlık ve ezilmişliği kavramlarını temel alan bir doktrindir (Ataman, 2009, s.2). Bahsi geçen anlamlarına eşdeğer bir şekilde, bir ideoloji olarak da “Feminizm” kadınların sistem içindeki konumlarının analizi, kadınlık bilincinin hangi sosyolojik temellere dayandırılması gerektiği, kadının sistem içinde maruz kaldığı baskının incelenmesi vb. konularda teoriler üreten, kadınların her alanda desteklenmesine işaret eden bir akımdır.

Hem kamusal alan hem özel alanla ilgili bir kavram olan feminizm iktisadi, hukuki, siyasi ve toplumsal araçlar ve düzenlemeler üzerinden kadınların dışlanmışlığını ve ezilmişliğini hedef almaktadır. Bu genel tanımları göz önünde bulundurulduğunda, temel olarak kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan feminizm, kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi aile, eğitim, iş dünyası, siyasi hayat, kültür ve tarih gibi geniş bir yelpaze

içinde çok çeşitli parametreler çerçevesinde sorgulayan bir harekettir. Bu bağlamda feminizmi temelde “kadın hakları hareketi” ve “kadının kurtuluşu hareketi” olarak değerlendirmek mümkündür. Bu hareketlerin amacı ise kadınların cinsiyetleri nedeniyle dezavantajlı durumlarının ortadan kaldırılması gerektiğidir (Conway, 2000, s.99-107). Dolayısıyla feminizm, genel olarak kadın ile erkek arasındaki güç ilişkisini değiştirmeyi hedefleyen bir hareket ya da kadınların eşitsizliği, sömürülmesi ve baskı altında tutulmasını değiştirmeyi amaç edinmiş sosyal, psikolojik ve ekonomik yanları olan siyasi bir proje olarak ele alınabilir.

Her ne kadar Orta Çağlara kadar dayandırılanlar olsa da birinci dalga feminizmin 17. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bunun nedeni ise kapitalizmin getirdiği düzen olarak gösterilir. Sanayileşme ile geleneksel aile yapısının dolayısıyla da kadın anlayışının değişmesi kadınları ikinci plana itmiştir. Sanayi Devrimi sonrasında “aile ücreti” kavramı, erkeğin çalışarak kadın ile çocuklardan oluşan tüm ailenin geçimini sağlayabileceği çekirdek aile sistemi üzerine kurulmuş bir düzeni temsil etmektedir (Fraser, 1999, s.310). Kapitalizmin ideal tipik vatandaşı olarak kabul edilen erkek işçi, eve ekmek getiren, aile babası olarak tasavvur edilmiştir. Genel olarak bu işçinin maaşı evin temel geliri kabul edilmiş; ailenin tek ekonomik gelir kaynağı erkek değilse de karısının kazandığı para yalnızca ek gelir olarak varsayılmıştır. Son derece indirgemeci bir yaklaşım olarak görülen bu “aile geliri” kavramının cinsiyetçi normlara hizmet etmekte olduğu söylenebilir. Erkek merkezli aile ve iş anlayışlarının kurumsallaşması ve kapitalizmin politik kültürü neticesinde bu kavram, hem çağdaşlık ve sosyo-ekonomik yükselmeyi çağrıştıran bir toplumsal idealin oluşmasına zemin hazırlamış hem de istihdam, refah ve gelişme hususlarında devlet politikasının temeli olarak iş görmüştür (Fraser, 1999, s.97-117).

Tarihsel açıdan bakıldığında görülmektedir ki süreç içerisinde feminizm ile ilgili fikirler zenginleşmiş, toplumların gelişme ve yönelimlerine paralel olarak geniş bir yelpazeye ulaşmıştır. Bu doğrultuda feminizm kavramı, 1960’lı yıllarda kadınların ataerkil toplumsal yapının baskısından kurtulma ve özgürleşmesi bağlamındaki hareketlerden günümüze kadarki süreçte epistemolojik dönüşümler geçirmiştir. 1960’tan sonra uluslararası konjonktürde meydana gelen temelde üç değişim, feminist akım üzerinde etkili olmuştur. Bunlardan birincisi; feminist akımın, evrensel veya yerel düzeyde genç nesilleri de içine alacak şekilde genişlemesidir. İkincisi; feminizmin kendi içinde özeleştirel bir konuma geçmesi, evrensel sorunların dışında bireysel sorunların ele almaya başlanması ve toplumsal cinsiyet, ırk, etnik köken, dil, din vb. tutumların ortaya çıkışıyla birlikte feminizm kavramının kendi içinde bir dönüşüme uğramasıdır. Üçüncüsü ise feminist algının feminist grupların oluşturduğu

toplumlarda paradoksal ve dramatik süreçler yaşamasıdır. Bu üç temel etki; feminizmi sorunlu ve kompleks bir durum haline getirmiştir. Ancak genel itibarıyla feminizm, bir yandan bir algı yaklaşımı ve politik statü/konumu açıklarken, bir yandan da belli bir yaşam düşüncesini ve biçimini ifade etmektedir (Notz, 2018, s.10-15).

Feminizmin tarihsel gelişim süreçleri farklı tezahürlerde karşımıza çıkmaktadır. Genel itibarıyla feminist hareketlerin tarihsel gelişim süreçleri üç kronolojik dalgadan oluşmaktadır:

Birinci Dalga Feminizm: Eşitlikçi Söylem,

İkinci Dalga Feminizm: Eşitlikçi-Özgürlükçü Söylem,

Üçüncü Dalga Feminizm: Ayrılıkçı-Farklılık Eksenli Söylem.

Dalga metaforu belli bir tarihsel dönem arasında yükselen ve sonrasında azalan bir hareketi ifade etmektedir. Bu üç feminizm dalgası genellikle 19. yüzyıldan 21. yüzyıla kadarki bir süreci içermektedir. Bu dönemlerde kadınlar farklı anlayışlardan, farklı kuramlardan ve ideolojilerden etkilenmişler ve bu etkilenme kadının hakları bağlamındaki talepleri veya amaçları doğrultusunda gerçekleştirdikleri hareketleri dolaylı veya doğrudan etkilemiştir.

Feminizmin tarihsel gelişiminin belirli süreçlere ayrılmasının nedeni, kadınların veya feminist grupların farklı zamanlarda farklı talep ve isteklerin olması, patriarkal ve kapitalist sistemi farklı noktalarından eleştirmeleridir (Taş, 2016, s.166-167). Birinci, ikinci ve üçüncü dalga feminizm döneminde ortaya çıkan feminizme ilişkin farklı yorumlar zaman içerisinde feminist söylemin kendi içinde çeşitli kuramlara ayrılmasına neden olmuştur. Genel olarak, Liberal Feminizm, Kültürel Feminizm, Radikal Feminizm, Marksist ve Postmodern Feminizm gibi ortaya çıkan teorilerin her biri farklı söylemlere sahiptir. Aslında tüm bu akımlar temelde aynı sorunsala çözüm ararken, toplumsal bölünmenin bir yansıması olarak kadın sorununda neden-sonuç ilişkisi ve çözüm önermelerinde birbirlerinden ayrılmışlardır.

Sonuç olarak toplumsal eşitsizlik ve cinsiyete dayalı ayrımcılıklar insanlık tarihinde sıkça rastlanan sosyal problemlerdir. 18. yüzyıldan itibaren özellikle Fransız İhtilali sonrası kadınlar; toplumsal, siyasal, sosyal, hukuki vb. pek çok alanda var olan eşitsizliklere ve toplum içindeki rollerine karşı mücadeleye girişmişlerdir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren kadınların erkeklerle eşit statü, eşit haklar ve özgürlükler için verdikleri mücadeleler feminizm kavramını ortaya çıkarmıştır. Feminizm, temelde cinsiyet ayrımcılığına karşı tavır alan, kamu ve özel bütün alanlarda kadınların maruz kaldığı baskıların ve denetimlerin ortadan kaldırılmasının

gerekliliğini savunan ve patriyarkal yapılanmaların önüne geçerek kadın haklarına sahip çıkan bir projedir. Bu doğrultuda tarihsel süreçte kadınlar, hukuki ve sosyal haklarını elde etmek için mücadele göstermişlerdir. Bu mücadeleler içerisinde kadınlar, çeşitli ideolojilerden ve anlayışlardan hareketle düşünsel ve eylemsel planda hareket etmişlerdir. Bunun sonucu olarak, farklı feminist yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Osmanlı Dönemi feminizm anlayışı da bu doğrultuda gelişim göstermiştir.

2. TANZİMAT DÖNEMİNDE FEMİNİZM

Rönesans ve Reform süreçlerinden geçerek, Orta çağın hâkim düşüncesi skolastik anlayışı kıran ve adeta yeniden doğan Avrupa, önce ekonomik ve siyasi alanda, sonra bütün değerler alanında dünya görüşü olacak kadar genişlediği zaman, onun gelişme hızına ayak uyduramayan başka toplumlar için tek yol kalıyordu: “Modernleşmek”. Çünkü bu artık Batı ve Doğu’nun karşılaşması değil, dünya ölçüsünde karakteri olan yeni kültüre katılmadan var olmanın mümkün olmadığı bir göstergesiydi. Bu bağlamda Osmanlı modernleşmesi hem iç hem de dış etkenlerle, toplumsal, siyasal ve ekonomik süreçlerin tamamına etki eden, toplumdaki kurumların, bireylerin ve devlet sisteminin değişmesini kapsayan ve bugünkü modern Türkiye’ye kadar süregelen ve sürmeye de devam edecek olan bir olgu olarak tanımlanabilir (Ülken, 1966, s.6).

Türkiye’de kadınlar daha çok Türk modernleşmesi ya da Türk milliyetçiliği çerçevesinde inceleme konusu edilmişler; modernleşme, gelişme, kalkınma meselesinin bir nesnesi olarak görülmüşlerdir. Bu bakış açısı önemli bir paradigma kopuşunu meydana getirmiş ve modernleşmenin Türkiye’deki cinsiyetini açığa çıkarmıştır (Çakır, 2011, s.519). 18. yüzyılda Fransa’da ve tüm dünyada etkilerini gösteren, “insan hakları”, “kadın hakları” kavramları Osmanlı dönemi modernleşme hareketlerine de ivme kazandırmıştır. Osmanlı toplumu kadınları, erkekler ve kendilerinin eşit konumda olmadıklarını idrak etmiş ve ilk kez bu eşitsizlik durumu gözlerine, olması gerekenin dışında bir hal olarak görünmüştür. Bu bağlamda 1868 ve 1908 yılları arası yani II. Meşrutiyet’in ilanına kadar olan süre, kadınların yeterliliklerini ve haklılıklarını kanıtlamaya çalıştıkları dönem olarak adlandırılmıştır. Batı’da kadınların kendilerine uygulanan ayrımcılığın farkına varıp seslerini yükseltmelerine benzer bir süreç Osmanlı toplumunda da farklı versiyonlarıyla yaşanmıştır.

Osmanlı, zaman zaman sultanın örfi hukukuyla da tamamlanan Şeriatın egemen olduğu bir toplumdur. Şeriat esasları ise bir toplumda kadının statüsünü belirten en önemli göstergeler

olan aile, evlilik, boşanma, miras ve mülkiyete ilişkin yasaların içeriğiyle ve cinsiyetlerin tecridiyle birlikte, kadınların kamusal alana çıkışlarını büyük ölçüde engelleyen, izin verilen durumları da inceden inceye düzenleyen ve denetleyen kuralları kapsıyordu.

Osmanlı aile yapısı ve cinsiyet temelli ilişkiler genel olarak şöyleydi: Ergenlik çağına gelmemiş kızlar ve erkekler mahalli okullarda birlikte ya da imkânın olduğu yerlerde ayrı eğitim görebiliyorlardı. Ergenlik çağının gelmesi ile kadınlar dinî kurallar çerçevesinde örtünmeye girmektedirler. Özellikle örtünme döneminden sonraki zamanlarda ekonomik durumu iyi olan ailelerin kızları evlerinde özel eğitimler almaya devam etmekteydiler. Bu eğitimler genelde, sanat, el işi ve benzeri alanlarda gerçekleşiyordu. Bu dönemde evliliğin işleyiş ve algılanış biçimi de önemli bir noktadır. Bu dönemde evlilikler genelde ailelerin arasındaki görücü usulü şeklinde gerçekleşiyor, genç yaşta yapılan evlilikler, şer'i hukukun uygulandığı bir toplumda, evliliğin iki tarafına da belli haklar veriyordu. Şer'i hukukta eşler arasındaki hak bölümü, seküler hukuktan farklı bir şekilde eşitlik temelli değil tamamlayıcılık temelinde gerçekleşmekteydi. Kadının, evlenmeden önce kendisine önerilen eş adayını reddetme hakkı, bu hukuk sistemi içinde kadına tanınan önemli haklardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Evlilik sonrası kadının mal ve mülk bulundurma hakkı da yine bu hukuk ile güvence altına alınmıştı. Boşanma, erkeklerinki kadar rahat ve özgürce olmasa da kadınlara da tanınan bir hak idi. Özellikle, eşi tarafından terk edilme durumlarında kadınların, evliliğin feshini talep etme hakları, yine hukuk tarafından güvence altındaydı (Findley, 2015, s.67-68).

Osmanlı toplumu, 18. yüzyıldan başlayarak Batı'ya yönelmiş durumdaydı. 19. yüzyılda Batı'da yaşanan toplumsal, siyasal, ekonomik vb. gelişmeler, özellikle de Fransız devriminin yankıları, imparatorluk içindeki dönüşüm ihtiyacıyla birleşerek toplumu etkilemeye başlamıştır. Demokratik düşüncelerden esintiler taşıyan Genç Osmanlılar, daha sonra Genç Türkler hareketi ve kadın sorununa ilişkin görüşler de bu esintilerden etkilenmiştir. Bu bağlamda Osmanlı toplumunda, kadınlar aleyhine kurumsallaşmış eşitsizlik durumu, Tanzimat'ın getirdiği şartlarla da birleşerek toplumda kadın haklarına yönelik seslerin çıkmasına sebep olmuştur (Berktaş, 2004, s. 8-11). 19. yüzyıldan itibaren bütün bir coğrafyayı belirleyen toplumsal ve ekonomik reform hareketlerinde, kadınların aktif bir rolü olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme hareketlerinin başlangıcı olarak kabul edilen Tanzimat döneminde "kadın sorunu"nun sadece erkekler değil, kadınlar tarafından da tanımlanmış ve tartışılmıştır. Osmanlı modernleşmesi sürecinde yenilik hareketi içinde kadınlar azımsanamayacak bir rol oynamıştır. Özellikle evlilik, boşanma, miras gibi medeni hukuk alanlarındaki reform taleplerinde ve kadınların eğitim ve çalışma haklarına kavuşmalarına

ilişkin siyasal hedeflerde, reformcu erkeklerle kadınların ortaklaştıkları görülebilir (Aksu, 2010, s.53-54).

Tanzimat döneminde Avrupa ile gelişen ilişkilerin Türk sosyal ve siyasi hayatında büyük etkileri olmuştur. Türk aydını Batı'daki düşünce ve hayat tarzı ile karşı karşıya gelmiş, bunun kendi toplumunda tatbiki konusunda düşünmeye başlamıştır. Bu hususta basının yeri, önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Batı'daki yeni kavram ve oluşumlara paralel olarak, Türk toplumunda da kadının yeri ve önemi konusunda bazı kıpırdanışlar meydana gelir. Bu hususta en belirgin gelişme eğitim alanında olur. Bunda azınlık okullarının da rolünü unutmamak gerekir. Hukuki alanda da bazı gelişmeler dikkati çeker. Asıl önemlisi, aydınlardaki yeni fikri oluşumun bir göstergesi olarak, kadın hakları meselesi çeşitli boyutlarıyla edebi eserlerde de ele alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Tanzimatla birlikte kadınlara eğitim, hukuk ve çalışma hayatını içeren alanlarda verilen haklarla ilgili ilk adımlar atılmıştır. Osmanlı toplumunda kadınlar Tanzimat sonrasında, başta yardım amaçlı sonrasında ise kadın hareketlerine destek veren cemiyetler kurmuşlardır (Kurnaz, 1991, s.3).

3. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE FEMİNİZM

Meşrutiyet dönemi Türkiye'nin modern politik sistemlerinin resmi başlangıcı olarak kabul edilmektedir. II. Abdülhamit tahta geçerken verdiği söze uygun olarak 1876'da Kanun-i Esasi'yi ilan eder ve böylece I. Meşrutiyet başlamış olur. 1908 yılında da İttihat ve Terakki Cemiyeti vasıtasıyla II. Meşrutiyet ilan edilir (Karpaz, 2011, s.8-10). Meşrutiyet demokratik bir ortamda, herkesin özgürce konuşabileceği, hareket edeceği ve Türk toplumunu tüm sorunlarından kurtaracağı umuduyla ilan edilmiş ancak kargaşa ortamının oluşmasına engel olamamıştır. Bununla birlikte Meşrutiyet dönemi demokrasi açısından Türkler için bir devrim niteliğindedir. Bu dönemde tüm ideolojilere kapılar açılmış, insanlar yeni ufuklara yelken açmış, özgürlük hissi Türklerin zihinlerinde yer edinmeye başlamıştır. Muhafazakâr, Sosyalist, Batıcı, İslamcı herkes fikrini söylemekte serbest kılınmış, ülkenin içinde bulunduğu sorunlardan nasıl kurtulabileceği konusunda çeşitli çözümler sunmuştur. Tartışılan meseleler arasında yalnızca siyaset yer edinmemiş, toplumsal meselelere de değinilmiştir. Bunlardan biri de toplumu derinden etkileyen ve toplumun yarısını oluşturan kadının statüsü meselesidir (Unat, 1981, s. 8-10). Bu doğrultuda bazı aydınlar Osmanlı döneminde, Batı'dakine benzer feminist hareketin, II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıktığı iddiası taşımaktadırlar. Çünkü Osmanlı aydını, feminizmi o dönemin özgürlük ortamında tanımış ve feminizm hakkında fikir üretmişlerdir. II. Meşrutiyetçilerin kullandığı "hürriyet, eşitlik, adalet" ilkeleri, kadınların

yaşadığı sorunların daha da tartışılır hale gelmesini sağlamış ve kadın erkek eşitliği dönemin en temel tartışmalarından birisini teşkil etmiştir. II. Meşrutiyet döneminde kadının toplumsallaşması kadın-erkek eşitliğinin ilk adımı sayılmıştır (Toprak, 2016, s.14).

II. Meşrutiyet ortamının sağladığı görece özgürlük ortamından kadınlar da paylarını alarak kamusal alana daha çok çıkabilmek için yararlanmışlardır. Avrupa’da başlayan toplumsal eşitlik hareketlerinden de etkilenerak kadınların eğitim alması ve iş gücüne katılmalarının önemli bir nokta olduğu söylemleri gelişmeye başlamıştır. Bu süreçte -ileride bahsedeceğimiz üzere- kadın hareketleri kapsamında birbiri ardınca kadın dernekleri kurulmuştur. Balkan savaşlarının, sonra da I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle giderek artan sayıda kadın çalışma hayatına girmiştir. Bu arada kız okulları da ilk mezunlarını vermiş, böylece okumuş ve aydın kadınların sayısında önemli bir artış meydana gelmiştir. Kadınlar, ağır savaş koşullarında, giderek parçalanmakta olan imparatorluğun içinde bulunduğu durumun da etkisiyle, Genç Türklerin yaydığı ulusalcı düşüncelerin ve çıkarların bilincinde yurttaşlar haline gelmektedirler. Bu noktalar göz önünde tutulduğunda, Türk feminizminin doğuşunun Türk milliyetçiliğinin gelişmesine paralel bir süreç izlediğini ve Osmanlı, daha sonra da erken Cumhuriyet dönemi kadın hareketine özgül niteliğini kazandıranın da bu olduğu söylenebilir. Gerçekten de Türk milliyetçiliği ideolojisi, kadının kurtuluşunu daha geniş bir toplumsal devrimin ön koşullarından biri olarak görmüş, Genç Türklerin kadın-erkek eşitliğini savunan düşünceleri, Osmanlı feminizminin yolunu açmıştır (Berktay, 2004, s.15). Dolayısıyla Osmanlı dönemi feminizm düşüncesinin temellenmesinde düşünce akımlarının ve Osmanlı aydınlarının etkisi büyüktür. Bu dönemde kadın konusu, rol ve statü bağlamında tüm toplumsal kesimler tarafından tartışılmıştır. Feminizm, kadın hakları, kadının statüsünün yükseltilerek toplumsal hayata katılımının sağlanması gibi konular Batıcı, Türkçü ve İslamcı aydınlar tarafından değerlendirilmiştir.

İkinci Meşrutiyet’in Türk kadınına sağladığı eğitim imkânı, onların toplum hayatına katılmalarını ve ekonomik alanda kendilerini gösterme mücadelesi vermelerini de sağlamıştır. Kadının, toplumsal ve ekonomik hayata katılma süreci kadın derneklerinin kurulmasını da yol açmıştır (Özgiraz, 2011, s.12). İkinci Meşrutiyet’in ilanı özellikle kadınlar tarafından özgürlüğün ilanı şeklinde algılanmışsa da siyasi kargaşa ortamının oluşmasına engel olamamıştır. Ancak bu siyasi kargaşa içinde kadın hareketleri de yerini almaya başlamış, kadınlarla ilgili tartışmalar hız kazanmıştır. Hükümet, kendi düşüncesi doğrultusundaki kadın faaliyetlerini desteklerken, Türk kadınının sosyal hayattaki yeri de büyümeye başlamıştır. Hatta siyasi hayatta da bazı teşebbüsler olmuştur. Örneğin bir grup kadın 1908 parlamentosuna

dinleyici olarak katılmak için harekete geçmiştir. Bu hareket, geçmişteki faaliyetlerin doğurduğu bir oluşum sonucu, Türk kadınının siyasi hayatta da rol alma isteğinde bulunduğunu göstermektedir (Kurnaz, 1996, s.47).

Türk modernleşme tarihinin en önemli aşamalarından biri sayılan İkinci Meşrutiyet Dönemi, Tanzimat'ın ilanından başlayarak siyasi ve toplumsal gelişmeleri şekillendirirken Cumhuriyet yönetiminin temellerinin atıldığı dönem olmuştur. Jön Türklerin etkisi altında 1908'de ilan edilen İkinci Meşrutiyet ile 1878 yılında süresiz olarak yürürlükten kaldırılan parlamenter rejime yeniden dönülmüştür. Devletin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kadının eğitimi konusuna verdiği önemin bir sonucu olarak toplum hayatında daha fazla öne çıkmaya başlayan kadınlar, İkinci Meşrutiyetin ilanı ile çıkardıkları dergi sayısını artırmışlar, sayıları her geçen gün artan derneklerde faaliyetlerde bulunmuşlar, siyasi partilerde görev almaya başlamışlardır (Özkeraz, 2011, s.3). Bu döneme kadın hakları konusundaki uygulamalar açısından bakıldığında, kadınlara eğitim ve çalışma hayatında o dönem koşullarında önemli kabul edilebilecek haklar tanındığını söylemek mümkündür. II. Meşrutiyet Dönemi'nde hukuki anlamda en geniş haklar 1917 tarihinde çıkarılan Hukuk-u Aile Kararnamesi ile yürürlüğe girmiştir. (Tunçay, 2007, s.39).

Sonuç itibariyle feminist hareketin dünya ölçeğinde güç kazandığı 1910'lu yıllar Türkiye'de de kadının özgürlükleri doğrultusunda önemli kazanımlar elde ettiği bir dönemdir. "Hürriyet, eşitlik, adalet," ilkeleri Osmanlı'da kadın sorununu gündeme getirmiş, kadının "toplumsallaşması", ya da kadın erkek eşitliği II. Meşrutiyet'in temel kaygılarından birini oluşturmuştur. II. Meşrutiyet ile gelen "yeni hayat"ın belki de en önemli boyutu kadın yaşamına ilişkindir. Bu bağlamda Türk toplumunda Batı'dakine benzer bir feminist hareket, II. Meşrutiyet yıllarında gün ışığına çıkar. Osmanlı kadınları Batı'daki feminist akıma benzer bir hareketi II. Meşrutiyet'in özgürlük ortamında başlatmışlardır. Bu durum toplumsal ve siyasi hayatta kadın-erkek eşitliğinin mücadelesini veren feminizm hareketinin, Osmanlı'da hızla gelişmesini sağlamıştır (Toprak, 1992, s.222). II. Meşrutiyet Dönemi'nde kadınların ev hayatının ve aile çevresinin dışında sosyalleşmesi konusu siyasi bir sorun haline getirilmiş ve tartışma konusu yapılmıştır. İçe kapanış ve hapsoluş sürecinde başlamış olan sessiz tepkiler, önce fikri bir harekete dönüşmüş ve ardından toplu bir kadın hareketini başlatarak, büyük devrimlerin kapılarını aralamıştır. Zaten II. Meşrutiyet'in ilanı ile Türk kadını, giderek daha fazla kamusal alanda yer almıştır. Eğitimde kız-erkek ayrımcılığı ortadan kalkmış ve kızlar erkek öğrencilerle birlikte üniversitede eğitim görme hakkını elde etmişlerdir. Bu dönemde kadınlar, yardım derneklerinin yanı sıra kadın-erkek eşitliğini ve kadınların çalışma yaşamına

katılmasına savunan cemiyet ve dernekler kurmaya başlamışlardır. Osmanlı aydınları ise bu dönemde, devletin kurtarılması için farklı çözüm önerilerini, farklı düşünce akımlarıyla, düşünsel planda incelemeye çalışmışlar ve tartışmışlar; kadın konusu bu tartışmaların merkezinde yer almıştır (Göle, 2001, s.37-71).

4. OSMANLI'DA İLK KADIN HAREKETLERİ

Batı'da 18. yüzyılda başlayan kadın hareketinin kitlesel olarak sahneye çıkması 1789 Fransız İhtilali ile gerçekleşmiştir. Kadınlar, halk ayaklanmalarında “eşitlik”, “özgürlük” ve “kardeşlik” sloganlarını erkeklerle birlikte atmışlardır. Ancak bundan önce Batı'da, Anglosakson kültürde, evli kadının mülkiyet hakkı, çocukların velayeti, konut tercihi veya kendi üretimini serbestçe tasarruf etmesi gibi hakları yoktur. Kadının Batı'da ikinci plandaki yeri “Napolyon Yurttaşlar Yasası” ile sürmeye devam etmiş ve yasada kadın, “ergen olmayan çocuklar, deliler ve kısıtlılarla aynı konumda ele alınmış, tam yeteneksiz” sayılmıştır. Batılı bazı aydınlar hem Batı'da hem de Doğu'da kadını geri plana iten güçlerin aynı olduğunu ifade ederken aynı zamanda ‘Doğu’ ve ‘Batı’ arasında benzerlik taşıyan durum, yani erkek egemen zihniyet, kültürel kodlar ve tahrif edilmiş dinin kadına biçmiş olduğu rol üzerinde durmuşlardır (Şimşek, 2020, s.22-23).

Dini anlayış ve algılara göre evin geçimini sağlamakla yükümlü olmayan kadının doğal yeri, ailenin ve evin içiydi. Osmanlı'da da kentsel mekân, cinsiyete göre çok keskin bir biçimde ayrılmış durumdaydı ve Tanzimat dönemine kadar kadınları konu alan uyarı ve yasaklamaların, öncelikle giyim-kuşam ve kadınların gezinti yerlerindeki, alışveriş sırasındaki vb. davranışlarını düzenleyenler kurallar olduğu görülmektedir. Bu, kadını “mahrem” sayan ve dolayısıyla da kamusal alandaki varlığını “zorunluluk” halleriyle sınırlayan, engellemediği durumlarda da katı bir biçimde denetlemeye çalışan bir anlayıştır. Mekânın cinsiyete göre bölünmesinin ilginç yansımalarından biri, Mecelle'ye göre kadınlara ait yerler, makarr-ı nisvan olarak kabul edilen mutfak, kuyu başı ve avluların bir başka evden görülmesinin “zarar-ı fahiş” sayılmasıdır (Berktaş, 2004, s.11).

Tanzimat'ın getirdiği yenileşme hareketleriyle birlikte, bu dönemde kadınlar, 1843 yılında Tıbbiye Mektebi bünyesinde aldıkları ebelik eğitimi ile sosyal yaşamda yerlerini almaya başlamış; ardı ardına gelen birtakım haklar ile kadınların toplum içinde varlık edinmesinin önü açılmıştır. 1847 yılında kız ve erkek çocuklarına eşit miras hakkı tanıyan İrade-i Seniye'nin yayımlanmasının ardından 1856 yılında Osmanlı topraklarında kadınların köle ve cariye olarak

alınıp satılmaları yasaklanmıştır. 1858 yılında yayınlanan “Arazi Kanunnamesi”nde mirasın kız ve erkekler arasında eşit olarak paylaşılacağı hükmü yer almış ve kadınlar miras yoluyla mülkiyet hakkı kazanmıştır. Kadınlar için yayın yapan haftalık “Terakk-i Muhadderat” dergisi bir ilki oluşturarak 1869 yılında yayımlanmıştır. Kızların eğitimine ilk kez yasal zorunluluk getiren “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” ise 1869 yılında yayımlanmış, bir yıl sonra da kız öğretmen okulu “Dar-ül Muallimat” açılmıştır. Evlilik sözleşmesinin resmi memur önünde yapılması, evlenme yaşının erkeklerde 18, kadınlarda 17 olması ve zorla evlendirmelerin geçersiz sayılması ile ilgili düzenlemeleri içeren Hukuk-ı Aile Kararnamesi 1871’de çıkarılmıştır. 1876 yılında da ilk anayasa olan Kanun-i Esasi ile kız ve erkekler için ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. Giderek sosyal yaşamda daha çok yer almaya başlayan kadınlar, ilk olarak 1897 yılında “ücretli işçi” olarak iş hayatına atılmıştır. Buna göre, Tanzimat sonrasında ilk kadın hareketleri bağlamında, kadınlara eğitim, hukuk ve çalışma hayatı ile alanlarda verilen haklarla ilgili ilk adımlar atılmıştır (Ereş, 2006, s.40).

1908’de Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle oluşan özgürlük ortamında Osmanlı kadınları gazetelerde, dergilerde, edebiyatta görünür hale gelmişler ve kadınlığa ait sorunlarını çeşitli yayın organlarında dile getirerek bu sorunlara yönelik çözüm arayışlarına girmişlerdir. Böylece aydın Osmanlı kadınları, ortak bir kadınlık bilinci ve ortak bir ‘kadınlık mefkuresi’ geliştirmişlerdir. Bu dönem Osmanlı feminizminin de temellerinin atıldığı bir dönemdir. Emine Semiye ve Fatma Aliye de Osmanlı feminizminin öncüleri arasındadır. Onlar gerek çeşitli dergi ve gazetelerde kaleme aldığı makalelerinde gerekse Meşrutiyet’in ilanını takip eden zamanlarda kadınlara verdikleri konferanslarla kadın hakları için mücadelede bir öncü görevi yüklenmişlerdir (Karaca, 2012, s.279). Osmanlı feminist hareket içerisinde öncü isimlerden birisi olan Fatma Aliye Hanım, Osmanlı feminizmine ve Osmanlı entelektüel tartışmalarına önemli katkılar sunmuştur. Modernleşmeyi kültürel kimlik ve özden uzaklaşmadan gerçekleştirmeyi arzu eden, toplumsal değerlerin önemini vurgulayan, dinin toplumsal yaşamda bütünleştirici bir işlevi olduğunu dikkati çeken Fatma Aliye Hanım, yaşadığı dönemde kadın sorununu neredeyse bütün yazılarında sistematik bir şekilde ele almıştır. Yabancı Türkologlarla ilişkiler geliştiren Fatma Aliye Hanım roman, hikâye, siyasi hatıra ve incelemelerinde feminizmin ve modernleşmenin gelişiminde önemli katkıları olmuştur. Ayrıca dönemin kadın yazarlarını, yazma konusunda da cesaretlendirmiştir. Son tahlilde Osmanlı modernleşme sürecinde Fatma Aliye Hanım, kadın sorunları üzerine düşünen ve çözüm üretmeye çalışan bir isim ve Osmanlı feminist hareketinin temelini atan kişi olarak anılmaktadır (Kırlı, 2018, s. 320-321).

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte gelişen Osmanlı Kadın Hareketi'nin örgütlenmesinde önemli bir yeri olan Batıcı ve Türkçü olmak üzere sayısız kadın dergisi ve yine Osmanlı Kadın Hareketi'nin önemli bir parçası olan sayısız kadın derneği de mevcuttur. Batı'daki kadın aydınlanmasının ürünü olan kadın kuruluşları, ilk yıllarda hayırseverlik ve kadın eğitimi konularında faaliyetler yürütmüş, daha sonra ise tam eşitlik ve özgürlük talebinde bulunmuşlardır. Eşitlik talebinin son halkasını ise seçme ve seçilme hakkı mücadelesi oluşturmuştur.

Çarlık Rusya'sı siyasi egemenliği altındaki Türk Dünyası'nda da 1800'lerin sonlarından itibaren kadın sorununa dikkat çeken yenilikçi Türk aydınları, kadın aydınlanmasının ilk önemli aşamasını kadınların eğitim meselesi olarak görmüştür. Türk kadınlarının ilk işleri, eğitim haklarını aramak olmuştur. Kadınlar hem Türk okullarına hem de Rus okullarına girip okumaya başlayarak Türk kadın aydınlanmasının ilk ve en önemli aşamasını gerçekleştirmişlerdir. Türkçülük fikir akımının öncülerinden olan İsmail Gaspıralı'ya göre kadın, "hem Batı'daki gibi sosyal hayata katılmalı hem de Müslüman Türk kadını kimliğini korumalıdır". Ona göre kızların eğitim ve öğretimi hem dinen hem de aklen gereklidir. Aksi taktirde toplumun ilerlemesi mümkün değildir (Şahin, 2014, s.214). Bu bağlamda bahsi geçen Çarlık Rusya idaresindeki Müslüman Türk aydınları içinde en dikkat çekici olarak İsmail Gaspıralı'nın Türk Cedit Hareketi içinde kadın eğitimine verdiği önemi ayrıca belirtmek gerekmektedir. Gaspıralı'ya göre toplumsal alanda büyük bir yenilik gerçekleştirmek için, önce kadınların toplumdaki düşük statülerinin iyileştirilmesi ve ardından da kadın-erkek eşitliğinin sağlanması gerekiyordu. Eşitlik ise ancak eğitim ile mümkün olabilirdi. İsmail Gaspıralı, kendi neşrettiği ve Rusya'da Müslümanlar arasında ilk süreli yayın olma özelliğine sahip Tercüman'ın Nisan 1883 tarihinde çıkan ilk sayısından itibaren Türk Dünyası'nda kadın sorununa dikkat çekmiş, kadınların toplumsal uyanışı için çaba harcamış, onları toplumsal hayatta aktif görev üstlenmeye, eğitim almaya ve örgütlemeye çağıran yazılar yazmıştır. Dolayısıyla Türk Dünyası kadınlarının toplumsal uyanışında ve Türk Kadın Hareketi'nin doğuşunda İsmail Gaspıralı'nın "Usul-i Cedit" hareketi oldukça önemli bir misyon üstlenmiştir (Kınacı, 2014, s.227-229).

5. OSMANLI'DA KADIN CEMİYETLERİ

Cemiyetçilik faaliyetleri kapsamında kadın örgütleri, tam olarak II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte ortaya çıkmışlardır. Batılı benzerlerinde olduğu üzere, bunlar önce yardım faaliyetlerine yönelik derneklerdir. Yalnızca kadın haklarını gündemde tutan dernekler ise bu hayır kurumlarının hazırladığı meşru zemin üzerinde daha rahat yükselecektir. Meşrutiyet'in

özgürlük ortamında kurulan yardım dernekleri fakirlere el uzatırlar; yaralıları bakarlar, askere yiyecek, giyecek temin ederler. Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Heyeti Merkeziyesi, Muhtaç Asker Ailelerine Muavenet Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Heyeti bu tür dernekler arasında yer almaktadır. Yardım derneği niteliğinde kadın derneklerin yanı sıra feminist hedefleri amaçlayan ilk dernekler de yine bu yıllarda kurulmuştur. Bu dernekler, kadınları eğitmeyi, onların yaşam biçimlerini, giyim kuşamlarını modernleştirmeyi onlara iş imkanları yaratmayı, sanat vb. şeyler öğretmeyi amaçlamışlardır. Bu bağlamda İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Kadınları Esirgeme Derneği, Teali-i Nisvan Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisaiyye, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Osmanlı Feministlerinin kadın hukukunu savunmaya yönelik girişimleridir (Toprak, 2016, s.223).

5.1. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti (1874)

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, 1874 yılında kurulmuştur. Bu cemiyetin 1877 Osmanlı-Rus, 1897 Osmanlı-Yunan savaşında büyük faydaları olmuştur. 1907’de Hilal-i Ahmer adını almış ve padişahın himayesi altına girmiştir. Trablusgarp ve Balkan Savaşları’nda Türk kadınının gayretleri ile büyük bir sosyal hizmet kuruluşu haline gelmiştir. Balkan Savaşı sırasında, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi Besim Ömer Paşa’nın desteği ile kurulmuş, cemiyetin başkanlığını Prenses Nimet Muhtar Hanım, sekreterliğini de Fatma Aliye Hanım yapmıştır. Rumeli göçmenlerine yardım eden, kimsesiz yoksul kadınları çalıştıran cemiyet, onların eğitimleriyle de ilgilenmiştir. “Hanımlar Darüssinai” (Sanat Evi) ni açan bu cemiyet üyeleri, Osmanlı hanımlarının ördüğü eldiven, atkı, çorap gibi malzemelerle birlikte ev ev dolaşarak yaralı askerlere bağış toplamış, 1913’te açılan hastabakıcılık kurslarına katılan kadınları çeşitli hastanelerde çalışmaya yönlendirmiştir. Kurulan en uzun ömürlü yardım cemiyeti olan ve çok yönlü faaliyetleriyle binlerce muhtaca, kimsesize yardım sağlayan Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi’nin başlıca görevi, Balkanlardan gelen göçmenlere ve savaş yetimlerine yardım etmek olmuştur. Burada, dul ve yetimler korunmuş, eğitilmiş, kendilerine iş sağlanmıştır. Bu merkez, göçmen kızlarına ve şehit çocuklarına sanat öğretmek maksadıyla bir de sanat evi açmıştır (Özbudun, 1984, s.57-58).

5.2. Teali-i Nisvan Cemiyeti (1908)

Milli geleneklere bağlı olarak Türk kadınının bilgi ve kültürünü artırmak amacıyla Halide Edip tarafından kadınların “zihni ve bedeni” seviyesini yükseltmek için kurulan ilk cemiyettir. Üyeleri arasında Nakiye, Nezihe Muhiddin, Rana Sani Yaver Hanımlar vardır. Cemiyet, İngiltere’de kurulmuş olan Türk Kadınları Muhibbi Cemiyeti’ne paralel olarak çalışmak amacıyla olduğu için cemiyete üye olabilmek için İngilizce bilmek şart idi. Amaçları arasında dil kursu açmak, konferanslar vermek ve çeviriler yapmak da bulunmaktaydı. Bu cemiyet, okuma-yazma kursları da açarak genç kız ve kadınların fikri gelişmesine yardımcı olmuştur (Kurnaz, 1996). II. Meşrutiyet Dönemi aydınları üzerinde büyük bir etki yapan Teali-i Nisvan Cemiyeti feminist düşünce doğrultusunda kurulan ilk kadın derneği olma niteliği taşımaktadır. Dernek, kadınların eğitim ve kültür düzeylerinin artırılması gerektiğini ifade ederken bunun sınırlarının gelenekler ve yanlış dini anlayışlar olduğunu önem ve hassasiyetle belirtmiştir. Teali-i Nisvan Cemiyeti, diğer pek çok dernek gibi dünya savaşının başlaması ile çalışmalarına son vermiştir (Zihnioğlu, 2003, s.58).

5.3. Kadınları Esirgeme Cemiyeti (1909)

1909’da Süleyman Paşa’nın kızı tarafından İttihat Terakki Kız Sanayi Mektebine yardım için kurulmuştur. Sanat Evi açmış, şehit ve muhacir çocukları için yardım toplamıştır. Cemiyetin anlayışına göre kadınlar hakları için birleşmeliydi. Dernek bünyesinde kurulan “Kadınlar Eşya Pazarı Şirketi” orduya çamaşır, elbise temini için çalışmalar yapmıştır. İttihat Terakki Kız Sanayi Mektebi’nin kurucularından olan Nezihe Hanım 1912’de okulun kapatılması tehlikesiyle karşılaştı. Okulun İttihat Terakki’ye olan yakınlığı eleştiriliyordu. Nezihe Hanım, İttihat Terakki’nin okulu sadece kız okulu olduğu için sahiplendiklerinden bahseder. Prenses Nimet’in girişimi ve İttihat ve Terakki’nin desteğiyle, tutanakları daha sonra Darülfünun Konferans Salonunda “Kadınlarımızın İçtimaları (1328)” başlığıyla yayımlanacak olan iki toplantı yapılmıştır. Konferansa, İstanbul’da milliyetçiliği benimseyen kadınların yanı sıra Rusya ve Kafkaslarda yaşayan Müslüman Türk kadın örgütlerinin temsilcileri de katılmıştır. Bu konferansta konuşan Nezihe Muhiddin, Hristiyan Batı kültürü karşısında Müslüman Osmanlı’nın üstünlüğünü kanıtlama çabasıdadır. Batının Osmanlı devletine bir dayatması olan kapitülasyonları “ölüm fermanları” olarak tanımlayan Muhiddin, herkesi Avrupa’ya karşı mücadeleye çağırır. Müslüman boykotajının kadınlar cephesinin temsilcisidir. Diğer konuşma ve yazılarında da Müslüman Türkler önce iktisaden gelişmelidir vurgusu yapan

Nezihe Hanım, kadınların çalışan, üreten, eğitilmiş meslek sahibi olması gerektiğine dikkat çekmiştir (Zihnioğlu, 2003, s.69).

5.4. Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye (1909)

Dönemin siyasi gücü İttihat ve Terakki yönetimi de sivil toplumun geniş bir kesimine ulaşabilmek için kadınların cemiyetler etrafında örgütlenmesini desteklemiş ve bu cemiyetleri kontrol etmeye çalışmıştır. Kadın cemiyetleri özellikle İstanbul ve Selanik gibi “İlan-ı Hürriyet” havasının yoğun olarak estiği şehirlerde varlık göstermişlerdir. Selanik’in özgür ve kozmopolit ortamı -ki dolayısıyla II. Meşrutiyet’in doğmasına sebep olan siyasi hareketin merkez üssü olması- buradaki kadınların örgütlenmeleri için uygun şartları hazırlamıştır. Böylesi bir ortamdan güç ve destek alan Selanikli kadınlar, hiç vakit kaybetmeden cemiyet kurma faaliyetlerine başlamışlardır. Nitekim Hürriyet’in ilanından yaklaşık iki ay sonra Eylül ayında Selanik’in önemli edebi simalarından Zekiye Hanım’ın başkanlığında “Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye” kurulmuştur. Böylece cemiyet II. Meşrutiyet döneminde Selanik’te kurulan ilk kadın örgütü olma özelliğini kazanmıştır. Cemiyetin asıl gayesi kadınların eğitilmesi ve Osmanlı kadınlığının yükseltilmesi için çalışmak olmuştur. Cemiyet üyeleri kadınların eğitimi için çaba göstererek yeni neslin oluşturulmasında kız çocuklarının eğitiminin ne denli önemli olduğunu vurgulamışlardır (Eker, 2024, s.182-185).

5.5. Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti (1913)

Nuriye Ulviye Hanım tarafından “Osmanlı Kadınlarının Hukukunu Savunmak” amacıyla 1913’te kurulmuştur. Amacı kadınların kılık-kıyafet düzenlenmesi, sosyal ve iş hayatına atılmaları, özel okullar, gazete, kitap ve konferanslar ile kadınların aydınlatılması ve kadının her alanda gelişmesini sağlamak şeklinde belirlenmiştir. Cemiyetin üyeleri arasında yabancılar da vardır. Üyelerden Belkıs Şevket Hanım, ilk Osmanlı kadını olarak uçağa binmek istemiş, ancak kadın oluşu sebebiyle şirket bu isteğini reddetmiştir. Daha sonra Cemal Paşa’nın desteği ile bu hanımın uçağa binmesi sağlanmıştır. Yine üyelerden Bedri Osman Hanım, telefon şirketine memure olarak girmek istemiş, fakat bu da reddedilmiştir. Mesele Cemiyet tarafından kamuoyuna intikal ettirilince, şirket kabul etmek zorunda kalmıştır (Kurnaz, 1996, s.82-83). Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti kadın dernekleri arasında en radikal olanıdır. Dernek, kadınların fabrikalarda ve kamu sektöründe uygun işlere yerleşerek ekonomik bağımsızlıklarını elde etmelerini hedeflemiştir. Seferberlik nedeniyle erkeklerin askere alınmaları ve cepheye sevk edilmeleri kadınlara istihdam alanı açmıştır. Ticaretten fabrikalara, yol yapımından sokak

temizliğine kadar birçok iş sahasında kadınlar çalıştırılmaya başlanmıştır. Hatta Beyoğlu'nda, Sirkeci'de, Divan Yolu'nda erkekler kadın berberlere tıraş olmaya başlamışlardır (Toprak, 2016, s.223).

5.6. Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi (1916)

Naciye Sultan'ın himayesinde, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Harbiye Nezareti müsteşarı İsmail Hakkı, Dava Vekili Mehmet Arif, İstanbul mebusu Salah Cimcoz, Harbiye Nezareti mektupçusu Ali Rıza, Dava Vekili Mehmet Selahattin tarafından kurulmuştur. Cemiyet, şehir kadınları için oluşturulmuştur. Çünkü köy kadınları zaten tarım ekonomisinde yerini almışlardı. Onlar için tarlada çalışabilme fetvası çıkarılmıştı. Cemiyet, çalışmak isteyen hanımlara iş bularak onların güvenli bir şekilde çalışmalarını sağlamış, kendi devamını sağlayabilmek için çalışanların maaşlarından yüzde onunu almıştır. Ayrıca, bekar çalışanların evlenmelerine de yardım edilmiştir (Kurnaz, 1996).

Son tahlilde, Türk kadınının şefkati ve yardım isteği, onun cemiyet hayatına atılmasında rol oynamış, bu sahadaki cesareti ve tecrübesinin gelişmesinde başlangıç vazifesi görmüştür. Kurulan demekler, kısa ömürlü olsa da Türk kadınının sosyal hizmet alanında nasıl çalıştığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu sayede kadınlar hem kendilerini hem de kadının sosyal hayata girmesi hususunda tereddütleri olan bazı çevreleri ikna etme imkânı bulmuşlardır. Böylece kadın haklarındaki gelişmeler, Meşrutiyet'in getirdiği serbestlik içerisinde tedrici olarak görülmeye başlanmıştır. Derneklerin pek azı gerçekleştirilen istekleri, ancak Cumhuriyet döneminde bütünüyle uygulanabilecektir. Diğer taraftan bu devirdeki cemiyet faaliyetlerinin, Cumhuriyet dönemindeki sonuçlara sosyal ve kültürel zemin hazırlayıcı mahiyette olduğunu unutmamak gerekir (Yücekök, Turan ve Alkan, 1998, s.135).

6. SONUÇLAR

Ağırlıklı olarak 19. yüzyıldan itibaren Batı'da gelişim gösteren feminizm, içinde bulunduğu toplumsal yapıyı, kadının konumunu, erkeğin toplumsal rollerini ve güç ilişkilerini sorgulamaya yönelmiştir. Feminizm, gelişim gösterdiği andan itibaren toplumsal değerler, yaşam biçimleri, kadın-erkek ilişkilerini ve toplumsal süreçleri sorgulamış ve tartışmıştır. Feminizm, mevcut toplumsal yapı içerisindeki aile ilişkilerine ve kadının konumuna eleştirel yaklaşmış, bunu değiştirmeye ve yeni bir kadın algısı oluşturmaya çalışmıştır. Bu çaba başlarda daha çok bireysel olsa da daha sonra toplumsal hareketlere dönüşmüştür. Kadın hareketlerini asıl dünya çapına ulaştıran ise kadın meselelerine entelektüel ilginin yoğunlaşması olmuştur.

Gerek eylem gerekse entelektüel düzlemde feminizm, kadını sınırlayan değerlerden, geleneklerden, yaşam biçimlerinden kurtulma çabası, onu dönüştürme çabası olarak, kadının özgürleşmesini ve kurtulmasını amaç edinmiştir.

Toplumsal eşitsizlik ve cinsiyete dayalı ayrımcılıklar insanlık tarihinde sıkça rastlanan sosyal problemlerdir. Fransız İhtilali ve sonrasında, devrimci fikirlerin giderek güç kazanması kadın hareketlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlıda kadın tartışmaları da modern dünyadaki gelişmelere paralel olarak ilerlemiştir. Osmanlı'da kadın hareketinin başlaması ve kadın sorunlarının ilk kez gündeme getirilmesi, Tanzimat Dönemi'nden itibaren. Çünkü Tanzimat'la birlikte Osmanlı Devleti, dünyadaki modernleşme hareketlerine ve sınırları dışındaki gelişmelere kayıtsız kalamamış ve bir süre sonra kendi dünyasında gördüklerini kıyaslamaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde kadın konusu üzerinde düşünülmesi ve feminist fikirlerin gelişmesi bu kıyaslama neticesinde gerçekleşmiştir. Osmanlı kadını, kendini Batılı kadınla karşılaştığında sahip olduklarını ve sahip olabileceklerinin önündeki engelleri fark etmiş ve bunun nedenlerini sorgulamaya başlamıştır.

Kadın konusu, Osmanlı Devleti ve aydını için karmaşık bir yapıdadır. Çünkü ilk kez kadınlar, bazı haklarına yönelik olarak seslerini yükseltmeye başlamış ve toplumsal hayata katılmak istemişlerdir. Ancak Osmanlı döneminde, Batı'dakine benzer feminist hareketin, II. Meşrutiyet döneminde şekillendiğini söylemek mümkündür. Çünkü II. Meşrutiyet'in ilanı ile ivme kazanan ekonomik, sosyal ve siyasal değişimler toplumun her kesimini olduğu gibi Osmanlı kadınına da etkilemiş ve eyleme teşvik etmiştir. Bu dönemde Osmanlı aydınları da Batı'daki gelişmeleri yakından izlemiş ve kadınlarla ilgili sosyal meseleleri tartışmışlardır. Osmanlı kadın hareketleri, özellikle II. Meşrutiyet sürecinde kadının sosyal, iktisadi hayatta daha fazla yer edinmesi, kadının iş hayatına katılımı, kadınların sivil toplum örgütlerinde ve kamu kurumlarında görev alması gibi temel isteklerde bulunmuştur. Bu istekler, kadınların toplumsal ve kamusal hayatta görünürlüklerinin artması hem modernleşme çabasının bir sonucu hem de Türk kadınının eğitim düzeyinin artması ile ilgilidir. Bu isteklerden bir kısmı yerine getirilmiştir. Çalışma ve eğitim alma hakkı gibi belli başlı edimimler bunun göstergesi olmuştur. Bu duruma kızlar için Darülfünun ve güzel sanatlar akademisi açılması, kadınlar için konferanslar düzenlenmesi gibi faaliyetler örnek olarak gösterilebilir.

II. Meşrutiyetle birlikte yayılma alanı ilerleyen özgür ortam, Osmanlı'nın düşünsel hayatı önündeki sınırları genişletmiş, Osmanlı aydınlarının çeşitli yayın organlarında kadın sorunsalı üzerinde fikir beyan etmelerinin yolunu açmıştır. Kadın aydın ve yazarların da arttığı

bu dönemde, medya aracılığıyla halkın dikkati, kadın hak ve özgürlüklerinin geri kazanımına çekilmiştir. Osmanlı aydın kesimi, fikirlerini sadece yazarak değil, faaliyete dönüştürerek örgütlenmeye gitmiş ve çeşitli cemiyetler kurmaya başlamıştır. Bu kısa zaman içerisinde sayısı iyice artan kadın cemiyetlerinin farklı adlar ve alanlar altında ortak amacı, kadını sıkıştığı özel alanından kurtarıp, kamusal alana dahil ederek sosyalleşmesini sağlamak, insan olduğunu hissettirmek olmuştur.

Kurumsallaşmak iştiağıyla başlayan Osmanlı kadın hareketleri ve bu kapsamda kurulan kadın cemiyetleri, kadınların geliştirilmek istenen her yönüne hitap etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla hayır ve yardımlaşma derneklerinden, eğitim, kültür, sanat ve feminist amaçlı derneklere, ekonomik amaçlı derneklerden, devleti ve orduyu destekleme derneklerine kadar birçok alanda kadın dernekleri faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu faaliyetler neticesinde kadınların sosyal hayatın her yerine yayıldığını, topluma ve hükümete varlıklarını resmen kabul ettirdiklerini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi yenileşme hareketleriyle birlikte kadınlar eğitim, çalışma, evlilik, hukuk ve sosyal yaşam gibi konularda erkeklerle eşit haklara sahip olmak için mücadele etmişlerdir. Bunu yaparken de araç olarak gazete ve dergiler yayımlayıp, dernekler kurmuşlar, halkı bu konuda aydınlatmışlardır. Böylece kadın hareketi Osmanlı'da örgütsel ve kurumsal bir statü kazanmıştır. Bununla birlikte Türk kadını, sosyal hayatın hemen hemen her alanına yayılmış, hapsedildiği kabuğundan dışarı çıkmayı başarmıştır. Bu dönemde kadınlar öğretmen, memur, işçi, özel girişimci olmuş, hatta askeriye kadar girmeyi başarabilmişlerdir. Bunun yanında temel, orta ve yüksek eğitim veren kız okulları açılmış, kızların eğitimine ihtimam gösterilmeye gayret edilmiştir. Kadınların lehine düzenlenen aile hukuku da kadının aile ve toplum içerisindeki itibarını yükseltmiş, kadını resmen birey olarak ele almıştır. Tüm bu gelişmelerin kadınlarla ilgili olarak Cumhuriyet dönemi ve daha sonrasında oluşturulacak düzenlemelere zemin hazırladığını söylemek mümkündür.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Araştırmacıların çalışmaya katkı oranları eşittir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Abadan-Unat, N. (1981). *Women in Turkish society*, E.J. Brill.
- Aksu, B. (2010). Hatırlananlar ve unutulunanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri, *Bilig Dergisi*, (53), 51-66.
- Ataman, M. (2009). Feminizm: Geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerine alternatif yaklaşımlar demeti, *Alternatif Politika Dergisi*, 1(1), 1-41.
- Berktaş, F. (2004). Kadınların insan haklarının gelişimi ve Türkiye, *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, (7), 1-30.
- Berktaş, F. (2013). *Toplumsal cinsiyet çalışmaları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Conway, D. (2000). *Serbest piyasa feminizmi: Bir cevap*, (Çev. M. B. Seçilmişoğlu), Liberte Yayınları.
- Çakır, S. (2011). *Feminist tarih yazımı: Tarihin kadınlar için, kadınlar tarafından yeniden inşası*, Koç Üniversitesi Yayınları.
- Eker, Ş. (2024). Selanik'te Osmanlı kadınlarının toplumsal rolü: Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye ve kurucusu Zekiye Hanım, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 43(76), 179-198.
- Ereş, F. (2006). Türkiye'de kadının statüsü ve yansımaları, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi* (19), 40-52.
- Findley, C. (2015). *Modern Türkiye tarihi: İslam, milliyetçilik ve modernlik*, (Çev. G. Ayas), Timaş Yayınları.
- Fraser, N. (1999). *Cinsiyet eşitsizliği ve refah devleti: Sanayi sonrası düşünce girişimi, demokrasi ve farklılık siyasal düzenin sınırlarının tartışmaya açılması*, (Çev. Z. Gürata ve C. Gürsel), Demokrasi Kitaplığı.
- Göksüçukur, B. (2019). *Türk modernleşmesi ve din: Osmanlı dönemi*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göle, N. (2001). *Modern mahrem*, Metis Yayınları.
- Karaca, Ş. (2012). Öncü bir kadın yazar Emine Semiye'nin kaleminden "İslamiyet'te feminizm", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 269-280.
- Karpat, K. (2011). *Türk siyasi tarihi*, (Çev. C. Elitez), Timaş Yayınları.
- Kınacı, C. (2014). Ütopya dan gerçeğe: Kadınlar ülkesi ve Arslan Kız'dan Âlem-i Nisvan 'a evrilen Türk kadın hareketi, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 224-247.
- Kırlı, Ö. (2018). Muhafazakâr feminist Fatma Aliye Hanım, *II. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi Bildiriler Kitabı*, 319-328.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını (1839-1923)*, T.C. Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1996). *II. Meşrutiyet döneminde Türk kadını*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Notz, G. (2018). *Feminizm* (Çev. S. D. Çetinkaya), Phoenix Yayınevi.
- Özbudun, S. (1984). *Niçin feminizm değil?* Süreç Yayınları.
- Özkiraz, A. (2011). İkinci Meşrutiyet döneminde kadın olmak, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 1-10.

Şahin, S. (2014). İsmail Gaspıralı, Türk kadını ve Aleml Nisvan Dergisi, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 11(4), 210-223.

Şimşek, A. (2020). II. Meşrutiyet dönemi fikir hareketleri ekseninde kadın tartışmaları, *Anasay Dergisi*, (12), 19-38.

Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 3(5), 163-175.

TDK Türkçe Sözlük, (2011). Haz. Ş. H. Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toprak, Z. (1992). *Kültürel değişme sürecinde Türk ailesi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

Toprak, Z. (2016). *Türkiye’de kadın özgürlüğü ve feminizm 1908-1935*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tunçay, M. (2007). *Türkiye tarihi 1908-1980*, Cem Yayınevi.

Ülken, H. Z. (1966) *Türkiye’de çağdaş düşünce tarihi*, Selçuk Yayınları.

Yücekök, A.N., Turan, İ. ve Alkan, M. Ö. (1998). *Tanzimat’tan günümüze STK’lar*, Tarih Vakfı Yayınları.

Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız inkılap*, Metis Yayınları.

Aktif Kârlılığının Anatomisi: Bist Xgıda Endeksi Şirketlerinde Panel Nedensellik Analizi

Mustafa TERZİOĞLU^{1*} , Oğuzhan ÇARIKÇI²

¹ PhD Student, Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, Isparta, Turkey

² Assoc. Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Isparta, Turkey

Geliş Tarihi/Received: 22.05.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 19.06.2025

Doi: 10.31200/makuubd.1704159
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, BIST XGIDA Endeksi'nde yer alan 17 gıda ve içecek şirketinin aktif kârlılığı (ROA) üzerinde etkili olan içsel faktörleri, finansal oranlar çerçevesinde panel nedensellik analizi ile belirlemektir. Analizde içsel faktörler likidite, mali yapı, faaliyet ve büyüme oranları olmak üzere dört temel grupta ele alınmıştır. Çalışmada öncelikle yatay kesit bağımlılığı testleri uygulanmış; ardından ikinci nesil birim kök testleri ile serilerin durağanlığı kontrol edilmiştir. Durağan serilere Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik testi uygulanarak ROA ile ilgili finansal oranlar arasındaki nedensel bağ durumları analiz edilmiştir. Bulgular, özellikle mali yapı ve faaliyet oranlarının ROA üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Çalışmanın sonuçları hem yatırımcılar hem de yöneticiler açısından stratejik karar alma süreçlerine katkı sağlayabilecek niteliktedir.

Anahtar kelimeler: Aktif Kârlılık (ROA), Finansal Oranlar, Panel Nedensellik Analizi, BIST XGIDA, Gıda ve İçecek Şirketleri.

Anatomy Of Return On Assets: Panel Causality Analysis In Bist Xgıda Index Companies

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the internal factors affecting the return on assets (ROA) of 17 food and beverage companies listed on the BIST XGIDA Index through panel causality analysis within the framework of financial ratios. In the analysis, internal factors were examined in four main groups: liquidity, financial structure, activity, and growth ratios. First, cross-sectional dependence tests were applied; then, the stationarity of the series was checked using second-generation unit root tests. The Dumitrescu and Hurlin panel causality test was applied to the stationary series to analyse the causal relationships between ROA and related financial ratios. The findings show that financial structure and activity ratios, in particular, have a significant impact on ROA. The results of the study are of strategic importance for both investors and managers in their decision-making processes.

Keywords: Return on Assets (ROA), Financial Ratios, Panel Causality, BIST XGIDA, Food and Beverage Sector.

1. GİRİŞ

Kârlılık, işletmelerin finansal sürdürülebilirliği açısından en temel göstergelerden biridir. Özellikle aktif kârlılık (ROA), bir şirketin varlıklarını kâra çevirmede ne derece etkin kullanabildiğini gösteren kritik bir ölçüttür. ROA, yalnızca işletme içi verimliliğin bir yansıması olmakla kalmaz; aynı zamanda yatırımcıların, yöneticilerin ve kredi verenlerin karar alma süreçlerinde önemli bir referans noktasıdır. Bu bağlamda, ROA üzerinde etkili olan faktörlerin doğru biçimde tespit edilmesi hem mikro düzeyde stratejik planlama hem de makro düzeyde sektör analizi için oldukça önemlidir.

İşletmenin aktif kârlılık oranının yüksek olması, mevcut varlıkların etkin bir biçimde kullanıldığını ve kaynak tahsisinin verimli gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu durum, işletmenin operasyonel verimliliğe sahip olduğunu, rekabet avantajını sürdürebildiğini ve maliyetlerini etkin biçimde yönettiğini işaret etmektedir. Yüksek aktif kârlılık oranı, yatırımcılar açısından işletmenin sürdürülebilir kârlılık potansiyeline sahip olduğuna dair olumlu bir gösterge niteliği taşımaktadır. Buna karşın, düşük düzeydeki aktif kârlılık oranı, varlıkların yeterli etkinlikte kullanılmadığını, maliyetlerin görece yüksek seyrettiğini ve işletmenin kârlılık düzeyinin yetersiz olduğunu ortaya koymakta olup; bu durum hem mevcut

hem de potansiyel yatırımcılar ile işletme yöneticileri açısından olumsuz bir finansal sinyal olarak değerlendirilmektedir.

ROA'nın analizinde yalnızca likidite oranları değil; verimlilik (faaliyet) ve kaldıraç (mali yapı) gibi diğer finansal oranlar da dikkate alınmalıdır. Likidite oranları, bir firmanın kısa vadeli yükümlülüklerini zamanında ve sorunsuz biçimde yerine getirebilme kapasitesine işaret ederken, bu durum operasyonel kesintilerin ve finansman maliyetlerinin azalmasını sağlayarak aktiflerin daha verimli kullanılmasına ve dolayısıyla varlıkların ne ölçüde kâra dönüştürebildiğini ortaya koyarken; verimlilik oranları, işletmenin operasyonel etkinliğine odaklanmaktadır. Buna karşılık, özellikle borç/özsermaye oranı gibi kaldıraç oranları, firmanın finansal risk düzeyi ve sermaye yapısına ilişkin önemli göstergeler sunar. Borçlanmaya artan bağımlılık, finansal riski artırmakta ve buna bağlı olarak faiz yükümlülüklerinin yükselmesi, aktif kârlılığı olumsuz etkileyebilmektedir (Nukala ve Rao, 2021, s. 2).

Aynı zamanda likidite oranları ile aktif kârlılık arasındaki ilişki de önemli bir analiz alanıdır. Likidite oranları, bir işletmenin kısa vadeli yükümlülüklerini karşılama kapasitesini gösterirken; ROA, varlıkların kazanç üretme düzeyini değerlendirmektedir. Bu iki gösterge arasındaki ilişkiyi anlamak, özellikle ekonomik dalgalanmalara açık dönemlerde, firmanın operasyonel etkinliği ve finansal istikrarı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Dengeli bir sermaye yapısı, likiditeyi güçlendirerek işletmelerin yatırım fırsatlarını değerlendirme kapasitesini ve ROA performansını artırabilirken; zayıf likidite düzeyi, operasyonel verimliliği ve dolayısıyla kârlılığı olumsuz etkileyebilmektedir (Nowicki, 2024, s. 2).

Finansal (mali) yapı oranları ile ROA arasındaki ilişki, kurumsal finans alanında temel bir araştırma konusu olup; bir işletmenin sermaye yapısının operasyonel performans ve kârlılık üzerindeki etkisini açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda, borç/özsermaye oranı gibi göstergeler, işletmenin finansman tercihleri ile varlıklardan elde edilen getiriler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu tür oranların analizi, sektörler arası finansal performans farklılıklarının değerlendirilmesinde yatırımcılar, yöneticiler ve politika yapıcılar için kritik öneme sahiptir (Batrancea & Fetita, 2023, s. 2).

Bu ilişkinin teorik zeminini ise başta Sermaye Yapısı Teorisi ve Gagalama Düzeni Teorisi oluşturmaktadır. Sermaye Yapısı Teorisi, işletmelerin borç ve özkaynak bileşimini optimize etmeleri hâlinde firma değerinin ve kârlılığının artırılabilirliğini savunmaktadır. Gagalama Düzeni Teorisi ise bilgi asimetrisinden kaynaklanan finansman tercihlerini hiyerarşik biçimde açıklamakta; işletmelerin dış kaynaklara başvurmadan önce iç kaynaklarını

kullanma eğiliminde olduklarını ileri sürmektedir. Ayrıca, Modigliani-Miller Teoremi'nin ikinci önermesi, vergi avantajları dikkate alındığında, finansal kaldıraç oranının artmasının firmanın piyasa değerini olumlu yönde etkileyebileceğini ve ağırlıklı ortalama sermaye maliyetini azaltabileceğini ifade etmektedir (Ross, 2021).

Faaliyet oranları ile aktif kârlılık arasındaki ilişki de finansal analizde önemli bir yer tutmaktadır. Faaliyet oranları, bir işletmenin gelir yaratma kapasitesini ve kaynak kullanım etkinliğini ölçerken, aynı zamanda finansal sağlığın önemli göstergeleri arasında yer almaktadır. Bu oranlar, işletmenin satış üretimi ve yükümlülük yönetiminde ne derece başarılı olduğunu göstermesi bakımından ROA ile doğrudan ilişkilidir (Yu, 2024, s. 1-2). Özellikle daha yüksek aktif kârlılık oranları, etkin varlık yönetimi ve başarılı operasyonel performansla ilişkilendirilmektedir. Daha kısa envanter devir süresi ve yüksek alacak devir hızı gibi göstergeler, operasyonel verimlilik ile kârlılık arasındaki bağıntıyı çizmektedir. Bu ilişki, özellikle stratejik planlama ve esnek yönetim süreçlerinin hayati önem kazandığı, tedarik zinciri aksamalarının yoğunlaştığı yenilenebilir enerji gibi sektörlerde daha belirgin hâle gelmektedir (Hagel vd., 2013, s. 2).

Bu çalışmada, BIST XGIDA Endeksi'nde işlem gören 17 gıda şirketinin 2000Q2–2023Q3 dönemine ait verileri kullanılarak ROA üzerinde etkili olan içsel finansal oranlar incelenmektedir. Likidite, mali yapı, faaliyet ve büyüme oranları olmak üzere finans literatüründe geçen dört temel oran grubu olarak bu oranlar ele alınmıştır. Araştırma kapsamında ilk olarak panel veri yapısında yatay kesit bağımlılığı testleri gerçekleştirilmiş, ardından ikinci nesil birim kök testleri ile serilerin durağanlığı sınanmıştır. Son olarak da Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi kullanılarak finansal oranlar ile ROA arasındaki yönlü ilişkiler belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, özellikle dönen varlık yönetiminin ROA üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve borçlanma yapısının etkilerinin firma bazında değişiklik gösterebildiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar hem yöneticilere hem de yatırımcılara somut politika önerileri sunabilecek niteliktedir.

2. LİTERATÜR

Literatürdeki benzer konudaki çalışmalar incelendiğinde kârlılığın tespiti üzerine yapılan çalışmalar genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrım firmalara özgü faktörler ile makro ekonomik faktörler ayrı ayrı ya da birlikte ele alınarak incelenmiştir. Firmaya özgü faktörlerin firmanın kârlılığına etki eden çalışmalar kaldıraç, büyüme ve likidite gibi değişkenlerin

özsermaye kârlılığı ve aktif kârlılık vb. kârlılık göstergelerine etkisi incelenmiştir. Bu çalışmalardan bazıları şu şekildedir:

Nguyen ve Nguyen (2020), Vietnam Borsası'nda 2014-2017 yılları arasında altı farklı sektörde faaliyet gösteren 1343 firmayı panel veri analiz yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmada, firma büyüklüğü, finansal kaldıraç, likidite oranı ve ödeme gücünün aktif kârlılığı (ROA) pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Karadeniz vd. (2019), 2007-2016 yılları arasında Avrupa menkul kıymet borsalarına kote 76 otel işletmesini analiz etmiş ve net kâr marjının ROA üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi bulunduğunu, aktif devir hızının ise anlamlı olsa da etkisiz olduğunu ortaya koymuştur. İşçioğlu vd. (2019), BİST-100 Gıda sektöründe faaliyet gösteren 28 şirketin 2012-2017 yılları arasındaki finansal verilerini panel veri analizi ile değerlendirerek varlık büyüklüğü, kaldıraç oranı ve büyüme oranının ROA üzerinde anlamlı ve pozitif etkiler yarattığını belirtmiştir.

Dizgil (2019), 2009-2017 yılları arasında BİST XGIDA endeksindeki 21 şirketin finansal performansını incelemiş ve özsermaye kârlılığının ROA üzerinde pozitif, kısa ve uzun vadeli yabancı kaynak oranları, ticari alacakların tahsil süresi ve net işletme sermayesinin ise negatif etkili olduğunu raporlamıştır. Alarussi ve Alhaderi (2018), 2012-2014 yılları arasında Bursa Malaysia'da işlem gören 120 finansal olmayan şirketi analiz etmiş ve özsermaye kârlılığı ile hisse başına kâr, varlık büyüklüğü, verimlilik ve çalışma sermayesinin ROA ile pozitif; kaldıraç oranının ise negatif ilişkili olduğunu saptamıştır.

Jakpar vd. (2018), Malezya Borsası'nda işlem gören sekiz gayrimenkul yatırım ortaklığı şirketi üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, yalnızca ROA ile hisse senedi getirisi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunduğunu, net varlık değeri ve fiyat/kazanç oranları ile ise anlamlı bir ilişki tespit edilemediğini belirtmişlerdir. Toprak (2018), 2004-2017 döneminde BIST Ticaret Endeksi (XTCRT) kapsamındaki firmaları incelediği çalışmasında, ortalama satış süresi, nakit dönüşüm süresi, cari oran ve tahsil süresinin ROA'yı negatif etkilediğini; ticari borçlar ve ödeme süresi üzerinde anlamlı bir etki bulunmazken, şirket büyüklüğünün ROA'yı pozitif etkilediğini belirtmiştir.

Matar vd. (2018), Ürdün'de faaliyet gösteren 23 imalat sanayi firmasının 2005-2015 yıllarına ait verilerini regresyon analiziyle değerlendirerek, gelir ve likidite değişkenlerinin ROA'ya pozitif; firma büyüklüğü ve kaldıraç oranlarının ise negatif etkide bulunduğunu ortaya koymuştur. Turaboğlu ve Timur (2018) ise BİST Kurumsal Yönetim Endeksi'ndeki şirketlerin

2010-2015 dönemi verilerini analiz ederek, ROA ile likidite oranı, aktif devir hızı ve nakit oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulmuşlardır.

Batchimeg (2017), 2012-2015 döneminde altı sektörden 100 firmayı incelediği çalışmasında, dönen varlıklar/toplam aktifler oranı ve hisse başı kazanç ile ROA arasında pozitif; uzun ve kısa vadeli yabancı kaynakların toplam aktiflere oranı, satışların maliyeti/satış gelirleri ve kâr artış oranı ile ROA arasında ise negatif ilişki tespit etmiştir. Demirci (2017), 1996-2015 döneminde imalat sanayi şirketleri üzerine gerçekleştirdiği panel veri analizinde, kaldıraç oranı ve maddi duran varlıkların ROA üzerinde negatif; alacak devir hızı ve reel aktif büyüklüğünün ise pozitif etkide bulunduğunu belirlemiştir.

Kocaman vd. (2016), 1997-2013 döneminde Türkiye'nin en büyük 500 sanayi kuruluşundan ve BİST'te işlem gören 15 şirketi kapsayan çalışmalarında, kârlılık oranları ile duran varlıklar/aktif toplamı, kaldıraç oranı ve ticari alacak devir hızı arasında anlamlı ilişkiler belirlemiştirler. Keskin ve Gökalp (2016), BİST Gıda ve İçecek Sektörü şirketlerini inceledikleri çalışmalarında, cari oran ve alacak tahsil süresinin ROA üzerinde negatif ve anlamlı; nakit dönüş süresinin ise negatif fakat anlamsız etkisi bulunduğunu ifade etmişlerdir.

Doğan ve Topal (2015), 2005-2012 yılları arasında BİST'te işlem gören 136 imalat sanayi şirketinin firma büyüklüğü ile kârlılık arasındaki ilişkisini inceleyerek, firma büyüklüğünün hem ROA hem de ROE üzerinde pozitif, kaldıraç oranının ise negatif yönde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Konak ve Kendirli (2015), BİST XGIDA Endeksindeki 18 şirketi analiz ettikleri çalışmalarında, mülkiyet yapısının ROA ve ROE üzerinde negatif; Tobin Q oranı üzerinden yapılan değerlendirmede ise pozitif etkili olduğunu bulmuşlardır.

Aytürk ve Yanık (2015), Türkiye'deki küçük ve orta büyüklükteki işletmeleri (KOBİ) Sistem-GMM yöntemiyle analiz ettikleri çalışmada, nakit döngüsünün uzamasının kârlılığı negatif etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Demireli vd. (2014), farklı sektörlerdeki şirketleri kapsayan analizlerinde ROA ile cari oran ve kaldıraç oranı arasında negatif; dönen varlıklar/aktif toplamı arasında ise pozitif yönlü ilişkiler bulmuşlardır.

Pratheepan (2014), Sri Lanka'da 2003-2012 yılları arasında faaliyet gösteren imalat şirketleri üzerinde yaptığı analizde, varlık büyüklüğü ile ROA arasında pozitif; varlık yapısı ile ROA arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir. Korkmaz ve Karaca (2014), BİST İmalat Sanayi Endeksinde yer alan 78 şirketin 2000-2011 dönemi verilerini analiz ederek duran varlık/aktif

toplamı, toplam borç/aktif toplamı, uzun vadeli yabancı kaynaklar ve maddi duran varlıkların ROA ile anlamlı ilişkiler taşıdığını belirtmişlerdir.

Ujunwa (2012), Nijerya’da 1991-2008 yılları arasında faaliyet gösteren şirketleri analiz ettiği çalışmada, toplam aktifler ile ROA arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğunu raporlamıştır. Aygün (2012), 2000-2009 döneminde İMKB İmalat Sanayi Endeksinde yer alan 107 şirketin verileri ile gerçekleştirdiği regresyon analizinde, ROA ile stok devir süresi, ticari alacakların tahsil süresi ve yabancı kaynakları ödeme süresi arasında negatif ilişkiler saptamıştır.

Almajali ve Alamro (2012), 2002-2007 döneminde Ürdün borsasında işlem gören 25 sigorta şirketini analiz ettikleri çalışmada, kaldıraç ve likidite oranlarının ROA üzerinde pozitif etkileri olduğunu belirtmişlerdir. Karadeniz ve İskenderoğlu (2011), 2002-2009 yılları arasında İMKB’de işlem gören turizm işletmelerinin finansal verilerini analiz ederek kaldıraç oranının ROA üzerinde negatif, pazar payı, aktif devir hızı ve net çalışma sermayesi devir hızının ise ROA’yı düşürücü etkiler yarattığını ifade etmişlerdir.

Albayrak ve Akbulut (2008), 2004-2006 yılları arasında BİST sanayi ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren 55 şirketi inceledikleri çalışmada, firma büyüklüğü, piyasa değeri ve stok devir hızının ROE üzerinde pozitif; sermaye kompozisyonunu yansıtan değişkenlerin ise negatif etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Goddard vd. (2005), Belçika, Fransa, İtalya, İspanya ve İngiltere’de 1993-2001 yılları arasında faaliyet gösteren 12.508 şirketin verilerini analiz ettikleri çalışmada, cari oran ve pazar payının ROA üzerinde pozitif; firma büyüklüğü, öz kaynak ve borçlanmanın ise negatif etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Makroekonomik değişkenlerin de dikkate alındığı bazı çalışmalarda ise şu bulgulara ulaşılmıştır: Odusanya vd. (2018), Nijerya’da 1998-2012 döneminde faaliyet gösteren 114 şirketin analizinde finansal risk, faiz oranı, enflasyon oranı ve kısa vadeli kaldıraç oranının ROA üzerinde negatif etkili olduğunu ortaya koymuştur. Saritaş vd. (2016), 2002-2013 döneminde Türkiye’deki 11 ticari bankayı inceledikleri çalışmada, ROA ile enflasyon oranı arasında pozitif ve anlamlı; diğer makro değişkenler arasında ise anlamsız ilişkiler tespit etmişlerdir.

Coşkun ve Topaloğlu (2016), BİST100 endeksinde işlem gören 37 şirketin 2010-2015 yıllarına ait verilerini analiz ettikleri çalışmada, ROA ile enflasyon ve faiz oranı arasında anlamlı ve negatif; kamu altyapı yatırımları ile ise anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu ortaya

koymuşlardır. Zulfiqar ve Din (2015), Pakistan tekstil sektöründe faaliyet gösteren 50 şirketi analiz ettikleri çalışmalarında, ROA ile faiz ve enflasyon oranı arasında pozitif ilişkiler belirlemişlerdir. Son olarak, Kiganda (2014), Kenya’da 2008-2012 döneminde faaliyet gösteren bankalarda makroekonomik göstergelerin kârlılığa etkisini incelemiş ve herhangi bir anlamlı ilişki tespit edememiştir. Benzer şekilde, Alexiou ve Sofoklis (2009), 2000-2007 döneminde Yunanistan’da faaliyet gösteren altı bankayı inceledikleri çalışmalarında GSYİH ile bankaların kârlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunamadığını belirtmişlerdir.

ROA’yı etkileyen faktörlerin incelendiği ampirik literatür, büyük ölçüde panel veri analizine dayalı olup firma içi değişkenler (likidite, kaldıraç, büyüklük, kârlılık oranları vb.) ve bazı çalışmalarda makroekonomik göstergeleri kapsamaktadır. Literatür incelendiğinde, benzer değişkenlerin farklı coğrafyalarda ve sektörlerde farklı etkiler ortaya koyduğu görülmektedir. Bununla birlikte, birçok çalışmada firma büyüklüğünün aktif kârlılığı (ROA) üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir (Nguyen & Nguyen, 2020; İşçioğlu vd., 2019; Doğan & Topal, 2015). Bu ilişkinin, büyük ölçekli firmaların kaynakları daha etkin kullanabilmesi ve ölçek ekonomilerinden daha fazla fayda sağlayabilmesiyle açıklanabileceği değerlendirilmektedir. Kaldıraç oranının finansal performans üzerindeki etkisi, birçok çalışmada negatif yönlü olarak belirlenmiştir (Matar vd., 2018; Demireli vd., 2014; Goddard vd., 2005). Bu bulgu, borçluluk düzeyindeki artışın finansal riski yükseltmesi ve dolayısıyla firma performansını olumsuz etkilemesiyle açıklanabilir. ROA ile likidite arasında çoğunlukla pozitif ve anlamlı ilişki (Turaboğlu & Timur, 2018; Almajali & Alamro, 2012) gözlemlenmiştir. Yüksek likidite, kısa vadeli yükümlülükleri yerine getirme kapasitesini artırarak kârlılığı desteklemektedir. Ticari alacakların tahsil süresi ve alacak devir hızı, birçok çalışmada ROA üzerinde negatif etkili bulunmuştur (Keskin & Gökalp, 2016; Aygün, 2012). Bu bulgu, etkin olmayan tahsilat süreçlerinin işletme sermayesini olumsuz etkilemesinden kaynaklanmaktadır.

Bazı çalışmalarda farklılaşan sonuçlarla da kalınmaktadır. Turaboğlu ve Timur (2018) çalışmasında aktif devir hızının ROA üzerinde pozitif etkisi saptanırken, Karadeniz vd. (2019) çalışmasında aktif devir hızı anlamlı fakat etkisiz bulunmuştur.

Enflasyon ve faiz oranları Zulfiqar ve Din (2015) çalışmasında ROA üzerinde pozitif, Coşkun ve Topaloğlu (2016) negatif etkili bulunmuştur. Bu farklılık, ülke ekonomilerinin yapısal özellikleri ve dönemsel koşullarıyla açıklanabilir.

ROA üzerinde etkili olan değişkenler sektör, ülke ve zaman dilimine göre farklılık gösterebilmektedir. Ancak genel eğilim, firma büyüklüğü ve likiditenin ROA'yı artırdığı; kaldıraç ve etkin olmayan işletme sermayesi yönetiminin ise ROA üzerinde baskı yarattığı yönündedir. Literatürün bazı bölümlerinde makroekonomik değişkenlerin etkisine ilişkin tutarsızlıklar bulunmakta olup, bu durum gelecekteki çalışmalarda dönemsel analizlerin önemini ortaya koymaktadır.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmada 2000Q2-2023Q3 dönemini kapsayan BİST XGıda Endeksinde işlem gören 17 gıda şirketine ait finansal oranlar kullanılarak aktiflerin kârlılığı üzerindeki etkisi panel veri analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada örneklem evrenini oluşturan şirketler Anadolu Efes Biracılık Malt Sanayi A.Ş., Banvit Vitaminli Yem Sanayi A.Ş., Dardanel Önentaş Gıda Sanayi A.Ş., ERSU Meyve ve Gıda Sanayi A.Ş., Frigo-Pak Gıda Maddeleri Sanayi ve Ticaret A.Ş., Kerevitaş Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş., Konfrut Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş., Kristal Kola ve Meşrubat Sanayi ve Ticaret A.Ş., Merko Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş., Penguen Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş., Pınar Entegre Et ve Un Sanayi A.Ş., Pınar Su Sanayi ve Ticaret A.Ş., Pınar Süt Mamulleri Sanayi ve Ticaret A.Ş., Selçuk Gıda Endüstri İhracat İthalat A.Ş., Tat Gıda Sanayi A.Ş., Tukaş Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş., Ülker Bisküvi Sanayi A.Ş.'dir. Veriler FİNNET Mali Analiz hizmet sağlayıcısından elde edilmiştir. Çalışmada toplam 63.920 veri kullanılmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan bağımlı değişken aktiflerin kârlılığı oranı (ROA) iken bağımsız değişkenler Tablo 1'de gösterilmektedir. Panel nedensellik analizinde çok sayıda bağımsız değişkenin modele dâhil edilmesi, ROA gibi çok boyutlu bir finansal performans göstergesinin farklı yönlerden ve ayrıntılı biçimde anlaşılmasını sağlamaktadır. Aktif kârlılık; işletmenin kaynak kullanım verimliliği, borçlanma yapısı, operasyonel etkinliği ve büyüme kapasitesi gibi çeşitli faktörlerin etkileşimiyle şekillendiği çalışmanın hipotezini oluşturmaktadır. Bu nedenle, her bir oran grubu (likidite, mali yapı, faaliyet ve büyüme oranları) ROA'nın farklı bir yönünü temsil eden yapısal belirleyiciler olarak değerlendirilmiştir.

Panel nedensellik testlerinin amacı yalnızca korelasyonları değil, aynı zamanda yönlü ve nedensel ilişkileri ortaya koymaktır. Dolayısıyla çok sayıda değişkenin modele dahil edilmesi, farklı bileşenlerin ROA üzerindeki nedensel katkılarını ayrı ayrı tespit etmeyi mümkün kılmaktadır. Bu yaklaşım, hem heterojen firma yapılarına karşı daha duyarlı sonuçlar üretmekte hem de yöneticiler ile yatırımcılar için daha rafine stratejik çıkarımlar sunmaktadır.

Tablo 1. Bağımsız değişkenler ve kodları

Değişkenler	Kod	Değişkenler	Kod
Likidite Oranları		Faaliyet Oranları	
Cari oran	CAOR	Aktif devir hızı	AKDE
Dönen varlıklar/ aktif toplamı (%)	DOAK	Alacak devir hızı	ALDE
Hazır değerler/ dönen varlıklar (%)	HADO	Alacakların ortalama tahsil süresi	ATHS
Hızlı aktifler/net işletme sermayesi	HINE	Diğer faaliyet. gelir-gider/ net satışlar (%)	DFNS
Likidite oranı	LIOR	Duran varlık devir hızı	DUDE
Nakit oran	NAOR	Dönen varlık devir hızı	DODE
Stoklar/dönen varlıklar	STDO	Faaliyet maliyeti/net satışlar	FMNS
Mali Yapı Oranları		Maddi duran varlık devir hızı	MDDE
Borçlanma oranı	BOOR	Net işletme sermayesi/ net satışlar (%)	NISS
Borçtan yararlanma katsayısı (defa)	BOYA	Satışların maliyeti/ net satışlar (%)	SMNS
Eksik karşılama oranı	EKKA	Stok devir hızı	STDE
Finansal borç/ özsermaye (%)	FIOZ	Yurt dışı satışlar/ toplam satışlar (%)	YDSS
Finansal borç/ toplam borç	FIBO	Özsermaye devir hızı	OZDE
Kaldıraç oranı (%)	KAOR	İşletme sermayesi devir hızı	ISDE
Kısa vadeli finansal borç/toplam borç (%)	KIFO	Büyüme Oranları	
Kısa vadeli borç/ net satışlar (%)	KINE	Aktif büyüme oranı (%)	AKBO
Kısa vadeli borç/ toplam borç (%)	KITB	Kısa vadeli borç büyümesi (%)	KVBO
Maddi duran varlıklar/ sürekli sermaye (%)	MDSS	Net satış büyümesi (%)	NSBO
Sermaye yeterlilik oranı (%)	SEYE	Toplam borç büyümesi (%)	TOBO
Uzun vadeli borç/ toplam borç (%)	UZTO	Özsermaye büyümesi (%)	OZBO
Uzun vadeli finansal borç / toplam borç	UZFO	Net işletme sermayesi büyümesi (%)	ISBO

Çalışma kapsamında dört model kullanılmıştır. Bunlar:

$$ROA = \beta_0 + \beta_1 CAOR + \beta_2 DOAK + \beta_3 HADO + \beta_4 HINE + \beta_5 LIOR + \beta_6 NAOR + \beta_7 STDO + \mu$$

$$ROA = \beta_0 + \beta_1 BOOR + \beta_2 BOYA + \beta_3 EKKA + \beta_4 FIOZ + \beta_5 FIBO + \beta_6 KAOR + \beta_7 KIFO + \beta_8 KINE + \beta_9 KITB + \beta_{10} MDSS + \beta_{11} SEYE + \beta_{12} UZTO + \beta_{13} UZFO + \mu$$

$$ROA = \beta_0 + \beta_1 AKDE + \beta_2 ALDE + \beta_3 ATHS + \beta_4 DFNS + \beta_5 DUDE + \beta_6 DODE + \beta_7 FMNS + \beta_8 MDDE + \beta_9 NISS + \beta_{10} SMNS + \beta_{11} STDE + \beta_{12} YDSS + \beta_{13} OZDE + \beta_{14} ISDE + \mu$$

$$ROA = \beta_0 + \beta_1 AKBO + \beta_2 KVBO + \beta_3 NSBO + \beta_4 TOBO + \beta_5 OZBO + \beta_6 ISBO + \mu$$

Model 1’de bağımlı değişken olan ROA ile likidite oranları arasındaki panel nedensellik, model 2’de ROA ile mali yapı oranları arasındaki nedensellik, model 3’te ROA ile faaliyet oranları arasındaki panel nedensellik ve son olarak model 4’te ROA ile büyüme oranları arasındaki panel nedenselliği incelenmek amacıyla oluşturulmuştur.

Çalışmada ilk olarak kullanılan serilerde yatay kesit bağımlılığının tespiti için Breusch ve Pagan (1980) LM testi, Pesaran (2004) CD ve CDLM testi uygulanmıştır. Seriler yatay kesit varlığını dikkate alan Pesaran (2007) birim kök testi uygulanmıştır. Son olarak serilerin

seviyede durağan çıkması sonucunda yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen nedensellik testi uygulanmıştır.

4. BULGULAR

Birim kökün varlığının tespitinden önce ilk olarak yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmaktadır. Yatay kesit varlığının bulunup bulunmaması uygulanacak birim kök testini belirlemektedir. Yatay kesit varlığının bulunmaması halinde birincil nesil testler uygulanırken yatay kesit varlığının bulunması halinde ikincil nesil testler kullanılmaktadır. Yatay kesit varlığının tespiti için Breusch ve Pagan (1980) LM testi, Pesaran (2004) CD ve CDLM testi uygulanmıştır. Yatay kesit testinin alternatif hipotezi: yatay kesit bağımlılığı vardır, yokluk hipotezi ise yatay kesit bağımlılığı yoktur şeklindedir. Tablo 2’de yatay kesit bağımlılığı testinin sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 2. Yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları

Değişkenler	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Bresch-Pagan _{LM}	755.940	0.000	608.080	0.000	818.043	0.000	760.416	0.000
Pesaran CD _{LM}	37.589	0.000	28.624	0.000	41.354	0.000	37.860	0.000
Pesaran CD	8.775	0.000	8.317	0.000	13.934	0.000	9.369	0.000

Tablo 2 incelendiğinde modellerin hepsinde alternatif hipotezi kabul edildiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarına göre yokluk hipotezi reddedilip alternatif hipotez kabul edilerek serilerde yatay kesit bağımlılığının varlığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla uygulanacak birim kök testi ise yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikincil nesil birim kök testleridir. Bu kapsam Pesaran (2007) tarafından geliştirilen yatay kesit bağımlılığını dikkate alan birim kök testi uygulanmıştır. Tablo 3’te Pesaran (2007) birim kök testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 3. Birim kök testi sonuçları

Değişkenler		Model 1 I(0)		Değişkenler		Model 3 I(0)	
		İstatistik	Olasılık			İstatistik	Olasılık
CAOR	CIPS	-3.635	<0.01	AKDE	CIPS	-4.154	<0.01
	T.CIPS	-3.585	<0.01		T.CIPS	-4.154	<0.01
DOAK	CIPS	-2.600	<0.01	ALDE	CIPS	-7.293	<0.01
	T.CIPS	-2.600	<0.01		T.CIPS	-5.711	<0.01
HADO	CIPS	-5.550	<0.01	ATHS	CIPS	-8.399	<0.01
	T.CIPS	-5.044	<0.01		T.CIPS	-6.154	<0.01
HINE	CIPS	-6.546	<0.01	DFNS	CIPS	-5.159	<0.01

	T.CIPS	-5.314	<0.01		T.CIPS	-4.781	<0.01
LIOR	CIPS	-3.781	<0.01	DUDE	CIPS	-4.081	<0.01
	T.CIPS	-3.667	<0.01		T.CIPS	-4.081	<0.01
NAOR	CIPS	-5.439	<0.01	DODE	CIPS	-3.645	<0.01
	T.CIPS	-5.063	<0.01		T.CIPS	-3.605	<0.01
STDO	CIPS	-4.305	<0.01	FMNS	CIPS	-4.062	<0.01
	T.CIPS	-4.217	<0.01		T.CIPS	-4.005	<0.01
Model 2 I(0)				MDDE	CIPS	-3.794	<0.01
					T.CIPS	-3.794	<0.01
BOOR	CIPS	-4.158	<0.01	NISS	CIPS	-6.042	<0.01
	T.CIPS	-3.336	<0.01		T.CIPS	-5.721	<0.01
BOYA	CIPS	-8.605	<0.01	SMNS	CIPS	-3.268	<0.01
	T.CIPS	-6.043	<0.01		T.CIPS	-3.261	<0.01
EKKA	CIPS	-3.261	<0.01	STDE	CIPS	-4.746	<0.01
	T.CIPS	-3.052	<0.01		T.CIPS	-4.677	<0.01
FIOZ	CIPS	-4.040	<0.01	YDSS	CIPS	-3.457	<0.01
	T.CIPS	-3.296	<0.01		T.CIPS	-3.301	<0.01
FIBO	CIPS	-3.114	<0.01	OZDE	CIPS	-5.500	<0.01
	T.CIPS	-3.114	<0.01		T.CIPS	-5.193	<0.01
KAOR	CIPS	-3.121	<0.01	ISDE	CIPS	-7.331	<0.01
	T.CIPS	-3.088	<0.01		T.CIPS	-5.861	<0.01
KIFO	CIPS	-3.044	<0.01	Model 4 I(0)			
	T.CIPS	-3.044	<0.01				
KINE	CIPS	-5.541	<0.01	AKBO	CIPS	-3.994	<0.01
	T.CIPS	-5.338	<0.01		T.CIPS	-3.994	<0.01
KITB	CIPS	-3.334	<0.01	KVBO	CIPS	-4.093	<0.01
	T.CIPS	-3.334	<0.01		T.CIPS	-4.093	<0.01
MDSS	CIPS	-3.575	<0.01	NSBO	CIPS	-4.551	<0.01
	T.CIPS	-3.294	<0.01		T.CIPS	-4.339	<0.01
SEYE	CIPS	-2.652	<0.01	TOBO	CIPS	-4.272	<0.01
	T.CIPS	-2.652	<0.01		T.CIPS	-4.272	<0.01
UZTO	CIPS	-3.318	<0.01	OZBO	CIPS	-4.783	<0.01
	T.CIPS	-3.318	<0.01		T.CIPS	-4.472	<0.01
UZFO	CIPS	-3.667	<0.01	ISBO	CIPS	-6.913	<0.01
	T.CIPS	-3.463	<0.01		T.CIPS	-5.697	<0.01

Tablo 3'deki Pesaran (2007) birim kök testi sonuçları incelendiğinde çalışma kapsamında kullanılan serilerin seviyede durağan olduğu görülmektedir. Bu kapsamda çalışmada kullanılacak test, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve seviyede kullanılan Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen nedensellik testidir. Dumitrescu ve Hurlin nedensellik testinin yokluk hipotezi seriler arasında Granger nedensellik yoktur, alternatif hipotezi ise seriler arasında Granger nedensellik vardır şeklindedir. Tablo 4'te Dumitrescu ve Hurlin nedensellik testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 4. Dumitrescu ve Hurlin nedensellik testi sonuçları

Model 1				Model 3			
Değişkenler	Wbar ist.	Zbar ist.	Prob	Değişkenler	Wbar ist.	Zbar ist.	Prob
CAOR→ROA	3.218	2.230	0.02**	AKDE→ROA	4.153	8.772	0.00*
DOAK→ROA	7.981	11.675	0.00*	ALDE→ROA	5.352	12.133	0.00*
HADO→ROA	3.123	2.117	0.03**	ATHS→ROA	5.790	13.361	0.00*

HINE→ROA	1.791	-0.502	0.61****	DFNS→ROA	1.431	1.144	0.25****
LIOR→ROA	3.671	3.194	0.00*	DUDE→ROA	3.634	7.318	0.00*
NAOR→ROA	3.403	2.667	0.00*	DODE→ROA	4.568	9.936	0.00*
STDO→ROA	5.630	7.050	0.00*	FMNS→ROA	9.107	22.655	0.00*
Model 2				MDDE→ROA	4.916	10.910	0.00*
BOOR→ROA	4.372	9.386	0.00*	NISS→ROA	3.648	7.358	0.00*
BOYA→ROA	1.383	1.010	0.31****	SMNS→ROA	5.002	11.153	0.00*
EKKA→ROA	2.908	5.285	0.00*	STDE→ROA	4.578	9.962	0.00*
FIOZ→ROA	3.731	7.591	0.00	YDSS→ROA	2.027	2.814	0.00*
FIBO→ROA	4.327	9.259	0.00*	OZDE→ROA	4.522	9.808	0.00*
KAOR→ROA	5.232	11.797	0.00*	ISDE→ROA	0.925	-0.271	0.78****
KIFO→ROA	4.227	8.981	0.00*	Model 4			
KINE→ROA	3.642	7.341	0.00*	AKBO→ROA	2.694	4.685	0.00*
KITB→ROA	2.142	3.138	0.00*	KVBO→ROA	1.328	0.855	0.39****
MDSS→ROA	2.466	4.044	0.00*	NSBO→ROA	2.014	2.777	0.00*
SEYE→ROA	5.099	11.424	0.00*	TOBO→ROA	1.813	2.216	0.02**
UZTO→ROA	2.168	3.210	0.00*	OZBO→ROA	1.571	1.537	0.12****
UZFO→ROA	1.830	2.264	0.02***	ISBO→ROA	0.899	-0.345	0.72****

*%1, **%5, ***%10 düzeyinde anlam düzeyinde anlamlıdır, **** İstatistiksel olarak anlamsızdır.

Tablo 4 incelendiğinde Model 1’de cari oran, dönen varlıklar/aktif toplamı (%), hazır değerler/dönen varlıklar (%), likidite oranı, nakit oran ve stoklar/dönen varlıklar (%)’dan aktif kârlılığına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunurken hızlı aktifler/net işletme sermayesi ile aktiflerin kârlılığına doğru arasında bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Model 2 incelendiğinde borçlanma oranı (%), eksik kârşılama oranı, finansal borç/özsermaye (%), finansal borç/toplam borç (%), kaldıraç oranı (%), kısa vadeli finansal borç/toplam borç (%), kısa vadeli borç/net satışlar (%), kısa vadeli borç/toplam borç (%), maddi duran varlıklar/(özsermaye + uzun vadeli borçlar (%)), sermaye yeterlilik oranı (%), uzun vadeli borç/toplam borç (%), uzun vadeli finansal borç/toplam borç (%)’dan aktif kârlılığına doğru nedensellik ilişkisi bulunurken borçtan yararlanma katsayısından aktif kârlılığına doğru nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Model 3 incelendiğinde aktif devir hızı, alacak devir hızı, alacakların ortalama tahsil süresi, duran varlık devir hızı, dönen varlık devir hızı, faaliyet maliyeti/net satışlar, maddi duran varlık devir hızı, net işletme sermayesi/net satışlar (%), satışların maliyeti/net satışlar (%), stok devir hızı, yurt dışı satışlar/toplam satışlar (%), özsermaye devir hızından aktiflerin kârlılığına doğru nedensellik ilişkisi bulunurken diğer faaliyet gelir-gider/net satışlar (%) ve işletme sermayesi devir hızından aktif kârlılığına doğru nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Model 4 incelendiğinde aktif büyüme oranı (%), net satış büyümesi (%) ve öz sermaye büyümesinden (%) aktif kârlılığın doğru bir nedensellik ilişkisi bulunurken kısa vadeli borç büyümesi (%), özsermaye büyümesi (%) ve net işletme sermayesi büyümesinden (%) aktif kârlılığın doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Panel nedensellik analizinin ortaya koyduğu bulgular, ROA'nın çok boyutlu yapısını ortaya koymakta ve farklı oran gruplarının kârlılık üzerindeki etkilerinin değişkenlik gösterebildiğini göstermektedir. Likidite, faaliyet ve mali yapı göstergelerinin büyük çoğunluğu ROA'ya yönelik anlamlı nedensellik taşıırken; bazı özel oranların etkisiz kalması, firmaların yapısal farklılıklarına ve sektör dinamiklerine bağlı olarak yorumlanabilir. Bu sonuçlar, özellikle sektörel bazda stratejik karar alma süreçlerinde yöneticiler ve yatırımcılar için anlamlı içgörüler sunmaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışma kapsamında, BIST XGIDA Endeksi'nde faaliyet gösteren 17 gıda şirketine ait 2000Q2–2023Q3 dönemine ilişkin finansal oranlar panel nedensellik analizi ile incelenmiş ve işletmelerin aktif kârlılığı (ROA) üzerinde etkili olan içsel faktörler likidite, mali yapı, faaliyet ve büyüme oranları olmak üzere dört ana başlık altında değerlendirilmiştir.

Mali yapı oranları ve faaliyet oranları, ROA üzerinde en yüksek etkiye sahip oran gruplarıdır (her biri 12 değişken). Bu durum, işletmenin sermaye yapısı ve operasyonel verimliliğinin, varlıkların ne ölçüde kâra dönüştürülebildiği üzerinde belirleyici roller oynadığını göstermektedir. Kaldıraç, borç kompozisyonu, varlık devir hızları ve satış maliyetlerine dair göstergelerin bu kapsamda öne çıktığı gözlemlenmektedir. Bu bulgu, özellikle Sermaye Yapısı Teorisi ve verimlilik temelli performans ölçüm modelleri ile uyumludur. Likidite oranları grubunda 6 değişkenin ROA üzerinde anlamlı etkiye sahip olması, işletmelerin kısa vadeli yükümlülüklerini karşılama kapasitesi ile kârlılık arasında güçlü bir nedensellik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, cari oran, likidite oranı ve nakit oranı gibi göstergeler, aktif kârlılığı etkileyen önemli likidite göstergeleri olarak öne çıkmaktadır. Büyüme oranları grubunda ise yalnızca 3 değişkenin ROA üzerinde anlamlı nedenselliğe sahip olması, büyümenin doğrudan kârlılığa yansımalarının firma yapısına, döneme veya sektöre bağlı olarak değişebileceğini göstermektedir. Bu sonuç, büyüme ile kârlılık arasındaki ilişkinin diğer oran gruplarına kıyasla daha sınırlı ve istikrarsız olabileceğini işaret etmektedir.

Elde edilen bu bulgular, çalışmanın giriş bölümünde vurgulanan teorik çerçeveye ve literatürdeki ampirik bulgularla büyük ölçüde örtüşmektedir. Örneğin, Nowicki (2024) ve Yu (2024) tarafından yapılan çalışmalarda likidite ve faaliyet verimliliğinin ROA üzerindeki pozitif etkisi vurgulanırken, bu çalışma da benzer yönde sonuçlara ulaşmıştır. Ayrıca, Nukala ve Rao (2021) ile Batrancea ve Fetita (2023) gibi araştırmalarda kaldıraç oranlarının finansal risk boyutu aracılığıyla ROA'yı etkilediği belirtilmiş olup; bu çalışmada, borçluluğun etkisinin her firma için aynı yönde olmayabileceğini ve borç kullanımının etkinliğinin önem taşıdığını göstermektedir. Literatürdeki bazı bulgularla (örneğin Karadeniz vd., 2019; Dizgil, 2019) örtüşmeyen yönler ise, sektör, dönem ve ülke farklılıklarından kaynaklanan yapısal değişkenliklerle açıklanabileceği düşünülmektedir.

Çalışmada elde edilen bulgular, işletme yöneticileri için aktif kârlılığı (ROA) artırmaya yönelik stratejik karar süreçlerinde dikkate alınması gereken temel finansal göstergeleri ortaya koymaktadır. Panel nedensellik analizi sonuçları, özellikle likidite yönetimi, sermaye yapısının optimizasyonu ve operasyonel verimliliğin artırılması gibi alanların kârlılık üzerinde yönlü ve anlamlı etkiler yarattığını göstermektedir.

Yöneticiler açısından, cari oran, nakit oranı ve dönen varlıkların aktifler içindeki payı, işletmenin kısa vadeli mali esnekliğini temsil etmekte ve operasyonel sürekliliğin korunmasında kritik rol oynamaktadır. Aynı şekilde, kaldıraç oranı, finansal borç/özsermaye oranı ve uzun vadeli borç bileşenleri, firmanın sermaye maliyetini ve risk düzeyini doğrudan etkilemekte; bu oranların optimize edilmesi, sürdürülebilir kârlılık için temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Özellikle dikkat çeken bir diğer bulgu, aktif devir hızı, alacak devir hızı ve faaliyet maliyeti oranı gibi verimlilik göstergelerinin ROA üzerinde güçlü etkiler yaratmasıdır. Bu durum, operasyonel süreçlerin etkin yönetiminin yalnızca maliyet kontrolü değil, aynı zamanda kârlılık kapasitesinin artırılması açısından da stratejik bir kaldıraç işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, yöneticilerin yalnızca dönemsel kâr-zarar hesaplarına değil; likidite, kaldıraç ve verimlilik temelli göstergelere bütüncül bir yaklaşımla odaklanmaları, kârlılığı artırmak ve uzun vadeli değer yaratmak açısından kritik öneme sahiptir.

Çalışmada elde edilen panel nedensellik bulguları, yatırımcılar açısından firma seçiminde dikkate alınması gereken finansal oranları belirlemeye yönelik güçlü göstergeler

sunmaktadır. Özellikle likidite, mali yapı ve faaliyet oranları, ROA üzerinde anlamlı ve yönlü etkiler göstererek yatırım kararlarında öncelikli analiz alanları olarak öne çıkmaktadır.

Likidite oranları (ör. cari oran, nakit oran), firmanın kısa vadeli yükümlülüklerini karşılama kapasitesini göstererek, özellikle ekonomik belirsizlik dönemlerinde sermaye güvenliği açısından kritik rol oynamaktadır. Mali yapı göstergeleri (ör. kaldıraç oranı, finansal borç/özsermaye) firmanın risk düzeyini ve borç yönetimini yansıtarak, finansal sürdürülebilirliğin temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Faaliyet oranları (ör. aktif devir hızı, alacak devir hızı, faaliyet maliyeti/net satışlar) ise firmanın operasyonel etkinliğini ve kaynak kullanım verimliliğini göstermekte olup, uzun vadeli kârlılık potansiyelinin güçlü sinyallerini vermektedir.

Dolayısıyla yatırımcıların, firma büyüklüğü veya nominal kâr rakamları yerine, likidite esnekliği, borç dengesi ve operasyonel verimlilik gibi göstergelere odaklanmaları hem risk yönetimi hem de getiri optimizasyonu açısından daha stratejik bir yaklaşım sunacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma; sektörel ve firma bazında ayrıştırılmış, yönlü ilişkileri tespit etmeye odaklı panel nedensellik yaklaşımıyla, aktif kârlılığın içsel finansal belirleyicilerini çok boyutlu bir yapıda analiz ederek hem literatüre hem de uygulamaya katkı sunmaktadır. Elde edilen sonuçlar hem işletme yöneticileri hem de yatırımcılar açısından stratejik karar alma süreçlerinde dikkate alınması gereken önemli finansal göstergelere işaret etmektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Araştırmacıların çalışmaya katkı oranları eşittir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Alarussi, A. S., & Alhaderi, S. M. (2018). Factors affecting profitability in Malaysia. *Journal of Economic Studies*, 45(3), ss. 442-458.

Albayrak, A. S., & Akbulut, R. (2008). Kârlılığı etkileyen faktörler: İMKB sanayi ve hizmet sektörlerinde işlem gören işletmeler üzerine bir inceleme. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 55-83.

- Alexiou, C., & Sofoklis, V. (2009). Determinants of bank profitability: Evidence from the Greek banking sector. *Economic annals*, 54(182), 93-118.
- Almajali, A., & Sameer, A.A. (2012). Factors Affecting the Financial Performance of Jordanian Insurance Companies Listed at Amman Stock Exchange. *Journal of Management Research*, 4(2), 266-289.
- Aygün, M. (2012). Firma Performansı Üzerinde Çalışma Sermayesinin Etkisi: Türk İmalat Sektörü Üzerine Bir Uygulama. *Ege Akademik Bakış*, 12(2), ss. 215-223.
- Aytürk, Y., & Yanık, S. (2015). Çalışma Sermayesi Yönetimi Türkiye'deki KOBİ'lerde Kârlılığı Nasıl Etkiler?. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (68), 157-168.
- Batchimeg, B. (2017). Financial performance determinants of organizations: The case of Mongolian companies. *Journal of Competitiveness*, 9(3), 22-33.
- Batrancea, L. M., & Fetita, A. (2023). Empirical Research Study on the Determinants of Market Indicators for 41 Financial Institutions. *Journal of Risk and Financial Management*, 16(2), 1-11.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. doi:10.2307/2297111.
- Coşkun, N., & Topaloğlu, E. E. (2016). Makroekonomik Faktörlerin Finansal Performansa Etkisi: Borsa İstanbul Firmaları Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. *ICOMEF 2016 International Congress of Management Economy and Policy Proceedings Book*, 1-18.
- Demirci, N. S. (2017). İmalat Sanayi Sektöründe Kârlılığın Belirleyicileri: TCMB Sektör Bilançolarıyla Panel Veri Analizi (1996-2015). *Ege Akademik Bakış*, 17(3), 381-394.
- Demireli, E., Başcı, E. S., & Kâraca, S. S. (2014). İşletme Sermayesi ve Performans Göstergeleri Arasındaki İlişkiler: Borsa İstanbul Üzerine Bir Uygulama. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 79-98.
- Dizgil, E. (2019). Firma Kârlılığını Etkileyen İçsel Faktörler: BİST Gıda, İçecek Endeksinde Yer Alan Firmalar Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22 (2), 420-432.
- Doğan, M., & Topal, Y. (2016). Kârlılığı belirleyen finansal faktörler: BIST'te işlem gören imalat sanayi firmaları üzerine bir araştırma. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 53-64.
- Dumitrescu, E.I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panel. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460. doi: 10.1016/j.econmod.2012.02.014.
- Elmas, B. (2016). *Finansal Tablolar Analizi*, Ankara: Nobel Akademik Yayınevi.
- Goddard, J., Tavakoli, M., & Wilson, J. O. S. (2005). Determinants of profitability in European manufacturing and services: Evidence from a dynamic panel model. *Applied Financial Economics*, 15(18), 1269-1282.
- Hagel, J., Brown, S. T., Samoylova, T., Lui, M., Damani, A., & Grames, C. (2013). Success or struggle: ROA as a True Measure of Business Performance, Report 3 of the 2013 Shift Index series. *Deloitte Center for the Edge, Deloitte University Press*, 1-22.
- İşçioğlu, F., Kirkik, S., & Deveci, F. (2019). Multiple Linear Regression Analysis of The Food Sector BIST-100 Index Statements of Turkey. *Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology*, 7(2), 325-332.
- Jakpar, S., Tinggi, M., Tak, A. H., & Ruzlan, N. A. (2018). Determinant factors of profitability in Malaysia's real estate investment trusts (M-REITS). *UNIMAS Review of Accounting and Finance*, 2(1), 72-84.
- Karadeniz, E., & İskenderoğlu, Ö. (2011). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda İşlem Gören Turizm İşletmelerinin Aktif Kârlılığını Etkileyen Değişkenlerin Analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 65-75.

- Karadeniz, E., Koşan, L., Günay, F., & Dalak, S. (2019). Otel işletmelerinde kârlılığı etkileyen değişkenlerin DuPont analiz tekniğiyle ölçülmesi: Avrupa borsalarında ekonometrik bir analiz. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (81), 21-36.
- Keskin, R., & Gökalp, F. (2016). Çalışma Sermayesi Yönetiminin Firma Kârlılığı Üzerine Etkisi: Panel Veri Analiz. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17(1), ss. 15-25.
- Kiganda, E. O. (2014). Effect of macroeconomic factors on commercial banks profitability in Kenya: Case of equity bank limited. *Journal of Economics and Sustainable development*, 5(2), 46-56.
- Kocaman, M., Altemur, N., Aldemir, S., & Kâraca, S. S. (2016). Ekonomik Kârlılığı Etkileyen Faktörler: İSO 500 Sanayi İşletmeleri Uygulaması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 320-332.
- Konak, F., & Kendirli, S. (2015). Sermaye Yoğunlaşmasının Firma Performansı Üzerine Etkisi: BİST Gıda ve İçecek Endeksi Uygulaması. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 8(15), ss. 123-134.
- Korkmaz, Ö., & Kâraca, S. S. (2014). Üretim İşletmelerinde Firma Kârlılığının Finansal Belirleyicileri ve BİST İmalat Sanayi Uygulaması. *Ege Akademik Bakış*, 14 (1), 21-29.
- Matar, A., Al-Rdaydeh, M., Al-Shannag, F., & Odeh, M. (2018). Factors affecting the corporate performance: Panel data analysis for listed firms in Jordan. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 22(6), 1-10.
- Nguyen, T. N. L., & Nguyen, V. C. (2020). The determinants of profitability in listed enterprises: A study from Vietnamese Stock Exchange. *The Journal of Asian Finance, Economics, and Business*, 7(1), 47-58.
- Nishanthini, A., & Nimalathasan, B. (2013). Determinants of profitability: A case study of listed manufacturing companies in Sri Lanka. *Merit Research Journal of Art, Social Science and Humanities*, 1(1), 1-6.
- Nowicki, J., Ratajczak, P., & Szutowski, D. (2024). Impact of Macroeconomic Factors on Financial Liquidity of Companies: A Moderation Analysis. *Sustainability*, 16(11), 1-26.
- Nukala, V. B., & Prasada Rao, S. S. (2021). Role of debt to equity ratio in project investment valuation, assessing risk and return in capital markets. *Future Business Journal*, 7(1), 1-23.
- Oduşanya, I. A., Yinusa, O. G., & Ilo, B. M. (2018). Determinants of firm profitability in Nigeria: Evidence from dynamic panel models. *SPOUDAI-Journal of Economics and Business*, 68(1), 43-58.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. Cambridge Working Papers. *Economics*, 1240(1), 1.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312. doi:10.1002/jae.951.
- Pratheepan, T. (2014). A panel data analysis of profitability determinants: Empirical results from Sri Lankan manufacturing companies. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 2(12), 1-9.
- Ross, S. (2021). *Capital Structure Theory: What It Is in Financial Management*. Erişim Tarihi: 14.09.2024, <https://www.investopedia.com/ask/answers/031915/what-capital-structure-theory.asp>.
- Sarıtaş, H., Kangallı Uyar, S. G., & Gökçe, A. (2016). Banka kârlılığı ile finansal oranlar ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin sistem dinamik panel veri modeli ile analizi: Türkiye araştırması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11 (1), 87- 108.
- Toprak, M. S. (2018). Çalışma Sermayesi Yönetiminin Kârlılığı Etkisi: BİST Ticaret Endeksi Üzerine Bir Araştırma. *Mali Çözüm Dergisi*, 148, 71- 94.
- Turaboğlu, T. T., & Timur, E. (2018). İşletmelerde Kârlılığı Etkileyen Faktörler: BİST Kurumsal Yönetim Endeksindeki Firmalara İlişkin Bir Uygulama. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, III(2), 135-157.

Ujunwa, A. (2012). Board characteristics and the financial performance of Nigerian quoted firms. *Corporate Governance: The international journal of business in society*, 12(5), 656-674.

Yu, J. (2024). Factors Affecting Return on Assets in the Renewable Energy Sector during Supply Chain Disruptions. *Journal of Risk and Financial Management*, 17(6), 1-18.

Zulfiqar, Z.& Din, N. U. (2015). Inflation, Interest rate and firms' performance: the evidences from textile industry of Pakistan. *International Journal of Arts and Commerce*, 4(2), ss. 111-115.

Lojistik Sektöründe Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti ve İşletme Performansı İlişkisi: Burdur Örneğinde Nitel Bir İnceleme

Ali Rıza ULU^{1*} , Raşit ACAR²

¹ Graduate Student., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Institute of Social Sciences Department of Management Information Systems, Burdur, Türkiye

² Asst. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Social Sciences Vocational School, Burdur, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 22.05.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 02.07.2025

Doi: 10.31200/makuubd.1704576
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Lojistik, üretim noktasından tüketim noktasına kadar olan süreç içerisindeki, tüm ürün, bilgi ve para akışının yönetilmesine yardımcı olan işlemlerin tamamıdır (Lambert vd., 1998 s:2, aktaran: Bayraktutan & Özbilen, 2015, s.96). Lojistik hizmet sağlayıcı firmalar ve hizmetlerin bütünü ise lojistik sektörünü oluşturmaktadır. Hizmet kalitesi müşteri ihtiyaçlarının zamanında ve doğru bir şekilde cevap verebilme durumuna göre değişmektedir. Hizmet kalitesinin artması ile müşteri beklentilerinin en iyi şekilde karşılanır ve müşteri memnuniyeti sağlanmış olur. Bu durum işletme performansının iyileşmesine katkı sağlar. Bu çalışma lojistik sektörde hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve işletme performansı arasındaki ilişkiyi farklı bir bakış açısı ile değerlendirmek amacı ile yapılmıştır. Yapılan literatür incelemesi sonucunda elde edilen verilerin özgün bir biçimde ele alınmış ve çalışmaya katkı sağlayan kaynak çalışmalar, metin içinde atıf yapılarak ve kaynakçaya eklenerek belirtilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış. Veri toplama aracı olarak, incelenen çalışmalarda hizmet kalitesi ve işletme performansı ölçeklerinden yararlanılarak hazırlanan 5 temel sorudan oluşan görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu Burdur il merkezinde faaliyet gösteren 3 farklı lojistik/kargo şirketleri şubelerinde çalışmakta olan, bir yönetici bir çalışan olmak üzere toplamda 6 kişiye yöneltilmiştir. Elde edilen cevaplar ise bulgular kısmında değerlendirilip yorumlanarak sonuca katkı sağlamıştır. Gözlem, görüşme ve literatür inceleme sonucu elde edilen verilerin çalışma ifadesini destekleyecek şekilde sonuçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Lojistik Sektörü, Hizmet Kalitesi, İşletme Performansı, Müşteri Memnuniyeti.

The Relationship Between Service Quality, Customer Satisfaction and Business Performance in the Logistics Sector: A Qualitative Review on the Burdur Case

ABSTRACT

Logistics is the complete set of operations within the process from the point of production to the point of consumption, which helps to manage the flow of all products, information and money (Lambert et al., 1998:2, quoted by: Bayraktutan & Ozbilen, 2015, p.96). Logistics service provider companies and the totality of services constitute the logistics sector. The quality of service varies depending on the ability to respond to customer needs in a timely and accurate manner. With the increase of service quality, customer expectations are met in the best way and customer satisfaction is ensured. This situation contributes to the improvement of business performance. This study was conducted in order to evaluate the relationship between service quality, customer satisfaction and business performance in the logistics sector from a different point of view. The data obtained as a result of the literature review have been handled in an original way, and the source studies that contribute to the study have been cited in the text and added to the bibliography. Qualitative research method was used in the study. As a data collection tool, an interview form consisting of 5 basic questions prepared by using service quality and business performance scales was used in the studies examined. The interview form was directed to a total of 6 people, one manager and one employee, who work in branches of 3 different logistics/cargo companies operating in Burdur city center. The answers obtained contributed to the result by being evaluated and interpreted in the findings section. The data obtained as a result of observation, interview and literature review were concluded in such a way as to support the working hypothesis.

Keywords: Logistics Sector, Service Quality, Business Performance, Customer Satisfaction.

1. GİRİŞ

Lojistik kavramının ilk olarak askeri alanda kullanılan bir terim olduğu pek çok kaynakta yer almaktadır. Budak, (2000) & Deran, vd., (2014) çalışmalarında Türk Silahlı Kuvvetlerinde lojistik tanımının '*kuvvetlerin bakımı, muhafazası ve hareket planlaması icrası sanatı*' şeklinde tapılmıştır. Savaş alanlarında insanların yaşamlarını devam ettirebilmelerinde

önemli bir yere sahip olması ve büyük fayda sağlaması ile askeri terim olarak kullanıldığı görülmektedir (Acar vd., 2022, s.5). Lojistik sektörü ham maddenin üretime alınması, üretim ile elde edilen ürünün tüketiciye ulaştırılması sürecinin tamamını içermektedir. Bu aşama ham madde ve ürünün taşınması ve depolanması işlemleri lojistik firmalarının iş alanını oluşturmaktadır (Acar vd., 2022, s.3). Türkiye’de lojistik sektörü, 2000 yılın başlarına gelindiğinde, yeni hareketlilik sürecini geride bırakmıştır. Bundan sonra yerli ve uluslararası şirketler ile iş birliği yaparak, yurtdışında bürolar açılmış ve nakliye hizmetlerinin kalite düzeyini sürekli artırmaya odaklanıp, dinamik, değişen ve gelişen bir sektör haline gelmiştir (Babacan, 2003).

Kalite, bir hizmet veya malın kullanıcının ihtiyaçlarını karşılayabilme niteliklerine sahip olması şeklinde tanımlanmaktadır. Hizmet ya da ürünün kalitesi, kullanıcısının ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ve kullanıcıya maksimum düzeyde avantaj sağlayabiliyor olmasına bağlıdır (Dalgıç & Önaçan, 2013). Hizmet kavramına yönelik çeşitli tanımlar yer almaktadır. Türkçe pazarlama kitaplarında ‘hizmet, bir kişi ya da kuruluşun başka bir kişi ya da kuruluşa sunduğu elle tutulmaz bir faaliyet veya yarar olarak ifade edilir. İnsan ve makineler tarafından yine insanın çabası ile üretilen ve tüketicilere doğrudan fayda sağlayan ve fiziksel olmayan ürünler ve tüketicilerin mülkiyetle ilişkisi olmaksızın satın aldıkları faydalar’ ifadesi ile tanımlanmaktadır (Karafakioğlu, 1998; Karahan, 2006; Mucuk, 2012). Yapılan tanımlama ile hizmet kavramı üzerinde fikir yürütmek mümkün olmaktadır. Bu tanımlamalara bakıldığında ise hizmet kavramının daha çok alıcısına fayda sağlamakla birlikte dokunulmazlık, sahip olunamayan ve somut olarak ele alınamayan özellikleri ile öne çıktığı görülmektedir. (Songur, 2016).

Torlak 1998 çalışmasında, ‘hizmet kalitesi; “işletmenin müşteri beklentilerini karşılayabilme ve geçme yeteneği” olarak tanımlanabilir. Hizmet kalitesi düşünüldüğünde önemli olan müşteri tarafından algılanan kalitedir.’ şeklinde tanımlanmıştır. Çoğu hizmet doğal özelliği gereği, müşterilerin hizmetin tüm aşmasında firma ile iletişimde olduğudur. Bu da gösteriyor ki, kalite algısı hizmetin sadece sonucu ile değil tüm hizmet süreçlerinden etkilenmektedir. Algılanan kalite bir süreklilik olarak değerlendirilirken, bu sürekliliğin bir ucu kabul edilemez kalite diğer ucu da ideal kalite yer almaktadır. Bu iki değer arasındaki noktalar ise farklı kalite değerlerini gösterir (Toygar & Nart, 2018, s.470).

Müşteri memnuniyeti, ürün ve hizmet kullanıcısının almış olduğu ürün ve hizmetten tatmin olması ve kendini iyi hissetmesi durumu olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda alınan

hizmet veya ürünün kullanıcısının beklentisini karşılama müşteri memnuniyeti olarak ifade edilir (Songur, 2016). İşletmeler için ürün ve hizmet kullanıcısı olan müşteriler son derece önemlidir. İşletmenin hedeflerine ulaşabilmesi için müşterilere maksimum düzeyde fayda sağlayabilecek ürün ve hizmeti sunması gerekir. Müşteri memnuniyetinin sağlanması için müşterinin ihtiyaçları ve beklentisinin tespit edilmesi oldukça önemlidir. Ticaret alanında yaşanan zorlu rekabette müşteri memnuniyetini yakalayabilmek işletmeleri için önemli bir rekabet üstünlüğü sağlamaktadır (Acar, 2022).

Günümüz şartlarında teknoloji ve bilimin gelişmesi ve kullanılması ile lojistik faaliyetlerinde de gelişmeler yaşanmaktadır. Bu gelişmeler hizmet kalitesini artırma ve müşteri ihtiyaçlarına zamanında cevap verebilme konusunda etkili olmaktadır. Hizmet kalitesini artırmaya yönelik geliştirilen yeni çalışma yöntemlerini takip ederek uygulayan işletmeler rakiplerine göre bir adım öne geçme fırsatını yakalamaktadır. Müşteri memnuniyeti, tüketicinin bir ürün ya da hizmet kullanımı sonrasında, bu kullanıma bağlı beklentilerinin karşılanmasına yönelik verdikleri yanıtı ifade etmektedir. Ürün ya da hizmetin, müşteri beklenti ve ihraçlarını karşılayacak şekilde sunulması hizmet kalitesi olarak ifade edilmektedir. Hizmet kalitesi oluşturularak, müşteri memnuniyeti sağlanmakta ve ürün ve hizmet sağlayıcının tekrar tercih edilmesi mümkün olmaktadır (Acar, vd., 2022, s.3). Bu da bize hizmet kalitesini artırarak müşteri memnuniyetinin sağlanması ile işletme performansının da önemli ölçüde artacağını göstermektedir.

Bu çalışma, mevcut literatürde sıklıkla nicel araştırmalarla incelenen lojistik hizmet kalitesi-müşteri memnuniyeti ilişkisinin, Burdur'daki kargo firmaları özelinde nitel bir yaklaşımla değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Günümüzde lojistik hizmet sağlayıcı firmalar arasında kargo firmaları önemli bir yer edinmiş durumda. Bu nedenle de çalışmanın amacına uygun olması ve etkili bir değerlendirme ile lojistik hizmet kalitesi- müşteri memnuniyeti ilişkisinin kurulması mümkün olmaktadır. Hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve işletme performansı arasındaki ilişki değerlendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Lojistik hizmetleri çağımızda bireylerin ve kurumların tedarik ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılamak üzere verilmektedir. Ticaretin ve gündelik yaşamın devamlılığı için sürekliliği olan bir lojistik ağının varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Lojistik sektöründe yer alan firmalar bu ihtiyacı karşılamak üzere en iyi ve en çok fayda sağlayan lojistik hizmetini verebilmek için çaba göstermektedir. Başarıyı yakalayan ve kaliteli lojistik hizmeti sağlayarak,

müşteri beklentilerine cevap veren firmalar kapasitesini büyütürken sektörde yer edinmektedir. Bu süreçte çağın şartlarına ayak uydurmak ve tüketici gereksinimlerini iyi tespit edebilmek hizmet kalitesini artırmaktadır. Günümüz koşullarında lojistik sektörüne ve lojistik hizmetlerine duyulan ihtiyaç azımsanamayacak ölçüde fazladır. Bu sektörün başarılı olması, güçlenmesi ve sürdürülebilir olması diğer tüm ticaret faaliyetlerini ve yaşam standartlarını önemli ölçüde etkilemektedir.

Müşteri memnuniyetinin sağlanması için, müşterilerin ihtiyaç ve beklentisine göre uygun ürün ve hizmetin en doğru şekilde sunulması gerekmektedir. Müşteri profili oluşturarak müşteri ihtiyaçları doğrultusunda hizmet stratejileri geliştirilmektedir. İşletmeler bu davranışları ile müşteri memnuniyeti oluşturmak ve bunun avantajlarından yararlanmak istemektedir. Müşteri memnuniyeti, müşterinin sunulacak ürün ya da hizmetten beklentileri ile almış oldukları ürün veya hizmetin kullanılması sonucu elde edilen tecrübeleri ve arasındaki farktır. Bu tanımlamaya göre bu fark ne kadar azalır ise memnuniyet oranı o kadar artar denilebilir (Songur, 2016). *“Kaliteli ürün ve hizmet sunan ve müşterilerinin beklentilerini karşılayabilen işletmeler, bu sayede kendilerine karşı sadakat yaratmakta, ürün ve hizmetlerinin tavsiye edilme oranını yükseltmekte, kendilerine yönelik şikâyetleri azaltmakta, ürün ve hizmetini tercih etmeyen ya da olumsuz görüşlere sahip müşterilerinin sayısını azaltmaktadırlar”* (Çınar, 2007; aktaran: Songur, 2016).

Bu çalışma “Lojistik Servis Sağlayıcılarının Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyetinin İşletme Performansına Etkisi” başlığı ile ele alınmıştır. Hizmet kalitesi müşteri memnuniyeti ve işletme performansı arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere daha önce yapılmış olan akademik çalışmalar incelenmiştir. İncelenen çalışmalarda, bu çalışmayı destekleyecek ve yeni bir bakış açısı kazandırılmasına katkı sağlayacağı düşünülen veriler, alıntı yapılan kaynaklara atıf yapılarak kullanılmıştır.

2.1. Lojistik Kavramı ve Lojistik Sektörü

Günümüzde lojistik kavramından sıklıkla söz edilmektedir. Başlı başına bir sektör haline gelmiş olan lojistik ve lojistik tanımına yönelik çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan literatür taraması sonucunda benzer ancak farklı şekillerde ifade edilen tanımlara rastlanılmıştır.

Lojistik kavramı; *“Kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere her türlü ürünün, hizmetin ve bilgi akışının çıkış noktasından varış noktasına kadar taşınmasının etkili ve verimli bir biçimde planlanması ve uygulanması”* şeklinde tanımlanmaktadır (TDK sözlük). Lojistik

kavramına yönelik diğer bir tanım ise; “Üretim alanından tüketim noktasına kadar geçen süreç içerisinde her türlü ürün, bilgi ve para akışının yönetilmesine yardımcı olan faaliyetler bütünüdür” şeklindedir (Lambert vd., 1998, s.2; aktaran: Bayraktan & Özbilen, 2015, s.96). Lojistik kavramının yunanca kökenli bir kelime olmakla birlikte Fransız Akademisi tarafından ilk kez taşımacılık biçimlerini birleştiren ve organize eden anlamına gelen “logistique” kelimesi ile kullanılmıştır. “Bir baka tanıma göre lojistik, tüketici ihtiyaçlarını karşılamak üzere hammaddenin, süreç içerisindeki envanterin, nihai mamulün veya ilgili bilginin çıkı noktasından son kullanım noktasında kadar etkin ve maliyet yükü en azaltılmış bir biçimde ulaştırılabilmesi için yapılan planlama, uygulama ve kontrol sürecidir” (Tekin vd., 2021).

Benzer biçimde farklı alanlarda uygulanan lojistik her uygulama alanında farklı bir şekilde tanımlanmıştır. Lojistiğin genel anlamda anlatımını ifade eden formül ise Rushton vd. 2006 çalışmasına göre şu şekildedir;

Lojistik = Tedarik + Malzeme Yönetimi + Dağıtım (Gülenç & Karagöz, 2008).

Lojistik kavramı üzerine yapılan literatür taramasında en çok kullanılan tanım ve tanımların alındığı kaynaklar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1. Lojistik kavramları

Yazar / Yıl	Lojistik Tanımı
(Shapiro ve James,1985:6; Baki 2004:14)	“Doğru ürünün, doğru miktar, doğru şartlar, doğru fiyat, doğru maliyet, doğru zaman, doğru yerde doğru müşteriye ulaştırılmasıdır.”
(Ülengin ve Uray,1999:22)	“İşletme stratejisini belirleyen en önemli öğelerden olan lojistiği müşterilere değer yaratmak, pazar kontrolü kazanmak maliyet tasarrufları sağlamak ve üretim esnekliğini artırmak”
(Canitez ve Tümer, 2005:153).	Tedarik lojistiği üretim lojistiği ve dağıtım lojistiği olarak kendi içerisinde ayrılan lojistik süreci, kaynakların tahsis edilmesi ve kontrol süreci olarak tanımlanmaktadır. Geniş kapsamlı olarak lojistiği, bedel karşılığında müşteri ihtiyaçlarını karşılamak üzere malların ihracatı gerçekleştiren ülkedeki üretim istasyonundan, ithalatçı ülkedeki alıcı işletmeye aktarılmasını sağlayan tüm faaliyetler ve bu sürecin yönetimi
(Küçük, 2011:129).	“Lojistik, müşterilerin ihtiyaçlarını ve isteklerini göz önünde bulundurarak, başladığı noktadan, tüketildiği noktaya kadar ürün, hizmet ve bilgi akışının tedarik zinciri içerisindeki hareketlerinin etkin ve verimli olarak gerçekleşmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Buna ek olarak lojistik; stok yönetimi, dağıtım, taşıma, depolama, gibi dağıtım süresinde gerçekleştirilen, ürüne katma değer sağlayan birbirine bağlı faaliyetleri kapsamaktadır”
(Acar ve Köseoğlu, 2016:2).	“Lojistik, müşteri ihtiyaçlarının karşılanması adına, üretimden tüketime kadar geçen süreçte mal, hizmet ve bilginin iki yönlü akışı olarak tanımlanabilir.”
Rushton vd.,(2014:4).	“Lojistiği; Malzeme yönetimi ile dağıtım lojistiğinin bir araya getirilmesi olarak tanımlamıştır. Lojistik = Malzeme Yönetimi + Dağıtım”

Kaynak: Acar, R. vd., 2022, s.7

Lojistik hizmetleri aşamalarını oluşturan lojistik faaliyetleri Cenker, 2006 çalışmasından alınan bilgiyle göre şu şekilde sıralanmaktadır;

Nakliye; söz konusu malın istenilen zamanda, istenilen yerde, en uygun biçimde ilgili tarafa teslim edilmesidir. Lojistik faaliyetlerinin en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Uluslararası ticaret sürecinde son derece kritik bir yere sahiptir.

Depolama; stokların saklanması ve ihtiyaç halinde etkili bir şekilde hazırlanması için yeterli büyüklükte ve gerekli özelliklere sahip alanlardır. Kapalı ya da açık depolama alanları olabilir. Ürünlerin kolaylıkla alınıp yerleştirilmesi ve bütünlüğünü koruması için yeterli imkanların var olması gerekir.

Envanter yönetimi; firmaların elinde bulundurduğu stokların maliyeti olarak tanımlanabilir. Hammadde ya da yarı bitmiş ürün tedarik eden sanayicinin fiyat artışına karşı elinde stok tutulur. Müşteriden gelen taleplerin daha hızlı karşılanması için bitmiş ürün stoğu bulundurulur. Tüm bunlar envanter yönetimi dahilindedir.

Elleçleme; ifadesi 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nda gümrük işlemi görmemiş olan malların asli özelliklerini değiştirilmeden bir kaptan başka bir kaba aktarılması, kapların yenilenmesi, malların havalandırılması, karıştırılması gibi işlemler için kullanılmaktadır. Depoda bulunan malların düzenlenmesi depo içerisinde yer değiştirmesi ve nakliye aracına yüklenmesi işlemleri elleçlemedir.

Sipariş işleme; siparişin alınması, sipariş hazırlama ve gönderme sürecinin takip edilmesi ve müşteri memnuniyeti sağlayacak şekilde zamanında sorunsuz teslim edilmesidir.

Ambalajlama; malların taşıma sırasında fiziki ve fonksiyonel özelliklerini koruması amacı ile ürüne uygun paketleme işlemidir. Temel görevi malların tüketiciye sağlam ve kullanılabilir bir şekilde ulaştırılmasıdır.

Satın alma; stok ihtiyaçlarını karşılamak için hammadde veya bitmiş ürün alma işlemidir. Lojistik faaliyetlerinin önemli bir adımıdır.

Bilgi yönetimi; bilgi teknolojileri imkanları kullanılarak, lojistik süreçleri olan depolama, taşıma gibi işlemleri gösteren bilgilerin doğru ve hızlı bir şekilde müşteriye aktarılmasıdır. Tedarik zincirinin daha etkili bir şekilde işlemesinde lojistiğin bilgi yönetimi faaliyetlerinin etkili olduğu bilinmektedir (Cenker, 2006, ss:7-20).

Ticari faaliyetlerin uluslararası düzeye ulaşması ile devletler ticaret faaliyetleri ve pazarlama stratejileri geliştirerek, dünya pazarında daha büyük paya sahip olmak istemektedir. Bu ölçüde ticari faaliyetlerin istenilen şekilde aksamadan sürdürülmesinde ise profesyonel lojistik hizmetlerine büyük ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır. Lojistik sektöründe hizmet veren firmalar ise ticari hareketliliğin devamlılığını sağlama noktasında büyük öneme sahiptir (Akalan & Erem, 2023).

“Lojistik ve stok yönetiminde amaç; üretim yönetiminde çalışanlara ana üretim programları ile doğrudan ilgili olan lojistik, stok ve depolama yöntemleri konusunda bilgiler ve öneriler sunmaktır.” Stokların etkin ve doğru bir biçimde yönetilmesi ile şirketlerin verimliliğini ve karlılığını artırmaktadır (Cenker, 2006, s.12). Stok/envanter yönetimi lojistik faaliyetlerinin en önemli adımlarından birisi olarak bilinmektedir. Bu bilgiye dayanarak lojistik hizmetlerinin kaliteli ve başarılı olması da işletme performansı üzerinde doğrudan etkilidir.

2.2. Hizmet Kalitesi

Kalite, herhangi bir hizmet ya da ürünün, müşterinin gereksinimlerini karşılayabilmesi özelliği olarak tanımlanabilir. Bu da eğer bir ürün veya hizmet müşterinin ihtiyaç ve beklentisini karşılayabiliyorsa kaliteli olduğu anlamına gelmektedir (Kotler vd., 2012; Berkowitz vd., 2000:40; Yüksel & Önaçan, 2018). Söz konusu ürün ya da hizmetin müşteri beklentisine uygun olarak üretilmesi ya da sunulması o ürün ya da hizmetin kalitesini ölçmekte önemli bir etkidir denilebilir. İşletmeler için bir tür savunma mekanizması olan kalite olgusu günümüzde pazardaki en önemli rekabet araçlarından biri haline gelmiştir (Yüksel & Önaçan, 2018). İşletmelerin pazarda iyi bir yere sahip olabilmeleri için sundukları hizmet ya da ürünün kaliteli olması gerekir. Hedeflenen kalite müşterinin beklentisini karşılayan ürün ve hizmeti sunarak elde edilebilir.

Hizmet kalitesi müşterilerin beklenti ve ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamak için sunulan hizmet olarak tanımlanabilir (Odabaşı, 2015, s.105 : aktaran; Acar, 2022, s.34).

Dalgıç ve Şenkayas 2013 çalışmasından alınan bilgiye göre hizmet kalitesini etkileyen faktörler;

- Güvenilirlik
- Heveslilik
- Yeterlilik
- Ulaşılabilirlik
- Saygı
- İletişim
- Güvenlik
- İnanlırlık
- Fiziksel Varlık
- Empati

Lojistik hizmet kalitesi, lojistik ihtiyaçları için dış kaynak kullanımını tercih eden işletmeler ile bu hizmeti sağlayan lojistik firması arasında oluşan kavramdır. Lojistik hizmet kalitesi ileriye dönük olarak işletmeler ve lojistik firmaları arasındaki ilişkiyi geliştirme noktasında müşteri algısını pozitif yönde etkilemektedir. Müşteri ile uzun vadeli iş birliğinin planlanması, etkileşimin sürekli olması ve lojistik firmasına güven duymasının sağlanması ile müşterinin lojistik firmasına olan bağlılığını ve sadakatini artırmaktadır. Dolayısıyla lojistik hizmet kalitesi bağlılık ve sadakat oluşturma noktasında en önemli faktörlerden olarak görülmektedir (Dağcı Büyük vd., 2021, s.3). Hizmet kalitesini her zaman üst seviyede tutarak mevcut müşteri kitlesinin korunması için firmaya bağlılık sağlanması mümkün olmaktadır. Aynı zamanda yüksek hizmet kalitesi ile yeni müşterilerin de oluşması sağlanabilir.

Lojistikte hizmet kalitesi; taşınan ürünün doğru zamanda, doğru yere, sorunsuz bir şekilde teslimatın yapılmış olmasının müşteride yaratmış olduğu memnuniyet algısı şeklinde tanımlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında lojistiğin bünyesinde değer unsurunun bulunduğu görülmektedir. Ürün ya da eşyaların, depolanması ve muhafaza edilmesinden müşteriye teslimatına kadar geçen süre zarfında, yönetim süreçlerinin sorunsuz olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda stok yönetimi, paketleme, elleçleme ve etiketleme gibi değer yaratan lojistik süreçleri de lojistik hizmet kalitesine için, müşteri üzerinde olumlu algı

oluşturan hizmet süreçleridir (Mentzer, Flint, & Hult, 2001; aktaran: Kuyanay & Aydın, 2022, s.59). Lojistik hizmet süreçlerinin gerektiği gibi sorunsuz olarak yapılması müşterinin tüm taşıma sürecinde ürünlerinin güvende olması rahatlığı ile firmaya güven duyması sağlanmaktadır.

Kuyanay & Aydın (2022) belirttiği üzere, lojistik hizmet kalitesi boyutları şu şekilde ifade edilmiştir;

Operasyonel hizmet kalitesi, işletme tarafından sunulan faaliyetlerde lojistik hizmetin sunum biçimi, teslimat hızı ve kalitesi gibi genel süreçlerin gerçekleştirilme derecesidir (Johnston & Kong, 2011). Süreçlerin gerçekleştirilme derecesi her lojistik firması için farklı derecelerde olabilmektedir. Her işletme kendine özgü çalışma stratejisi ile lojistik hizmet sürecini yürütmektedir.

Personel hizmet kalitesi, müşterilerle iletişim kuran lojistik çalışanı personelin performansını ifade etmektedir (Nguyen & LeBlanc, 1998). Müşteri iletişimde personelin yüksek performans ile hizmet verebilmesi, firma ve müşteri ilişkilerini güçlendirerek hizmet kalitesine büyük ölçüde katkı sağlamaktadır.

Teknik hizmet kalitesi, müşteriye sunulan lojistik hizmetlerindeki teknik alt yapıyı ifade eden kalite türüdür. Hizmetlerin üretiminden (nakliye süreçlerinden) ve kullanımından (nakliye gerçekleşmesi) sonra oluşan çıktıların kalitesini ifade etmektedir (Thai, 2013). Lojistik hizmetlerinin en verimli şekilde gerçekleştirilmesi yeterli donanıma sahip araç gereçlerin ve ekipmanların kullanımı ile mümkün olmaktadır. Teknik açıdan yeterli donanımın oluşturulması hizmet kalitesinde istenilen seviyeye ulaşmada oldukça etkili olmaktadır.

Ulusal ve uluslararası ticari faaliyetlerde ve pazarlarda yer edinme anlamında yaşanan rekabetin her geçen gün artması, lojistik firmalarını hizmet kalitesini artırmaya yöneltmiştir. Lojistik hizmet kalitesi kavramı literatürde iki farklı açıdan ele alınmıştır. Birinci yaklaşım olan operasyonel lojistik hizmet kalitesi, hizmet sağlayıcı olan firmanın, vaat edilen hizmeti güvenilirlik çerçevesinde ve doğru bir şekilde gerçekleştirebilme yeteneği olarak ifade edilmektedir. İkinci yaklaşım olan ilişkisel lojistik hizmet kalitesi ise, hizmet sağlayıcı firmaların sunmuş oldukları hizmeti müşterinin nasıl algıladığı ve bu hizmetten ne ölçüde memnun kaldığı ile ilişkilidir (Davis, 2006; Saura vd., 2008; aktaran: Dağcı Büyük & Ünal, 2021). Bu da gösteriyor ki işletmeler, hizmet kalitesinin artırılması ile müşteri memnuniyetine ulaşmak ve sağlayacağı rekabet üstünlüğünden faydalanmayı amaçlamaktadır.

2.3. Müşteri Memnuniyeti

Müşterilerin satın almış oldukları ürünlerde memnuniyet ölçümü, mallarda satın alımdan sonra ürünün kalitesi ve performansının değerlendirilmesi ile ortaya çıkarken, hizmet alımında ise müşteri memnuniyeti, hizmetin sunumu sırasında ortaya çıkmaktadır. Bahsi geçen her iki durumda da müşteri memnuniyeti, hizmeti alan müşterilerin beklentileri ve müşteri algılamalarının arasındaki kıyas sonucu oluşmaktadır (Midilli, 2011; aktaran: Songur, 2016).

Müşteri memnuniyeti, tüketicinin ürün ve hizmet kullanımı sonrasındaki yanıtıdır (Oliver, 2010, s.1; aktaran: Acar, vd., 2022, s.2) Lojistik Servis Sağlayıcılarının hizmet kalitesi, müşterilerin lojistik hizmetlerinden beklentilerini bilmek ve bu beklentileri en uygun maliyete en ideal ve güvenilir bir biçimde sağlamak şeklinde de tanımlanabilir. Algılanan hizmet kalitesinin beklenen hizmet kalitesine eşdeğer ya da daha fazla olması istenmektedir. Böylece lojistik hizmeti alan tüketicinin (işletme ve bireysel müşterilerin) memnuniyet düzeyi artabilir.

İşletmelerde müşteri memnuniyeti oluşturmaya etki eden faktörler aşağıda belirtilmektedir (Erdem & Akolaş, 2020).

- Müşteri özelliklerini iyi tanımak,
- Müşterilerin firma ve hizmete karşı olumlu düşünmesini sağlamak,
- Müşteri ihtiyaçlarını karşılamak,
- Müşterilerin alışveriş ve hizmet aşamasını kolaylaştırmak,
- Müşterilerin karar aşamasını kolaylaştırmak,
- Müşterilerin algılarına odaklanarak çalışmak,
- Müşterilerin zamanını iyi kullanmalarına destek sağlamak,
- Müşterilerin geri gelmelerini sağlayacak anılar oluşturmak.

Müşteri memnuniyeti oluşturmak işletmeler için oldukça önemlidir. Songur 2016 çalışmasından elde edilen bilgiler ışığında, müşteri memnuniyetinin işletmelere sağladığı avantajlar şu şekilde sıralanabilir;

- Müşteriler memnun olduğu hizmet ve ürünü tekrar satın alma eğilimi göstermekte ve çevresindeki kişilere olumlu yönde aktarım yapmaktadır. Bu durumda hem mevcut müşteri korunmakta hem de yeni müşteri kazanma fırsatı oluşmaktadır.
- İşletmenin iş yapma oranı ve verimlilik düzeyi müşteri memnuniyeti ile doğru orantılı olacak şekilde artmaktadır.
- Memnun olan müşteri işletme çalışanları ile de daha iyi ilişkiler kuracak ve çalışanlar için huzurlu bir çalışma ortamı oluşacaktır. Bu da çalışanların daha verimli çalışmasını büyük ölçüde sağlayacaktır.
- İşletme performansı müşteri memnuniyetinin artması ile daha da hız kazanacaktır.

Lojistik Servis Sağlayıcılarının hizmet kalitesi, müşterilerin lojistik hizmetlerinden beklentilerini bilmek ve bu beklentileri en uygun maliyete en ideal ve güvenilir bir biçimde sağlamak şeklinde de tanımlanabilir. Algılanan hizmet kalitesinin beklenen hizmet kalitesine eşdeğer ya da daha fazla olması istenmektedir. Böylece lojistik hizmeti alan tüketicinin (işletme ve bireysel müşterilerin) memnuniyet düzeyi artabilir. Satın alma öncesi, satın alma anı (teslimat aşaması) ve satın alma sonrası (teslimden sonraki zaman) müşteri beklentilerinin büyük oranda karşılanıyor olması, müşterilerde oluşan memnuniyetle beraber müşterilerin sadık müşteri olma (hizmet alımında sürekli firmaya yönelme) olasılığı oldukça yüksektir. Sadık müşteri işletme için sürekli hizmet alan ve verimliliği etkileyen bir etkidir. Müşteri memnuniyeti müşterinin yaşadığı satın alma deneyimi ve tüketim deneyiminin kümülatif değerlendirilmesi olarak da ifade edilebilir. Bu durumda ancak müşteri beklentileriyle, verilen hizmetin denk olması halinde müşteri memnuniyeti ortaya çıkacaktır (Stank vd., 1999; aktaran: Özgül, Börühan & Tek, 2017).

İncelenen çalışmalardan edinilen bilgilere göre hizmet kalitesini artırmaya yönelik olarak yapılan her bir çalışma, müşteri memnuniyetini sağlama noktasında önemli ölçüde etkili olmaktadır. Müşteri memnuniyetini sağlayarak işletme performansı da büyük oranda artmakta ve hizmet kalitesinde sürekliliğin sağlanması zorunlu hale gelmektedir.

2.4. Lojistik Servis Sağlayıcılarının Hizmet Kalitesi ve İşletme Performansı

Günümüzde hizmet sektörü oldukça geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan ihtiyaçlarını en ideal biçimde karşılayarak, insan yaşamında konforu artırmaya yönelik olarak geliştirilen ve bir bedel karşılığı insanlara sunulan imkân, fırsat ve işlerin tamamı hizmet

olarak nitelendirilebilir. Sözlük anlamına bakıldığı “*Hizmet: birinin işini görme veya birine yarayan bir işi yapma*” şeklinde açıklanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/> 03.06.2024).

Bir başka tanımda hizmet kavramı “*Çıktıları fiziksel olmayan ve üretildiği anda tüketilen, tüketicisine rahatlık, eğlence, uygunluk, konfor ya da sağlık gibi aslında soyut değerler katan tüm ekonomik faaliyetler*” şeklinde tanımlanmaktadır (Öz Özdemir, 2007, s.10).

Kalite kavramı ise Berkowitz vd. (2000) çalışmasında “*bir ürünün müşteri ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerine bağlı olan özellikleri*” şeklinde tanımlanmaktadır.

Başka bir çalışmada, hizmet kalitesi kavramı “hizmet” ve “kalite” kavramlarının bütünleştiği bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Hizmet kalitesi kavramı Ross (1994:273) tarafından, “*hizmet sunan bir işletmenin müşterilerin isteklerini karşılayabilme yeteneği*” ya da “*müşterinin tatmin edilmesi*” şeklinde tanımlanmıştır (Karadeniz & Işık, 2014).

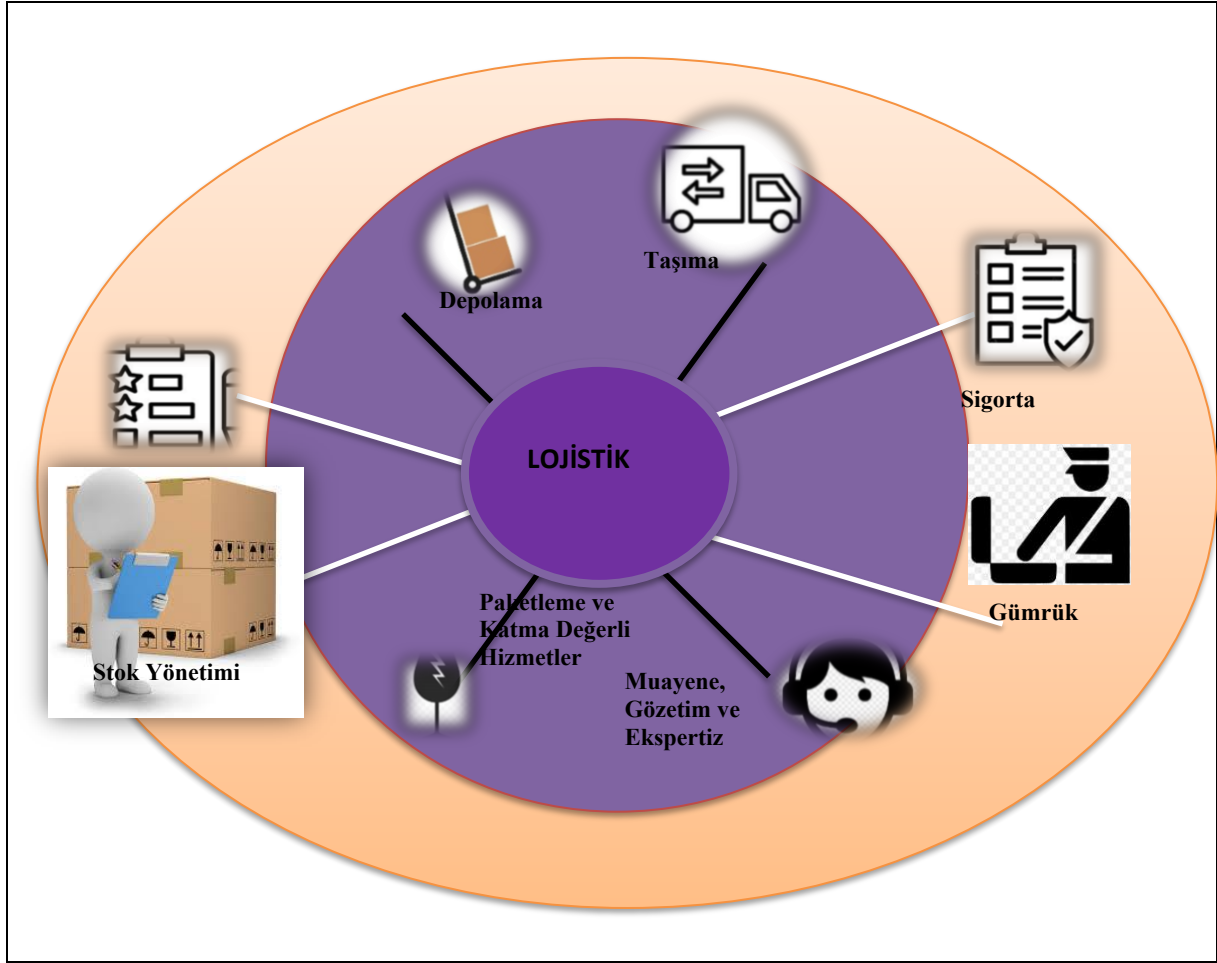
Lojistik Servis Sağlayıcılarının da tüketiciye hizmet sunulmaktadır. Başlıca lojistik faaliyetleri ve bölümler ise şu şekildedir (Çatıkkaş, 2019, s.7).

Taşımacılık; talep edilen bir ürünün müşteri ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için istenilen zamanda, istenilen yere ulaştırılması faaliyeti olarak tanımlanabilir. İşletmelerin taşımacılık ile ilgili özellikle kara yolu, demir yolu, hava yolu gibi birçok alternatifi ya da taşımacılık yöntemleri bulunmaktadır.

Depolama; Söz konusu ticari ürünlerin açık ya da kapalı alanlarda güvenli bir şekilde muhafaza edilmesi işlemidir. Lojistik hizmetlerinin en önemli faaliyetlerinden birisidir. Taşınacak ürüne uygun depolama şartlarının oluşturulması ile güvenli ve kaliteli lojistik hizmeti sunmak mümkün olmaktadır.

Gümrükleme; taşınacak ürünler ve lojistik hizmeti için devlet kanunlarına uygun resmi izinlerin alınması işlemleridir. Bu işlemin yapılması ile lojistik faaliyetinin yasal olarak ve güvenli bir biçimde taşınması sağlanmaktadır.

Ambalajlama; ürünlerin taşıma sırasında zarar görmemesi ve bütünlüğünü koruması için yapılan paketleme işlemidir. Bu işlem ürün özelliklerine ve taşıma şekline göre özenle yapılmalıdır.

Şekil 1: Temel lojistik faaliyetleri şeması

Kaynak. Tedarik zinciri yönetimi- Prof. Dr. Mehmet Tanyaş, 2013,
<https://slideplayer.biz.tr/slide/2927432/> erişim: 20.10.2024

Lojistik hizmetlerinde hizmet sağlayan kargo firmalarıdır. Kargo firmalarının içinde bulunduğu kargo sektörü, ulusal ve uluslararası alanda şiddetli rekabetin yaşandığı bir sektör haline gelmiştir. Kargo firma ve şirketlerinin gerçek ekonomide yerinin artması ile sundukları hizmetlerin kalitesi taraflar (müşteriler) açısından eskiye göre daha önemli hale gelmiştir. Bu nedene de kargo firmalarının hizmet kalitesini belirlemesi ve geliştirmesi taraflara müşteri tatmini sağlama açısından fayda sağlayacaktır. Müşterinin aldığı hizmetten tatmin olmasının da tekrar satın alma davranışını artırdığı bilinmektedir (Hume, 2008; Saha & Teingi, 2009; aktaran: Büyükkelik vd., 2014). Bu nedenle Türkiye açısından düşünüldüğünde kargo firmalarının hizmet kalitesi ile müşteri tatmini ve tekrar satın alma davranışı ilişkisinin incelenmesi ve değerlendirilmesi firmalarının hizmet kalitesinin geliştirilmesi açısından önemlidir (Büyükkelik vd. 2014, s.35). Bu bilgiler ışığında hizmet kalitesini geliştirmeye

yönelik yapılan çalışmalarda müşteri davranışları, memnuniyet düzeyi ve sadık müşteri olma durumlarını değerlendirmenin önemli bir adım olduğu söylenebilir.

Performans kavramının tanımı yapılırken işletmelerin misyonları ve stratejilerine göre farklı ifadeler kullanıldığı görülmektedir. Bu durumda performansı; “*firma stratejisine uygun olarak belirlenmiş hedefler doğrultusunda kullanılan kaynakların ölçümü, belirlenen hedeflere ulaşılma düzeyi, hedefli bir faaliyetin verimli olması, etkinlik, kalite, müşteri memnuniyeti, esneklik, yenilik, kârlılık gibi unsurlar arasındaki ilişkiler bütünü*” olarak tanımlamak mümkündür. Performans ölçümü, sadece finansal ölçüler değil, aynı zamansa zaman, esneklik, kalite gibi finansal olmayan ölçülerin kullanılmasını gerekli olmaktadır. Bu ölçüm, işletmenin gelecekteki çalışma prensibi ve yönünü doğru belirlemede önem taşır. Performans ölçümlerinin yapılmasında dikkat edilecek noktalar ölçümlerin üretim stratejisi ile ilişkilendirilmesi, işletmeye özgü olması ve zamanla değişebilir olmasıdır (Ağca & Tunçer, 2006; Akman vd., 2008; aktaran: Akdoğan & Durak, 2017).

Farklı kaynaklardan edinilen farklı tanımların olması, lojistik sektörünün faaliyet alanının genel olarak ‘nakliye, depolama, envanter yönetimi, sipariş işleme, ambalajlama, satın-alma, tedarik, bilişim’ hizmetlerini kapsadığı bilgisine ulaşılmıştır. Lojistik sektörde bilişim teknolojileri uygulamaları, özellikle Internet’in işletmelerde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanması ile hız kazanmıştır. Bilişim teknolojileri lojistik faaliyetlerinin önemli bir parçası olurken, müşteri ihtiyaçlarının en etkili şekilde karşılanmasına katkı sağlamıştır (Tekin vd., 2005, s.386).

Lojistik faaliyetlerinin yeterli düzeyde olması ve beklentileri karşılayabilmesi lojistik performans kavramı ile açıklanmaktadır. Lojistik performans, lojistik hizmetlerinin kaliteli olması, yetkinlik ve yeterliliği, söz konusu ürünlerin zamanında ve sağlam bir şekilde ulaştırılması şeklinde ifade edilmektedir. Aynı zamanda lojistik performans,

- Lojistik hizmetlerin, sanayinin değişen ve çeşitlenen taleplerini karşılayabilme özelliği,
- Lojistik süreçlerdeki verimliliğin firmaların performansına ve rekabet gücüne katkısı,
- Lojistik faaliyetler ile yaratılan katma değer kazanımı olarak ifade edilmiştir. (Bayraktutan & Özbilgin, 2015, s. 98).

Bu tanımlara bakıldığında lojistik işletme performansı müşteri beklentilerini ve sektörde oluşan talepleri karşılayabilme durumuna göre şekil almaktadır. Beklentileri karşılayabilme yeteneğine sahip olan lojistik firmalarının işletme performansı artarken, bu konuda yetersiz kalan firmalar ise başarısız olmakta ve müşteriye hitap etmemektedir.

Lojistik Servis Sağlayıcılarının hizmet kalitesi ve işletme performansına yönelik çok sayıda kaynak incelenmiştir. Bu kaynaklardan edinilen bilgilere kısaca değinilmiştir. Hizmet kalitesi, müşteri beklentilerine yönelik hizmet şeklini belirlemek ve hizmeti müşteriye en çok fayda sağlayacak şekilde sunabilmek olarak ifade edilmiştir. Lojistik sektöründe hizmet kalitesi, söz konusu ürünlerin müşteri beklentisi doğrultusunda, hızlı, zamanında, sağlam bir şekilde teslim edilmesi olarak ifade edilmiştir. Lojistik işletme performansı ise hizmet kalitesinin yetkinlik ve yeterliliği, müşteri beklentilerini karşılayabilme özelliği olarak tanımlanmaktadır. Hizmet kalitesi ve işletme performansı aynı değerleri ifade eden kavramlar olduğu görülmektedir. Hizmet kalitesi işletme performansı ile doğru orantılı olmanın yanında işletme ve müşteri açısından aynı kazanımları sağladığı görülmektedir. Hizmet kalitesini artırmaya yönelik her bir çalışma her bir yaklaşım sonuç olarak işletme performansını da artırmaktadır denilebilir.

3. LİTERATÜR

İfadeye ulaşmak ve çalışmayı verimli bir şekilde tamamlamak için literatür taraması yapılmış ve çalışmalar detaylı bir şekilde incelenmiştir. İncelenen çalışmalar ve bu çalışmaya katkı sağlayan, çalışmada kullanılan kısımları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Literatür taraması

Yazar ve Yılı	Çalışma Başlığı	Bu Çalışmada Yararlanılan Kısım		
		Lojistik Kavramı Sektörü	Hizmet Kalitesi	İşletme Performansı 1 Müşteri Memnuniyeti
DALGIÇ, A. ve ŞENYAVAS, H. (2013)	Hizmet Sektöründe Hizmet Kalitesinin Ölçümü Ve Hizmet Kalitesini Etkileyen Faktörler Antalya’da Hizmet Kalitesi Ölçümüne Yönelik Bir Uygulama	-	+	-
KORUCUK, S. 2018	İmalat İşletmelerinde Lojistik Hizmet Kalitesinin İşletme Verimliliğine Etkisinin Lojistik Regresyon Analizi İle Belirlenmesi: Erzincan İli Örneği	+	+	-
TEKİN, M. vd,2005	Bilişim Teknolojileri Kullanımının İşletme Performansına Etkileri: Lojistik Sektöründe Bir Uygulama	+	-	-
BAYRAKTUTAN, Y. & ÖZBİLEN, M. 2015	Lojistik Maliyetler ve Lojistik Performans Ölçütleri	+	-	+
ÇATIKKAŞ, B. 2019	Türkiye Ekonomisinde Lojistik Sektörünün Gelişimi ve Lojistik Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri	+	-	-
TÜRK, A. & BEKMEZCİ, M. 2019	Lojistik Sektöründe Sistem Yaklaşımı ve Süreç Kalitesinin Performansa Etkisi	+	+	+
SONGUR, G.2016	Kargo Taşımacılığında Hizmet Kalitesi ve Kurumsal Müşteri Memnuniyetinin Ölçülmesi: Konya İli’nde Bir Araştırma	+	+	+
Saatçioğlu, D. (2014)	Lojistik Sektöründe Süreç İyileştirme ve Örnek Bir Uygulama	+	-	+
ERCİŞ, M. vd., 2022	Demiryolu Yük Taşımacılığı Hizmet Kalitesinin Firmaların Pazarlama Performansına Etkisi	-	+	+
KUYANAY, Ş. & AYDIN, H., 2022	Lojistik Hizmet Kalitesinin Marka Değeri Üzerine Etkisi	+	+	-
AKDOĞAN, M. & DURAK, A.2017	Lojistik Şirketlerin İlişki Pazarlaması Yönelimlerinin Lojistik Performans ve Pazarlama Performanslarına Etkisi	-	-	+
ACAR, R., Şahin, Y. & Kılıç, M.B.2022	Lojistik Sektöründe Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyetinin İncelenmesi: Batı Akdeniz İlleri Örneği	+	+	+

SEVİMLİ, S., 2006	Hizmet Sektöründe Kalite ve Hizmet Kalitesi Ölçümü Üzerine Bir Uygulama	-	+	+
ACAR, R., 2022	Hava Lojistiğinde Müşteri İlişkileri Üzerine Nitel Bir Çalışma	-	+	-
KARADENİZ, M. & IŞIK, M 2014	Lojistik Hizmet Kalitesi ile Müşteri Memnuniyeti İlişkisi: E-Ticaret Üzerine Bir Araştırma	-	+	+
Tanyaş, M., 2015	Tedarik Zincir Yönetimi	-	+	-
BALTACI, A., 2019	Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?	-	-	-
Dağcı Büyük, H. & Ünal, S. 2021	Lojistik Hizmet Kalitesi ve İlişkisel Alışveriş Değişkenlerinin Kargo Firmalarının Müşterileriyle Olan İşbirliği Üzerindeki Rolü	-	+	-
Cenker, G., 2006	Türkiye Ekonomisinin Gelişmesinde Lojistiğin Rolü	+	+	-
Büyükkelik, A., Özoğlu, B. & Bülbül, H., 2014	Kargo Hizmet Sağlayıcılarında Kalitenin Tüketici Davranışına Etkisi: Bireysel Tüketici Araştırması	-	+	+
Yüksel, M. & Önaçan, M. B. K. 2018	Algılanan Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyetine Etkisi: Türkiye’de Deniz Yolcu Taşımacılığında Bir Uygulama	+	+	-

Kaynak: Acar, R. vd., 2022, s.7

Yapılan literatür taraması sonucunda Servis Sağlayıcıları, hizmet kalitesi, lojistik hizmetleri, işletme performansı ve müşteri memnuniyeti konularında çok sayıda çalışma yapıldığı görülmüştür. Her bir çalışma kendine özgü nitelikleri ile literatüre katkı sağlamaktadır. Bu çalışma ile literatüre ek bir kaynak kazandırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan araştırma özellikleri yöntem bölümünde yer almaktadır.

4. ARAŞTIRMA

Bu çalışma “Lojistik Servis Sağlayıcılarının Hizmet Kalitesinin İşletme Performansına Etkisi” başlığı altında nitel araştırma tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Yapılan literatür taramasına bağlı olarak geliştirilen görüşme soruları lojistik firmaları çalışan ve yöneticilerine yöneltilmiş ve alınan cevaplar “bulgular” bölümünde elde edilen literatür verileri ve gözlemler ışığında değerlendirilerek yorumlanmıştır. Çalışmamız bu özelliği ile incelenen kaynaklardan ayrılmaktadır.

4.1. Amaç ve Yöntemi

Bu çalışmada lojistik hizmeti veren firmaların hizmet kalitelerini artırmaya yönelik çalışmaları, kalite anlayışları, hizmet kalitesinin artırmanın işletme performansına etkileri ve

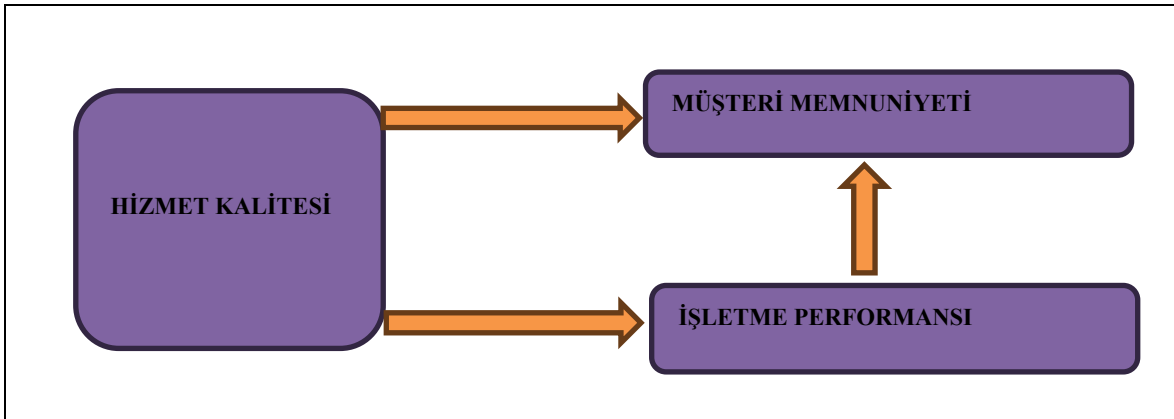
hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve işletme performansı arasındaki ilişkinin açıklanması ve değerlendirilerek literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışmanın amacına ulaşmak için, belirlenen ifadeleri test etmek ve araştırma sorusuna cevap vermek için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda literatür taraması ile konu ile ilgili yapılmış çalışmalar araştırılmış ve incelenmiştir. Bu çalışmaya katkı sağlayacak şekilde literatür kaynakları kullanılmıştır. Aynı zamanda yine nitel araştırma yöntemi aracı olan görüşme formu kaynaklardan edinilen ölçüm tekniklerinden yararlanılarak geliştirilen sorularla oluşturulmuş ve lojistik sektörü yönetici ve çalışanlara yöneltilmiştir. Alınan cevaplar edinilen bilgiler ışığında değerlendirilip, yorumlanmış ve ifadeler ile ilişkilendirilmiş, araştırma soruları cevaplandırılmıştır. Diğer bir nitel araştırma yöntemi özelliği olan gözlem yapma tekniği ile de lojistik hizmetleri, hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti noktasında bireysel deneyim ve gözlemlere yer verilmiştir. Yapılan görüşme sonuçları tematik analiz yöntemi uygulanarak elde edilen verilerin altındaki tema ve anlamlar ortaya çıkarılmaya özen gösterilmiştir.

4.2. Araştırma Modeli ve İfadeleri

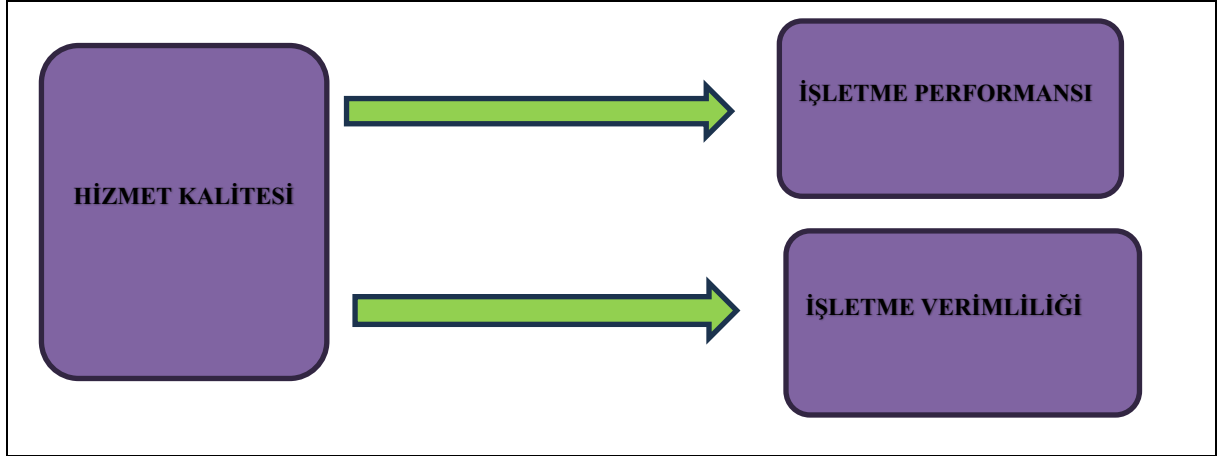
Araştırma modeli; olarak nitel araştırma tekniğinin kullanılması uygun görülmüştür. Bu modelin uygulanması ile **çalışmada cevabı aranan sorular şu şekildedir:**

1. Lojistik Servis Sağlayıcılarının hizmet kalitesini artırmanın, işletmenin performansı ve verimliliği üzerinde etkisi var mıdır? Bu etkiler nelerdir?

Şekil 2. Hizmet kalitesi ile işletme performansı ve işletme verimliliği ilişkisi

2. Lojistik Servis Sağlayıcılarının hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve işletme performansı arasında nasıl bir ilişki vardır?

Şekil 3. Hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve işletme performansı ilişkisi

Çalışmamızda araştırma modeli olarak nitel araştırma tekniğinin kullanılmıştır. Nitel araştırma tarihsel süreçte doğal olguları belirleme uğraşından hareketle ‘doğal araştırma’, probleme ilişkin araştırmacının kişisel görüşlerini barındırması sebebiyle ‘yorumlayıcı araştırma’ aynı zamanda konuyu belirli bir sosyal ortam içinde derinlemesine incelemesinden dolayı ‘alan araştırması’ gibi farklı isimler verilmiştir (Baltacı, 2017; aktr: Baltacı, 2019). Nitel araştırma yönteminde veri toplama aracı olarak genellikle doküman(belge) inceleme, gözlem, görüşme ve söylem analizi yapılmaktadır (Baltacı, 2019).

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi özelliklerinden gözlem, doküman inceleme ve görüşme analizi veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Literatür taramasında elde edilen çalışmalar incelenmiş, yine literatür bilgileri kullanılarak 5 temel sorudan oluşan görüşme formu hazırlanmıştır. Bu görüşme lojistik alanında hizmet veren 3 farklı kargo şirketinin çalışan ve yöneticisi ile yapılmıştır. Soruların yanıtları ve değerlendirmesine bulgular başlığı altında yer verilmiştir.

Bu çalışmanın ilerlemesi için belirlenen sorulara en etkili şekilde yanıt alabilmek için varsayılan ve değerlendirilen ifade (temel sorunun cevabı) ise şu şekildedir;

İ1: Hizmet kalitesinin artması, müşteri memnuniyetinin artmasını sağlar.

İ2: Hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti işletme performans ve verimliliğinin de artmasını sağlar.

İ3: Hizmet kalitesini artırmak için iyi bir çalışma prensibini benimsemek ve etkili bir performans gerekir.

İ4: Çalışma performansı ve verimlilik, hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyetini sağlamak için gereklidir.

4.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma için belirlenen soruların cevaplarını aramak ve ifadelerin gerçekliğini değerlendirmek için belirlenen araştırma sınırlılıkları belirlenmiştir. Bu sınırlılık içerisinde yapılan nitel araştırma sonuçları konuya katkı sağlayacak şekilde değerlendirilmiştir. Burdur il merkezinde faaliyet gösteren 3 farklı lojistik/kargo şirketlerine ait şubelerde 1 çalışan ve 1 yönetici konumunda olan kişiler çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

4.4. Araştırmanın Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde savunulan ifadeye ulaşmaya yönelik sonuçlar elde edebilmek üzere lojistik hizmeti sektöründe çalışan ve yönetici konumunda kişilere yönetilmek üzere 5 temel soru hazırlanmıştır. Soruların hazırlanması aşamasında Acar, 2022, çalışmasında incelenen müşteri ilişkileri üzerine nitel bir çalışma yöntemi dikkate alınmış ve bireysel gözlem ve deneyimlerle uyarılma yapılmıştır. Alınan cevaplar hizmet kalitesi kriterlerine göre değerlendirilecek literatür verilerine göre yorumlanmıştır. Bu formda yer alan sorular Burdur merkezde faaliyet gösteren 3 farklı kargo şirketi şubesinde birer yönetici ve birer çalışan olmak üzere toplamda 6 çalışan ile yapılan görüşmelerde cevaplandırılmıştır.

Bu görüşme formu “Lojistik Servis Sağlayıcılarının Hizmet Kalitesinin İşletme Performansına Etkisi” konulu araştırma da veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Sorular konu ile ilgili yapılan literatür taraması ve çalışmanın ifadesine göre özgün olarak hazırlanmıştır. Elde edilen veriler aşağıdaki gibidir;

Soru 1: Hizmet kalitesini artırmaya yönelik çalışmalarınız nelerdir? (Araç ve teçhizat bakımından: Çalışanlara yönelik: Müşteriye yönelik)

Tablo 3. Hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyetine yönelik ifadeler

Hizmet Kalitesi	Belirtilen İfadeler
Müşteri Memnuniyeti	Misafir Memnuniyeti
Geri Bildirim Alma	Olumlu veya Olumsuz Bildirimlerin Dijital ve Geleneksel Yollarla Alınması
Sürekli Gelişim	Geri Bildirimler Doğrultusunda Sürekli İyileşmeye Gidilmesi Rakiplere Kıyasla Sektörde Rol Model Haline Gelme Hedeflerinin Bulunması

Katılımcı 1(Şube Müdürü): “Müşterilerimizin talepleri doğrultusunda gelen kargolarını sorunsuz bir şekilde teslim edebilmemiz için araçlarımızın sorunsuz kullanılabilmesi gerekiyor. Bu sebepten her personelin araçlarını kendi araçları gibi benimseyip tanınmasına teşvik ediyoruz. Olası bir arıza ve bakım sürecinin takibini gerçekleştirmeleri için imkan sunuyoruz. / personelin adreslerine gelen kargoların 18:00 den önce teslimatlarını bitirmeleri halinde ödüllendirme yapmaktayız. Bu ödüllendirme sitemimiz çalışanlarımızın daha verimli çalışmalarında etkili olmaktadır. / müşterilerimizin kargolarını mümkün olan en kısa sürede teslim etmek en iyi hizmetlerimizden birisidir. Müşterilerin anketleri doldurması ile memnuniyet derecelerinin görülmesi ve çalışmalarımıza yön vermek mümkün olmaktadır.”

Katılımcı 2(Şube Yetkilisi): “Kargoların zamanında dağıtımı ve müşteride olumlu etki bırakabilmek, çalışanların motivasyonunu sağlamak ve araç ve teçhizat kullanımına özen gösteriyoruz. Araçların logosu, iç ve dış temizliğinin kurumsal kimliğe yakışır şekilde olmalıdır. Bu nedenle de periyodik bakımlarının yapılmasına özen gösterilmektedir. / Çalışanların sorunlarını, talep ve ihtiyaçlarını belirlemek için haftada bir toplantı yapmaktayız. Çalışan motivasyonunun yüksek olması ile istediğimiz verimlilik ile süreci tamamlamamız mümkün olmaktadır. / Kurumsal ve bireysel müşterilerimizin istek ve talepleri şirket menfaati göz önünde tutularak karşılanmaya çalışılmaktadır. Her durumda hoşgörü ve nezaket kurallarına özen göstererek çalışıyoruz.”

Personelin rahat çalışması ve zamanında teslimat ve alımları yapabilmesi için gerekli araç ve teçhizat şirket tarafından sağlanmaktadır.

Gelen kargoların sorunsuz ve zamanında teslimatı için araçların yeterli sayıda olmasına ve periyodik bakımlarının yapılmasına büyük ölçüde önem veriyoruz.

Çalışan personelin kendi aracımış gibi şirket araçlarını sahiplenmelerini ve özen göstermelerini teşvik ederek, aksaklıkların yaşanması önlenmektedir.

Çalışanlara yönelik olarak 18:00 dan önce bölgesindeki tüm kargoları teslim eden personele ödüllendirme yaparak hizmet kalitesini ve personelin motivasyonunu yüksek tutmaya özen gösterilmektedir.

Zamanında ve hızlı teslimat yapan çalışanlar pirim ve çeşitli ödüllendirme ile ödüllendirilmektedir.

Hizmet kalitesinin yeterli düzeyde olabilmesi için personel sayısının yeterli olması, personele iş gücü dağılımının dengeli bir şekilde yapılmasına özen gösterilmektedir.

Müşteri memnuniyeti için gönderileri en hızlı şekilde ve şartlara uygun olarak teslim etmeye özen gösterilmektedir.

Personel olarak müşteri ile iletişim kurmak ve güler yüzlü olmaya özen gösterilerek hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti düzeyi arttırmaya gayret edilmektedir.

Müşterilerden gelen talep ve şikayetler dikkate alınarak gerekli düzeltme ve iyileştirmeler yapılmaktadır.

Müşteri memnuniyetini artırmak için teslimat ve alımlarda iş verimliliğini ve güvenliğini etkilemeyecek şekilde müşteriye yardımcı olunmaktadır. (Komşuya teslimat, hasarlı ürünlerde tutanak tutmak, teslimat öncesi müşteri ile iletişim, şubeden teslim alma seçeneği, vb.)

Alınan bu cevaplar hizmet kalitesinin firmalar tarafından önemsendiğini ve kaliteyi artırmaya yönelik stratejiler geliştirildiğini göstermektedir. Görüşme yapılan her firmanın hizmet kalitesini artırmaya yönelik olarak çeşitli yöntemler denediğini, istenilen kalite düzeyine ulaşarak müşteri memnuniyetini sağlamayı ve buna bağlı olarak da işletme performansı ve kazancını artırmayı hedeflediğini göstermektedir.

Soru 2: İş vereniniz tarafından iş verimliliği, hizmet kalitesi ve işletme performansını artırmaya yönelik belirli periyotlar ile uygulanan çalışmalar var mı? Varsa nelerdir? (Kampanya, çalışma şartlarının iyileştirilmesi, performans primi vb.)

Tablo 4. Müşteri odaklılığın örgüt kültürü haline gelmesi için yapılanlar

Hizmet Kalitesi	Belirtilen İfadeler
Müşteri Odaklılığın Örgüt Kültürü Haline Gelmesi İçin Yapılanlar	Müşteriye zamanında ve uygun bir üslup kullanarak teslimat yapılmasına özenli davranılması Personelin öz bakım konusunda titiz davranması için teşvik edilmesi MİY'in Plan ve Programlara Dâhil Edilmesi Şirket Politikası Haline Gelmesi Denetim Yapılması

Katılımcı 1(Şube Müdürü): “Çalışan personele yönelik olarak 18:00 öncesi mazeretsiz olan tüm kargoları teslim etmeleri halinde hediye çeki verilmektedir. Personelin deneyimi ve performansına göre hediye çeki puanlaması katsayısı iyileştirilmektedir.”

Katılımcı 3(Kargo Görevlisi): *“Şirket iş performansını artırmak için iş sürecinde kullanılabilir tüm teknoloji ürünlerini takip ederek kullanıma sunmaktadır. Performansı artırmaya yönelik müşterilerimize sürekli olarak kampanya ve indirim fırsatları sunmaktadır.”*

Müşteriye zamanında ve uygun bir üslup kullanarak teslimat yapılmasına özenli davranılması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Kılık kıyafet, araç, teçhizat ve ekipman desteği sağlanmaktadır. Personelin öz bakım konusunda titiz davranması için teşvik edilmektedir.

Gerekli durumlarda araç ve personel desteği ile ek mesai imkanları oluşturularak iş verimliliğin müşteri taleplerini karşılayacak ölçüde olması sağlanmaktadır.

Şirket her türlü teknolojik gelişmeleri takip ederek ve çalışma sürecine dahil ederek verimlilik ve hizmet kalitesini artırmaya özen göstermektedir.

Personel için düzenlenen eğitim ve yeni başlayan personelin deneyimli personel ile bir süre çalışma şeklini ve bölgeyi öğrenmesine özen gösterilmektedir.

Bölge müdürlükleri tarafından şubelere yapılan denetim ziyaretleri ve bir sorun yaşanması halinde bölge müdürlükleri ve genel müdürlükler ile iletişim kanallarının kullanılmasına olanak sağlanmasına özen gösterilmektedir. Bu sayede olası problemlerin en hızlı şekilde çözülmesi sağlanmaktadır.

Personelin ülke, bölge ve şube içerisindeki başarı sıralamasını gösteren uygulama kullanılmaktadır. Bu uygulama çalışanların performansını görmesini sağlamaktadır. Çalışanlar arasında rekabet oluşturarak, daha istekli çalışmalarına yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda verimli çalışan ve firmaya, hizmet kalitesine katkı sağlayan çalışanların firmaya bağlılığını artırmaya etki etmektedir.

Müşterilere gönderilen anket linkleri ile verilen hizmete yönelik geri dönüşler alınmaktadır. Bu geri dönüşler ile verilen hizmetlerin müşteri tarafından nasıl algılandığı ve hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti için yeterli olup olmadığı kontrol edilmektedir.

Çalışanların performansını ve iş verimliliğini artırmak için alışveriş çeki, günlük 75 adet üzerinde teslimat halinde her bir kargo için ek ücretin hediye çekine eklenmesi gibi, çalışanı teşvik edecek yöntemler kullanılmaktadır.

Bu soruya verilen cevaplar mevcut ve görüşme yapılan kargo firmalarının hizmet kalitesini ve işletme performansını artırmaya yönelik çalışmalar yürüttüğünü göstermektedir. Bu da lojistik firmaları tarafından hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti, işletme performansını iyileştirme çalışmalarının önemsendiğini göstermektedir. İş verimliliği ve sektörde etkili bir yere sahip olarak kazanç sağlamak için hizmet kalitesini ve işletme performansını artırmaya yönelik çalışmalar işletme yönetiminde önemsenen yönetim stratejisi olduğunu göstermektedir. Bu cevaplar çalışmanın tüm ifadelerini desteklemektedir.

Soru 3: Hizmet kalitesini artırmaya yönelik girişimlere çalışan personel ve müşteri tarafından nasıl geri dönüşler oluyor?

Tablo 5. Hizmet kalitesini olumlu etkileyen faktörler

Hizmet Kalitesi	Belirtilen İfadeler
Hizmet Kalitesini Olumlu Etkileyen Faktörler	Fiyatlandırma Çevresel Duyarlılık Sosyal Projeler Uluslararası Tanınırlık Çalışmaları Çalışan Memnuniyetinin Sağlanması Dönemsel Öncelikler ve Farklılıklar PR Çalışmalarının Etkili Planlanması

Katılımcı 3 (Kargo Görevlisi): *“Dağıtımda bizi en çok mutlu eden konu, hasta veya raporlu olduğumuzda ya da izinde olduğumuzda müşterilerimizin bizi merak edip arayıp sorması işimizi düzgün ve memnun edici yaptığımızı gösterip, tarafımızı mutlu etmektedir.”*

Katılımcı 1 (Şube Müdürü): *“Personelimizin görevi mutlu ve huzurlu bir şekilde yaptıkları için idareye teşekkür etmekte, müşterilerimiz ise işlemlerinin hızlı bir şekilde yapılmasını takdir etmektedir. Teslimat sonrası müşteriye gönderilen anket linkinde personele ve firmaya yönelik olumlu/ memnuniyet dönüşleri yapılmaktadır.”*

Çalışan personelin müşteri ile etkili bir iletişim kurması sayesinde müşterilerin hastalık ve sıkıntılı durumlarda şube çalışanı ile şahsi iletişime geçebilecek samimiyeti kurabildiği görülmektedir. Bu durum çalışanları mutlu etmekte ve müşteri memnuniyetini göstermektedir.

Teslimat sonrası müşteriye gönderilen anket linkinde personele ve firmaya yönelik olumlu/ memnuniyet dönüşleri yapılmaktadır.

Personele sağlanan imkanlar ve huzurlu çalışma ortamının olması personelin uzun süre çalıştığı ve yönetime teşekkürünü bildirdiği görülmektedir.

Müşteriler sorunsuz ve zamanında teslimatlar özenli çalışma için personele ve yönetime teşekkür iletmektedir.

Müşterinin verilen hizmetten memnun kalması halinde sürekli çalışmak için anlaşma yapmak istemesi, tekrar firmamızı tercih etmesi ve çevresine önermesi şeklinde dönüşleri olmaktadır.

Hizmet kalitesini artırmaya yönelik yapılan çalışmalar ve şirketlerin izlemiş olduğu yaklaşımlar personelin daha verimli çalışmasını sağlayarak hizmet kalitesini artırmanın mümkün olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalar kalitenin artması ile müşterinin de verilen hizmetten memnuniyet duymasını ve tekrar firmayı tercih etmesini sağladığını kanıtlamaktadır. Alınan bu cevaplar İ1, İ2 ve İ4 ifadesini desteklemektedir. Hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkinin çift taraflı olduğu düşünüldüğünde İ3 ifadesi de bu noktada desteklenmektedir.

Soru 4: Hizmet kalitesinin artması işletmenin genel performansı ve iş verimliliğini nasıl etkiliyor? Olumlu ve olumsuz getirileri nelerdir?

Tablo 6. Hizmet kalitesinde etkili denetim

Hizmet Kalitesi	Belirtilen İfadeler
Hizmet kalitesinde etkili denetim	Denetim öncesi hizmet kalitesi için analiz, hedef ve beklentilerin doğru bir şekilde belirlenmesi ve denetim firmasına doğru bir şekilde istenenlerin aktarılması. Denetimin istekler doğrultusunda doğru ve objektif bir şekilde değerlendirilmesi Denetim sonrası sonuçların doğru bir şekilde değerlendirilmesi Beklentilerin karşılanmasına karşılık alternatif çözüm planlarının bulunması.

Katılımcı 3 (Kargo Görevlisi): *“Hizmet kalitesinde artış olması, müşteri beklentilerinin en iyi şekilde karşılanması olumlu etki oluşturmaktadır. Müşterilerin daha fazla tercih etmesi sonucunda ise zaman zaman yoğunluklar yaşanmaktadır. Bu yoğunluklar ise dağıtım süresinin uzamasına neden olabilmektedir.”*

Katılımcı 1 (Şube Müdürü): *“Performansımızı ve verimliliğimizi etkileyen bir durum yok. Taleplerin yoğun olduğu dönemlerde şirket olarak alt yapımızı güçlendirerek hizmet kalitemizden ödün vermiyoruz”*

Hizmet kalitemizi artırmak sadece olumlu yönde etkilemektedir. Hizmet kalitemizin artmasına bağlı olarak müşteri sayımızın ve iş yükümüzün artması ve de dönemsel yoğunluklar

durumunda alt yapımızı ve çalışma şartlarımızı güçlendirerek taleplere her zaman aynı derecede yüksek hizmet kalitesi ile cevap verilmektedir.

Hizmet kalitesi artması ile müşteri sayısı artmakta ve taleplerde yoğunluk yaşanabilmektedir. Bu yoğunluk durumlarında kısa süreli teslimat gecikmeleri yaşanabilmektedir. Bu gecikmelere çözüm geliştirilmesi ile işletme performansı da büyük ölçüde artmaktadır.

Şirketin altyapıyı güçlendirmesi ve müşteri yoğunluğuna göre ek çözümleri zamanında sunması sayesinde hizmet kalitesi belirli bir düzeyde tutulmakta ve iş yoğunluğu ve işletme performansının artması ile iş verimliliği de artmaktadır. Bu cevaplar gösteriyor ki önlemini alan firmalar istedikleri başarıyı ve hizmet kalitesi seviyesini yakalayabiliyor.

Alınan cevaplarda hizmet kalitesinin artmasına bağlı olarak müşteri sayısı ve iş yoğunluğunun büyük ölçüde arttığı görülmektedir. İş yoğunluğuna yüksek hizmet kalitesi ile cevap vermek için yapılan çalışmalar ile iş verimliliği ve işletme performansı önemli ölçüde artmaktadır. Varılan bu sonuç İ2 ve İ4 ifadesini desteklemektedir.

Soru 5: Hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve işletme performansı arasında nasıl bir ilişki olduğunu düşünüyorsunuz?

Tablo 7. Hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ile işletme performansı arasındaki ilişkiye yönelik ifadeler

Hizmet Kalitesi	Belirtilen İfadeler
Hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ile işletme performansı arasındaki ilişki	Birinin artması diğer ikisinin de artmasını sağlamaktadır Personel alım sürecinde iletişim kabiliyetinin etkili bir şekilde sorgulanmaması Sektörde var olmak Şirket vaatleri ile sunulan hizmetin örtüşmemesi ve tutarsızlık Müşteri beklentilerine cevap vererek istenilen başarıyı (müşteri memnuniyetini, işletme performansını, kazancı ve iş verimliliğini artırmak) Şirketin reklam politikaları ve halkla ilişkiler çalışmaları

Katılımcı 3 (Kargo Görevlisi): “Bu üç olgunun birbiri ile sıkı bir ilişki içinde ve doğru orantılı olduğu açıkça görülmektedir. Yani biri arttığında diğerleri de artmakta biri azaldığında diğerleri de azalmaktadır.”

Katılımcı 1 (Şube Müdürü): “Sonuçta biz hizmet sektöründeyiz müşterilerin satın almış oldukları ürünleri onlara ulaştırmak için zamana karşı yarışan kişileriz. Dışardan iş çok

basit gibi görünebiliyor. 'Ne yapıyorlar ki gelen kargoları adrese teslim ediyorlar.' Şeklinde tepkilerle çok karşılaşıyoruz. İnanın sahada çalışan arkadaşlar müşteriye zamanında teslimat yapabilmek için canla başla çalışıyorlar. Teknoloji ve iletişim araçlarını etkin kullanarak yapıyorlar bunu. Zimmelerinde olan kargoyu müşteriye teslim edebilmeleri hem personelin kendi performans ve puanını hem de şirket başarısını büyük ölçüde etkiliyor. Bu nedenle de hiçbir personelimiz yaptığı işi küçümseyecek ya da müşteriye bile bile zorluk çıkaracak imkana ve karaktere sahip değil. Oldukça puanı yüksek bir kargo firması olarak bunda en büyük payın müşteri ile bire bir iletişimde olan saha personeli sayesinde olduğunun farkındayız."

Hizmet kalitenin artırmaya yönelik çalışmalar müşteri memnuniyeti düzeyini de büyük ölçüde artırmaktadır. Müşteri memnuniyetinin artması ise iş yoğunluğunu ve buna bağlı olarak işletme performansını önemli ölçüde artırmaktadır.

Bu üç kavram arasında doğru orantıdan söz edilebilir. Birinin artması diğer ikisinin de artmasını sağlamaktadır. Aynı şekilde birinin azalması halinde diğer ikisi de azalmaktadır.

Hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti işletme performansı doğru orantılıdır. Özellikle hizmet kalitesi kilit noktadır denilebilir. Hizmet kalitesinin artması ile diğer iki değer de arttığı, hizmet kalitesinin düşmesi halinde de diğer ikisinin azaldığı görülmektedir.

Müşteri memnuniyeti ve hizmet kalitesini artırma noktasında saha-dağıtım personelinin payının büyük olduğu vurgulanmaktadır. Müşteri memnuniyeti hedeflenirken, personelin büyük çaba sarfettiğini ve ciddi ölçüde emek vererek bu işi yaptığı tek amacının müşteriye kargoyu teslim etmek olduğuna değinilmiştir. Bu da gösteriyor ki müşteri memnuniyeti oluşumunda müşterinin kargo çalışanlarına karşı tutum ve hoşgörüsünün de gerekli olduğudur.

Bu cevaplar hizmet kalitesinin artması ile müşteri memnuniyeti ve işletme performansının arttığını, hizmet kalitesinin düşmesi halinde müşteri memnuniyetinin sağlanmasının ve işletme performansının iyileşmesinin mümkün olmadığını göstermektedir. Sektörde var olmak ve müşteri beklentilerine cevap vererek istenilen başarıyı (müşteri memnuniyetini, işletme performansını, kazancı ve iş verimliliğini artırmak) elde edebilmek için hizmet kalitesinin önemsenmesi gerektiğini göstermektedir. Ulaşılan bu sonuçlar İ1, İ2 ve İ4 ifadesini desteklemektedir.

5. SONUÇ

Bu araştırma lojistik servis sağlayıcılarının hizmet kalitesinin işletme performansı üzerindeki etkisini anlamaya ve farklı bir bakış açısı ile yorumlamaya yönelik olarak yapılmıştır. Hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti, iş verimliliği ve işletme performansı kavramları çerçevesinde araştırma modeline uygun olarak çalışılmıştır. Bu kavramlar arasındaki ilişki değerlendirilerek belirlenen araştırma sorusu ve ifadeler doğrultusunda sonuca ulaşılmıştır.

Hizmet kalitesi kavramı “hizmet” ve “kalite” kavramlarının bütünleştiği bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Hizmet kalitesi kavramı Ross (1994:273) tarafından, “*hizmet sunan bir işletmenin müşterilerin isteklerini karşılayabilme yeteneği*” ya da “*müşterinin tatmin edilmesi*” şeklinde tanımlanmıştır (Karadeniz & Işık, 2014). Literatür çalışmasında yer alan hizmet kalitesi kavramı açıklaması çalışma sonucunda elde edilen veri analizinde de ulaşılmıştır.

Lojistik sektöründe faaliyet gösteren firmalar hizmet kalitesini artırarak, müşteri ihtiyaçlarına en iyi şekilde cevap vermeyi büyük ölçüde önemsemektedir. Verilen hizmetin kalitesinin artması ise öncelikle kalite algısını oluşturmakta ve böylece doğrudan müşteri memnuniyeti üzerinde etkili olmaktadır. Aldığı hizmetten memnun olan müşteri aynı hizmetten tekrar faydalanmak istemekte ve aynı firma ve hizmet kalitesini tekrar tercih etmektedir. Aynı zamanda çevresine tavsiye ederek firmanın ücretsiz reklamını yapmakta ve müşteri sayısının artmasına yardımcı olmaktadır.

Aynı zamanda Songur 2016 yılında yayınladığı çalışmasında Çınar 2007 yılı çalışmasından elde ettiği bilgi ile; ürün ve hizmet kalitesi sunan işletmelerin müşteriler üzerinde sadakat oluşturduğuna ve bu sayede daha başarılı olduğuna değinmiştir. İnceleme sırasında elde edilen veriler de bu yaklaşımın etkili olduğunu göstermektedir. “*Kaliteli ürün ve hizmet sunan ve müşterilerinin beklentilerini karşılayabilen işletmeler, bu sayede kendilerine karşı sadakat yaratmakta, ürün ve hizmetlerinin tavsiye edilme oranını yükseltmekte, kendilerine yönelik şikâyetleri azaltmakta, ürün ve hizmetini tercih etmeyen ya da olumsuz görüşlere sahip müşterilerinin sayısını azaltmaktadırlar*” (Çınar, 2007; aktaran: Songur, 2016).

Müşteri memnuniyetinin artması ve hizmet kalitesini artırmaya yönelik izlenen çalışma stratejisi ile işletme performansı ve verimliliği artmaktadır. Lojistik servis sağlayıcıları hizmet kalitesinin ve işletme performansının artması için firmanın izleyeceği yönetim stratejisinde, personel motivasyonunu sağlamak, gerekli altyapıyı, araç ve ekipman donanımını oluşturmak,

müşteri istek ve taleplerini dikkate almak gibi temel unsurlar yer almaktadır. Ancak bu yaklaşım ile gerekli hizmet kalitesini yakalamak mümkün olmaktadır.

Stok envanter yönetiminin doğru ve etkili bir biçimde yapılması işletmelerin verimliliğini önemli ölçüde artırmaktadır. Stok/envanter yönetimi lojistik faaliyetlerinin en önemli adımlarından birisi olarak bilinmektedir. Envanter yönetiminin sağlıklı bir biçimde yapılabilmesi lojistik hizmet kalitesini olumlu yönde etkilemektedir. Bu bilgiye dayanarak lojistik hizmetlerinin kaliteli ve başarılı olması da işletme performansı üzerinde doğrudan etkilidir.

Araştırma sahasında yapılan görüşmeler firmaların işletme performansı üzerinde hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyetinin olumlu yönde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle de firmaların sektörde başarılı olmalarında hizmet kalitesini artırmaya yönelik çalışmaları ve işletme performansı artırarak mümkün olduğu görülmüştür. Firma yetkili ve çalışanlarının bu konuda bilinçli bir şekilde süreci yönettikleri görülmektedir. Lojistik faaliyetlerinde hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti, iş verimliliği ve işletme performansının sıkı bir ilişki içerisinde olduğu, lojistik firmalarının varlığını sürdürerek başarılı olmaları için bu olguları dikkate alarak yönetilmesi ve faaliyetlerini şekillendirmesinin gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Burada ilk adımın müşteri beklentisi doğrultusunda hizmet biçiminin belirlenmesi ve uygulanması gerektiği, böylece hizmet kalitesinin artırılacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu aşamada bir görüşmeden alınan cevap şu şekildedir; *“Hizmet kalitesinde artış olması, müşteri beklentilerinin en iyi şekilde karşılanması olumlu etki oluşturmaktadır. Müşterilerin daha fazla tercih etmesi sonucunda ise zaman zaman yoğunluklar yaşanmaktadır. Bu yoğunluklar ise dağıtım süresinin uzamasına neden olabilmektedir.”* Bu yaklaşım ise hizmet kalitesini sağlamak kadar sürekliliği de oluşturmanın önemini göstermektedir. Şirketlerin periyodik yaptıkları değerlendirmeler ile taleplerin yoğunlaşmasını görmeleri ve gerekli önemleri alarak kapasitelerini genişletmeleri büyük önem arz etmektedir.

Yapılan araştırma çalışmasına göre SPL firması olarak hizmet veren kargo firmalarının müşteri memnuniyetini önemseyerek hareket ettiği görülmektedir. Bu sektörde çok fazla firmanın yer alması ise bir rekabet oluşturmaktadır. Türkiye’de en çok hizmet sunan bu kargo firmaları rekabet üstünlüğü sağlamak ve başarılı olabilmek için hizmet kalitesini artırmaya yönelik stratejiler geliştirmektedir. Bu stratejiler alt yapı geliştirmesi, personel motivasyonu artırmaya yönelik girişimler ve müşterilerde kalite algısı oluşturmaya yönelik girişimlerdir. Bu

çalışmaların müşteriler ve hizmet kalitesini artırmaya etki ettiği görülmektedir. Müşteri ile etkili iletişim kurularak, kaliteli hizmet algısı oluşturmaya özen gösterilmektedir.

Kargo firmalarının personel motivasyonunu sağlamak için ekstra imkanlar, performans artırmaya yönelik hediye ve pirim sağlama, personelin şube, bölge ve ülke genelinde başarı sırasını görmesine olanak sunan uygulamaların kullanılmış olduğu görülmüştür. Bu sayede başarıyı yakalayan personelin rekabet halinde olum daha motive bir şekilde çalışması sağlanmaktadır. Aynı zamanda personelin müşteri ilişkilerinde başarılı olması için gerekli eğitimlerle destek verilmesi, anket uygulamaları ile hem personel hem de genel hizmetin değerlendirilmesi ve takip edilmesi sağlanmıştır. Tüm bunlar sektöre ve kargo firmasına fayda sağlayan çalışanların sistemde başarı seviyesini görmesi ve firmaya karşı aitlik duygusu geliştirmesinde etkili olmaktadır.

Firmaların hizmet kalitesini artırmaya yönelik olarak diğer bir yaklaşımı ise araç ve teçhizat temini ve donanımlı çalışma sahası oluşturmalarıdır. Sektörde yaşanan yoğunluğa ve müşteri beklentilerine en hızlı şekilde cevap vererek hizmet sunulması mümkün hale getirilmektedir. Ekipman, araç ve personel desteğinin sağlanması hizmetin daha kaliteli olmasını sağlarken çalışanların da daha konforlu şartlarda daha verimli çalışabilmesini sağlamaktadır. Bu aşamada teknolojik imkanlar dijital takip sistemler kullanılabilir. Ancak bu teknoloji kullanımının personeli strese sokması ve iş veriminin düşmesi riskine karşı dengeli kullanımı önerilmektedir. Her ne kadar müşteri memnuniyeti için hızlı teslimat önemli olsa da oluşabilecek çevresel koşullar ve aksaklıkların olabileceği, personelin de bir insan olduğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekmektedir.

Müşteri dönütlerinin değerlendirilmesi, anketler ile müşteride oluşturulan kalite algısının ölçümü ile lojistik hizmetinde elde edilen kalitenin artırılması ve sürekliliğinin sağlanmasına önem verilmektedir. Tüm bu çalışmalar lojistik firmalarının bilinçli bir şekilde sektörde varlığını korumaya ve geliştirmeye önem verdiğini göstermektedir. Hizmet kalitesinin artırılması ve algılanan hizmet kalitesini artırmasına yönelik çalışıldığı görülmektedir. Bunu yaparken işletme performansının arttığı ve daha fazla ve daha etkili çalışmaları yürüttüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Kargo firmaları bazında yaşanan bu iyileşme ise müşterilerde kaliteli hizmet algısı oluşturmakta ve müşteri memnuniyeti olarak ortaya çıkmaktadır. Bu memnuniyet durumu kargo firmasına müşteri sadakati ve işletme başarısı olarak geri dönmektedir.

Katılımcı 1 (Şube Müdürü): *“Sonuçta biz hizmet sektöründeyiz müşterilerin satın almış oldukları ürünleri onlara ulaştırmak için zamana karşı yarışan kişileriz. Dışardan iş çok basit gibi görünebiliyor. ‘Ne yapıyorlar ki gelen kargoları adrese teslim ediyorlar.’ Şeklinde tepkilerle çok karşılaşıyoruz. İnanın sahada çalışan arkadaşlar müşteriye zamanında teslimat yapabilmek için canla başla çalışıyorlar. Teknoloji ve iletişim araçlarını etkin kullanarak yapıyorlar bunu. Zimmelerinde olan kargoyu müşteriye teslim edebilmeleri hem personelin kendi performans ve puanını hem de şirket başarısını büyük ölçüde etkiliyor. Bu nedenle de hiçbir personelimiz yaptığı işi küçümseyecek ya da müşteriye bile bile zorluk çıkaracak imkana ve karaktere sahip değil. Oldukça puanı yüksek bir kargo firması olarak bunda en büyük payın müşteri ile bire bir iletişimde olan saha personeli sayesinde olduğunun farkındayız.”*

Müşteri memnuniyeti ve hizmet kalitesini artırma noktasında saha-dağıtım personelinin payının büyük olduğu vurgulanmaktadır. Müşteri memnuniyeti hedeflenirken, personelin büyük çaba sarfettiğini ve ciddi ölçüde emek vererek bu işi yaptığı tek amacının müşteriye kargoyu teslim etmek olduğuna değinilmiştir. Bu da gösteriyor ki müşteri memnuniyeti oluşumunda müşterinin kargo çalışanlarına karşı tutum ve hoşgörüsünün de gerekli olduğudur.

Bu çalışmada elde edilen sonucun pekiştirilmesi ve doğrulanması için müşteri bazında yine Burdur ili özelinde yapılacak bir araştırmanın yapılması ile sonuçların karşılaştırılması mümkün olabilir. Bu konuda literatüre katkı sağlamak ve elde edilen sonucu teyit edebilmek için lojistik firmaları müşterilerine yönelik çalışmaların yapılması önerilmektedir. Mevcut olan anket ile müşteri değerlendirme sonuçlarına ulaşılması ya da müşterilere daha spesifik sorulardan oluşan anketler uygulanarak bir çalışma yapılarak karşılaştırma yapılabilir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Araştırmacıların çalışmaya katkı oranları eşittir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Acar, R., Şahin, Y., & Kılıç, M.B. (2022). Lojistik sektöründe hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyetinin incelenmesi: Batı Akdeniz illeri örneği (Basılmamış doktora tezi). Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.
- Acar, R. (2022). Hava lojistiğinde müşteri ilişkileri üzerine nitel bir çalışma. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 166-174.
- Akalan, K., & Erem, N. (2023). Türkiye lojistik sektöründeki gelişmelerin ihracat performansı üzerine etkileri (1997-2022). (Basılmamış yüksek lisans tezi), Samsun Üniversitesi, Samsun.
- Akdoğan, Ş., & Durak, A. (2017). Lojistik şirketlerin ilişki pazarlaması yönelimlerinin lojistik performans ve pazarlama performanslarına etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10(50), 621-633. www.sosyalarastirmalar.com
- Babacan, M. (2003). Lojistik sektörünün ülkemizdeki gelişimi ve rekabet vizyonu, *Ege Academic Review*, 3(1), 8-15.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bayraktutan, Y., & Özbilgin, M. (2015). Lojistik maliyetler ve lojistik performans ölçütleri. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 95-112.
- Büyükkeklik, A., Özoğlu, B., & Bülbül, H. (2014). Kargo hizmet sağlayıcılarında kalitenin tüketici davranışına etkisi: bireysel tüketici araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(1), 33-43.
- Cenker, G. (2006). Türkiye ekonomisinin gelişmesinde lojistiğin rolü. (Basılmamış yüksek lisans tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Çatıkkaş, B. (2019). Türkiye ekonomisinde lojistik sektörünün gelişimi ve lojistik sektörünün Türkiye ekonomisindeki yeri (Basılmamış yüksek lisans tezi) Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Dağcı Büyük, H., & Ünal, S. (2021). Lojistik hizmet kalitesi ve ilişkiyel alışveriş değişkenlerinin kargo firmalarının müşterileriyle olan iş birliği üzerindeki rolü. 25. *Pazarlama Kongresi*.
- Dalgıç, A., & Şenyavas, H. (2013). Hizmet sektöründe hizmet kalitesinin ölçümü ve hizmet kalitesini etkileyen faktörler Antalya'da hizmet kalitesi ölçümüne yönelik bir uygulama. (Basılmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Erciş, M. S., Özaydın, H., & Erciş, M. B. (2022). Demiryolu yük taşımacılığı hizmet kalitesinin firmaların pazarlama performansına etkisi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(4), 1154-1170.
- Erdem, A. T., & Akolaş, A. (2020). Müşteri memnuniyetinin lojistik yönetimi bağlamında incelenmesi: bir kargo şirketi örneği. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(2), 139-159.
- Güleç, İ. F., & Karagöz, B. (2008). E-Lojistik ve Türkiye'de e-lojistik uygulamaları, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (15), 73-91.
- Karadeniz, M., & Işık, M. (2014). Lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti ilişkisi: e-ticaret üzerine bir araştırma. *İstanbul Journal of Social Sciences*, (7), 1-24.
- Kuyanay, Ş., & Aydın, H. (2022). Lojistik hizmet kalitesinin marka değeri üzerine etkisi, *Beykoz Akademi Dergisi*. 10(2), 58-86.
- Johnston, R., & Kong, X. (2011). The customer experience: A road-map for improvement. *Managing Service Quality: An International Journal*, (21), 5-24.

Özgül, E., Börühan, G., & Tek, Ö. B. (2017). Özel alışveriş sitelerinde siparişlerin yerine getirilmesinde lojistik hizmet kalitesinin müşteri memnuniyetine etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(4), 629-664

Saatçioğlu, D. (2014). Lojistik sektöründe süreç iyileştirme ve örnek bir uygulama. (Basılmamış yüksek lisans tezi), Okan Üniversitesi, İstanbul.

Tekin, M., Zerenler, M., Bilge, A., Yıldız, M., & Özilhan, D. (2005). Bilişim teknolojiler kullanımının işletme performansına etkileri: lojistik sektöründe bir uygulama. *V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.

Tanyaş, M. (2013). "Tedarik Zincir Yönetimi" Sunum, <https://slideplayer.biz.tr/slide/2927432/> erişim: 20.10.2024

Toygar, A., & Nart, S. (1018). E-Lojistik uygulamaları ile müşteri memnuniyeti ilişkisinde algılanan lojistik hizmet kalitesinin aracı etkisinin araştırılması., 8. *Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi*.

TDK Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> erişim:20.04.2024.

Yüksel, M., & Önaçan, M.B.K. (2018). Algılanan hizmet kalitesinin müşteri memnuniyetine etkisi: türkiye’de deniz yolcu taşımacılığında bir uygulama. *Beykoz Akademi Dergisi*, cilt:6, sayı: 2, ss: 20-38.

Muhasebe Etiği Üzerine Yazılan Makalelerin Bibliyometrik Analizi

Mustafa İlker ORMAN^{1*}, Gökhan DİNÇ², Harun ÖĞÜNÇ³

¹ PhD Student, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Social Sciences Institute, Accounting and Financial Management, Burdur, Türkiye.

² PhD Student, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Social Sciences Institute, Accounting and Financial Management, Burdur, Türkiye.

³ Assoc. Prof. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Bucak Zeliha Tolunay School of Applied Technology and Business Administration, Department of Accounting and Financial Management, Burdur, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received: 27.03.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 28.07.2025

Doi:10.31200/makuubd.1666808
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bu çalışmada muhasebe etiği üzerine yapılan akademik çalışmaların bibliyometrik analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Dergipark platformunda belirli kelimeler kullanılarak tarama gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre ilk makalenin 1997 yılında ve en fazla makalenin 2018 yılında yayımlandığı belirlenmiştir. En fazla yayının Muhasebe Bilim Dünyası Dergisinde ve en fazla etik veya ahlak terimlerinin anahtar kelime olarak kullanıldığı görülmüştür. Makale başına düşen yazar sayısı en fazla 2015 yılında olup en fazla yayının Doktor Öğretim Üyesi unvanına sahip yazarlar tarafından yapıldığı belirlenmiştir. Araştırma makalesi sayısının oldukça fazla olduğu ve araştırmaların en fazla meslek mensupları üzerinde uygulandığı tespit edilmiştir. En fazla araştırmanın Antalya ilinde gerçekleştirildiği; analizlerde ise t-testi ve ANOVA uygulandığı ve SPSS kullanıldığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Etiği, Bibliyometrik Analiz.

Bibliometric Review of Scholarly Articles on Accounting Ethics

ABSTRACT

This study aims to conduct a bibliometric analysis of academic research on accounting ethics. In this context, a search was conducted on the Dergipark platform using specific keywords. According to the findings, the first article was published in 1997, while the highest number of articles was published in 2018. It was observed that the highest number of publications appeared

in the Journal of Accounting Science World, and that the terms 'ethics' or 'morality' were most frequently used as keywords. The highest average number of authors per article was recorded in 2015, and it was determined that most of the publications were authored by individuals holding the title of Assistant Professor. The findings revealed that the number of research articles was considerably high and that the studies were mostly conducted on professional accountants. The majority of the research was carried out in the province of Antalya; t-tests and ANOVA were commonly employed in the analyses, and SPSS was the statistical software most frequently used.

Keywords: Accounting, Accounting Ethics, Bibliometric Analysis.

1. GİRİŞ

İş hayatının en önemli sorunlarından biri, etik ilkelerinin uygulanmasında yaşanan eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler daha fazla kazanç elde etmek veya işlerindeki engelleri ortadan kaldırmak gibi çeşitli nedenlerle etik dışı davranışlara yönelebilmektedir. Konuya meslek etiği bağlamında yaklaştığımızda ise meslek mensuplarını bağlayan etik düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Meslek Ahlak Kuralları ile İlgili Mecburi Meslek Kararı etik uygulamalar açısından muhasebe meslek mensuplarını bağlayıcı özelliğe sahiptir. Muhasebe mesleği işletmeler ile devlet arasında köprü vazifesi gören bir niteliğe sahip olması nedeniyle meslek mensuplarının faaliyetlerini bu bilinçle yerine getirmeleri gerekmektedir. Çünkü muhasebe faaliyetleri kapsamında yapılan işlemler toplumun tamamını ilgilendiren ve etkileyen bir özelliğe sahiptir.

Bu çalışmada muhasebe etiği üzerine yapılmış akademik çalışmalar bibliyometrik açıdan incelenmiştir. Bibliyometri, bilimsel çalışmaların yazar, konu, atıf durumu gibi verilerin istatistiki olarak incelenmesini ve bu kapsamda elde edilen sonuçların belirli bir disipline ilişkin genel yapının ortaya koyulmasını mümkün kılmaktadır (Zan, 2012, s.15). Araştırma kapsamında öncelikle literatür taraması gerçekleştirilmiş olup mevcut çalışmaların görünümü ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ardından muhasebe etiği üzerine yapılan çalışmaların yıllar içerisindeki gelişimi incelenmiş ve bu alanda yapılabilecek çalışmalara ilişkin bir görünüm ortaya koyulmuştur.

2. ETİK VE MUHASEBE MESLEK ETİĞİ

Etik sözcüğü, köken olarak eski Yunanca *ethos* kelimesinden türemiştir. *Ethika* kelimesi ise *ethos* sözcüğünün çoğulu olan *ethe* ile bağlantılı olup “ethe’ye ilişkin konular” anlamını taşımaktadır. *Ethe*, eski anlamıyla “canlı bir varlığa ait mekân; sığınılan veya sürekli gidilen yer” anlamına gelmektedir (Bezirci vd., 2015, ss.387).

Etik kavramı ve etikle ilgili çalışmalar yaklaşık olarak 2500 yıl öncesinde başlamasına rağmen sosyal ve mesleki hayattaki yeri ve etkileri günümüzde daha fazla hissedilmeye başlamıştır. Bunun yanında etik kavramından sıkça bahsedilmesine rağmen genel olarak çerçeve tanımı bulunmamaktadır (Buyruk Akbaba, 2018, s.765). Kavramsal olarak etik, neyin doğru neyin yanlış olduğunu ifade etmektedir. İnsanın hayattaki gerçek amacını sorgulamakta, ahlaklı, erdemli bir yaşamın sahip olması gereken nitelikleri irdellemektedir. Doğruluk, dürüstlük, adalet, sadakat, sözünde durma, yardımseverlik, saygı ve sorumluluk gibi değerler, etik anlayışın temel unsurları arasında yer almaktadır (Özdemir vd., 2022, ss.166).

Etik kavramı, meslek etiği olarak irdelendiğinde ise meslek mensuplarını bireysel eğilimlerden daha öncelikli olarak, meslek kuruluşları tarafından belirlenen kurallar ve ilkeler çerçevesinde davranmaya yönlendiren ve buna zorlayan bir ilkeler bütünüdür. Meslek etiği, mesleği icra edenlerin toplum yararını ön planda tutmalarını ve bu sayede, dünyanın her yerindeki meslek mensuplarının ortak davranış kurallarına uymasını sağlamaktadır (Gür, 2018, s.378). Genel kabul görmüş etik ilkelere ilaveten, mesleklerin kendine has nitelikleri doğrultusunda, meslek mensuplarının uyması gereken özel etik ilkeler de bulunmaktadır. Bütün mesleklerin çeşitliliği göz önüne alındığında, tüm meslek gruplarını kapsayacak ortak etik ilkeler belirlemek oldukça zordur. Bu sebeple, her meslek grubunun kendine özgü şartları, o mesleğin etik ilkelerinin oluşturulmasında belirleyici bir rol oynamaktadır (Sönmez vd., 2021, ss.84). Her mesleğin gerekliliklerini yerine getirebilmesi için meslek mensuplarının bir dizi kişisel, mesleki ve ahlaki niteliklere sahip olmaları zorunludur. Bu niteliklerin kazanılması, sadece meslek mensubunun bireysel başarısını değil, aynı zamanda mesleğin genel gelişimini ve itibarını da olumlu yönde etkilemektedir (Sakarya vd., 2010, ss.58).

Muhasebe meslek etiği, muhasebe meslek mensuplarının, faaliyetlerini yürütürken veya herhangi bir nedenle mesleki faaliyette bulunmadıkları dönemlerde yalnızca yasalara uygun işlem yapmakla yetinmeyip, aynı zamanda toplumun değer yargılarına da özen göstermelerini gerektirir. Bu bağlamda, güvenilir bilgilerin topluma sunulması ve müşteriler, toplum,

meslektaşlar ve ilgili meslek kuruluşlarıyla ilişkilerde uyulması gereken kurallar bütünü olarak ifade edilebilir (Daştan, 2009, s.285).

Ülkemizde, uluslararası kuruluşlara paralel olarak muhasebe meslek etiği konusunda bazı çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar kapsamında 1989 yılında 3568 sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu yayımlanmıştır. Bu Kanun ile işletmelerde faaliyetlerin ve işlemlerin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde yürütülmesi, faaliyet sonuçlarının ilgili mevzuat çerçevesinde denetlenmesi ve değerlendirilmesi, gerçek durumun tarafsız bir şekilde ortaya çıkarılması ve yüksek mesleki standartların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. 2001 yılında, 24557 sayılı Resmi Gazete'de "Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Meslek Ahlak Kuralları ile İlgili Mecburi Meslek Kararı" yayımlanmıştır. Bu karar, muhasebe mesleği ile ilgili etik kuralları detaylı bir şekilde ortaya koymuştur (Sönmez vd., 2021, ss.85). Muhasebe mesleğinde etik davranışı belirleyen beş temel faktör bulunmaktadır ve bunlar aşağıda belirtilmiştir (Buyruk Akbaba, 2018, s.765):

- 1. Dürüstlük:** Meslek mensuplarının tüm mesleki ve iş ilişkilerinde doğru sözlü ve dürüst davranmalarınıdır.
- 2. Tarafsızlık:** Yanlı ya da önyargılı davranmamak; üçüncü kişilerin haksız ve uygunsuz baskılarının meslek mensubunun mesleki kararlarını etkilemesine veya engellemesine izin vermemektir.
- 3. Mesleki Yeterlilik ve Özen:** Mesleki görevlerin yerine getirilmesinde gerekli bilgi, beceri ve dikkatle hareket etmektir.
- 4. Gizlilik:** Mesleki bilgiler ve verilerin izinsiz şekilde açıklanmasını önlemek, bunları yalnızca yasal zorunluluklar veya yetkili bir otoritenin talebi doğrultusunda paylaşmaktır.
- 5. Mesleki Davranış:** Meslek standartlarına ve toplumun meslekten beklentilerine uygun şekilde hareket etmektir.

Muhasebe etiği kapsamında yapılan açıklamalardan sonra aşağıda bu alanda yapılan akademik çalışmalara ilişkin literatür taramasına yer verilmiştir.

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Muhasebe alanında daha önce yapılmış bibliyometrik analizler ve muhasebe etiği üzerine yapılan akademik çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalara ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmiştir. Yapılan literatür araştırması sonucunda bu çalışmanın amacına benzer çalışmaların yer aldığı, ancak araştırmanın kapsamı, elde edilen veriler ve verilerin elde edilme yöntemi açısından farklılıkların bulunduğu belirlenmiştir.

3.1. Meslek Mensuplarına Yönelik Yapılan Çalışmalar:

Tuğay ve Kılıç (2017) çalışmasında etik sözleşme algısının modellenmesi ve kuramsal yapısının ortaya çıkarılması amacıyla Antalya, Burdur ve Isparta illerindeki meslek odalarına bağlı olan meslek mensuplarına anket formu uygulamıştır. Çalışma kapsamında elde edilen veriler doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda ise kuramsal yapıların etik yeterlilik ve özen, etik duyarlılık ve etik davranış konularıyla ilişkilerinin olduğu saptanmıştır.

Yalçın (2019) tarafından yapılan çalışmada meslek adına düzenleyici otorite olan birlik ve odalar belirlenen ve uyulması esas olunan etik ilkelerin meslek mensupları üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi amacıyla muhasebe dersi alan Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Muhasebe Bölümü öğrencilerine anket formu uygulanmıştır. Çalışma kapsamında t-testi ve tek yönlü ANOVA testleri uygulanmıştır. Katılımcıların büyük oranda mezuniyetleri sonrasında meslek stajını başlatmayı ve zor bir süreçte olsa mesleki unvanlarını ve meslek ruhsatlarını almayı istedikleri, eğitim seviyesinin artması ile etik bilincinin artması arasında doğru orantı olduğu, çalışma sonucunda ulaşılan bilgilerdir.

Çıtak ve Baskan (2020) tarafından yapılan çalışmada anket yöntemi kullanılmıştır. Muhasebe pratiğinde yer alan uygulamalardaki elektronik gelişimlerin meslek etiğine etkisi araştırılmıştır. Kırıkkale ilinde bulunan meslek mensupları anket uygulamasına dahil edilmiştir. Bu ilde yer alan meslek mensuplarının görüşleri saptanmıştır. Pratikteki muhasebe uygulamalarındaki elektronik gelişmeler ile muhasebe meslek etiği kavramsal çerçeve olarak incelenmiştir. Uygulanan anket ile elde edilen veriler faktör analizi vasıtasıyla yorumlanmıştır.

Pehlivan ve Koç (2020) tarafından yapılan çalışma kapsamında muhasebe meslek mensuplarının hile ve etik değerlere karşı algı düzeyleri, bakışları ve düşüncelerinin tespit

edilmesi amacıyla nicel araştırma yapılmıştır. Bu kapsamda 393 meslek mensubuna anket formu uygulanmıştır. T-testi ve ANOVA vasıtasıyla analiz gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda ise etik değer anlayışının hileye yönelme eğilimine etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akbey ve Koçyiğit (2022) çalışmasında Ankara’da bağımsız olarak faaliyette bulunan meslek mensuplarının etik algılarının tespit edilmesi ve etik dışı davranmaya sebep olan etkenlerin neler olduğunun saptanması amaçlamıştır. Çalışmada anket yöntemi ile veriler toplanmıştır. Çalışma sonucunda daha fazla müşteriye sahip olma çabası, müşteri defteri kaybetmeme isteği ile mesleki tecrübe eksikliği etik dışı davranışlara yönelme sebeplerinin en başında yer almaktadır.

Altınbay (2022) çalışmasında muhasebe meslek mensuplarının etik iklim algısı ve iş gören performansı ile iş doyumunu arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlamıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için çalışma kapsamında Kütahya ilinde yer alan 351 bağımsız meslek mensubundan 205’ine anket yöntemi ile ulaşılarak araştırmanın uygulama bölümü regresyon ve korelasyon analizleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmanın sonucunda amaçlanan ilişkinin boyutları tespit edilmiştir. Etik iklim algısının iş gören performansı ile iş doyumunu arasında oldukça yüksek ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Ada (2023) çalışmasında muhasebe meslek mensubu ve çalışanlarının sahip oldukları profesyonellik algılarının karşı karşıya kaldıkları etik anlamda muallak olmayan sorunların çözümünde ne düzeyde bir etkiye sahip olduğunu saptamayı amaçlamıştır. Ayrıca etik ikilem içeren konuların neler olduğu saptanmaya çalışılmıştır. Karaman ilinde bulunan 102 meslek mensubuna anket tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır. Araştırma kapsamında ANOVA testi kullanılarak veriler test edilmiştir. Çalışma sonucunda ise muhasebede profesyonellik ile etik ikilem arasında olumsuz yönlü ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca etik ikilemin eğitim düzeyi ve unvan açısından farklılık gösterdiği muhasebede profesyonellik kavramının da deneyim ve çalışma şekli anlamında farklılık gösterdiği saptanmıştır.

Güneş ve Yalçın (2023) çalışmalarında etik durum ölçeği kullanarak İstanbul’da faaliyet gösteren meslek mensuplarının etik değer yaklaşımlarını idealizm ve görecelik ölçütleri sınırında ölçmeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular neticesinde idealizm ile görecelik kavramları arasında ters orantının olduğu anlaşılmıştır. Bu ters orantının

olduğu meslek mensuplarının başkalarına zarar verebilecek davranışlardan imtina eden ve etik değerlere ve davranışlara yüksek duyarlılık gösteren kişiler olduğu tespit edilmiştir.

Tanç (2023) tarafından yapılan çalışmada muhasebe meslek mensuplarının etik yargıları ile işletmelerin kurumsal etik değerleri arasındaki ilişki ve etki araştırılmıştır. Araştırma, Kayseri ilinde bulunan bağımlı çalışan 271 meslek mensubuna anket yöntemi uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda ise kurumsal etik değerler ile kişisel etik yargılar arasında doğru orantılı bir ilişki ve etkinin olduğu, işletmedeki sahip olunan mevki ve cinsiyet ile kişisel etik yargılar arasında da oldukça yüksek düzeyde bir orantının olduğu tespit edilmiştir.

Gül ve Özdemir (2023) tarafından yapılan çalışmada muhasebe meslek mensuplarının etik yargılara ilişkin düşünceleri ve meslek mensuplarının etik dışı davranışlara yönelme sebeplerinin neler olduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında Elazığ'da bulunan muhasebe meslek mensupları hakkında anket yöntemi ile veriler toplanmış ve değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda muhasebe meslek mensubunun yaşı ile mükellef baskısı sonucu etik dışı davranışlara yönelme eğilimi arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Genç meslek mensupları olarak nitelendirilebilecek 22-45 yaş aralığındaki meslek mensuplarının mükellef baskısı neticesinde etik olmayan davranışlara yönelme eğiliminin fazla olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Farklı Eğitim Kademelerinde Muhasebe Eğitimi Almış Öğrencilere Yönelik Yapılan Çalışmalar:

Yücenurşen, Duman ve Polat (2017) çalışmasında muhasebe meslek mensuplarının ve muhasebe dersi alan üniversite öğrencilerinin etik davranışlarını değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Çalışma kapsamında Aksaray Üniversitesi Ortaköy Meslek Yüksekokulu'nda muhasebe eğitimi gören öğrenciler araştırma evreni olarak seçilmiştir. Bu öğrencilerin etik davranışlarının değerlendirilmesi amacıyla çeşitli senaryolar (örnek olaylar) verilmiştir. Bu yöntem ile muhasebe eğitimi alan öğrencilerin ve meslek mensuplarının etik davranışlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Arslan, Gökoğlan ve Bulut (2018) tarafından yapılan çalışmada Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları ile İşletme Yönetimi öğrencilerinin muhasebe meslek etiği algılarının seviyesi tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında anket formu kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ise meslek mensuplarının etik ilke

ve kurallarına yeterli önemi vermedikleri ve mesleki etik ilke ve kurallarının uygulanmasında da öğrencilerin kararlılık seviyelerinin oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir.

Karavardar ve Karabulut (2019) Giresun Üniversitesi'nde öğrenim gören muhasebe dersi almış öğrenciler üzerinde etik anlayışı, etik ikilem ve etik karar alma konularındaki farkındalık seviyelerinin incelenmesi amacıyla çalışma yapılmıştır. Çalışma dâhilinde ilk olarak etik ve ahlak konularına ilişkin genel kavramlara dikkat çekilmiştir. Sonrasında ise muhasebe eğitiminde etik değerlerin önemi ile bu alanda daha önce yapılan çalışmalar ele alınmıştır.

Şendurur (2020) çalışmasında muhasebe meslek mensupları tarafından uyulması zorunlu olan meslek etiği ilkelerine ilişkin muhasebe dersi alan öğrencilerin algı seviyelerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışma kapsamında Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nin öğrencileri arasında çeşitli muhasebe dersi alan 198 öğrenciye anket çalışması uygulanmıştır. Eğitimleri esnasında muhasebe dersi gören öğrencilerin etik kavramını algılamalarına ilişkin analiz yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde muhasebe dersi gören öğrencilerin, muhasebe meslek mensuplarının etik çerçevesinde dürüstlük ve şeffaflık boyutunu daha fazla ihlal ettiklerini düşündükleri tespit edilmiştir.

Özcan ve Akyel (2020) çalışmasında muhasebe ve finansman eğitimi alan lise öğrencileri ile bu eğitimi almayan öğrenciler arasında vergi algısı, vergi bilinci ve vergi ahlakı konularındaki farklılıkları ortaya koymayı amaçlamışlardır. Çalışma dâhilinde yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada vergi algısı, vergi bilinci ve vergi ahlakı konularında farklılıkları tespit etmek amacıyla farklılık analizleri uygulanmıştır. Lise programı kapsamında verilen muhasebe ve finansman derslerinin vergi ahlakı, vergi algısı ve vergi bilinci gibi niteliklerin oluşmasına yeterli düzeyde katkılarının olmadığı ve bu dersleri alan ile almayan öğrenciler arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Şen ve Gülmez (2021) çalışmalarında İstanbul ilinde lise, lisans ve yüksek lisans düzeyinde öğrenimlerine devam eden meslek mensubu aday öğrencilerin muhasebe meslek etiği algılarını ve etik algıları ile etik eğitim almaları arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla anket tekniği kullanılmıştır. Tek yönlü varyans analizi ve pearson korelasyon analizi testleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda muhasebe meslek mensubu adaylarının eğitimleri boyunca etik algılarının nasıl olacağı ve ne şekilde yönlendirileceği hususunda önerilerde bulunulması amaçlanmıştır.

Tekin ve Kutluk (2021) tarafından yapılan çalışmada Akdeniz Üniversitesi İİBF İşletme bölümü öğrencileri ile yüksek lisans öğrencilerinin etik algılarını ve etik davranış niyetlerinin cinsiyet, eğitim düzeyi ve etik dersi alıp almama gibi değişkenler çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Anket uygulanan araştırmanın sonucunda ise cinsiyet değişkeni özelinde kadın ve erkek öğrenciler için etiğin önemi ile muhasebe eğitiminde etiğin önemi arasında anlamlı bir farklılığın olmadığına ulaşılmış olmakla birlikte yüksek lisans düzeyindeki öğrencilerin lisans öğrencilerine nazaran etik kavramını daha fazla dikkate aldıkları görülmüştür.

3.3. Diğer Çalışmalar

Yenisu ve Tanç (2021) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'deki muhasebe çalışanlarının etik algısına ilişkin düşüncelerini ve yaklaşımlarını literatür araştırması ile incelemek ve etik algısının seviyesinin yükseltilmesi ile etik ikilemlerin azaltılmasına ilişkin öneriler sunmak amaçlanmıştır. Tanımlayıcı analiz yöntemi kullanılan bu çalışmada konunun daha da anlaşılabilirlik kazanması adına destek olabilecek kuramsal bir model tavsiye edilmiştir.

Öz vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada sağlık kurumlarında görevli muhasebe personellerinin etik anlayışlarının iç müşterilere sundukları hizmetin kalitesi üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında 14 kişi ile görüşme yapılmıştır. Personelin etik kurallara riayet ettiği belirlenmiş ve etik davranma kavramına bağlı olarak hizmet içi eğitimler verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Karyağdı ve Gökoğlan (2023) tarafından yapılan çalışmada muhasebe meslek etiği alanında yapılan akademik çalışmaların incelenmesi ve alana katkılarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu bu çalışma dâhilinde muhasebe meslek etiği kapsamında 2000 ile 2022 yılları arasında yayımlanan 268 adet makale incelenmiştir. Bu çalışmanın sonucunda ise muhasebe meslek etiğine yönelik çalışmaların günümüze doğru gelindikçe azaldığı, etik kavramının muhasebe eğitiminde çok fazla kullanıldığı ve muhasebe meslek etiğinde en fazla çalışmanın 2021 yılında yapıldığı tespit edilmiş.

3.4. Muhasebe Alanında Yapılmış Bibliyometrik Analizler

Gürbüz, Kıymık ve Bitlisli (2021) tarafından muhasebe eğitimi konusunda yapılan çalışmada Muhasebe alanında ve özellikle muhasebe sistemlerinin küresel olarak uyumlaştırılması konusunda yapılan çalışmalar ve yasal düzenlemelerin zaman içinde değişime

uğradığı; adli muhasebe, entegre raporlama gibi konuların gündeme gelmesinin öğretim yöntemlerinde değişikliğe neden olduğu belirtilmiştir. Muhasebe alanında meydana gelen bu değişimlerin, muhasebe eğitimiyle ilgili akademik çalışmaların dönemler itibariyle etkilediği ve bu gelişmelerin muhasebe eğitimi alanında yapılan çalışmaların sayısını ve niteliğini etkilediği tespit edilmiştir.

Oral (2021) tarafından yapılan muhasebe eğitimi alanındaki lisansüstü tezlerin bibliyometrik olarak incelenmesini amaçlayan çalışmada 119 adet lisansüstü tez yazıldığı ve bu çalışmalardan 115'inin Türkçe, 4'ünün ise İngilizce yazıldığı ve istatistiki yöntemlerin kullanıldığı belirtilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre muhasebe eğitimi alanında az miktarda lisansüstü tez olduğu öğrencilerin muhasebe eğitimi konusunu da tez hazırlarken dikkate almaları gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bardakçioğlu (2021) tarafından yapılan çalışmada ön lisans düzeyinde muhasebe eğitimi üzerine gerçekleştirilen akademik çalışmalar bibliyometrik olarak incelenmiştir. Bu kapsamda, 2004-2020 yılları arasında yayımlanmış ve ön lisans muhasebe eğitimi ile ön lisans muhasebe öğrencilerini konu alan toplam 102 makale incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, muhasebe eğitimi alanında yayımlanan makale sayısının yıllar içerisinde artış gösterdiğini, makalelerin %30'u yalnızca üç dergide yayımlanmış olup, geri kalan büyük bir kısmı ise farklı dergilerde tek makale olarak yer verildiği, çalışmalarda anahtar kelime kullanımında belirgin bir standardizasyonun bulunmadığı görülmüştür. Araştırma kapsamında incelenen yayınların %76'sının çok yazarlı olduğu ve yazarların %82'sinin yalnızca bir makalesinin bulunduğu görülmüştür. Ayrıca, çok yazarlı çalışmalarda yazarların genellikle aynı kuruma mensup olduğu ve farklı kurumlarda çalışanların arasında iş birliğinin düşük olduğu belirlenmiştir.

Atasel ve Şeker (2024) tarafından yapılan çalışmada, 1955-2024 yılları arasında SCOPUS veri tabanında yer alan muhasebe tarihi ile ilgili yayınlar bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre; yayın sayılarında özellikle 1990'lı yıllardan itibaren bir artış eğiliminin başladığını, 2000'li yıllarda ise bu artışın daha düzenli bir şekilde devam ettiğini ortaya koymaktadır. Literatüre en fazla katkıda bulunan ülkeler arasında Birleşik Krallık, Avustralya ve Amerika Birleşik Devletlerinin Yayın sayısı bakımından öne çıkan üniversiteler arasında Cardiff Business School ilk sırada yer aldığı görülmüştür.

4. METODOLOJİ

Bu çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemine ilişkin açıklamalara aşağıda yer verilmiştir.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın amacı, muhasebe etiği üzerine yapılan akademik çalışmaların incelenmesi ve bu kapsamda yayımlanan makalelerde kullanılan anahtar kelimeler, yazarların unvanları, tez veya bildiriden türetme, araştırma makalesi olma, araştırmanın kapsamı, veri toplama tekniği, kullanılan analiz ve testler ile paket programlar ve toplam kaynak sayısı açısından makalelerin yıllar içerisindeki değişiminin ortaya koyulmasıdır.

Araştırmanın sadece Dergipark platformunda yer alan makaleleri incelemesi ve belirli kelime veya terimlerle taramanın yapılması çalışmanın kısıtlarını oluşturmaktadır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında Dergipark'ta yer alan makaleler incelenmiştir. Bu amaçla arama kısıtları belirlenmiş olup makale başlığında “etik, ahlak, muhasebe, SMMM ve yeminli” ifadelerinin geçme durumu incelenmiştir. Başlıkta etik kelimesinin “etiği, etiğini” vb., ahlak kelimesinin “ahlakı, ahlakına” vb., muhasebe kelimesinin ise “muhasebede, muhasebenin” vb. ifade edilmesi durumunda arama sonuçlarının eksik çıkması nedeniyle “eti*”, “ahla*” ve “muhasebe*” olarak arama yapılmıştır. Bu kapsamda başlıklarda **eti* AND muhasebe***, **eti* AND SMMM**, **eti* AND yeminli**, **ahla* AND muhasebe**, **ahla* AND SMMM**, **ahla* AND yeminli** olarak arama gerçekleştirilmiştir. Yapılan tarama sonucunda 137 makalenin muhasebe etiği kapsamına girdiği belirlenmiştir.

Belirlenen 137 makaleye ait veriler, detaylı şekilde incelenmiş ve Microsoft Excel programından yararlanılarak 11 kategoride veri setine ulaşılmıştır. Oluşturulan veri setinden elde edilen bulgular tablo ve şekillerden faydalanarak analiz edilmiştir.

5. BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

5.1. Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

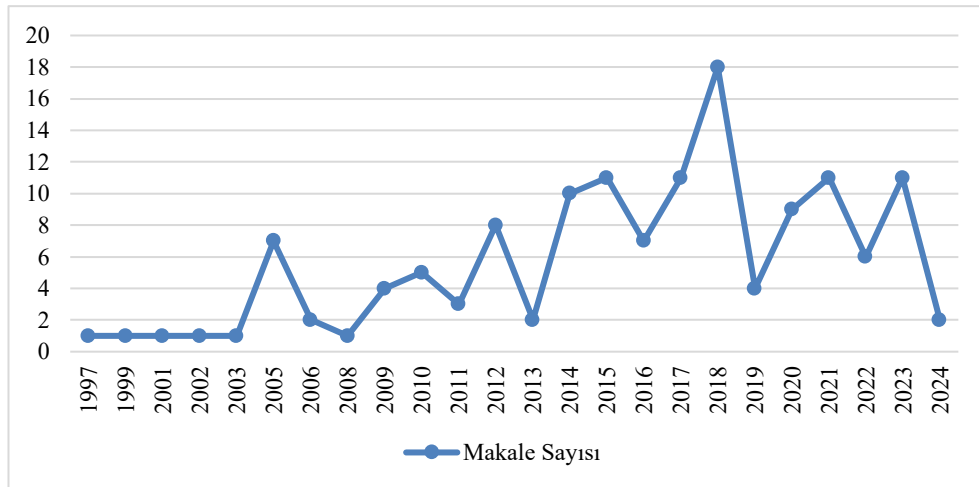
Dergipark platformunda yer alan dergilerde muhasebe etiği alanında toplam 137 makale yayımlanmış olup bu makalelerin yıllara göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Muhasebe etiği alanında yayımlanan makalelerin yıllara göre dağılımı

Yayın Yılı	Makale Sayısı	Yayın Yılı	Makale Sayısı	Yayın Yılı	Makale Sayısı
1997	1	2009	4	2017	11
1999	1	2010	5	2018	18
2001	1	2011	3	2019	4
2002	1	2012	8	2020	9
2003	1	2013	2	2021	11
2005	7	2014	10	2022	6
2006	2	2015	11	2023	11
2008	1	2016	7	2024	2

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir

Makalelerin yıllara göre dağılımındaki değişimin daha net görünmesi amacıyla Şekil 1 oluşturulmuştur.

Şekil 1: Muhasebe etiği alanında yayımlanan makalelerin yıllara göre dağılımı

Muhasebe etiği alanında yayımlanan makalelerin yıllara göre dağılımına bakıldığında ilk çalışmanın 1997 yılında yapıldığı ve özellikle 2014-2018 yılları arasındaki artış eğilimi dikkat çekmektedir. 2014 yılından sonra ortaya çıkan bu artışın, söz konusu yılda 28954 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliği ile ilgili olduğu söylenebilir. Etik alanında yapılan düzenlemeler akademik literatüre’de yansımış ve seyirini etkilemiştir. Yapılan düzenlemeler, meslek

mensuplarının etik sorumluluklarını belirlemek ve mesleki standartları geliştirmek amacıyla yıllar içinde yapılmıştır. Bu bağlamda 2007 yılında yayımlanarak yürürlüğe giren ve kapsamlı bir düzenleme olan Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkında Yönetmelik ve bu yönetmeliği takip eden çeşitli düzenlemelerle birlikte muhasebe etiği alanında yasal zeminin güçlendirilmesinin yapılan akademik çalışmalara da yansdığı görülmektedir.

5.2. Makalelerin Dergilere Göre Dağılımı

Muhasebe etiği alanındaki makalelerin toplam 77 farklı dergide yayımlandığı belirlenmiş olup 62 dergide bu alanda sadece birer makaleye yer verildiği tespit edilmiştir. Muhasebe etiği alanında en az 2 makale yayımlayan dergilerin dağılımı ise Tablo 2’de verilmiştir. Söz konusu tabloda oran hesaplanırken toplam makale sayısı olan 137 makale dikkate alınmıştır.

Tablo 2. Makalelerin dergilerdeki dağılımı

Sıra	Dergi Adı	Dergideki Makale Sayısı	Oran(%)
1	Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi	16	12
2	Muhasebe ve Finansman Dergisi	13	9
3	Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi	9	7
4	Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi	8	6
5	Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi	4	3
6	Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi	4	3
7	Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi	3	2
8	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	3	2
9	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Yüksekokulu Dergisi	3	2
10	Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi	2	1
11	Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi	2	1
12	Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	2	1
13	Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	2	1
14	Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	2	1
15	Öneri Dergisi	2	1

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir

Tablo 2 incelendiğinde 15 farklı dergide en az 2 makalenin muhasebe etiği alanında yayımlandığı görülmektedir. Muhasebe etiği alanında en fazla makalenin Muhasebe Bilim Dünyası Dergisinde (16 adet), ardından Muhasebe ve Finansman Dergisinde (13 adet), Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisinde (9 adet) ve Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisinde (8 adet) yayımlandığı görülmektedir. Bu dört dergide muhasebe etiği alanında yayımlanan makalelerin payı ise toplamda %34 gibi büyük bir oranı temsil etmektedir.

5.3. Makalelerde Kullanılan Anahtar Kelimelerin Dağılımı

Muhasebe etiği alanında yayımlanan toplam 137 makalede 495 anahtar kelime kullanılmış olup 4 makalede ise anahtar kelime kullanılmadığı belirlenmiştir. Benzer nitelikteki anahtar kelimeler birleştirilerek bir sınıflandırma yapılmış ve Tablo 3'te sunulmuştur. Bu tabloda, makalelerde kullanılan 10 ve üzeri sayıya sahip anahtar kelimelere ait sayı ve oran bilgileri gösterilmiştir. Oran hesaplanırken toplam 495 anahtar kelime dikkate alınmıştır.

Tablo 3. Anahtar kelimelerin dağılımı

Anahtar Kelimeler	Sayı	Oran (%)
Etik/Ahlak	138	28
Meslek Etiği	86	17
Muhasebe	37	7
Muhasebe Mesleği	24	5
Muhasebe Etiği	20	4
Muhasebe Meslek Mensubu	20	4
Vergi Ahlakı/Bilinci/Algısı/Hukuku/Uyumu	17	3
Hata/Hile	10	2

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir

Tablo 3 incelendiğinde en fazla etik veya ahlak kelimelerinin anahtar kelime olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunun ardından meslek etiği ve sonrasında muhasebe anahtar kelimeleri gelmektedir. Söz konusu üç anahtar kelimenin payı ise toplamda %52 gibi büyük bir oranı temsil etmektedir.

5.4. Tezden veya Bildiriden Dönüştürülen Makalelerin Dağılımı

Muhasebe etiği alanında yayımlanan makalelerin tezden veya bildiriden dönüştürülme durumu incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 4'te sunulmuştur. 2012 yılından önce bu alanda yayımlanan makalelerde tezden veya bildiriden dönüştürülen makale bulunmadığı belirlenmiştir. Tablo 4'e göre muhasebe etiği alanında yayımlanan makalelerden altı tanesi tezden, beş tanesi ise bildiriden dönüştürülerek oluşturulmuştur.

Tablo 4. Tezden veya bildiriden dönüştürülen makale sayıları

Makalenin Yayın Yılı	Tezden Dönüştürülen Makale Sayısı	Bildiriden Dönüştürülen Makale Sayısı
2012		1
2018		3
2018	1	
2019	1	
2020		1
2022	2	
2023	1	
2024	1	
Toplam	6	5

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir

Araştırma sonucuna göre lisansüstü tezlerden çevrilen bildiri veya makalelerin sınırlı kaldığı, muhasebe etiği alanında lisansüstü çalışmaların görece olarak az olduğu görülmektedir.

5.5. Yararlanılan Kaynak Sayısına Göre Dağılım

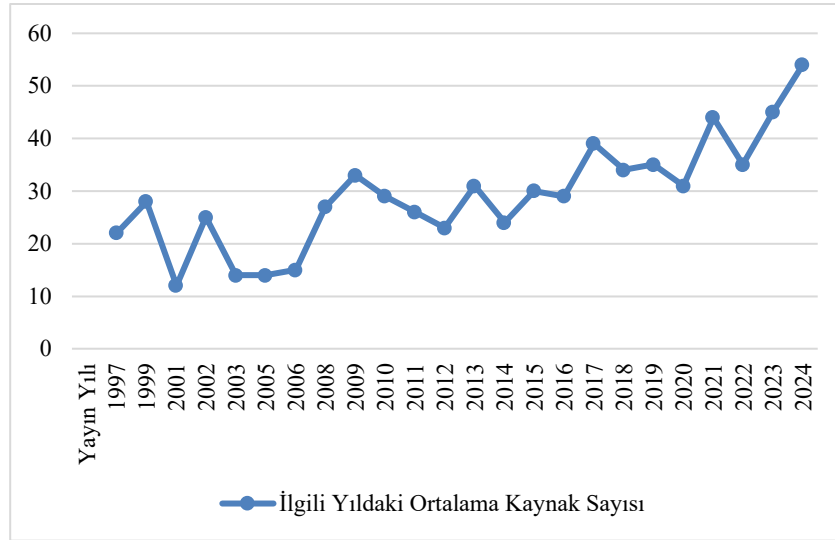
Muhasebe etiği alanında yapılan çalışmalarda yararlanılan kaynak sayıları incelenmiş olup elde edilen bulgular Tablo 5’de sunulmuştur. Ayrıca tüm yıllar dikkate alınarak ortalama kaynak sayısının 32 olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. Ortalama kaynak sayılarının dağılımı

Makalenin Yayın Yılı	Ortalama Kaynak Sayısı	Makalenin Yayın Yılı	Ortalama Kaynak Sayısı	Makalenin Yayın Yılı	Ortalama Kaynak Sayısı
2024	54	2020	31	2002	25
2023	45	2013	31	2014	24
2021	44	2015	30	2012	23
2017	39	2016	29	1997	22
2022	35	2010	29	2006	15
2019	35	1999	28	2005	14
2018	34	2008	27	2003	14
2009	33	2011	26	2001	12

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir

Tablo 5 incelendiğinde ortalama kaynak sayıları açısından 54 kaynakla 2024 yılı ilk sırada yer almaktadır. Yıllar itibariyle ortalama kaynak sayılarındaki değişim ise Şekil 3’te gösterilmiştir.

Şekil 2: Ortalama kaynak sayılarındaki değişimi

Şekil 2 incelendiğinde ortalama kaynak sayısının genel olarak artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Ayrıca 2016 yılından sonra 2020 yılı haricinde genel kaynak ortalaması olan 32'nin üzerinde yıllık ortalama kaynak kullanımı dikkat çekmektedir. Bunun yanında tabloda ve grafikte gösterilmemekle birlikte en az kaynak sayısı 5 ve 7 kaynak ile 2005 yılında yayımlanan iki makaleye aittir. En fazla kaynak kullanan makale ise 124 kaynakla 2018 yılında yayımlanmıştır.

5.6. Makalelerdeki Yazar Sayısı ve Unvanların Dağılımı

Muhasebe etiği alanında yayımlanan makalelerdeki yazar sayıları yıllara göre ve yazarların unvanlarına göre sınıflandırılmış olup elde edilen bulgular Tablo 6'te sunulmuştur. Tablo 6 incelendiğinde 137 makalede toplam 269 yazarın yer aldığı, makale başına düşen yazar sayısı açısından en fazla sayının 2015 yılında ortaya çıktığı görülmektedir. Yazar unvanlarının yıllara göre dağılımına bakıldığında ise Prof. Dr. unvanlı yazar sayısının genel olarak diğer yazarlara göre düşük bir seviyede kaldığı, en çok yazar sayısının ise Dr. Öğr. Üyesi unvanına sahip yazarlara ait olduğu görülmekte olup ardından Doç. Dr. unvanına sahip yazarların geldiği belirlenmiştir.

Tablo 6. Makalelerdeki yazarların dağılımı

Yayın Yılı	Toplam Makale Sayısı	Toplam Yazar Sayısı	Ortalama Yazar Sayısı	Unvanlara Göre Yazarların Dağılımı					
				Prof. Dr.	Doç. Dr.	Dr. Öğr. Üyesi	Öğr. Gör. Okutman Arş. Gör.	Doktora Yüksek Lisans (Öğrencisi/ Mezunlu)	Unvan. Belirtmeyen
1997	1	1	1,0						1
1999	1	1	1,0			1			
2001	1	2	2,0			1	1		
2002	1	1	1,0			1			
2003	1	1	1,0	1					
2005	7	13	1,9			7	5		1
2006	2	5	2,5			3	1	1	
2008	1	1	1,0		1				
2009	4	7	1,8	1		1	5		
2010	5	11	2,2		2	3	3		3
2011	3	4	1,3	1		3			
2012	8	16	2,0	1	3	7	4		1
2013	2	4	2,0		2	1	1		
2014	10	23	2,3		6	6	6	1	4
2015	11	31	2,8		8	7	7	2	7
2016	7	13	1,9		4	3	3	1	2
2017	11	25	2,3	1	4	8	4	5	3
2018	18	35	1,9	3	4	14	3	5	6
2019	4	6	1,5		2	2	1	1	
2020	9	18	2,0		3	6	3	3	3
2021	11	20	1,8	3	3	3	2	7	2
2022	6	13	2,2	1	6		1	4	1
2023	11	17	1,5	1	4	8	1	1	2
2024	2	1	6,5			1			
Topl.	137	269		13	52	86	51	31	36

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir

Makale başına düşen yazar sayısına bakıldığında ise ortalama yazar sayısının en çok 2024 yılında olduğu, en az yazar sayısının ise 1997,1999, 2002, 2003,2008 yıllarında olduğu görülmektedir.

5.7. Makalelerin Türüne Göre Dağılımı

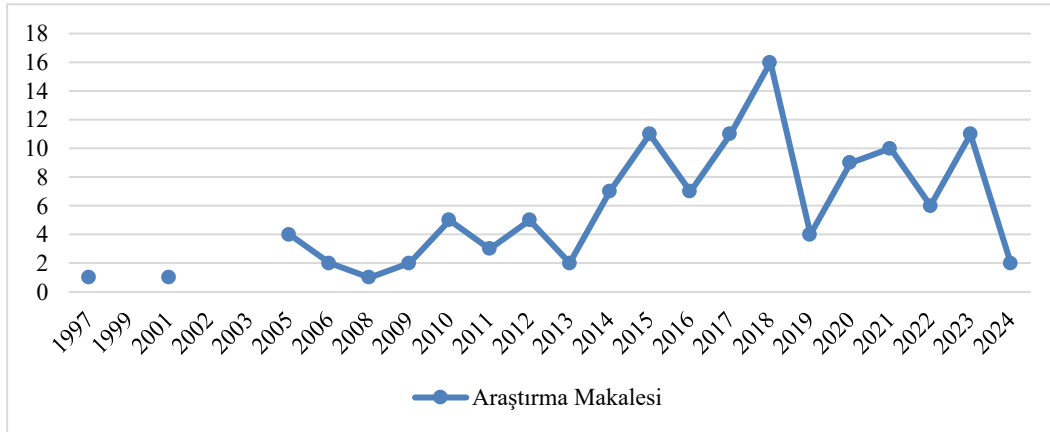
Muhasebe etiği alanında yayımlanan makaleler araştırma makalesi ve teorik makale olma durumuna göre incelenmiş olup toplam 120 çalışmanın araştırma makalesi kapsamında olduğu belirlenmiştir. Yıllara göre dağılım ise Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Makalelerin türüne göre dağılımı

Makalenin Yayın Yılı	Araştırma Makalesi	Teorik Makale	Makalenin Yayın Yılı	Araştırma Makalesi	Teorik Makale
1997	1		2013	2	
1999		1	2014	7	3
2001	1		2015	11	
2002		1	2016	7	
2003		1	2017	11	
2005	4	3	2018	16	2
2006	2		2019	4	
2008	1		2020	9	
2009	2	2	2021	10	1
2010	5		2022	6	
2011	3		2023	11	
2012	5	3	2024	2	
			Toplam	120	17

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir

Araştırma makalelerinin yıllara göre dağılımı ise grafik olarak aşağıda verilmiştir.

Şekil 3: Araştırma makalelerinin yıllara göre dağılımı

Tablo 7 ve Şekil 3 incelendiğinde muhasebe etiği alanında oldukça yüksek oranda araştırma makalesi yayımlandığı belirlenmiştir. Araştırma makalelerinin yıllar itibariyle dağılımına bakıldığında ise 16 makale ile en fazla 2018 yılında, bunun ardından ise 11 makale ile 2015, 2017 ve 2023 yıllarında muhasebe etiği alanında en fazla sayıda yayın yapıldığı görülmektedir. Dalgalı bir seyir izleyen grafikte 2024 yılında söz konusu alanda yayımlanan makale sayısının oldukça düşük düzeyde kalması dikkat çekmektedir.

5.8. Araştırma Makalelerinin Uygulandığı Örneklemelerin Dağılımı

Muhasebe etiği alanında yayımlanan araştırma makalelerinde anket veya görüşme yapılan çalışmalar incelenmiş ve bu kapsamdaki makalelerin örneklemeleri ele alınmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Makalelerin örneklemeine ait dağılım

Makalenin Yayın Yılı	SMMM veya YMM	Öğrenciler	SMMM Stajyerleri	İşletmeler	Vergi Dairesi Çalışanları	Muhasebe Meslek Odaları
1997		1				
2001	1					
2005	4					
2006				2		
2008	1					
2009	2	1				
2010	3	2				
2011	3					
2012	3	2				
2013	1		1			
2014	4	1	1	1		
2015	6	2	1	1		
2016	4	3				
2017	6	2		1	1	
2018	11	3	1			
2019	1	2				
2020	6	3				
2021	3	4	1			
2022	3	1	1			
2023	8					1
2024	1					
Toplam	71	27	6	5	1	1

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir

Tablo 8 incelendiğinde en fazla araştırmanın 71 makale ile SMMM veya YMM üzerine gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunun ardından ise 27 makale ile öğrenciler gelmektedir. Muhasebe meslek odaları ve vergi dairesi çalışanları üzerine yapılan çalışmaların sayısı ise söz konusu alanlarda yeni çalışmaların yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

5.9. Araştırmanın Yapıldığı Yerleşim Yerine Göre Dağılım

Muhasebe etiği alanında yapılan çalışmaların hangi illerde gerçekleştirildiği incelenmiş olup elde edilen bulgular Tablo 9’de sunulmuştur.

Tablo 9. Araştırmanın yapıldığı illerin dağılımı

Sıra No	İller	Sayılar	Sıra No	İller	Sayılar	Sıra No	İller	Sayılar
1	Antalya	14	20	Malatya	3	39	Artvin	1
2	Burdur	9	21	Zonguldak	3	40	Batman	1
3	İstanbul	9	22	Adana	2	41	Çankırı	1
4	Ankara	8	23	Afyonkarahisar	2	42	Denizli	1
5	Isparta	7	24	Ağrı	2	43	Diyarbakır	1
6	Balıkesir	5	25	Ardahan	2	44	Hatay	1
7	İzmir	5	26	Aydın	2	45	Kahramanmaraş	1
8	Kütahya	5	27	Bartın	2	46	Karabük	1
9	Konya	4	28	Bolu	2	47	Kastamonu	1
10	Aksaray	3	29	Eskişehir	2	48	Kırıkkale	1
11	Bingöl	3	30	Iğdır	2	49	Mersin	1
12	Bursa	3	31	Karaman	2	50	Ordu	1
13	Çorum	3	32	Muğla	2	51	Sakarya	1
14	Elazığ	3	33	Trabzon	2	52	Samsun	1
15	Erzurum	3	34	Uşak	2	53	Siirt	1
16	Giresun	3	35	Yalova	2	54	Sivas	1
17	Kars	3	36	Yozgat	2	55	Şanlıurfa	1
18	Kayseri	3	37	Adıyaman	1	56	Tunceli	1
19	Kocaeli	3	38	Amasya	1	57	Van	1

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir

Tablo 9 incelendiğinde toplam 57 ilde muhasebe etiği alanında çalışmanın yapıldığı ve bunlar içerisinde en fazla çalışmanın 14 araştırma ile Antalya ilinde yapıldığı belirlenmiştir. Bunun ardından 9 araştırma ile Burdur ve İstanbul illeri gelmektedir. Ayrıca toplam 21 ilde sadece birer araştırmanın yapıldığı görülmektedir.

5.10. Analizlerde Kullanılan İstatistik Test ve Analizlere Göre Dağılım

Muhasebe etiği alanında yapılan araştırma makalelerinde kullanılan istatistik test ve analiz yöntemleri incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. İstatistiki test ve analiz yöntemlerine göre dağılım

Makalenin Yayın yılı	Araştırma Makalesi Sayısı	Toplam Uygulanan Analiz / Test Sayısı	Makale Başına Düşen Analiz / Test Sayısı	T-Testi Sayısı	ANOVA (Varyans) Sayısı	Korelasyon Analizi Sayısı	Kruskal Wallis H Sayısı	Mann Whitney U Sayısı	Regresyon Analizi Sayısı	Post-Hoc Sayısı	Faktör Analizi Sayısı	Ki-Kare Sayısı	Nitel / İçerik / Bibl. Analiz Sayısı
1997	1	1	1,0									1	
2001	1	0	0,0										
2005	4	4	1,0	1	1	1			1				
2006	2	2	1,0	1	1								
2008	1	1	1,0		1								
2009	2	4	2,0	2	2								
2010	5	11	2,2	2	2	1	2	2	1		1		
2011	3	1	0,3	1									
2012	5	6	1,2	3	2							1	
2013	2	5	2,5	2	1	1			1				
2014	7	9	1,3	3	3	2	1						
2015	11	18	1,6	7	6	3	1	1					
2016	7	5	0,7				2	1				1	1
2017	11	11	1,0	3	1	1	1	1	1		2	1	
2018	16	25	1,6	6	10	2	2	2	1	1	1		
2019	4	6	1,5	2	1		1	1	1				
2020	9	17	1,9	5	6	1	1	1	1	1	1		
2021	10	12	1,2	3	4	1	2	1					1
2022	6	9	1,5	2	2	1	1	1		1			1
2023	11	18	1,6	5	4	2	1	1	2	2			1
2024	2	1	0,5		1								
Topl.	120	166		48	48	16	15	12	9	5	5	4	4

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir

Tablo 10 incelendiğinde toplam 120 makalede 48 adetle en fazla t-testi ve ANOVA uygulandığı belirlenmiştir. Bunların ardından 16 adetle Korelasyon analizi ve 15 adetle Kruskal Wallis H testi gelmektedir. Elde edilen sonuçlara göre nitel araştırma yöntemlerinin çok az uygulandığı, makalelerde veri toplama yöntemi olarak anket uygulamalarının seçildiği görülmektedir. Yıllara göre makale başına düşen test veya analizler incelendiğinde ise en fazla 2,5 analiz veya test uygulanan 2013 yılı ilk sırayı almaktadır. 2024 yılı ise makale başına uygulanan test veya analiz sayısında 2001 ve 2011 yıllarının ardından son sıralarda yer almıştır.

5.11. Analizlerde Kullanılan Paket Programların Dağılımı

Muhasebe etiği alanında yapılan araştırma makalelerinde kullanılan paket programlar incelenmiş olup elde edilen bulgular Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Kullanılan paket programlara göre dağılım

Makalenin Yayın Yılı	Kullanılan Toplam Paket Program Sayısı	Kullanılan SPSS Sayısı	Kullanılan LISREL Sayısı	Belirtilmeyen
1997	1			1
2005	1	1		
2006	1	1		
2009	2	2		
2010	3	2		1
2011	3	2		1
2012	4	3		1
2013	2	2		
2014	4	4		
2015	9	8		1
2016	4	3		1
2017	4	4		
2018	13	10	1	2
2019	4	3		1
2020	5	4	1	
2021	3	2		1
2022	1	1		
2023	5	5		
2024	1	1		
Toplam	70	58	2	10

Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir

Tablo 11 incelendiğinde muhasebe etiği alanında 58 çalışmayla en fazla SPSS programının kullanıldığı görülmektedir. Ancak çalışmalarda hangi paket programın kullanıldığı belirtilmeyenler içerisinde de söz konusu paket programın kullanılmış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

6. SONUÇ

Muhasebe, ortaya koyulan çıktılar ve elde edilen veriler açısından birçok alanla doğrudan ilişki içerisindedir ve birbirinden etkilenen bir sistemin parçasıdır. Bu çalışmada söz konusu alanlardan etik üzerinde durulmuş olup muhasebe etiği üzerine yapılan akademik çalışmalar bibliyometrik açıdan incelenmiştir.

Muhasebe etiği alanına sayıca en fazla katkının Muhasebe Bilim Dünyası'nda yayımlanan makaleler tarafından sağlandığı, etik veya ahlak terimlerinin anahtar kelime olarak en fazla sayıda kullanıldığı, yazar unvanı açısından ise en fazla katkının Dr. Öğr. Üyesi unvanına sahip yazarlar tarafından sunulduğu belirlenmiştir. Tezden veya bildiriden dönüştürülen makalelerin oldukça az sayıda olduğu, çalışmaların büyük çoğunluğunun ise araştırma makalesi türünde gerçekleştirildiği görülmüştür.

TÜRMOB (Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği) tarafından muhasebe etiği alanında yapılan önemli düzenlemeler zaman içinde çeşitli aşamalarla yayınlanmıştır. Bu nedenle muhasebe etiği üzerine yapılan çalışmaların yıllara göre düzenli bir dağılıma sahip olmadığı düşünülmektedir.

Tezden veya bildiriden dönüştürülen makale sayısının sınırlı olmasının, büyük ölçüde konuya ilişkin lisansüstü düzeyde yapılmış tez çalışmalarının sayıca az olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu durum, konunun akademik açıdan hâlâ geniş bir çalışma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle lisansüstü öğrencilerin tez konusu belirleme sürecinde muhasebe etiği konusunu da dikkate almaları önerilmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen örneklerin ise meslek mensubu ağırlıklı olduğu, ayrıca uygulanan yerleşim yeri açısından ise Antalya ilinin ilk sırayı aldığı belirlenmiştir. Muhasebe etiği konusunda yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunda veri toplamak için anket yönteminin kullanıldığı ve bu sebeple istatistiksel testlerde t-testi ve ANOVA ilk sırayı aldığı ve çok büyük oranda SPSS kullanıldığı belirlenmiştir. Çalışmalarda kullanılan kaynak sayısının ise yıllara göre artış eğiliminde olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada muhasebe etiği alanında yapılan akademik çalışmaların genel bir görünümü ortaya konulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre muhasebe etiği konusunda lisansüstü tez sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durum, muhasebe etiği konusunun akademik literatürde hâlâ gelişmeye açık bir alan olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, lisansüstü öğrenciler için muhasebe etiği alanı, yeni ve özgün tez konularının geliştirilebileceği verimli bir araştırma alanı sunmaktadır.

Gelecek çalışmalarda, ulusal literatüre ek olarak uluslararası çalışmaların da incelenmesi ve karşılaştırmalı analizlerle alana katkı sağlanması önerilmektedir.

Bu çalışmanın gelecekte yapılacak çalışmalara kaynak olması ve muhasebe etiği alanındaki bilincinin artırması beklenmektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Araştırmacıların çalışmaya katkı oranları eşittir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Ada, Ş. (2023). Muhasebede profesyonellik etik ikilemi azaltır mı? Karaman ilinde bir araştırma. *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 24(3), 417-431. doi.org/10.37880/cumuiibf.1286836
- Akbey, K., & Koçyiğit, S. (2022). Bağımsız olarak faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının etik algılarına ilişkin bir araştırma: Ankara ili örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 20(46), 915-944. doi.org/10.35408/comuybd.1062960
- Altınbay, A. (2022). Muhasebe meslek mensuplarının etik iklim algısının iş gören performansı ve iş doyumunu ile ilişkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 26(90), 1-18.
- Arslan, H., Gökoğlan, K., & Bulut, M. (2018). Dicle üniversitesi sosyal bilimler meslek yüksekokulu öğrencilerinin muhasebe meslek etiği algıları üzerine bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(65), 278-294. doi.org/10.17755/esosder.330372
- Atasel, O.Y., Şeker, Y. (2024). Muhasebe tarihi üzerine yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi. *Karadeniz Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 39-49.
- Bayraktıoğlu, S. (2021). Türkiye’de ön lisans muhasebe eğitimi üzerine yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi (2004-2020). *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (91), 103-118. https://doi.org/10.25095/mufad.882769
- Bezirci, M., & Konuşkan Bayraktar, M. (2015). Dört Kutsal Kitap ve Ahilik Çerçevesinde Karşılaştırmalı Olarak Etik ve Muhasebe Meslek Mensuplarında Etik Eğitimi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 17(2), 385-412
- Buyruk Akbaba, A. N. (2018). Muhasebede Etik, Mesleki Değerler, Etik ve Tutum, IES 4 Kapsamında İnceleme. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(Özel Sayı), 762-778.
- Çıtak, F., & Başkan, T. (2020). Muhasebedeki elektronik gelişmelerin muhasebe meslek etiğine etkisi: Kırıkkale ilindeki muhasebe meslek mensuplarının bakış açısı üzerine bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(Özel Sayı), 249-270. doi.org/10.31460/mbdd.644344
- Daştan, A. (2015). Etik Eğitiminin Muhasebe Eğitimindeki Yeri ve Önemi: Türkiye Değerlendirmesi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 26(1), 281-311.
- Gül, M., & Demir, Ö. (2023). Muhasebe meslek mensuplarının etik farkındalıklarının analizi: Elazığ ilinde bir araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 35-49. doi.org/10.18506/anemon.1052583
- Güneş, M., & Yalcin, N. (2023). Muhasebe meslek mensuplarının etik ideoloji ve adalet yaklaşımı: İstanbul örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 509-523.
- Gür, E. (2018). Muhasebe Meslek Etiği. *Adam Academy Journal of Social Sciences*, 8(2), 371-407. doi.org/10.31679/adamakademi.443323
- Gürbüz, C., Kıymık, H., & Bitlisli, F. (2021). Türkiye’de Muhasebe Eğitimi Konusunda Yapılan Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24(1), 173-186. https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.889078
- Karavardar, A., & Karabulut, M. (2019). Muhasebe eğitiminde etik ikilem ve etik karar alma: Giresun üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(12), 262-289. doi.org/10.26466/opus.585240/
- Karyağdı, N., & Gökoğlan, K. (2023). Muhasebe meslek etiği alanında yapılmış çalışmalara yönelik bibliyometrik analiz. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 165-175. doi.org/10.29106/fesa.1225519
- Oral, T. (2021). Türkiye’de muhasebe eğitimi alanında yayımlanmış tezlerin bibliyometrik analizi. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), 34-45.

Öz, M., Kazak, G., & Kazak, M. (2023). Sağlık kurumlarında muhasebe departmanlarının etik anlayışlarının iç müşterilere sundukları hizmetin kalitesi üzerindeki etkisi. *Journal of Academic Perspective on Social Studies*, 1, 13-37. doi.org/10.35344/japss.1126535

Özcan, F., & Akyel, N. (2020). Muhasebe ve finansman eğitimi alan ve almayan lise öğrencilerinin vergi ahlakı, vergi algısı ve vergi bilinci farklılıklarının incelenmesi: Bir uygulama örneği. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 54-67. doi.org/10.33905/bseusbed.709290

Özdemir, İ., & Akpınar, S. (2022). Muhasebe Meslek Etiği Bağlamında "Balıkesir Muhasebecisi"nin İncelenmesi. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 5(2), 163-172. doi.org/10.32951/mufider.1116043

Pehlivan, A., & Koç, T. (2020). Muhasebe meslek mensuplarının etik yaklaşımları ile hileye yönelme eğilimleri arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma: Ankara örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(4), 1067-1088. doi.org/10.32709/akusosbil.777761

Muhasebe Meslek Mensuplarının Etik Eğitimi ve Etik Sözleşme Yapılması Hakkında Tebliğ. (27 Mart 2014). *Resmî Gazete* (28954).

Sakarya, Ş., & Kara, S. (2010). Türkiye'de Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Düzenlemeler ve Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Bir Alan Araştırması. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 57-72.

Sönmez, Y., & Altınışik, F. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Etik İlkelerine Uyuma Düzeylerine Yönelik Algıları. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 23, 81-100. doi.org/10.31460/mbdd.836622

Şen, İ., & Gülmez, T. (2021). Muhasebe mesleğinde etiğin önemi ve muhasebe meslek mensubu adaylarının etik algılarının ölçülmesi üzerine İstanbul ilinde bir araştırma. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16, 18-40. doi.org/10.20860/ijoses.959079

Şendurur, U. (2020). Muhasebe dersi alan öğrencilerin muhasebe meslek etiği ilkelerine yönelik algı düzeylerinin ölçülmesi: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi örneği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 381-393. doi.org/10.31463/aicusbed.741560

Tanç, A. (2023). Kurumsal etik değerlerin kişisel etik yargılara etkisi: Muhasebe meslek mensupları üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 99, 19-42. doi.org/10.25095/mufad.1312518

Tekin, M., & Kutluk, F. (2021). Muhasebe eğitiminde etik ve etik algısı: Akdeniz üniversitesi örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34, 149-164. doi.org/10.20875/makusobed.995576

Tuğay, O., & Kılıç, M. (2017). Meslek etiği ve muhasebe meslek mensuplarının etik sözleşme algısının kuramsal modeli. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 542-554. doi.org/10.20875/makusobed.360618

Yalçın, S. (2019). Muhasebe eğitimi alan öğrencilerin etik konusunda tutumları: Kütahya araştırması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 83, 147-172. doi.org/10.25095/mufad.579944

Yenisu, E., & Tanç, A. (2021). Muhasebe mesleğinde etik ilkelerin incelenmesi: Etik davranış üzerine bir model önerisi. *Erciyes Akademi*, 35(3), 1303-1323. doi.org/10.48070/erciyesakademi.972432

Yücenurşen, M., Duman, H., & Polat, Y. (2017). Muhasebe eğitimi alan meslek yüksekokulu öğrencilerinin etik davranışlarının tespiti üzerine bir araştırma: Ortaköy MYO örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 20(2), 96-110. doi.org/10.29249/selcuksbmyd.308603

Zan, B. U. (2012). *Türkiye'de bilim dallarında karşılaştırmalı bibliyometrik analiz çalışması* (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Visualizing Urban Identity: An Evaluation of Urban Sketchers Gatherings

Esra BAYAZIT^{1*}

¹Asst. Prof. Dr., Siirt University, Faculty of Fine Arts and Design, Department of Landscape Architecture, Siirt,
Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 15.07.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 09.09.2025

Doi: 10.31200/makuubd.1742588
Araştırma Makalesi/Research Article

ABSTRACT

This study aims to examine the effects of the drawing gatherings organized by the Urban Sketchers Siirt community on participants' awareness of urban identity, sense of spatial belonging, and perception of collective memory. The research was conducted with 35 volunteer participants who attended four gatherings held between 2024 and 2025 in symbolic locations representing the historical and cultural identity of Siirt. Quantitative data were collected using a 26-item questionnaire and analyzed statistically. The findings revealed that the drawing practice significantly enhanced participants' awareness of the historical, cultural, and aesthetic dimensions of urban spaces. The majority of participants indicated that these activities contributed to developing positive feelings toward Siirt, strengthening their sense of belonging, and establishing a deeper connection with the city. Additionally, qualitative data obtained through participant observation and open-ended questions demonstrated that the Urban Sketchers approach provides a participatory art practice that transforms individual experiences into a collective narrative, restructures spatial perception, and encourages contributions to urban memory. Based on the results, several recommendations were developed to expand drawing-based participatory art practices for preserving cultural heritage, making urban identity visible, and fostering social interaction.

Keywords: Collective Memory, Urban Sketchers, Participatory Art, Siirt, Urban Identity.

Kent Kimliğini Görselleştirmek: Urban Sketchers Etkinlikleri Üzerine Bir Değerlendirme

ÖZET

Bu çalışma, Urban Sketchers Siirt topluluğu tarafından düzenlenen çizim buluşmalarının katılımcıların kent kimliği farkındalığı, mekânsal aidiyet ve kolektif bellek algısı üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, 2024-2025 yılları arasında Siirt'in tarihî ve kültürel kimliğini temsil eden simgesel mekânlarında gerçekleştirilen dört buluşmaya katılan toplam 35 gönüllü bireyle yürütülmüştür. Nicel veriler, 26 maddelik bir anket aracılığıyla toplanmış ve istatistiksel analiz teknikleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Bulgular, çizim pratiğinin katılımcılarda kentsel mekânın tarihî, kültürel ve estetik boyutlarını fark etme düzeyini önemli ölçüde artırdığını ortaya koymuştur. Katılımcıların büyük çoğunluğu, çizim etkinliklerinin Siirt'e dair olumlu duygular geliştirmelerine, kente ilişkin aidiyet bilincini güçlendirmelerine ve kentle daha derin bir bağ kurmalarına katkıda bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca katılımcı gözlemleri ve açık uçlu sorulardan elde edilen nitel veriler, Urban Sketchers yaklaşımının bireysel deneyimi kolektif anlatıya dönüştüren, mekân algısını yeniden yapılandıran ve katılımcıların kentsel hafızaya katkıda bulunmalarını teşvik eden bir katılımcı sanat pratiği sunduğunu göstermektedir. Çalışma sonucunda, çizim temelli katılımcı sanat uygulamalarının kültürel mirasın korunması, kentsel kimliğin görünür kılınması ve toplumsal etkileşimin artırılması amacıyla daha geniş kitlelere ulaştırılmasına yönelik çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Urban Sketchers, Kentsel Kimlik, Kolektif Bellek, Siirt, Katılımcı Sanat.

1.INTRODUCTION

Cities are complex spatial organizations shaped by the intersection of social, cultural, and historical dynamics, whose identity is constantly being reproduced. Urban identity is formed by the integration of physical elements (such as architecture, street fabric, and symbolic structures) that define a city's unique character, along with social memory, cultural narratives, and everyday life practices (Lynch, 1960). Urban identity provides an important framework that strengthens individuals' perceptions of space, sense of belonging, and collective memory (Rossi, 2006; Aşur et al., 2022).

Preserving and making visible urban identity, especially within the historical urban fabric, has become a crucial area of struggle in the face of the transformative effects of modernization

and globalization (Mocca, 2022; Nia, 2023). In Anatolian cities like Siirt, which have a deep-rooted historical heritage, this struggle is intertwined with the transformation of traditional spaces, socio-cultural change, and modern living practices. Siirt's symbolic spaces, such as the Clock Tower, Ulu Mosque, Tillo settlement, Deliklitaş, and Cas Houses, leave a strong imprint on the city's visual memory and cultural identity (Koday et al., 2017; Alkan, 2018; Demir, 2023).

Art is an effective tool for sharing and documenting urban identity, bringing together both individual experiences and collective memories (Loughran et al., 2015; Tôrres Valgas, 2024). In particular, on-site drawing practices have the potential to strengthen a sense of spatial belonging by combining participatory observation, sensory experience, and aesthetic expression (Souza, 2022; Seve et al., 2023).

In this context, the Urban Sketchers movement stands out as one of the most notable participatory art communities of the 21st century. Founded in Seattle in 2007, Urban Sketchers brings together drawing communities that document cities as seen on a global scale (Urban Sketchers, 2025). Tôrres Valgas (2019a, 2019b, 2019c, 2024) defines Urban Sketchers as a movement at the intersection of visual anthropology and social interaction. The practice of drawing is not only an aesthetic production but also provides a platform for socialization, collective memory formation, and the sharing of cultural heritage (Kuschnir, 2011; 2012).

The effects of Urban Sketchers events on urban identity have been the subject of increasing interest in various disciplines in recent years (Gonzalez, 2023). Da Silva and Nogueira (2020) emphasize the role of Urban Sketchers as 'transmitters and disseminators of heritage' and reveal that the practice of drawing creates historical awareness among participants. Rodríguez et al. (2014) argue that the Urban Sketchers experience strengthens the sense of 'spatial temporality.' Additionally, Lopes (2021) demonstrates that even during the COVID-19 lockdown, Urban Sketchers communities maintained urban memory through their drawing activities in the digital environment. This demonstrates that Urban Sketchers are not merely an artistic production method but also a social practice aimed at documenting the identity of cities and making collective narratives visible. Atar (2024) focused on the gender dimension in Urban Sketchers events, revealing that the practice of drawing creates visibility and a space for expression for female artists in urban spaces. Thus, Urban Sketchers gatherings offer a multi-layered experience: the visual representation of urban identity, spatial belonging, collective memory, and social interaction develop together.

As emphasized in various manifestos of the Urban Sketchers community, the fundamental aim of this movement is to draw what is seen through on-site observation in open or closed spaces of the city and to make these drawings visible in an international sharing environment through social media (Urban Sketchers, 2025). The practice of drawing is one of the most effective ways to understand a city, preserve its urban memory, and tell stories about it (Antunes, 2019).

The practice of Urban Sketchers has become increasingly widespread in Turkey in recent years, with local groups embracing it not only in large cities such as Istanbul, Ankara, and Izmir but also in smaller cities like Siirt and Isparta. Urban Sketchers Siirt (UskSiirt) emerged as a local extension of this global movement, a community that documents the spatial character of Siirt through drawing. The city of Siirt, with its historical layers, cultural richness, and natural beauty, provides a unique context for this narrative and offers an urban landscape that deserves to be rediscovered through drawing. At the four meetings organized by UskSiirt (Clock Tower, Ulu Mosque, Tillo, Deliklitaş), participants reproduced and shared the city's symbolic spaces through a common visual language.

This study focuses on the following questions based on survey data collected from 35 participants in the UskSiirt meetings:

- How do Urban Sketchers events affect awareness of Siirt's urban identity?
- Does the practice of drawing have the potential to strengthen urban belonging and collective memory?
- How does the re-representation of symbolic spaces through drawing transform the narrative of urban identity?

Answering these questions aims to develop a new understanding of both Siirt's unique spatial identity and the potential of the Urban Sketchers movement as a participatory art practice. This study aims to reveal how drawing-based participatory art practices transform urban identity awareness, spatial belonging, and collective memory through the experiences of individuals who participated in four meetings organized by Urban Sketchers Siirt. In this context, the study seeks to understand the role of drawing practice in the visual representation of urban identity, examine participants' perceptions of space, and evaluate the reproduction of Siirt's historical and symbolic spaces.

2. MATERIALS AND METHODS

This research was designed as a descriptive case study using both qualitative and quantitative data collection techniques. The focus of the study was based on four drawing meetings organized by the Urban Sketchers Siirt (UskSiirt) community between 2024 and 2025. The experiences of individuals participating in these events, particularly regarding urban identity, spatial belonging, and collective memory, were analyzed.

The research was conducted in four significant locations in the city center of Siirt, which represent the city's historical and cultural heritage: the Clock Tower and Square, the area around the Ulu Mosque, the Tillo Settlement, and Deliklitaş. These areas serve as important reference points for urban identity for both the local population and visitors (Boran et al., 2007; Alkan, 2018; Demir, 2023) (Figures 1, 2).

The research group consisted of 35 individuals who volunteered to participate in the designated meetings. Participants were selected using purposive sampling. According to Patton (2002), purposive sampling involves the deliberate selection of individuals who can provide the most relevant information and experiences to address the research questions. In this study, participants were not required to have prior knowledge of urban identity; instead, the primary objective was to examine the effects of drawing practice on this awareness.

Data were collected using both qualitative and quantitative methods. Observations were made during the four meetings, and participants' drawing practices, spatial interactions, and communication patterns were systematically documented. The researcher was also the organizer of the Urban Sketchers Siirt meetings and participated in the data collection process as a participant observer.

Figure 1. Urban sketchers siirt (usksiirt) 1st gathering: clock tower – square (19.10.2024) and 2nd gathering: Ulu Mosque events (26.10.2024)

Figure 2. Urban sketchers siirt (usksiirt) 3rd gathering: Tillo (02.11.2024) and 4th gathering: Deliklitaş events (09.11.2024)

A 26-item questionnaire, developed specifically for the study, was administered online via Google Forms. The first six items of the questionnaire consisted of questions designed to determine the demographic characteristics of the participants. In comparison, the remaining 20

items were adapted from the Urban Sketchers literature and tailored to the study's objectives. Three of these items were open-ended questions, whereas the others were rated on a 5-point Likert scale (1 = Strongly Disagree, 5 = Strongly Agree).

The scale was developed based on thematic areas proposed by Atar (2022), Tôrres Valgas (2019a, 2019b, 2019c, 2024), Kuschnir (2012), and Lopes (2021). The questions were structured under the headings of Urban Identity Awareness, Urban Belonging, Connecting with Identity, Visual Representation of Urban Identity, and Identity and Collective Memory. Additionally, an open-ended question section was included to allow participants to express their views on spatial perception and experience in detail.

Quantitative data were analyzed using IBM SPSS Statistics version 26.0. First, frequency and percentage distributions related to demographic variables were calculated, and descriptive statistics (mean and standard deviation) were obtained for the Likert scale data. For interpretation, high (3.67-5.00), medium (2.34-3.66), and low (1.00-2.33) level classifications were used as reference intervals (Tavşancıl, 2006; Büyüköztürk, 2016; Geniş et al., 2020).

The reliability of the scale was assessed using Cronbach's alpha coefficient. Cronbach's alpha is a widely used measure for evaluating the internal consistency of scales containing multiple Likert-type statements, as it helps determine whether the items are consistent with each other (Gürbüz & Şahin, 2016). Responses to the open-ended questions were categorized into themes using descriptive analysis techniques, and the qualitative data set was evaluated holistically during interpretation.

This study has several limitations. Since the participant sample consisted solely of individuals who voluntarily participated in the Urban Sketchers Siirt gatherings, the generalizability of the findings is limited. Furthermore, due to the study's cross-sectional design, the long-term effects of the drawing practice could not be evaluated.

3. RESULTS

Quantitative data obtained from participants in the Urban Sketchers Siirt meetings through surveys and documents related to the event process are presented together in the findings section. The drawing activities carried out by participants in four different locations constitute visual data that supports the contextual and qualitative aspects of the research. The drawings were evaluated as an output of participants' spatial experiences and their interaction

with the urban environment and presented as important documentary data from the UskSiirt meetings (Figure 3).

Figure 3. Display of drawings created by participants during the urban sketchers siirt (usksiirt) gatherings (19.10.2024-09.11.2024)

The Cronbach's Alpha value of the 16-item scale used in the study was found to be 0.901. This result indicates that the scale has a high degree of internal consistency. An alpha coefficient above 0.90 supports the reliability and stability of participant responses. The scale offers a psychometrically robust framework for assessing perceptions of urban identity and spatial belonging (Table 1).

Upon examining the demographic characteristics of the 35 participants in the study, it was found that women comprised 54.3% of the participants. Looking at the age groups of the participants, it was determined that more than half (51.4%) were in the 18-25 age range, while 20% were in the 26-35 age range, 17.1% were in the 36-45 age range, and 11.4% were in the 46–60 age range. When examining the educational level of the sample, it is noteworthy that a significant portion of the participants are university graduates (57.1%) and postgraduate graduates (28.6%), while the proportion of high school and associate degree graduates is limited (2.9% and 11.4%). This suggests that the group is predominantly composed of individuals with higher levels of education.

Table 1. Reliability coefficient (Cronbach’s Alpha) and number of items used in the scale

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
.901	16

The distribution of participants' residence durations in Siirt exhibits diversity. Nearly half of the participants (51.4%) have lived in Siirt for 0-5 years; 28.6% have resided in the city for 21 years or more. A smaller proportion of participants have lived in the city for 11-20 years (17.1%) and 6-10 years (2.9%). When examining the average values, it is understood that the average age indicates a young adult group ($\bar{X} = 1.89$), the education level is concentrated at the undergraduate level ($\bar{X} = 5.11$), and the length of residence reflects varying levels of experience.

These findings reveal that participation in Urban Sketchers Siirt events is embraced by individuals of different ages, genders, and lengths of residence, and that the participants are predominantly young adults with higher education (Table 2).

Table 2. Frequencies, percentages, means, and standard deviations related to the demographic characteristics of the participants

	Frequency (N=35)	Percentage %	Mean	Standard Deviation
1. Gender				
Woman	19	54.3	1.46	0.505
Male	16	45.7		
Total	35	100.0		
2. Age				
18-25	18	51.4	1.89	1.078
26-35	7	20.0		
36-45	6	17.1		
46-60	4	11.4		
60+	0	0		
Total	35	100.0		
3. Education Status				
High school	1	2.9	5.11	0.718
Associate degree	4	11.4		
Bachelor’s degree	20	57.1		
Postgraduate	10	28.6		
Total	35	100.0		
4. Duration of stay in Siirt				
0-5 years	18	51.4	2.23	1.352
6-10 years	1	2.9		
11-20 years	6	17.1		
21 years and over	10	28.6		
Total	35	100.0		

When examining the professional profiles of the individuals participating in the study, it is evident that the sample has a heterogeneous structure. Students constitute 42.9% of the participants, representing nearly half of the group. Following students, civil servants (14.3%) and academics (11.4%) have high participation rates. The sample also shows that certain occupational groups, such as landscape architects (8.6%), doctors (5.7%), and teachers (5.7%), are represented to a certain extent. Participants from the occupations of computer engineer, photographer, and driver each account for 2.9% of the sample. This finding reveals that Urban Sketchers events attract individuals from different occupational groups and appeal to a broad socio-professional spectrum. The high level of occupational diversity is significant in that it demonstrates that drawing-based participatory art events have the potential to reach not only a specific occupational group but also individuals with diverse experiences and areas of expertise (Table 3).

Table 3. Frequencies and percentages related to the occupational profile of the participants

5. Occupational Profile	Number of Participants (N)	Percentage (%)
Student	15	42.9
Civil Servant	5	14.3
Academic	4	11.4
Landscape Architect	3	8.6
Medical Doctor	2	5.7
Teacher	2	5.7
Computer Engineer	1	2.9
Photographer	1	2.9
Driver	1	2.9
Total	35	100

Participation data for Urban Sketchers Siirt meetings reveal a striking diversity in terms of the popularity of the events. The correlation between participation rates and spatial preferences indicates the representational power of specific meetings in the urban memory. Indeed, the second meeting held at Ulucami attracted the highest level of interest, with a participation rate of 42.9%. This rate suggests that the venue may hold a priority position in the eyes of participants in terms of urban symbolism and accessibility. The 37.1% participation rate for the Deliklitaş meeting and the 34.3% preference for the Tillo meeting reveal that these areas also had a strong appeal in terms of city identity during the period when the research was conducted. The Clock Tower and Square area, where the first meeting was held, had a more limited participation rate of 25.7%. However, it was recorded as a location preferred by approximately a quarter of the participants.

In addition, the fact that 34.3% of the participant group regularly attended all four events supports the idea that Urban Sketchers applications create a continuous motivation to participate and that place-based art practice has the potential to strengthen the experiential relationship with the city. These findings are significant in that they demonstrate that collective activities based on drawing practices have an impact that strengthens the perception of urban spaces and reinforces a sense of spatial belonging (Table 4).

Table 4. Frequencies and percentages related to participants' attendance at USkSiirt gatherings

6. Participation in USkSiirt Events	Number of Participants (N)	Percentage (%)
1st Gathering: Clock Tower - Square	9	25.7
2nd Gathering: Ulu Mosque	15	42.9
3rd Gathering: Tillo	12	34.3
4th Gathering: Deliklitaş	13	37.1
Attended All Events	16	34.3

The statements in the Urban Identity Awareness section aim to assess participants' awareness levels regarding the historical, cultural, and architectural dimensions of the city of Siirt through Urban Sketchers Siirt (UskSiirt) activities. The data obtained indicate that participants have developed a strong understanding of the city's multi-layered identity elements (Table 5):

- Participants showed a high level of agreement with the statement, “This activity helped me better understand Siirt's historical and cultural identity” ($\bar{x} = 4.69$, $SD = 0.796$). This finding suggests that drawing practice has the potential to enhance historical awareness and cultural depth related to the city, and that participants' sense of urban belonging has strengthened as a result of engaging in this activity.

- The high average score for the statement “I realised that the space I drew in the event has an important place in Siirt’s overall identity” ($\bar{x} = 4.63$, $SD = 0.808$) shows that participants understood the representational value of the space and defined its role in the formation of urban identity more clearly. This result reveals that visual production serves as a tool that supports the process of assigning symbolic meaning.

- The statement, “As I drew, I felt the different layers of identity that Siirt possesses (religious, historical, natural, etc.)” This statement achieved one of the highest averages among all items ($\bar{x} = 4.77$, $SD = 0.490$), indicating that participants perceive the urban experience as multidimensional rather than one-dimensional, with multiple levels of meaning. The low standard deviation value indicates that this view is based on a widespread consensus among participants.

- Participants' responses to the statement “This activity helped me better understand Siirt's architectural features and cultural fabric” also reveal a high level of awareness ($\bar{x} = 4.71$, $SD = 0.519$). This finding shows that drawing-based observation is an effective method not only for aesthetics but also for recognising and interpreting cultural fabrics.

- The statement, “I gained a better understanding that not only the physical but also the social and cultural aspects of the city contribute to its identity,” with its average value ($\bar{x} = 4.71$, $SD = 0.519$), supports the participants' tendency to evaluate urban space from a holistic perspective. This result shows that the Urban Sketchers practice aligns with Lynch's concept of the multi-layered urban image in “The Image of the City” and reinforces the perception of the social context of space.

Table 5. Means and standard deviations of items related to the theme of urban identity awareness

Variable	N	Mean	Standard Deviation
7. This event enabled me to gain a deeper understanding of the historical and cultural identity of Siirt.	35	4.69	0.796
8. I realized that the place I drew during the event has an important role in Siirt’s overall identity.	35	4.63	0.808
9. While drawing, I increasingly felt the different identity layers of Siirt (religious, historical, natural, etc.).	35	4.77	0.490
10. This event helped me better comprehend the architectural features and cultural texture of Siirt.	35	4.71	0.519
11. I gained a clearer understanding that the city’s identity is shaped not only by its physical aspects but also by its social and cultural dimensions.	35	4.71	0.519

The statements in the section on Urban Belonging and Identity Formation aim to measure the attitudes developed by participants in the context of spatial belonging, responsibility, and shared identity through Urban Sketchers Siirt (UskSiirt) activities. The data reveal that the practice of drawing creates a strong sense of belonging at both the individual and collective levels (Table 6):

- Participants showed a high level of agreement with the statement “Drawing created an artistic connection between me and the space” ($\bar{x} = 4.66$, $SD = 0.591$). This result shows that the drawing process is not only an observational activity but also creates an emotional and aesthetic relationship. The low standard deviation value indicates a clear consensus among participants on this issue.
- Responses to the statement “Drawing together with participants developed a sense of shared belonging among us” also stand out with a high average value ($\bar{x} = 4.57$, $SD = 0.739$). This finding demonstrates that the activities provided a platform that strengthened social interaction and community awareness, and that a shared sense of identity and belonging was established among the participants.
- The high level of participation in the statement “This activity increased my sense of responsibility and ownership towards the city I live in” ($\bar{x} = 4.57$, $SD = 0.778$) suggests that individuals developed a sense of ownership and responsibility in their relationship with the city. This result is noteworthy in that it demonstrates that drawing-based participatory art practice is an effective tool for strengthening urban belonging.

Table 6. Means and standard deviations of items related to the theme of urban belonging and connection with identity

Variable	N	Mean	Standard Deviation
12. While drawing, I developed an artistic connection with the place.	35	4.66	0.591
13. Drawing together with other participants created a shared sense of belonging among us.	35	4.57	0.739
15. This event increased my sense of responsibility and ownership toward the city I live in.	35	4.57	0.778

The statements in the Visual Representation of Urban Identity section assess participants' perceptions of representing, sharing, and protecting urban identity through

drawing. The results show that visual production is perceived as a powerful tool for expressing urban identity (Table 7):

- Participants' responses to the statement 'I think my drawings reflect the identity of Siirt' show a high level of participation ($\bar{x} = 4.74$, $SD = 0.611$). This finding reveals that the practice of drawing creates an expressive space where urban identity is represented in individual productions and that participants evaluate their work from this perspective.

- The statement "I think that conveying the city's identity to others through art is an effective method" received one of the highest scores among the averages ($\bar{x} = 4.83$, $SD = 0.514$), indicating that participants view drawing practice not only as a personal experience but also as a form of collective communication. The low standard deviation value indicates a high degree of consensus on this view.

- The high average score given to the statement "I felt a responsibility to visually represent the city's identity during the event" ($\bar{x} = 4.57$, $SD = 0.884$) shows that participants experienced the production process as a representative task and area of responsibility. This result reveals that the awareness of individual contribution to the sharing of the city's identity was strongly embraced.

- Participants' responses to the statement "I believe my drawings can contribute to the preservation of Siirt's urban identity" also indicate a high level of awareness ($\bar{x} = 4.63$, $SD = 0.808$). This finding suggests that drawings are considered a vital tool for contributing to the sustainability of urban memory and identity.

Table 7. Means and standard deviations of items related to the theme of visual representation of urban identity

Variable	N	Mean	Standard Deviation
16. I believe that my drawings reflect the identity of Siirt.	35	4.74	0.611
17. I think conveying the city's identity through art is an effective method.	35	4.83	0.514
18. During the event, I felt a responsibility to visually represent the city's identity.	35	4.57	0.884
19. I believe that drawings can contribute to preserving the urban identity of Siirt.	35	4.63	0.808

The statements in the Identity and Collective Memory section aim to evaluate participants' perceptions of collective memory, urban communication, and meaning production processes through Urban Sketchers Siirt (UskSiirt) meetings. The findings show that the events contributed to both individual and collective identity building among participants (Table 8):

- Participants' responses to the statement “During the event, I had a conversation about the city with the elderly, shopkeepers, or someone from the neighbourhood” are at the upper end of the average range ($\bar{x} = 3.74$, $SD = 1.379$), indicating that the events are not merely observational activities but also serve as experiential spaces that enhance urban interaction. The relatively high standard deviation value indicates that the level of experience varied among participants.

- Responses to the statement, “I think these drawings will contribute to the formation of a memory of Siirt in the future,” stood out with a high average level ($\bar{x} = 4.71$, $SD = 0.789$). This finding shows that participants viewed their productions as meaningful documents that contributed to the collective memory of the city.

- The statement “This event gave me a sense of contributing to a shared city identity” also had a similarly high participation rate ($\bar{x} = 4.74$, $SD = 0.611$). This supports the idea that Urban Sketchers practice functions as a platform that transforms individual production into a collective narrative of identity.

- Participants' responses to the statement, “Thanks to this event, I began to see Siirt not just as the place where I live, but as a place with meaning,” reveal a high level of awareness ($\bar{x} = 4.46$, $SD = 0.817$). This result suggests that the drawing practice transforms the spatial experience beyond an ordinary everyday space into an urban memory element with symbolic value.

When open-ended questions were examined, it was observed that participants' experiences based on drawing practice had multidimensional effects on urban identity, spatial awareness, and aesthetic perception. Participants provided detailed feedback on their spatial preferences, the new details they observed, and the shift in meaning that the drawing process created. These responses reveal that Urban Sketchers Siirt events are not merely an artistic production space but are also embraced as a practice that contributes to the development of collective memory and individual sense of belonging to the city:

Where would you like to draw in future events? Why? This question aims to reveal participants' preferences for venues for future Urban Sketchers Siirt meetings and the reasons behind these preferences. The responses provide an important data set for understanding participants' aesthetic expectations, their interest in urban memory, and their relationship with nature.

When participants' suggestions were examined, their venue preferences were grouped into four main themes: natural landscape areas, historical and religious structures, urban focal points, and ambiguous or indecisive statements. The data reveals a diverse spatial interest profile. 11.4% of participants ($n = 4$) suggested that Tillo should be redrawn as an area that needs improvement. Natural landscape areas, such as Botan Valley, Botan Pier, and Paris Canyon, also received significant demand; these spaces were mentioned by 17.1% ($n = 6$) of participants. For example, one participant described Botan Valley as “inspiring for drawing with its natural texture, deep valleys and impressive views,” while another emphasised “upside-down tulips and the opportunity to commune with nature.” Suggestions reflecting interest in historical and religious areas are also noteworthy. Places such as the Veysel Karani Tomb and Deyr Mor Yakup Monastery were suggested by a total of 17.1% ($n = 6$) of participants. Among the reasons for these preferences, the statements “it is important in religious terms” and “it has symbolic value in the city's identity” stood out. 14.3% of participants ($n = 5$) indicated a preference for places such as Siirt's old neighborhoods, historic districts, historic bazaars, and urban fabric; these suggestions suggest a level of interest in the spatial continuity of urban memory. For example, specific areas such as the “halva bazaar” attracted attention. Another participant suggested locations outside the city (Hasankeyf, Mardin, Midyat, Batman, Diyarbakır) and stated that “we should not limit ourselves to Siirt in order to broaden our horizons,” thus presenting a broader perspective on location selection. This trend was represented by 2.9% ($n = 1$) of the participants. In 17.1% of the responses ($n = 6$), participants used phrases such as “I have no idea,” “none,” or “undecided,” suggesting that some participants were uncertain about developing location suggestions. Overall, these findings suggest that Urban Sketchers events foster a diverse spatial repertoire centered on nature, history, and culture, and that participants tend to broaden their aesthetic experiences.

What details did you discover in the space you drew during the event that you had not noticed before? This question aims to reveal the level of new awareness participants developed about the space during the drawing practice. The answers provide an important data set showing

how the aesthetic, historical, and social dimensions of the urban fabric are concretised in the participants' experience.

Upon examining the responses, themes were grouped into the following categories: awareness of architectural details, observation of natural elements, cultural-historical value awareness, social interaction, perception of aesthetic elements, and ambiguous or non-participatory expressions. Twenty percent of participants ($n = 7$) emphasized their discoveries regarding the architectural details of the space. For example, they mentioned noticing details like the stonework, tile decorations, and courtyard layout of the Ulu Mosque minaret for the first time. One participant pointed out both the aesthetic and emotional aspects, saying, “The meaning and calm nature of the tiles at the Ulu Mosque.” Approximately 14.3% ($n = 5$) expressed their observations regarding natural elements and landscape features. These responses, such as “sunrise,” “the magnificent order of nature,” and “colour transitions,” show an increased awareness of the natural character of the space. 11.4% of participants ($n = 4$) reported rediscovering the cultural and historical context of the space. For example, one response reported a strong awareness of discovering the “unknown multifaceted nature” and “cosmopolitan structure” of Siirt. Similarly, the statement that “history and cultural connection are a necessity” reveals the relationship between the experience and identity awareness. Participants who emphasized the social interaction dimension (2.9%, $n = 1$) reported noticing the interest of young people during the drawing activity. Additionally, comments that critically approached the urban space, such as “the need for restoration,” were also recorded. A portion of the responses (14.3%, $n=5$) included “no,” “not at all,” or indecisive statements. This suggests that some participants may have limited observational awareness during the drawing practice.

These findings generally reveal that drawing practice is a powerful tool for making the aesthetic, historical, and social elements of urban space visible, and that it provides a multidimensional deepening of the participants' perception of space.

How did your thoughts about the space or Siirt change while drawing? This question aims to assess the effects of the drawing process on participants' perceptions of Siirt, their emotional attachment levels, and their spatial awareness. The responses provide a rich dataset revealing the extent to which the drawing practice has transformed participants' meaning worlds and perceptions of urban identity.

The responses are grouped around five main themes: (1) emotional attachment and belonging, (2) urban identity and historical awareness, (3) change in perspective, (4) artistic motivation and self-confidence, (5) ambiguous/non-participatory statements. 22.8% of participants (n = 8) stated that the drawing practice helped them develop a stronger emotional connection to Siirt. For example, statements such as “it evoked more beautiful feelings,” “my love for my hometown increased,” and “I experienced a spatial connection” indicate a strengthened sense of belonging to the city. Approximately 28.6% (n = 10) stated that they became more aware of the city's historical layers, cultural richness, or identity elements. One participant stated, “I did not think Siirt had so many identity elements, but I realised it during the activity,” expressing a new level of awareness; another emphasised the effectiveness of drawing practice in understanding the city's history, saying, “I understood its history better.” The theme of change in perspective was expressed by 17.1% (n = 6) of the participants. Responses such as “it changed my perspective” or “I am now someone who feels rather than just sees” reveal that visual production has evolved into an experience that transforms the perception of space. A portion of the participants (11.4%, n = 4) emphasized their artistic motivation and subjective sense of satisfaction. Within this group, statements such as “drawing is an art and the most beautiful hobby that comes from within a person” or “I shared it on social media and felt proud” stood out. Twenty percent of the responses (n=7) included more ambiguous or limited statements of change, such as “it was the same as always,” “no,” or “positive.” This suggests that the perceptual transformation effect of drawing may be more limited in some participants' experiences. Overall, these findings indicate that the practice of drawing has a profound impact on spatial awareness and urban identity consciousness, while also fostering processes of belonging, aesthetic satisfaction, and emotional attachment at the individual level.

This study has revealed that Urban Sketchers Siirt meetings have had multi-layered effects on participants. The findings reveal significant parallels with national and international literature, particularly in terms of enhancing awareness of urban identity, spatial belonging, and collective memory through visual production.

According to the survey results, most participants reported gaining a better understanding of Siirt's historical and cultural layers through the drawing activities. The high levels of awareness of urban identity ($\bar{x} = 4.63-4.77$) support the multidimensional nature of the urban image as defined by Lynch (1960) in *The Image of the City*. The fact that participants grasped not only the physical but also the social and cultural aspects of the city during the

drawing process is consistent with Rossi's (2006) approach, which views architecture and urban spaces as carriers of collective memory.

In particular, the strong consensus that 'the drawings reflect the identity of Siirt' supports the findings of Da Silva and Nogueira (2020), who evaluate Urban Sketchers communities as "an effective platform for the transmission of heritage." Similarly, the experience of "temporality and spatial memory" emphasised by Rodríguez et al. (2014) was concretised through participants' rediscovery of details in the city. Participants not only developed an observational perspective during the drawing process but also constructed a sense of "spatial attachment" and "collective belonging."

On the theme of collective memory, a significant portion of the participants believed that the drawings would form a lasting memory of Siirt. It evaluated their productions as documents that contribute to the sustainability of urban identity. This finding coincides with Tôrres Valgas' (2019c; 2024) Urban Sketchers communities as "spaces where collective memory is produced and shared." Lopes' (2021) observations that the Urban Sketchers practice is a tool that keeps the connection with urban identity alive even during the pandemic also reinforce these results.

On the other hand, participants' spatial awareness and sense of belonging showed some variability. Some participants stated that they felt the impact of the drawing process was limited, which can be explained by differences in individual motivation, artistic experience, and spatial memory levels. Harvey's (1989) approach, which highlights the distractions and pace of everyday life in modern cities, offers a meaningful framework for interpreting these differences.

When open-ended responses were examined, it was observed that some participants tended to choose historical structures and natural landscape areas, while others showed increased awareness of cultural continuity. For example, the recommendations for areas such as Botan Valley, Tillo, and Ulu Mosque confirm the interest in potent symbols of urban identity (Boran et al., 2007). This result is consistent with Souza's (2022) findings that the Urban Sketchers practice encourages both "collective aesthetic production" and individual discovery processes.

Finally, the research data also supports Atar's (2024) approach, which views Urban Sketchers' activities as a platform for social interaction and cultural representation. Some participants stated that sharing their drawings on social media made their urban identity visible,

revealing that visual production is not only an individual action but also a means of collective communication.

In this context, the Urban Sketchers Siirt meetings demonstrate that drawing-based participatory art practices have the potential to foster both individual belonging and aesthetic awareness, while also strengthening the shared narrative of urban identity. The findings suggest that the Urban Sketchers practice could serve as a tool to support cultural continuity in historically rich Anatolian cities, such as Siirt.

As stated in the Urban Sketchers manifesto, the act of drawing has a transformative power at both the individual and collective levels. Participants' experience of the city space and its expression through drawing not only created an aesthetic production space but also strengthened their sense of belonging to an international sharing platform that makes the city's narrative visible. In this context, Siirt's historical fabric and cultural landscape, combined with the practice of drawing, have contributed to the deepening of spatial belonging and awareness of urban identity.

4. CONCLUSION

This study has revealed that Urban Sketchers Siirt meetings have had a significant impact in terms of strengthening urban identity awareness, increasing feelings of spatial belonging, and making collective memory more visible. Participants in the study did not remain in a passive position, merely observing the space during the drawing process. However, they actively rediscovered and interpreted the city's historical, cultural, and natural layers. Quantitative findings indicate a high level of awareness of the multidimensional structure of urban identity, demonstrating that the drawing practice offers an experiential space that reinforces social interaction. The participants' perception of their drawings as a collective memory element and a carrier of cultural continuity confirms the potential of the Urban Sketchers practice to strengthen social bonds.

The study's findings reveal that participatory art communities, such as Urban Sketchers, have the potential to make urban identity visible in Anatolian cities and transform the relationship with public space. As in the case of Siirt, the re-representation of symbolic spaces through drawing increases individuals' sense of responsibility, belonging, and aesthetic sensitivity towards the space. However, the impact of the drawing practice may vary depending

on individual factors, such as participants' artistic experiences, observational capacity, and personal motivation.

In this context, the following recommendations can be developed considering the findings of the study:

- Participatory art activities should be repeated with larger samples covering different socio-demographic groups, so that the impact of drawing practice on different age, gender, and occupational groups can be examined more diversely.
- The collaboration between Urban Sketchers Siirt and the Siirt Provincial Directorate of Culture and Tourism, as in this study, promotes awareness of urban identity and makes concrete contributions to the preservation of urban heritage. It is recommended that this practice be continued sustainably and expanded by diversifying it with different stakeholders.
- The outputs of the events (drawings) should continue to be shared publicly on UskSiirt's social media accounts, as in this study. They should be regularly recorded in the future as part of the city's memory collections in digital archive format.
- Conducting longitudinal studies to examine the long-term effects of the drawing practice will contribute to understanding the lasting changes in urban identity perception.
- Urban Sketchers activities can be supported by pedagogical practices that foster urban awareness in younger generations through collaboration with schools and universities.

In conclusion, this study shows that the practice of Urban Sketchers in cities with a long history, such as Siirt, is not only an aesthetic activity but also a transformative experience that strengthens urban identity and enriches collective narrative. The study's findings indicate that participatory and creative approaches to urban space have significant potential for cultural continuity and social interaction.

STATEMENT OF RESEARCHERS' CONTRIBUTION RATE

The contribution of researchers to the study is equal.

CONFLICT OF INTEREST DECLARATION

Çalışma kapsamındaki herhangi bir kurum veya kişiyle çıkar çatışması yoktur.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Alkan, A. (2018). Orta ve Aşağı Botan Vadisi'nin ekoturizm potansiyeline analitik bir yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı), 475–499.
- Antunes, F. O. (2019). Some thoughts on urban sketching. *Focus*, 15(1), 18.
- Aşur, F., Kulekci, E., & Perihan, M. (2022). The role of urban landscapes in forming urban identity and urban memory relations: The case of Van, Turkey. *Planning Perspectives*, 37, 841–857. <https://doi.org/10.1080/02665433.2022.2090418>
- Atar, K. (2024). Kent-sanatçı etkileşiminde yeni bir hareket; “Urban Sketc-Hers”. *The Journal of Academic Social Science*, 130(130), 119–129.
- Boran, A., Tüfekçioğlu, A., Yıldız, İ., & Erdal, Z. (2007). *Siirt'teki kültür varlıkları*. İstanbul: Siirt Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (22. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Da Silva, E., & Nogueira, A. (2020). Urban sketching: Instrumento formador de agentes difusores do patrimônio / Urban sketching: Training instrument for heritage diffusing agents. *Brazilian Journal of Development*. <https://doi.org/10.34117/bjdv6n12-071>
- Demir, Ş. (2023). Osmanlıdan günümüze Siirt'te şehircilik faaliyetleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cumhuriyet Özel Sayısı*, 182–201.
- Geniş, B., Gürhan, N., Koç, M., Geniş, Ç., Şirin, B., Çırakoğlu, O. C., & Coşar, B. (2020). Development of perception and attitude scales related with COVID-19 pandemia. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, 5(7), 306–326. <https://doi.org/10.46872/pj.127>
- Gonzalez, J. (2023). The urban presence of sketchers. *Streetnotes*. <https://doi.org/10.5070/s530159908>
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (3. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Koday, S., Koday, Z., & Kızıllan, Y. (2017). Siirt ilinde bir mesken kültürü: Cas evleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1369–1385.
- Kuschnir, K. (2011). Drawing the city: A proposal for an ethnographic study in Rio de Janeiro. *Vibrant: Virtual Brazilian Anthropology*, 8, 609–642. <https://doi.org/10.1590/S1809-43412011000200029>
- Kuschnir, K. (2012). Desenhando cidades. *Sociologia & Antropologia*, 2, 295–314.
- Lopes, R. O. (2021). Community arts and urban heritage during the COVID-19 lockdown: The case of urban sketching.

- Loughran, K., Fine, G., & Hunter, M. (2015). Urban spaces, city cultures, and collective memories. In *The Routledge Handbook of Mobilities* (pp. 193–204). <https://doi.org/10.4324/9780203762844.CH17>
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Mocca, E. (2022). The urban identity in the global world: A theoretical reflection. *Globalizations*, 19, 1273–1287. <https://doi.org/10.1080/14747731.2022.2062842>
- Nia, H. (2023). Globalization and the challenge of urban identity. In *6th International Conference of Contemporary Affairs in Architecture and Urbanism*, 14–16 June 2023. <https://doi.org/10.38027/iccaua2023en0336>
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (Vol. 3). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Rodríguez, F. A., Gordo, A. G., & Padrón, L. R. (2014). Aprendiendo de los Urban Sketchers: El tiempo en el dibujo. In *El dibujo de viaje de los arquitectos: Actas del XV Congreso Internacional de Expresión Gráfica Arquitectónica* (pp. 87–94). Servicio de Publicaciones.
- Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarisi* (N. Gürbilek, Trans.). İstanbul: Kanat Yayınları.
- Seve, B., Redondo Domínguez, E., & Muxí Martínez, Z. (2023). Apuntes urbanos: Dibujo consciente y participativo. *EGA*, 28(48), 226–239.
- Souza, E. Á. B. D. (2022). *O olhar sobre a cidade através do desenho e as dinâmicas coletivas dos Urban Sketchers (Natal/RN)* (Master's thesis). Universidade Federal do Rio Grande do Norte.
- Tavşancıl, E. (2006). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi* (2. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tôrres Valgas, P. H. (2019a). Urban Sketchers: O desenho e o olhar. *Encontro de História da Arte*, 14, 1226–1236.
- Tôrres Valgas, P. H. (2019b). Urban Sketchers e o heroísmo moderno. *Revista Latino-Americana de História*, 8, 69–91.
- Tôrres Valgas, P. H. (2019c). Urban Sketchers e a cidade: Sociabilidades, materialidades e sensibilidades. *História Oral*, 22(2).
- Tôrres Valgas, P. H. (2024). O Urban Sketchers como fenômeno global. *Esboços: Histórias em Contextos Globais*, 31(57).
- Urban Sketchers. (2025). Urban Sketchers: A global community of artists. <https://urbansketchers.org/>

Çalışan Kadınların Kariyer Engelleri: Isparta İlinde Faaliyet Gösteren Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma

Aziz Gökhan ÖZKOÇ¹ , İsmail BEKÇİ² , Fatma CESUR^{3*}

¹Prof. Dr., Hasan Kalyoncu University, Faculty of Tourism, Tourism Management, Gaziantep, Türkiye

² Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Business Administration, Isparta, Türkiye

³ PhD student, Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Department of Business
Administration, Isparta, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 25.07.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 25.09.2025

Doi: 10.31200/makuubd.1751155
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Günümüz iş dünyasında çeşitli nedenlerden dolayı kadınlar iş hayatının bir parçası olmaktadır. Bu bağlamda kadın çalışanlar, iş hayatları boyunca kariyer basamaklarını tırmanırken birtakım engellerle karşılaşabilmektedirler. Bu engelleri doğru tespit ederek, etkili stratejilerle azaltmak iş motivasyonunu ve performansı olumlu yönde etkileyecektir. Bu çalışmanın amacı Isparta ilinde faaliyet gösteren kadın muhasebe meslek mensuplarının kariyer basamaklarını tırmanırken karşılaştıkları kariyer engellerini tespit etmektir. Bu çalışmada anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini Isparta ilinde muhasebe meslek mensubu olarak faaliyet gösteren 72 kadın oluşturmaktadır. Veriler, kadın çalışanlardan anket tekniği ile alınmıştır. Alınan veriler, SPSS veri tabanına aktarılmış, her bir kariyer engeline yönelik tanımlayıcı analizler ve farklılık testleri yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre kadın çalışanların özellikle dört kariyer engelini sıklıkla mesleklerinde gözlemledikleri görülmektedir. Bunlar Bambu Perde Sendromu, Yapışkan Zemin, Tokenizm ve İkili Rol yaklaşımıdır. Muhasebe mesleğine mensup kadın çalışanların kariyer engellerine yönelik bakış açıları medeni durum, yaş, eğitim ve gelir düzeylerine göre birtakım farklılıklar göstermektedir. Kariyer aşamaları oldukça zorlu ve stresli bir meslek olan muhasebe mesleğinde kadın çalışanları motive edecek ve erkek çalışanlarla eşit statüde değerlendirecek bir perspektife ihtiyaç vardır. Kadın muhasebecilerin iş-yaşam dengesini koruyacak önlemler yönetsel destekle alınmalı, zaman yönetimi, stres yönetimi gibi konularda ise bilinçlendirici eğitimler sunulmalıdır. Bu çalışma

muhasebe meslek mensubu olarak çalışan kadınlara on kariyer engelini bir araya getirerek anket yolu ile yapılmış öncül bir çalışmadır. Bu çalışmanın sonuçlarından kadın muhasebe çalışanları ile lisans ve lisansüstü öğrencilerin yararlanabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Muhasebe Meslek Mensubu, Kadın çalışanlar, Kariyer engelleri.

Career Obstacles of Working Women: A Study On Accounting Professionals Operating In Isparta Province

ABSTRACT

In today's business world, women are a part of business life for various reasons. In this context, female employees may encounter some obstacles while climbing the career ladder throughout their business lives. Correctly identifying these obstacles and reducing them with effective strategies will positively affect work motivation and performance. The aim of this study is to determine the career obstacles that female accounting professionals operating in Isparta face while climbing their career ladder. In this study, the survey method was used. The sample of the study consists of 72 women working as accounting professionals in Isparta province. Data were collected from female employees using a survey technique. The data obtained were transferred to the SPSS database, and descriptive analyses and difference tests were conducted for each career barrier. According to the analysis results, it is seen that female employees frequently observe four career obstacles in their professions. These are the Bamboo Curtain Syndrome, Sticky Floor, Tokenism and the Dual-Role (Double Burden). Perspectives of female accounting professionals on career obstacles vary depending on their marital status, age, education and income levels. In the accounting profession, where career stages are quite challenging and stressful, there is a need for a perspective that will motivate female employees and evaluate them on an equal status with male employees. Measures to protect the work-life balance of female accountants should be taken with managerial support, and awareness-raising training should be provided on topics such as time management and stress management. This is the first study to be conducted through a survey, bringing together ten career barriers for women working as accounting professionals. It is considered that female accounting professionals and undergraduate and graduate students can benefit from the results of this study.

Keywords: Accounting Professional, Female employees, Career obstacles.

1. GİRİŞ

Sanayileşmeyle birlikte tarım toplum düzeni değişmiş, kadınların ev ekonomisine katkı sağlamak amacı ile yaptığı çalışmalar ücretli çalışmaya dönüşmüştür. Bu durum, kadınların da çalışma hayatında yer almasına zemin hazırlamıştır (Yorgun, 2010; Sar, 2021). Günümüz dünyasında kadınlar çeşitli nedenlerden dolayı iş hayatında yer almışlardır. Bu nedenlere maddi özgürlük düşüncesi, eğitim düzeyinin yükselmiş olması, teknolojik kolaylıklar örnek gösterilebilir. Kadınların iş yaşamında psikolojik, sosyolojik ve ekonomik beklentilerinin yanı sıra dikkat edilmesi gereken diğer bir konu çalışma yaşamındaki konumlarıdır (Tahtaloğlu, 2016). Son yirmi yılda iş dünyasındaki kadın çalışan sayısının sürekli olarak artış gösterdiği, ancak üst düzey yönetici pozisyonlarındaki kadın çalışan sayısının yeteri kadar artış göstermediği gözlemlenmektedir. Dünya Ekonomik Forumu tarafından 2010-2011 yılında yayınlanan “Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Raporuna göre, raporun uygulandığı 139 ülke içerisinde Türkiye cinsiyet eşitsizliği bakımından 126. sırada, kadınların ekonomik yaşama katılımı bakımından 131’inci sırada, eğitim yaşamına katılımı bakımından 109’uncu sırada, politik yaşama katılımı bakımından ise 99’uncu sırada yer almaktadır. Bu bulgulara bağlı olarak Türkiye’deki kadınların toplumsal ve ekonomik yaşama katılmaları konusunda çeşitli engellerle karşı karşıya oldukları gözlenmektedir. Yapılan araştırmalar neticesinde cam tavan sendromu, kadın çalışanların üst yönetime geçememe sebeplerinden bir tanesi olarak açıklanmaktadır. (Mızrahi ve Aracı-2010). Öğrenilmiş çaresizlik durumu olarak ifade edilen cam tavan sendromundan kaynaklanan sosyolojik ve psikolojik durumlar literatürde çeşitli terimlerle adlandırılmaktadır. Örgüt iklimi kadın çalışanlarda cam tavan sendromunun oluşmasına sebep olabilmektedir. Bununla birlikte, kişilerin kendi kendilerine koydukları psikolojik engeller de cam tavan sendromuna sebep olabilmektedir (Kazar, 2016).

Bu çalışmada muhasebe meslek mensubu olarak çalışan kadınların mesleki faaliyetlerini icra ederken karşılaştıkları toplumsal cinsiyet ayrımcılığının oluşturduğu engeller araştırılmıştır. Bu bağlamda, muhasebe meslek mensubu olarak iş hayatında yer alan kadınların söz konusu engellerden hangilerine maruz kaldığı ölçülmüş, elde edilen terimler ve ölçüm sonuçları çalışmanın ilerleyen kısımlarında aktarılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Kadınların İş Hayatındaki Yeri

Çalışma hayatına katılım, bir toplumun gelişmişlik düzeyini gösteren en önemli göstergelerden biridir. Tarihsel süreçte, sanayi devrimiyle başlayan kadınların iş gücüne katılımı, 20. yüzyılın ortalarından itibaren dünya genelinde hızla artmıştır (Yakışır, 2024). Bu artış beraberinde kadının sosyal ve ekonomik hayatta daha baskın ve aktif rol oynamasını sağlamıştır. Kadınların iş hayatına katılımı, yalnızca ekonomik kalkınma açısından değil, aynı zamanda toplumsal yapının güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından da kritik bir öneme sahiptir. Çalışan kadınlar, hem aile bütçelerine katkıda bulunmakta hem de kendi ekonomik bağımsızlıklarını kazanarak toplumsal eşitsizliklere karşı önemli bir duruş sergilemektedirler.

Dünya tarihinde kadınların ekonomik hayata katılım şekilleri dönemsel olarak farklılık göstermiştir. Önceleri üretim toplumunda kadın, tarım, hayvancılık ve ev işleri ile ilgilenen ücretsiz aile işçisi iken, Sanayi Devrimi sonrasında ücretli çalışmaya başlamıştır. Bunun nedeni Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan kırsal alandan kente göç ile kentleşme olgusudur. Aile bireylerinin emekleri karşılığında almış oldukları ücretin yetersiz olması nedeni ile aile bütçesine katkı sağlamak için kadınlarda işgücü piyasasına ücretli işçi olarak katılmışlardır (Deniz ve Kuloğlu, 2019).

Türkiye’de ise Cumhuriyet dönemi reformları ve Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen çeşitli uygulamalar kadının iş hayatındaki konumunu güçlendirmiştir. 1926’da Türk Medeni Kanunu’nun uygulanması, şeriata dayalı geleneksel aile hukuku sistemini ortadan kaldırdığı ve onun yerine evlilik, boşanma ve miras gibi konularda kadınlara daha fazla yetki veren modern hükümleri getirdiği için bir dönüm noktası olmuş, bu yasal reformlar, kadınların işgücü de dahil olmak üzere kamusal yaşama artan katılımının temelini atmıştır (İzgi Balcı ve Akdeniz, 2011).

2.2. Kadınların Kariyer Engelleri

Tarihsel süreçte her ne kadar kadının iş dünyasına katılımı için etkili adımlar atılmış olsa da zamanla kadın çalışanlar, toplumsal ve ekonomik rollerinin getirdiği birçok zorlukla yüzleşmek ve başa çıkmak zorunda kalmışlardır. Toplumsal cinsiyet eşitliği günümüzde toplumlarda önemle ele alınan temel toplumsal sorunlardan biridir. Nitekim Birleşmiş Milletler’in 2030 yılına kadar ulaşmayı hedeflediği Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları arasında

bulunan küresel bir hedef olarak da yer almaktadır. Türkiye, bu konuda önemli adımlar atmış olsa da hala kadın istihdamında çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorluklar arasında eğitim seviyesi, işyerinde cinsiyet ayrımcılığı, çocuk bakımı imkânları ve kadınların liderlik rollerine erişimi gibi faktörler bulunmaktadır (Gözüm, 2024).

Kadın çalışanların kariyerleri süresince sıklıkla yaşayabilecekleri zorlukları veya engelleri genel olarak on başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; Cam Tavan Sendromu, Cam Uçurum, Cam Yürüyen Merdiven, Bambu Perde, Sindirella Sendromu, Yapışkan Zemin, Tokenizm, Imposter Sendromu, Kraliçe Arı Sendromu, İkili Rol Yaklaşımı şeklinde sıralanabilir.

Cam Tavan terimi, eşit ve hatta bazı durumlarda daha üstün niteliklere sahip olmalarına rağmen kadınların üst düzey pozisyonlara yükselmelerini engelleyen görünmez bariyerleri ifade etmektedir (Çelik, 2025). 1995 yılında U.S. Glass Ceiling Commission yayınladığı raporda cam tavanı “nitelikli bireylerin kurumlarında yönetim kademelerine yükselmelerini engelleyen, eğitimsel ya da kurumsal önyargılara dayalı yapay engeller” olarak tanımlamıştır (U.S. 34 Glass Ceiling Commission, 1995).

Cam uçurum ise, kadınların liderlik pozisyonlarında karşılaştıkları bütün zorlukların ötesinde, erkeklerin bu pozisyonlara daha güvenli bir şekilde erişim sağlayabildiğini ve bu ayrıcalıklı durumların sorgulanması gerektiğini tartışmaktadır (Vural, 2025). 20. yüzyılın sonlarına doğru toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiş olsa da kadınların üst düzey örgütsel ve yönetsel pozisyonlardaki temsilinin son yıllarda genellikle durağan seyrettiği ya da zaman zaman gerilediği görülmektedir (Morgenroth, Kirby, Ryan ve Sudkämper, 2020).

Cam Yürüyen Merdiven metaforunda kadınların kariyer engelleri, iş yaşamında bazı egemen grupların ya da cinsiyetin hızlı ilerleyişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlara iş yaşamında sunulan cam tavanlar ve cam uçurumlar nedeniyle erkekler iş yaşamında cam yürüyen merdivenlere sahip olmaktadır. Cam yürüyen merdiven metaforu erkeklerin tüm mesleklerde kadınlardan nasıl daha hızlı ve daha kolay terfi elde ettiğini ve üst düzey idari kademelere nasıl ilerlediğini anlamak açısından önemlidir (Öztürk, 2025).

Bambu perde (bamboo curtain), erkek egemen toplum ve ailelerin etkisiyle kadınların sosyal ve ekonomik hayattan ayrı tutulmalarını ve ekonomik hayata katılsalar dahi bir süre

sonra cam tavana maruz kaldıklarını belirtmek için kullanılan bir kavramdır (Atacan ve Genç, 2023).

Sindirella Sendromu, kadın çalışanların bir gün takdir göreceği düşüncesiyle hiçbir şey yapmadan terfi olmayı beklemeleridir. Erkek çalışanlara kıyasla eşit hatta daha iyi eğitim aldığını düşünen kadın çalışanlar üst yönetimde yer alma beklentisi içine girmektedirler. Ev hayatını, çocuklarını ve iş düzenini mükemmel bir şekilde yürüttüğü düşüncesine sahip olan kadın çalışanlar, bu çabalarının bir gün fark edileceği birilerinin onları takdir edeceği ve ödüllendirileceği düşüncesine sahip olmaktadır (Yenici, 2018).

Yapışkan Zemin, Yetenekli kadınların daha düşük seviyedeki işlerde görevlendirilmesi durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, kadınların ev ve çocuk sorumlulukları gibi çeşitli görevleri nedeniyle kariyerlerinde yükselmeme nedeni olarak açıklanmaktadır (Biner, 2022).

Tokenizm Teorisi, (1977) bir organizasyondaki küçük bir grubu oluşturan, bireysel özellikleriyle ayırt edilen bireylerin; daha yüksek görünürlük, karışıklık ve asimilasyon gibi etkileşimsel baskılarla karşı karşıya kaldıklarını öne sürmektedir. Teori, erkek egemen işlerde simgesel statünün kadınların kariyerleri üzerindeki etkilerini açıklamak için geliştirilmiş olsa da benzer süreçlerin tüm simge bireyler için genç-yaşlı, kadın-erkek gibi zıtlıkların arasında meydana gelmesinin muhtemel olduğunu ifade etmektedir (Kanter, 1977).

Imposter Sendromu, bireylerin kendilerini gerçek potansiyellerinin altında görmeleri nedeniyle iş yerindeki performanslarını olumsuz etkileyebilen önemli bir zihinsel engeldir. İmposter Sendromu olan bireyler, potansiyellerini tam anlamıyla kullanamazlar, yaratıcılıklarını kısıtlarlar ve iş yerindeki fırsatları kaçırabilirler. Aynı zamanda, sürekli olarak kendilerini yetersiz hissetmeleri, stres, anksiyete ve depresyon gibi psikolojik sorunların ortaya çıkmasına da yol açabilir (Yıldırım ve Balaban, 2008).

Kraliçe Arı Sendromu, Kraliçe Arı sendromunun kadınların diğer kadınlara karşı düşmanlığının, kadın ilişkilerini karakterize eden ve kadınların kolektif eylemini sınırlamaya hizmet eden genelleştirilmiş bir tutumu gösterdiği varsayılmaktadır. Kraliçe Arı olgusu, kadınların en büyük düşmanlarının yine kendi cinsiyetlerine mensup kişiler olduğunu ve kadınlar arasındaki rekabetin kadınların kariyerlerinde önemli bir engel olduğunun kanıtı olarak sunulmuştur (Dobson ve Iredale, 2006; Aksu ve Şahin, 2022).

İkili Rol Yaklaşımı, Kadınların aile ekonomisine katkıda bulunmak amacıyla iş hayatına atılmaları fakat ev sorumluluğuyla bir araya gelince üzerlerindeki artan yükten dolayı işyerlerini ikinci planda tutmaları şeklinde ifade edilmektedir (Levent ve Aydın, 2021).

3. YÖNTEM

Araştırmanın amacı, muhasebe meslek mensubu olarak görev yapan kadınların üst yönetime geçememelerinden dolayı karşı karşıya kaldıkları kariyer engellerini incelemektir. Kadınların kariyer gelişimlerinin en çok hangi engellere maruz kaldığını ve bu engellerin katılımcıların demografik ve kişisel özelliklerine göre ne düzeyde farklılık gösterdiğini ölçmektir. Araştırma soruları aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

Araştırma Sorusu 1: Muhasebe meslek mensubu olarak çalışan kadınlar, kariyer engellerinden hangileriyle sıkça karşılaşmaktadır?

Araştırma Sorusu 2: Muhasebe meslek mensubu olarak görev yapan kadınların karşılaştıkları kariyer engelleri demografik ve kişisel özelliklerine göre farklılık göstermekte midir?

Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışan kadınlara anket soruları uygulanarak elde edilen veriler, SPSS programı ile analiz edilmiştir. Anket formunun son hali oluşturulduktan sonra ilgili makamlardan etik kurul onayı alınmış ve ardından anketlerin uygulanması süreci başlatılmıştır.

Araştırmanın evreni Isparta ilinde muhasebe meslek mensubu olarak çalışan kadınların tümünü kapsamaktadır. Araştırma örneklemini Isparta ilinde faaliyette bulunan muhasebe meslek mensubu kadınlar oluşturmaktadır. Çalışan kadınlardan, demografik özellikleri ile birlikte çalışma hayatları süresince karşılaşılabilecekleri her bir kariyer engelini ayrı ayrı değerlendirmeleri ve bu engelleri 1'den 5'e kadar olan derecelendirme sistemiyle puanlamaları istenmiştir. Hazırlanan anket soruları 16.05.2025 ile 14.06.2025 tarihleri arasında uygulanmıştır. Bu doğrultuda, Isparta Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına kayıtlı olarak görev yapan 105 kadın muhasebe meslek mensubundan 72 kişiye (%68,6) ulaşılabilmektedir. Örneklem grubundan alınan cevaplar, SPSS veri tabanına aktarılmış ve her bir kariyer engelini sıklığı incelenmiştir.

Araştırma dahilinde, coğrafi konuma, mesleğe ve zamana dayalı birtakım kısıtlılıklar söz konusudur. Anket çalışması sadece Isparta ilinde görev yapan muhasebe çalışanlarına

uygulanmış ve sadece muhasebe mesleği çalışanlarına yönelik görüşler analiz edilmiştir. Konunun içeriği dolayısıyla kadın çalışanlarda birtakım öz bildirim önyargılarının olması bir başka kısıtlılık unsurudur.

Muhasebe mesleğine mensup çalışan kadınların kariyer engellerine yönelik görüşlerini almak amacıyla geliştirilen ölçeğin güvenirlik katsayısı Cronbach's $\alpha = 0,72$ olarak tespit edilmiştir. Bu durumda araştırma ölçeğinin güvenilirliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir. Aynı zamanda ölçekte yer alan ifadelerle ilişkin yanıtlara uygulanan normallik testi sonuçları incelendiğinde, tüm ifadelerin +1,5 ile -1,5 aralığında basıklık ve çarpıklık değerlerine sahip olduğu görülmüştür. İfadelerle ilişkin yanıtların normal dağılması, parametrik testlerin yapılabilmesine olanak sağlamıştır. Bu kapsamda tanımlayıcı istatistikler ile, katılımcıların kariyer engellerine yönelik görüşleri demografik ve kişisel özelliklerine göre farklılık analizlerine (t-testi ve Anova Testi) başvurulmuştur.

4. BULGULAR

4.1. Demografik ve Kişisel Özelliklere İlişkin Bulgular

Anket çalışmasına katılan muhasebe mesleğine mensup çalışanların demografik özelliklerine bakıldığında, önemli bir kısmının evli (%63,9) ve lisans mezunu olduğu (%73,6), yaş dağılımlarına bakıldığında ise büyük çoğunluğunun 31 ile 50 yaşları arasında olduğu (%67,8) görülmektedir.

Tablo 1. Demografik ve kişisel özelliklere ilişkin bulgular

		Frekans (f)	Yüzde (%)
Medeni Durum	Evli	46	63,9
	Bekar	26	36,1
Yaş	30 yaş altı	8	11,1
	31-40 yaş	26	26,1
	41-50 yaş	30	41,7
	51 ve üzeri	8	11,1
Eğitim	Önlisans	3	4,2
	Lisans	53	73,6
	Lisansüstü	16	22,2
Aylık Gelir	20 bin ve altı	7	9,7
	20.001-30.000	20	27,8
	30.001-40.000	11	15,3
	40.001 ve üzeri	34	47,2
Çocuk Sayısı	0	27	37,5
	1-2	39	54,2
	3-4	6	8,3
Unvan	SMMM Stajyeri	18	25
	SMMM	52	72,2
	SM	2	2,8
TOPLAM		72	100

Katılımcıların büyük çoğunluğunun aylık gelirleri 20.001-30.000 TL ile 40.000 TL ve üstü miktarda olduğu tespit edilmiştir. Yine çalışan kadınların %37,5'inin çocuk yapmadıkları, büyük çoğunluğunun ise (%54,2) bir veya iki çocuk sahibi oldukları görülmektedir. Sahip oldukları unvan açısından ise, araştırmaya katılan kadın muhasebecilerin büyük çoğunluğunun (%72,2) SMMM oldukları göze çarpmaktadır.

4.2. Katılımcıların Kariyer Engellerine Yönelik Görüşleri

Muhasebe mesleğine mensup kadın çalışanların kariyer engellerine ilişkin görüşlerini almak amacıyla yönetilen likert tipi katılım ölçeğine ilişkin frekans ve yüzde değerleri incelendiğinde, kadın çalışanların özellikle dört kariyer engelini sıklıkla mesleklerinde gözlemledikleri görülmektedir. Bunlar Bambu Perde Sendromu (%59,7), Yapışkan Zemin (%52,8), Tokenizm (%51,4) ve İkili Rol yaklaşımıdır (%77,7).

Tablo 2. Kariyer engellerine yönelik bulgular

Kariyer Engelleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Fikrim yok		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Cam Tavan	19	26,4	29	40,3	1	1,4	17	23,6	6	8,3	2,47	1,3
Cam Uçurum	9	12,5	22	30,6	22	30,6	11	15,3	8	11,1	2,82	1,1
Yürüyen Merdiven	10	13,9	24	33,3	8	11,1	23	31,9	7	9,7	2,90	1,2
Bambu Perde	7	9,7	21	29,2	1	1,4	32	44,4	11	15,3	3,26	1,3
Sindirella Send.	25	34,7	35	48,6	3	4,2	7	9,7	2	2,8	1,97	1,02
Yapışkan Zemin	10	13,9	21	29,2	3	4,2	27	37,5	11	15,3	3,11	1,3
Tokenizm	10	13,9	18	25	7	9,7	28	38,9	9	12,5	3,15	1,3
Imposter Sendromu	16	22,2	18	25	8	11,1	22	30,6	8	11,1	2,83	1,2
Kraliçe Arı Send.	11	15,3	20	27,8	10	13,9	25	34,7	6	8,3	2,93	1,2
İkili Rol Yaklaşımı	7	9,7	5	6,9	4	5,6	32	44,4	24	33,3	3,85	1,2
Toplam n: 72												

Elde edilen bulgular dahilinde %40-%50 aralığındaki katılımcıların, Yürüyen Merdiven (%41,6), Imposter Sendromu (%41,7) ve Kraliçe Arı sendromunun da (%43) muhasebe mesleğinde sıklıkla gözlemlendiğine işaret etmektedir. Araştırmaya katılan kadın muhasebecilerin mesleklerinde diğer kariyer engellerine oranla daha az gözlemledikleri

engeller ise Cam Tavan Sendromu (%31,9), Cam Uçurum (%26,4) ve Sindirella Sendromudur (%12,5).

4.3. Farklılık Testleri

4.3.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Farklılık Testleri

Muhasebe mesleğinde görev yapan kadın çalışanların kadınların kariyer engellerine yönelik görüşlerinin demografik özelliklerine göre ne düzeyde anlamlı bir farklılık oluşturduğunu tespit etmek için Bağımsız Örneklem T-testi ve Anova-Tukey testleri yapılmıştır.

Bağımsız Örneklem T-testi sonuçlarına göre, katılımcı kadınların medeni durumlarına göre kariyer engellerine yönelik görüşleri “tokenizm” ve “kraliçe arı sendromu” açısından anlamlı bir farklılık arz etmektedir (Bkz: Tablo 3).

Tablo 3. Medeni duruma göre bağımsız örneklem t-testi bulguları

Kariyer Engelleri	F	Mean (Evli)	Mean (Bekar)	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
Tokenizm	,643	2,89	3,5	52,479	0.05	-,609
Kraliçe Arı Send.	,048	2,67	3,38	49,446	0,024	-,711
Cohen's d: 0.84 $\geq$ 0.8 (Büyük oranda etki)						

Katılımcıların kadınların kariyer engellerine yönelik görüşlerinin medeni durum dışında yaş ve eğitim gibi diğer demografik özellikleri açısından anlamlı bir fark ortaya koyup koymadığını test etmek amacıyla Anova ve Tukey testleri yapılmıştır. Bu bağlamda, kadın muhasebecilerin “kraliçe arı sendromuna” yönelik görüşleri yaşları bakımından anlamlı bir farklılık arz etmektedir. 30 yaş ve altı genç kuşak kadın çalışanlar (mean= 3,88), 41-50 yaş aralığındaki orta yaş çalışanlara göre (mean= 2,57) kraliçe arı sendromunun mesleklerinde daha sık gözlemlendiğini belirtmektedirler (sig: 0,04).

Kadın muhasebecilerin kariyer engellerine yönelik görüşlerinin eğitim durumlarına göre ne düzeyde anlamlı bir fark ortaya koyduğunu tespit etmek amacıyla Anova ve Tukey testleri yapılmıştır. Buna göre, Ön lisans eğitimini tamamlamış katılımcılar Lisans ve Lisansüstü mezunlara göre daha az “Bambu Perde Sendromunu” gözlemlemiştir.

Tablo 4. Demografik özelliklere göre Anova ve Tukey testi bulguları

	Kategori	Anlamlı Fark	F	Sigma
Yaş ve Kraliçe Arı Sendromu	30 ve altı	-1,308*	2,767	0,04*
	41-50 Yaş			
Eğitim ve bambu perde sendromu	Ön lisans	-1,987*	3,775	0,02*
	Lisans			
	Ön lisans	-2, 104*		
	Lisansüstü			
Eğitim ve Sindirella Sendromu	Lisans	-0,732	4,108	0,021*
	Lisansüstü			
Eğitim ve Tokenizm	Ön Lisans	-2,667	8,356	0,001*
	Lisansüstü			
	Lisans	-1,057		
	Lisansüstü			

“Sindirella Sendromu” açısından ise, lisans eğitimi almış katılımcılar Lisansüstü mezunlara oranla daha az bu sendromun varlığına işaret etmişlerdir. “Tokenizm” açısından ise Ön lisans ve Lisans eğitimi almış katılımcılar Lisansüstü eğitim almış katılımcılara göre daha az tokenizmin varlığına işaret etmektedirler.

4.3.2. Katılımcıların Kişisel ve Mesleki Özelliklerine İlişkin Farklılık Testleri

Muhasebe mesleğine mensup kadın çalışanların gelir düzeyi, çocuk sayısı ve sahip oldukları unvanlara göre kariyer engellerine ilişkin görüşlerinin ne düzeyde anlamlı bir fark oluşturduğunu tespit etmek amacıyla Anova ve Tukey testleri yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre kadın çalışanların sahip oldukları çocuk sayısı ve unvanlarına göre kariyer engellerine bakış açıları herhangi bir farklılık arz etmemektedir. Ancak kadın çalışanların gelir düzeyleri açısından birtakım farklılıklar söz konusudur.

Tablo 5. Kişisel özelliklere yönelik Anova ve Tukey testi bulguları

	Kategori (TL)	Anlamlı Fark	F	Sigma
Gelir Düzeyi ve Yapışkan Zemin Sendromu	20.000 ve altı	1,727*	5,564	0,002*
	40.001 ve üzeri	1,091*		
	20.001-30.000			
	40.001 ve üzeri			
Gelir Düzeyi ve Tokenizm	20.000 ve altı	1,412*	4,257	0,080*
	40.001 ve üzeri	0,912*		
	20.001-30.000			
	40.001 ve üzeri			
Gelir Düzeyi ve Imposter Sendromu	20.000 ve altı	2,055*	9,584	0,000*
	40.001 ve üzeri	1,362*		
	20.001-30.000			
	40.001 ve üzeri	1,094*		
	30.001-40,000			
Gelir Düzeyi ve Kraliçe Arı Sendromu	20.000 ve altı	1,416*	4,164	0,010*
	40.001 ve üzeri			
Gelir Düzeyi ve İkili Rol Yaklaşımı	20.000 ve altı	1,442*	3,681	0,010*
	30.001-40,000			

Katılımcılardan 30.000 TL'nin altında gelire sahip olanlar ile 40.001 TL üzeri gelire sahip olanlar arasında "yapışkan zemin sendromu" açısından anlamlı bir farklılık vardır. 30.000 TL'nin altında gelire sahip olanlar, 40.001 ve üzer gelire sahip olanlara göre "yapışkan zemin sendromunun" muhasebeci kadınlar arasında daha yaygın olduğunu belirtmişlerdir. Benzer durum "tokenizme" ilişkin görüşler için de geçerlidir. Yine 30.000 TL'nin altında gelire sahip çalışanlar, 40.001 TL ve üzeri gelire sahip olanlardan daha fazla tokenizmin varlığına işaret etmişlerdir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışma, Isparta ilinde görev yapan muhasebe mesleğine mensup toplam 72 kadına anket tekniği uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular dahilinde öncelikle katılımcı kadınların sıklıkla karşılaştıkları kariyer engelleri tespit edilmiş, sonrasında bu kariyer engelleriyle karşılaşma düzeyinin demografik ve kişisel özelliklere göre ne düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Çalışma bulgularına göre muhasebe mesleğini yürüten katılımcı kadınların literatürde belirtilen on kariyer engelinden dördünü daha sık gözlemledikleri görülmektedir. Kadın çalışanların özellikle Bambu Perde Sendromu, Yapışkan Zemin, Tokenizm ve İkili Rol yaklaşımını mesleklerinde önemli kariyer engelleri olarak kabul ettikleri tespit edilmiştir. Özellikle kadınların nitelik yönünden yetersiz görülüp sosyal ve ekonomik hayattan uzak tutulmaları olarak bilinen Bambu Perde sendromu, muhasebe mesleğinde kadınların önemli bir kariyer engeli olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte yetenek düzeyi yüksek kadınların daha düşük seviyedeki işlerde çalıştırılması (Yapışkan Zemin) ve erkek egemen bir yapının içinde kadınlara sembolik olarak yer verilmesi (Tokenizm) durumunun varlığı da sıklıkla gözlemlenmiştir. Yine diğer mesleklerde olduğu gibi muhasebe mesleğinde de çalışan kadınların sosyal hayatındaki sorumlulukları nedeniyle aile-iş çatışmalarına sürüklendikleri ortaya çıkmaktadır.

Bütün mesleklerde olduğu gibi muhasebe mesleğinde de kadınların kariyer basamaklarını tırmanabilmeleri için alınması gereken kurumsal ve bireysel birtakım tedbirlerin gerekliliği göze çarpmaktadır. Özellikle sistematik bir terfi sisteminin mesleki yapının içinde kurumsallaşması önemli bir adımdır. Bununla birlikte kadınların aile hayatının zorluklarıyla başa çıkabilmelerini sağlayacak eğitim ve destek programları tasarlanmalıdır. Zaman yönetimi,

stres yönetimi, kriz yönetimi gibi güncel konular bütün mesleklerde olduğu kadar muhasebe mesleği için de önem arz etmektedir.

Elde edilen bulgular dahilinde %40-%50 aralığındaki katılımcıların, Yürüyen Merdiven, Imposter Sendromu ve Kraliçe Arı sendromunun da muhasebe mesleğinde sıklıkla gözlemlendiğine işaret etmektedir. Neredeyse katılımcıların yarısına yakın bir bölümü mesleklerinde erkeklerin daha hızlı yükseldiklerini, bu nedenle başarısızlık korkusu yaşandığını ve bu kaygının kadınların da birbirlerini rakip olarak görüp engellemelerine neden olduğunu vurgulamışlardır. İşyerinde stres kaynaklı motivasyon ve performans kayıplarına ve düşük düzeyde adalet algısına neden olabilecek bu tür algıların önüne geçilmelidir. Çalışanlar arasında rekabet ve çatışmaları etkili bir biçimde yönetebilecek tedbirlerin alınması gerekmektedir. Benzer biçimde erkek çalışanların da kadınlara kariyer basamaklarında daha fazla destek olabileceği bir yapının kurulması, etkili bir adım olabilir.

Araştırmaya katılan kadın muhasebecilerin mesleklerinde diğer kariyer engellerine oranla daha az gözlemledikleri engeller ise Cam Tavan Sendromu, Cam Uçurum ve Sindirella Sendromudur. Muhasebe mesleğini yürüten kadınların terfi sürecinde psikolojik baskılarla yıldırılmaması ve yükselmeyi kabullenip iş yapmaktan vazgeçmemeleri olumlu gelişmelerdir. Ancak, yukarıda belirtilen görülme sıklığı yüksek engeller, beraberinde psikolojik baskıları ve tükenmişliği getirebilme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle dikkatli bir biçimde bireysel ve kurumsal tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Araştırma kapsamında geliştirilen ikinci araştırma sorusu kapsamında muhasebe mesleğine sahip kadınların kariyer engellerine yönelik görüşleri demografik ve kişisel özelliklerine göre ne düzeyde farklılık gösterdiği incelenmiştir. Katılımcıların medeni durumları, Tokenizm ve Kraliçe Arı Sendromu açısından anlamlı bir fark ortaya koymaktadır. Tokenizm açısından, bekar kadınlar evli kadınlara göre erkek çalışanların işyerlerinde daha çok kayrıldığını düşünmektedirler. Benzer biçimde bekar kadın çalışanlar, kadınların yerini koruyabilmek adına diğer kadınlara karşı daha çok kötü davrandıkları (kraliçe arı sendromu) görüşüne, evlilere oranla daha fazla katılım sağlamışlardır. Kadın muhasebecilerin önemli bir kısmı kraliçe arı sendromunun kendi mesleklerinde sıklıkla görüldüğünü ifade etmişlerdir. Bu durum, kadınların sadece erkeklerle değil kendi cinsleri arasında da bir çatışma zemininin olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Araştırmaya katılan kadın muhasebecilerin eğitim düzeyleri arttıkça kariyer engellerinin varlığına ilişkin düşünceleri de artmaktadır. Özellikle lisans ve lisansüstü eğitimin sağladığı çok yönlü bakış açısı ile kariyer engellerinin farkındalığında ciddi bir artış gözlemlenmiştir. Eğitim düzeyi yüksek kadın çalışanlara göre iş ve kariyer tatmini noktasında daha etkili çözümler üretilmesi gerektiği görülmektedir.

Eğitim düzeyi ile katılımcıların gelir düzeyleri ile kariyer engellerine yönelik görüşleri arasında da anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, Kadın muhasebecilerin Yapışkan Zemin, Tokenizm, Imposter, Kraliçe Arı ve İkili Rol Yaklaşımları açısından gelir düzeyine göre düşünceleri değişmektedir. Özellikle 20.000 TL ve altı gelire sahip çalışanlar, daha üst gelir gruplarına göre kariyer engellerinin varlığına dair daha fazla görüş bildirmektedirler. Dolayısıyla çalışanların gelir düzeyleri düştükçe, mesleklerinde kariyer engellerinin varlığına ilişkin düşüncelerinin artmakta olduğu tespit edilmiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Araştırmacıların çalışmaya katkı oranları eşittir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Aksu, M. ve Şahin, B. (2022). Kraliçe Arı Sendromu Bağlamında Kadınların Kariyer Yolunda Erilleşme Sorununun Teorik İncelemesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi Dergisi*, 1(1): 1-25.
- Atacan, T., & Genç, K. Y. (2023). Kadın çalışanların kariyer gelişimlerinde cam tavan sendromunun etkisi: Türkiye’de cam tavan sendromu konusunda yapılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmesi. *Asya Studies – Academic Social Studies*, 7(24): 275–298.
- Başak, S. (2009). Cam tavanlar. *KÖK Araştırmalar KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, XI(2),119-132.
- Levent, C., ve Aydın, F. F. (2021). Kadın İşgücünün Görünümü: TRB2 Bölgesinde Teorik bir Araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 16(62), 770-786.
- Biner S. (2022). *Çalışma yaşamında cam tavan sendromu: Trakya Üniversitesi idari personel örneği* (Yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Çelik, H. (2025). Akademide görünmez bariyerler: cam tavan sendromu üzerine sistematik bir inceleme. *Eğitim Yönetimi ve Politikaları Dergisi* 6(1), 32-51.
- Çiçek, E. U. (2018). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikler. İçinde Ş. Kalaycı (Ed.), *Tanımlayıcı İstatistikler*. Ankara: Dinamik akademi.

Dobson, R. ve Iredale, W. (2006). Office Queen Bees hold back women's careers. The Sunday Times. <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/article1265356>.

Erdem, Z. & Şahin, L. (2008). Ev hizmetlerinde yabancı işgücü istihdamı. *Kamu-iş Dergisi*, 10(2), 43-78.

Gözüm, P. (2024). Türkiye’de Kadın İstihdamı: Sorunlar ve Fırsatlar. *Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2(1): 109-125.

İzgi Balcı, B. ve Akdeniz, S. (2011). “Kadın İstihdamı Sorunsalı Nereden Doğuyor?”, EconAnadolu 2011: Anadolu International Conference in Economic II., Eskişehir.

Deniz A. ve Kuloğlu, D. (2019). Ekonomi Tarihinde Avrupa ve Türkiye’de Kadın Çalışanların Ekonomideki Evrimsel Süreci. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 7(16): 345 – 374.

Kamberidou, I. (2010). The “glass escalator” & “gender fatigue”: getting gender back on the agenda, *The 5th International Conference on Interdisciplinarity in Education ICIE’10 June 17-19*, Tallinn, Estonia, 89-98.

Kanter, R. M. (1977). Some effects of proportions on group life: Skewed sex ratios and responses to token women. *American Journal of Sociology*, 82(5), 965-990.

Kazar E. N. (2016). *Uluslararası kuruluşlar açısından çalışma hayatında toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ve Türkiye’de çalışma hayatında yansımaları* (Yüksek lisans tezi). Yalova Üniversitesi, Yalova.

Levent, C., & Aydın, F. F. (2021). Kadın işgücünün görünümü: TRB2 bölgesinde teorik bir araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 16(62), 770-786.

Mizrahi, R. & Aracı, H. (2010). Kadın yöneticiler ve cam tavan sendromu üzerine bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 149-156.

Morgenroth, T., Kirby, T. A., Ryan, M. K., ve Sudkämper, A. (2020). The Who, When, and Why of The Glass Cliff Phenomenon: A Meta Analysis Appointments to Precarious Positions, *Psychological Bulletin*, 146(9): 797.

Öztürk, B. (2025). Cam Yürüyen Merdiven Metaforu’nun Kadın Akademisyen Sayısına Etkisi: Türkiye Örneği. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*. 9(2): 483-500.

Sar, E. (2020). Çalışma hayatında kadın istihdamı ve Türkiye’de yansımaları. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 20-40.

Tahtaloğlu, H. (2016). Türkiye’de yükseköğretim kurumlarında cam tavan sendromunun kadınlar üzerindeki etkileri. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 89-105.

U.S. Glass Ceiling Commission (1995). Good for business: Making full use of the Nation’s human capital. Government Printing Office.

Vural, S. (2025). Cam Tavan ve Cam Uçurum Fenomenleri Işığında “Cam Gökyüzü”: Kadın Pilotların Temsil Gücü. *MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. 5(1): 63-82.

Yakışır, C. (2024). Kadınların Çalışma Hayatındaki Yeri ve Önemi. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches*. 10(47), 100-110.

Yenici H. (2018). Yöneticilik sendromları ve cam tavan sendromunun örgütlerde uygulanmasına (İstanbul vakıf üniversiteleri kadın akademik personeline) yönelik bir uygulama (yüksek lisans tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Yorgun, S. (2010). Sömürü, koruma ve pozitif ayrımcılıktan çalışma hayatının egemen gücü olmaya doğru kadınlar: 21. yüzyıl ve pembeleşen çalışma hayatı. *Sosyoekonomi*, 11(11), 168-190.

Yıldırım E. ve Balaban Ö. (2008); “Kadın, Çalışma ve Toplum”. “Çalışma Hayatında Tükenmişlik ve Kadın Akademisyenlere Yönelik Bir Araştırma”, Editörler F. Fidan ve T. Yılmaz, Sakarya Yayıncılık, 133-154.

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Karbon Emisyonu Üzerine Etkisi: BRICS-T Ülkeleri için Panel Veri Analizi

Tuğba KONUK^{1*}

¹ Dr., Independent Researcher., Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Kahramanmaraş, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 24.02.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 25.09.2025

Doi: 10.31200/makuubd.1646293
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bu çalışma, BRICS-T ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının (DYY) karbon emisyonları (CO₂) üzerindeki etkisini incelemektedir. Küreselleşmenin hız kazandığı son yıllarda, özellikle gelişmekte olan ülkeler yabancı yatırımları teşvik ederek ekonomik büyümeyi hedeflemektedir. Ancak bu yatırımların çevresel sürdürülebilirlik üzerindeki etkisi belirsizdir. Çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılarak 2000-2020 dönemi incelenmiş ve DYY'nin CO₂ emisyonlarını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, özellikle “Kirlilik Cenneti Hipotezi” ile uyumlu olup, gelişmekte olan ülkelerin çevresel düzenlemelerinin yetersizliği nedeniyle daha fazla karbon emisyonuna yol açtığını göstermektedir. Politika önerileri kapsamında, çevresel düzenlemelerin güçlendirilmesi, yeşil teknoloji transferinin teşvik edilmesi ve sürdürülebilir yatırımların artırılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Karbon Emisyonu, BRICS-T Ülkeleri.

The Impact of Foreign Direct Investment on Carbon Emissions: Panel Data Analysis For BRICS-T Countries

ABSTRACT

This study examines the impact of foreign direct investment (FDI) on carbon emissions (CO₂) in BRICS-T countries. In recent years, as globalization has accelerated, developing countries in particular have sought to stimulate economic growth by encouraging foreign investment. However, the impact of these investments on environmental sustainability remains unclear. Using panel data analysis, the study examined the period from 2000 to 2020 and concluded that FDI increases CO₂ emissions. This finding is consistent with the “Pollution Paradise

Hypothesis,” indicating that developing countries' inadequate environmental regulations lead to higher carbon emissions. Policy recommendations emphasize the need to strengthen environmental regulations, encourage green technology transfer, and increase sustainable investments.

Keywords: Foreign Direct Investment, Carbon Emissions, BRICS-T Countries.

1. GİRİŞ

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYY), gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi destekleyen önemli bir sermaye kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Yatırımlar, sadece sermaye girişi sağlamamakta; aynı zamanda teknoloji transferi, istihdam yaratılması ve üretkenliğin artışı gibi çok boyutlu ekonomik katkılar sunmaktadır. Ancak, DYY'nin çevresel etkileri konusunda ortaya çıkan sonuçlar literatürde halen tartışmalıdır. Özellikle karbon emisyonları gibi çevresel dışsallıkların, doğrudan yabancı yatırımlarla birlikte nasıl bir seyir izlediği konusu, ülke grupları ve kullanılan verilerin yıl aralığına göre farklılık göstermektedir.

Bu bağlamda iki temel hipotez öne çıkmaktadır: “Kirlilik Cenneti Hipotezi” ve “Kirlilik Hale Hipotezi”. Kirlilik Cenneti Hipotezi, çevre düzenlemelerinin zayıf olduğu ülkelerin kirlitici üretim faaliyetlerini çektiğini ve bu durumun karbon emisyonlarını artırdığını savunur (Jorgenson, 2007; Yang vd., 2008). Öte yandan, Kirlilik Hale Hipotezi, çok uluslu şirketlerin gelişmiş ve çevre dostu teknolojiler getirdiğini, bu yolla çevresel kalitenin iyileştirilebileceğini öne sürmektedir (Lee, 2013; Öztürk & Öz, 2016). Bu zıt hipotezler, DYY'nin çevresel etkilerinin bağlama bağlı olarak farklılık gösterebileceğini ortaya koymaktadır.

BRICS-T (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye) ülkeleri, son yirmi yılda hem doğrudan yabancı yatırım çekme konusunda dikkat çeken hem de küresel sera gazı emisyonlarının önemli bir kısmını oluşturan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, DYY'nin yalnızca karbondioksit (CO₂) emisyonları üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışmanın sadece CO₂'ye odaklanmasının nedeni, sera gazları içinde en yüksek paya sahip olması, enerji tüketimi ve sanayi faaliyetleriyle doğrudan ilişkili bulunması ve ekonomik faaliyetlerin çevresel etkilerini en iyi temsil eden göstergelerden biri olmasıdır. Ayrıca, CO₂ emisyonları üzerine mevcut verilerin yüksek frekans ve güvenilirlik düzeyine sahip olması, ampirik analiz açısından da tercih edilme nedenidir.

Bu çalışma ile amaçlanan, BRICS-T ülkelerinde DYY'nin çevresel sürdürülebilirlik açısından nasıl bir etki yarattığını ampirik olarak ortaya koymaktır. Literatürde bu ülke grubuna

özgü yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Oysa bu ülkeler, hem gelişmekte olan ülke kategorisinde yer almakta hem de küresel yatırım ve emisyon eğilimlerini şekillendiren aktörler arasında bulunmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmanın literatüre üç yönlü katkı sunduğu düşünülmektedir: BRICS-T ülkeleri özelinde DYY-CO₂ ilişkisinin incelenmesi, literatürdeki coğrafi boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Yalnızca CO₂ emisyonlarına odaklanması, çalışmayı çevresel dışsallıkların ekonomik faaliyetlerle doğrudan bağını irdeleyen ampirik literatüre dâhil etmektedir. Panel veri yöntemlerinin kullanılması, hem zamansal hem de ülkeler arası farklılıkları dikkate alarak daha güvenilir sonuçlara ulaşılmasını sağlamaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın temel araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir: BRICS-T ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımlar, karbon emisyonlarını artırmakta mıdır? DYY, çevresel sürdürülebilirlik açısından olumlu bir rol oynayabilir mi?

Çalışma, 2000-2020 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Veri seti Dünya Bankası, UNCTAD ve Global Carbon Project gibi güvenilir uluslararası kurumlardan derlenmiştir. Analizlerde panel birim kök testleri, eşbütünleşme testleri ve nedensellik analizleri dâhil olmak üzere çeşitli panel veri ekonometrisi yöntemleri kullanılmaktadır.

Çalışma, 2000-2020 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Ampirik analizde panel veri yöntemleri kullanılmaktadır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Bu giriş bölümünün ardından ikinci bölümde ilgili literatür tartışılacak, üçüncü bölümde veri seti, değişkenler ve ekonometrik yöntem açıklanacak, dördüncü ve son bölümde ise ampirik bulgular değerlendirilecek ve politika önerilerine yer verilecektir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Tablo 1.'de literatürde yer alan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının karbon emisyonu ile ilişkisini araştıran ekonometrik çalışmalara yer verilmektedir.

Tablo 1. Literatür taraması

Yazar(Yıl)	Dönem	Ülke	Bulgular
Grimes&Kantor (2003)	1980-1996	66 az gelişmiş ülke	DYY girişleri CO ₂ emisyonlarını artırmaktadır.
Jorgenson (2007)	1980-1999	35 az gelişmiş ülke	Tarım sektörüne yapılan DYY'ler CO ₂ emisyonlarını artırmaktadır.
Yang vd. (2008)	1982-2006	Çin	DYY, CO ₂ emisyonlarını artırmaktadır; Kirlilik Cenneti Hipotezi geçerlidir.
Yılmaz & Ersoy (2009)	1975-2006	6 gelişmekte olan ülke	Uzun dönemde DYY ile CO ₂ emisyonları arasında ilişki yoktur.
Yanchun (2010)	1978-2008	Çin	DYY, CO ₂ emisyonlarını artırmaktadır.

Yazar(Yıl)	Dönem	Ülke	Bulgular
Blanco vd. (2011)	1980-2007	18 Latin Amerika ülkesi	DYY ile CO ₂ emisyonları arasında nedensellik ilişkisi vardır.
Mahmood&Chaudhary (2012)	1972-2005	Pakistan	DYY ve nüfus yoğunluğu, CO ₂ emisyonlarını artırmaktadır.
Mutafoğlu (2012)	1987:Q1-2009:Q4	Türkiye	DYY, CO ₂ emisyonlarını artırmaktadır; Kirlilik Cenneti Hipotezi geçerlidir.
Lee (2013)	1971-2009	G-20 ülkeleri	DYY, CO ₂ emisyonlarını azaltmaktadır.
Akın (2014)	1970-2012	12 üst gelir grubu ülke	DYY, CO ₂ emisyonlarını artırmaktadır; Kirlilik Cenneti Hipotezi geçerlidir.
Linh& Lin (2014)	1980-2010	Vietnam	CO ₂ emisyonları, enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve DYY arasında uzun dönemli dinamik ilişki vardır.
Polat (2015)	1980-2013	Türkiye	DYY'nin CO ₂ emisyonlarını azaltıcı etkisi istatistiksel olarak anlamsızdır.
Bahbey (2015)	1974-2011	Türkiye	DYY, ekonomik büyüme ve CO ₂ emisyonları arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi vardır.
Pazienza (2015)	1981-2005	30 OECD ülkesi	Tarım ve bahçilik sektörlerinde DYY ile CO ₂ emisyonları arasında negatif ilişki vardır.
Yaylalı vd. (2015)	1980-2011	Türkiye	DYY ile CO ₂ emisyonları arasında uzun dönemde eşbütünlüşme ilişkisi yoktur.
Zeren (2015)	1970-2010	ABD, Fransa, Kanada, İngiltere	ABD, Fransa ve İngiltere'de Kirlilik Hale Hipotezi, Kanada'da Kirlilik Cenneti Hipotezi geçerlidir.
Öztürk & Öz (2016)	1974-2011	Türkiye	DYY, CO ₂ emisyonlarını azaltmaktadır; Kirlilik Hale Hipotezi geçerlidir.
Kılıçarslan & Dumrul (2017)	1974-2013	Türkiye	DYY, CO ₂ emisyonlarını artırmaktadır; Kirlilik Cenneti Hipotezi geçerlidir.
Yılmaz vd. (2017)	1997-2013	BRICS & MINT ülkeleri	DYY, ekonomik büyüme ve CO ₂ emisyonları birlikte hareket etmektedir; uzun dönemde ilişki belirsizdir.
Kızılkaya (2017)	1970-2014	Türkiye	DYY ile CO ₂ emisyonları arasında ilişki bulunamamıştır.
Kaya vd. (2017)	1974-2010	Türkiye	DYY ve dışa açıklık, CO ₂ emisyonlarını artırmaktadır; çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Şengönül&Koşaroğlu (2018)	1980-2014	Türkiye	DYY ve CO ₂ emisyonları arasında nedensellik ilişkisi vardır.
Akçay & Karasoy (2018)	1974-2012	Türkiye	DYY ile CO ₂ emisyonları arasında uzun dönemde negatif ilişki vardır.

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde sonuçların çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Bu bulgular araştırılan ülke grubu, zaman aralığı ya da yöntemden kaynaklanabilmektedir. Politika önermeleri açısından elde edilen bulgular önem arz etmektedir. Bu çalışmada araştırılan BRICS-T ülkeleri ve bu ülkelerin güncel verilerinin kullanılmasının politika önermeleri açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. EKONOMETRİK YÖNTEM VE BULGULAR

Bu çalışma, BRICS-T ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının (DYY) karbon emisyonları üzerine etkisini belirlemek için panel veri analizi yöntemlerini kullanmaktadır. Panel veri analizleri, hem zamana hem de ülkelere özgü etkileri göz önünde bulundurabilmesi açısından ekonomik ve çevresel faktörlerin birlikte incelenmesine olanak tanımaktadır.

Analiz, 2000-2020 dönemini kapsayan BRICS-T ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye) için gerçekleştirilmiştir. Değişkenler, literatürde yaygın olarak kullanılan göstergeler doğrultusunda belirlenmiştir (Blanco et al., 2011; Linh& Lin, 2014). Bağımlı değişken karbon emisyonlarının logaritmik dönüşümü (LCO) olarak belirlenirken, bağımsız değişken olarak logaritmik dönüşümü yapılmış DYY akışları (LDY) kullanılmıştır. Verilere Dünya Bankası'ndan erişilmiş ve açıklamalarına tablo 2.'de yer verilmiştir.

Çalışmada kullanılan veriler logaritmik forma dönüştürülmüştür. Bu dönüşümün temel nedenleri üç başlıkta özetlenebilir: (i) değişkenler arasındaki ilişkiyi doğrusal hale getirmek ve modelin istatistiksel özelliklerini iyileştirmek; (ii) serilerdeki aşırı uç değerlerin etkisini azaltarak daha istikrarlı sonuçlar elde etmek; (iii) değişkenlerin büyüme oranlarını yorumlamaya olanak sağlayarak ekonomik ilişkilerin elastikiyet çerçevesinde değerlendirilmesine imkân tanımaktır. Ayrıca, logaritmik dönüşüm, ekonometrik analizlerde sıklıkla tercih edilen bir yöntem olup, değişkenler arasındaki çarpan etkilerini daha açık biçimde gözlemlemeye yardımcı olmaktadır (Gujarati& Porter, 2009).

Tablo 2. Değişkenlerin tanımlanması

Değişkenler	Açıklama	Veri Yıl Aralığı ve Kaynağı
LCO	Logaritmik Toplam Sera Gazı (CO ₂) Emisyonu	Dünya Bankası, 2000-2020
LDY	Logaritmik Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	Dünya Bankası, 2000-2020

Logaritmik dönüşümleri yapılan denklem aşağıda 1 nolu eşitlikte gösterilmektedir:

$$LCO_{it} = \beta_0 + \beta_1 LDY_{it} + v_{it} \quad (1)$$

Çalışmada kullanılan modelde BRICS-T ülkeleri ele alınmıştır. Bu modelde yer alan “i”, birim boyutunu, “t” zaman boyutunu göstermektedir.

$$i = (1 \dots 6) \text{ ve } (t = 2000 \dots 2020)$$

LCO: Logaritmik Toplam Carbon Emisyonu (CO2)

LDY: Logaritmik Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Panel veri analizlerinde model seçimi için çeşitli testler uygulanmıştır. Modelde birim ve/veya zaman etkilerinin olup olmadığını belirlemek için F testi ve Breusch-Pagan LM testi kullanılmıştır (Baltagi, 2005; Yerdelen Tatoğlu, 2020). Test sonuçları klasik modelin uygun olmadığını göstermiştir ($p < 0.05$). Dolayısıyla modelde birim etkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Bu birim etkilerin sabit etkileri mi ya da tesadüfi etkiler mi olduğu hausman testi aracılığıyla sınanmıştır. Dolayısıyla Hausman testi (1978) sabit etkiler modeli ile tesadüfi etkiler modeli arasında tercih yapmada kullanılmış ve $p > 0.05$ sonucuna ulaşarak tesadüfi etkiler modelinin daha uygun olduğu belirlenmiştir. Sonuçlara Tablo 3.’de yer verilmiştir.

Tablo 3. Panel veri regresyon analizi tahminci testleri

	İstatistik Değerleri	Olasılık (Prob)Değerleri
F Testi	218.65*	0.000
LM Testi	402.70*	0.000
Hausman Testi	0.09*	0.7669

Not: %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir

Modelde Heteroskedasite problemini test etmek için Levene (1960) ve Brown-Forsythe (1974) testleri kullanılmıştır ve $p < 0.05$ sonucuyla heteroskedastisitenin varlığı tespit edilmiştir (Greene, 2012). Otokorelasyon testi için Durbin-Watson ve Baltagi-Wu LBI testleri uygulanmıştır. Burada elde edilen bulguların $0.2103 < 2$ ve $0.3486 < 2$ olması sebebiyle modelde otokorelasyon problemi görülmüştür (Baltagi & Wu, 1999). Friedman testi ile birimler arası korelasyonun anlamlı olduğu belirlenmiştir. Panel veri analizlerinde yatay kesit bağımlılığının (cross-sectional dependence) varlığı, geleneksel testlerin geçerliliğini zayıflattığı

için analiz öncesinde mutlaka test edilmelidir. Bu çalışmada yatay kesit bağımlılığını tespit etmek amacıyla Friedman (1937) testi kullanılmıştır. Friedman testi, özellikle veri setinde hem zaman boyutu (T) hem de yatay kesit sayısı (N) görece küçük olduğunda güvenilir sonuçlar vermesi nedeniyle tercih edilmiştir. Bu test, sıralamalara dayalı parametrik olmayan bir yaklaşımla çalıştığı için, normal dağılıma varsayımına daha az bağımlıdır ve veri dağılımındaki sapmalara karşı daha dayanıklıdır (Baltagi, 2008). Sonuçlar ayrıntılı şekilde tablo 4.'de gösterilmektedir.

Tablo 4. Heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon test sonuçları

Heteroskedasite Test Sonuçları		
	X^2	Prob. Değeri
W0	8.7822	0.000
W50	4.6592	0.000
W10	7.4722	0.000
Otokorelasyon Test Sonuçları		
ModifiedBhargavavd.Durbin Watson		0.2103
Baltagi –Wu LBI		0.3486
Birimler Arası Korelasyon Test Sonuçları		
	x^2	Prob. Değeri
Friedman Testi	31.455	0.000

Panel veri setlerinde yer alan yatay kesit bağımlılığı, heteroskedastisite ve otokorelasyon gibi sorunlar geleneksel tahmin yöntemlerinin güvenilirliğini azaltmaktadır. Bu çalışmada söz konusu ekonometrik problemleri gidermek amacıyla, literatürde yaygın olarak tercih edilen Driscoll-Kraay (1998) standart hatalara dayalı dirençli tahminci kullanılmıştır. Bu yöntem, özellikle büyük zaman boyutuna (T) sahip panel veri setlerinde sağlam sonuçlar üretmekte ve hem yatay kesit bağımlılığını hem de seri korelasyon ile değişen varyansı dikkate alarak tahmin edilen katsayıların standart hatalarını düzelteren bir yapı sunmaktadır (Hoechle, 2007). Driscoll-Kraay tahmincisi, parametrik olmayan bir yaklaşımla hata terimlerinin korelasyon yapısını dikkate almakta ve güvenilir t-istatistikleri sağlamaktadır. Driscoll-Kraay tahmincisi ile elde edilen bulgular Tablo 5.'de özetlenmiştir.

Tablo 5. Driscoll- kraay dirençli tahminci sonuçları

	Katsayı	DriscollKraaySt	t	P> t
LDY	0.1135	0.0301	3.77	0.001
Sabit	2.0085	0.3020	6.65	0.000
Prob(Olasılık)	0.002			

Not: %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir

Driscoll-Kraay tahmincisi ile elde edilen bulgulara göre, BRICS-T ülkelerinde DYY'nin karbon emisyonları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi bulunmaktadır ($p<0.05$). Bulgular, literatürde DYY'nin çevresel etkilerini inceleyen çalışmalarla örtüşmektedir (Yang vd., 2008; Mahmood&Chaudhary, 2012). %1'lik bir DYY artışının karbon emisyonlarında %0.1135 oranında artışa neden olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, "Kirlilik Cenneti Hipotezi"ni desteklemekte ve gelişmekte olan ülkelerde zayıf çevre politikalarının yabancı yatırımlar aracılığıyla karbon emisyonlarını artırdığını göstermektedir (Grimes & Kentor, 2003; Yanchun, 2010).

Bu bağlamda, BRICS-T ülkelerinin DYY politikalarını daha sürdürülebilir hale getirebilmesi için çevresel düzenlemeleri sıkılaştırması ve yeşil teknoloji transferini desteklemesi önerilmektedir. Ayrıca, yabancı yatırımcıları çevre dostu teknolojilere yönlendirecek teşvik mekanizmalarının oluşturulması ve karbon vergisi gibi düzenleyici araçların kullanılması gerekmektedir. Bu tür politikalar, DYY'nin çevresel zararlarını en aza indirerek sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik edebilir.

4. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu çalışmada, BRICS-T ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının karbon emisyonlarını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Panel veri analizi bulguları, DYY'nin bu ülkelerde çevresel bozulmaya katkıda bulunduğunu ve Kirlilik Cenneti Hipotezi ile tutarlı sonuçlar ortaya koyduğunu göstermektedir (Grimes & Kentor, 2003; Yanchun, 2010). Yabancı yatırımcılar, çevresel düzenlemeleri nispeten daha gevşek olan gelişmekte olan ülkelere üretim tesislerini taşıyarak, karbon yoğun sektörlerde faaliyet göstermektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak adına çeşitli politika önerileri sunulmaktadır:

BRICS-T ülkelerinde çevre politikalarının güçlendirilmesi ve karbon emisyonlarını sınırlayan yasal çerçevelerin oluşturulması gerekmektedir. DYY'nin sadece ekonomik büyümeyi destekleyen değil, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirliği sağlayan sektörlerle yönlendirilmesi teşvik edilmelidir. Kirlenici sektörlerde faaliyet gösteren yabancı yatırımcıların çevresel maliyetleri üstlenmesini sağlamak adına karbon vergisi gibi piyasa temelli çözümler uygulanmalıdır. Ülkeler, DYY teşvik politikalarında çevre dostu sektörlerle öncelik vermeli ve sürdürülebilir yatırımları cazip hâle getirmelidir.

Sonuç olarak, BRICS-T ülkelerinde DYY'nin çevresel etkilerinin göz ardı edilmemesi ve karbon emisyonlarının azaltılmasına yönelik etkin politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Gelecek çalışmalar, farklı sektörler ve yatırım türleri üzerinde detaylı analizler yaparak daha kapsamlı politika önerileri geliştirebilir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Araştırmacıların çalışmaya katkı oranları eşittir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Akçay, S., & Karasoy, A. (2018). The impact of foreign direct investments on CO₂ emissions: Evidence from Turkey. *Journal of Environmental Economics*, 45(3), 321-335.

- Akın, Ç. (2014). Foreign direct investment and environmental pollution: Evidence from high-income countries. *Environmental Economics and Policy Studies*, 16(2), 203-220.
- Balibey, M. (2015). The causal relationship between foreign direct investment, economic growth, and carbon emissions in Turkey. *International Journal of Sustainable Development*, 8(4), 112-126.
- Baltagi, B. H., & Wu, P. X. (1999). Unequally spaced panel data regressions with AR(1) disturbances. *Econometric Theory*, 15(6), 814-823. <https://doi.org/10.1017/S0266466699156020>
- Baltagi, B. H. (2008). *Econometric analysis of panel data* (4th ed.). Chichester, UK: John Wiley & Sons.
- Blanco, L., Gonzalez, F., & Ruiz, I. (2011). The impact of foreign direct investment on environmental quality in Latin America. *Applied Economics Letters*, 18(5), 429-434.
- Driscoll, J. C., & Kraay, A. C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *Review of Economics and Statistics*, 80(4), 549-560.
- Greene, W. H. (2012). *Econometric analysis* (7th ed.). Pearson.
- Grimes, P., & Kentor, J. (2003). Exporting the greenhouse: Foreign capital penetration and CO₂ emissions 1980-1996. *Journal of World-Systems Research*, 9(2), 261-275. <https://doi.org/10.5195/jwsr.2003.244>
- Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (2009). *Basic econometrics* (5th ed.). New York, NY: McGraw-Hill/Irwin.
- Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica*, 46(6), 1251-1271. <https://doi.org/10.2307/1913827>
- Hoechle, D. (2007). Robust standard errors for panel regressions with cross-section dependence. *Stata Journal*, 7(3), 281-312.
- Jorgenson, A. K. (2007). Foreign direct investment and the environment: An eco-structural approach. *Social Problems*, 54(3), 371-394. <https://doi.org/10.1525/sp.2007.54.3.371>
- Kaya, H., Öztürk, İ., & Bilgin, M. (2017). The relationship between foreign direct investment, trade openness, and carbon emissions in Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 70, 1071-1080.
- Kılıçarslan, B., & Dumrul, Y. (2017). Foreign direct investment and carbon emissions: New evidence from Turkey. *Journal of Economic Studies*, 44(6), 1104-1123.
- Kızılkaya, Ö. (2017). An empirical analysis of the relationship between foreign direct investment and carbon emissions in Turkey. *Environmental Science and Pollution Research*, 24(9), 7615-7628.
- Lee, J. W. (2013). The contribution of foreign direct investment to clean energy use, carbon emissions, and economic growth. *Energy Policy*, 55, 483-489. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2012.12.039>
- Linh, D. H., & Lin, S. M. (2014). Foreign direct investment and CO₂ emissions: Evidence from Vietnam. *Economic Modelling*, 40, 58-66.
- Mahmood, H., & Chaudhary, A. R. (2012). Foreign direct investment, energy consumption, and CO₂ emissions in Pakistan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16(5), 2930-2937. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2012.02.045>
- Mutafoğlu, K. (2012). Foreign direct investment and carbon emissions: Evidence from Turkey. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 25(1), 175-190.
- Öztürk, İ., & Öz, D. (2016). The impact of foreign direct investment on carbon emissions: Evidence from Turkey. *Journal of Cleaner Production*, 131, 227-235.
- Pazienza, P. (2015). The impact of foreign direct investment in the agricultural sector on carbon emissions: Evidence from OECD countries. *Environmental Economics and Policy Studies*, 17(1), 107-123.

- Polat, B. (2015). The impact of foreign direct investment on CO₂ emissions in Turkey: A time series analysis. *Energy & Environment*, 26(7-8), 1211-1232.
- Şengönül, A., & Koşaroğlu, S. (2018). Foreign direct investment and carbon emissions: A case study of Turkey. *Environmental Science and Pollution Research*, 25(22), 21855-21867.
- Yanchun, Z. (2010). Foreign direct investment and environmental pollution: Evidence from China. *China Economic Review*, 21(3), 449-460. <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2010.04.001>
- Yang, M., Zhang, Y., & Zhou, J. (2008). Foreign direct investment and environmental pollution: The case of China. *Ecological Economics*, 68(5), 1323-1331.
- Yaylalı, F., Bayat, T., & Arı, A. (2015). Foreign direct investment and carbonemissions: A panel cointegration analysis for Turkey. *Environmental Economics*, 6(1), 82-95.
- Yerdelen, T. F. (2020). *Panel veri ekonometrisi* (5. baskı). Beta Yayınları.
- Yılmaz, F., Doğan, B., & Yıldırım, D. Ç. (2017). The relationship between foreign direct investment and environmental pollution: Evidence from BRICS & MINT countries. *Journal of Economic and Social Research*, 19(2), 45-62.
- Yılmazer, A., & Ersoy, E. (2009). The effects of foreign direct investment on environmental pollution: A comparative analysis. *Economic Systems*, 33(2), 180-194.
- Zeren, F. (2015). Foreign direct investment and environmental degradation: Evidence from developed countries. *International Journal of Environmental Studies*, 72(5), 789-804.

Türkiye'nin Bilgisayar Bilimi ve Bilgi Sistemleri Araştırma Alanındaki Bilimsel Üretkenliğinin Değerlendirilmesi ve Daha İyisi İçin Öneriler

Ömer Faruk ŞAYLAN¹ , Muhammet DAMAR^{2*}

¹ Assoc. Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman University Fethiye Faculty of Business Administration Department of Management Information Systems, Muğla, Türkiye

² Undergraduate Student, Ege University, Faculty Of Engineering, Department Of Computer Engineering, İzmir, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 02.04.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 28.10.2025

Doi: 10.31200/makuubd.1669292
Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bilgisayar Bilimi ve Bilgi Sistemleri araştırma alanı, modern toplumda giderek artan bir öneme sahip olmaktadır. Alandaki araştırmalar, teknolojik ilerlemelerin temellerini atmakta ve birçok endüstride yenilikçi çözümlerin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bununla beraber, bibliyometrik çalışmalar, özellikle Bilgisayar Bilimi ve Bilgi Sistemleri gibi hızla gelişen alanlarda bilgi dinamiklerini değerlendirmede değerli araçlar olarak hizmet etmektedir. Çalışmada, 2000-2024 yılları arasında alanda yayımlanan araştırma makaleleri, Türkiye'ye odaklanarak bibliyometrik yöntemlerle analiz edilmiştir. Veri seti, 03/03/2025 tarihinde Web of Science (WoS)'dan toplanmıştır. Analizler, VOSviewer, R Bibliometrix Biblioshiny paketi, Microsoft Power BI kullanılarak yapılmıştır. Araştırma alanında 2000-2024 yıllarında 1261121 belge üretilmiştir. Türkiye ile ilişkili belgelerin sayısı 11706'dır ve Türkiye'yi bilimsel üretkenlik açısından dünyada 28.sırada yer almıştır. Türkiye ile ilişkili yayımlanan çalışmaların toplam alıntı sayısı 110022, belge başına ortalama alıntı sayısı 18,11'dir. Türkiye'de bu alanda en üretken üç kurumu şunlardır; İstanbul Teknik Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi. Bu alanda Türkiye ile ilişkili araştırmaları yayımlayan üç dergi; IEEE Access, Information Sciences, Multimedia Tools and Applications, şeklindedir. Türkiye'de neredeyse tüm üniversitelerde bilgisayar bilimi programı bulunmasına rağmen, pek çok kurumunun uluslararası etkisi oldukça sınırlı görünmektedir. Türkiye'nin küresel sıralamadaki konumu ile kurumlar arasındaki bilimsel çıktıların uyumsuz dağılımı, bilgisayar bilimi alanında yükseköğretim politikalarının gözden geçirilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu

alanın tüm endüstrilerdeki stratejik önemi ve küresel rekabetçilikteki kritik rolü göz önünde bulundurulduğunda, ulusal politikaların güçlendirilmesi ve araştırma çıktılarının artırılması öncelikli bir hedef olmalıdır.

Anahtar kelimeler: Bilgisayar bilimi, Bilgi sistemleri, Bibliyometri, Yükseköğretim politikaları, Türkiye.

An Assessment of Turkey's Scientific Productivity in the Field of Computer Science and Information Systems Research Area and Recommendations for Improvement

ABSTRACT

The research field of Computer Science and Information Systems is becoming increasingly important in modern society. Research in this area lays the foundations for technological advancements and contributes to the development of innovative solutions across various industries. Furthermore, bibliometric studies serve as valuable tools for assessing information dynamics, especially in rapidly evolving fields such as Computer Science and Information Systems. This study analyzes research articles published between 2000 and 2024 in this field, focusing on Turkey, using bibliometric methods. The dataset was collected from Web of Science (WoS) on 03/03/2025. Analyses were performed using VOSviewer, R Bibliometrix Biblioshiny package, Microsoft Power BI. A total of 1261121 documents were produced in the field between 2000 and 2024, with research articles constituting 43.63% of these. The number of documents associated with Turkey is 11706, placing Türkiye 28th in global scientific productivity. The total number of citations for publications associated with Turkey is 110022, with an average citation count of 18.11 per document. The three most productive institutions in Türkiye in this field are Istanbul Technical University, Middle East Technical University, and Boğaziçi University. The top three journals publishing research related to Turkey are IEEE Access, Information Sciences, and Multimedia Tools and Applications. Despite the presence of computer science programs in almost all universities in Turkey, the international impact of many institutions appears to be quite limited. Türkiye's position in global rankings and the uneven distribution of scientific output among institutions clearly demonstrate the need to review higher education policies in the field of computer science. Considering the strategic importance of this field across all industries and its critical role in global competitiveness, strengthening national policies and increasing research output should be a priority.

Keywords: Computer science, Information systems, Bibliometrics, Higher education policies, Türkiye.

1. GİRİŞ

Bilgisayar Bilimi ve Bilgi Sistemleri araştırma alanı, modern toplumda üretim sektörünün iyileştirilmesinden işletmeler için pazardaki rekabette daha güçlü hale gelmeye, ekonomik gelişmelerden toplumsal refahın artışına kadar hayatın her alanında giderek artan bir öneme sahip olmaktadır. Günlük yaşamımıza entegre edilen birçok bilgi sistemi pek çok farklı ihtiyacı karşılamaktadır. *Bilgisayar Bilimi ve Bilgi Sistemleri* araştırma alandaki araştırmalar, teknolojik ilerlemelerin temellerini atmakta ve birçok endüstride yenilikçi çözümlerin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır (Fiala & Tutoky, 2017; Damar, 2022a; Damar & Özdağoğlu, 2021). Ayrıca, bibliyometrik çalışmalar, özellikle *Bilgisayar Bilimi ve Bilgi Sistemleri* gibi hızla gelişen alanlarda araştırma dinamiklerini değerlendirmede değerli araçlardır. Bu tür araştırmalar, bilimsel üretkenliğin ulusal, kurumsal ve bireysel araştırmacı düzeyinde değerlendirilmesini kolaylaştırarak, ulusal bilimsel çıktı için stratejik politikaların oluşturulmasına olanak tanımaktadır (Damar vd., 2020a; Damar vd., 2020b; Sánchez-García vd., 2024; Damar vd., 2024). Bir alanda bilimsel üretkenliğin izlenmesi ve takibi ilgili alanın gelişmesi için de oldukça önemlidir (Karaman vd., 2021; Damar vd., 2022a; Damar vd., 2025). Bu noktada bibliyometrik araçlar önemli bir etki oluşturmaktadır.

Bibliyometrik veriler, bilimsel araştırmaların izlenebilmesi için bir iş zekası yazılımı ile işlendiğinde, stratejik bilgi sağlama amacıyla yürütülen stratejik politika ve faaliyetlerin çıktılarını görebilmek için aracılık edebilir (Damar vd., 2022a; Celik vd., 2023). Nicel doğası nedeniyle bibliyometri, akademik işe alımlar ve kariyer terfileri için politika yapıcılar arasında giderek daha popüler hale gelmektedir (Demetrescu vd., 2020). Ayrıca bilgisayar bilimleri literatürü ilk zamanlardan günümüze pek çok araştırmacı ve ülke tarafından ilgi çekici bulunmuştur (Adeniran, 1988; Bakri & Willett, 2011; Coşkun vd., 2019). Diğer disiplinlerle karşılaştırıldığında, bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanı yeni ve hızlı gelişen bir disiplindir. Kuşkusuz, akademik bir alanın gelişimini incelemek, araştırma çıktılarının geçmiş ve mevcut durumunu karşılaştırmak, araştırma boşluklarını keşfetmek, ele alınmamış eğilimleri ve konuları yakalamak ve metodolojik sorunları gözlemlemek için fırsatı sunmaktadır (Serenko vd., 2008).

Bilgisayar Bilimleri (Computer Science) ve *Bilgi Sistemleri* (Information Systems) araştırma alanları, birbiri ile çok yakın etkileşim içinde olan ancak farklı odak noktalarına sahip

iki disiplindir. Aslında Web of Science (WoS) altındaki onlarca araştırma alanından sadece bir tanesidir. Bilgisayar bilimleri ile ilişkili yedi alandan sadece birisidir (WoS, 2025). *Bilgi sistemleri* alanı genel olarak, organizasyonların veriyi toplama, saklama, yönetme, işleme ve dağıtma yollarını inceleyen bir disiplindir. Bilgisayar bilimleri ve hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinden gücünü almaktadır. *Bilgisayar bilimi*, bilgisayarların temelleri, algoritmalar, programlama dilleri, yapay zeka, veri yapıları, donanım ve yazılım tasarımı gibi konuları kapsamaktadır. *Bilgisayar Bilimleri ve Bilgi Sistemleri* alanı bu iki alanın birleşiminden gücünü almaktadır. Bu alan bilgi ve iletişim teknolojisi merkezinde sektörel ihtiyaçların giderilmesinde ve sektörel problemlerin çözülmesine odaklanmaktadır. İlgili alan sayesinde bilgisayar sistemlerinin nasıl çalıştığına ve bu sistemlerin nasıl geliştirileceğine yönelik teorik ve uygulamalı çalışmalar yapılabilmektedir. Genellikle organizasyonel süreçleri destekleyen bilgi teknolojilerini, veri analitiğini ve karar destek sistemlerini kapsamaktadır. Organizasyonel ihtiyaçları karşılamak için bilgisayar ve bilgi teknolojilerini nasıl etkili bir şekilde kullanabileceğini araştırmaktadır.

Araştırmamız kapsamında 2000-2024 yılları arasındaki dünyada *Bilgisayar Bilimleri ve Bilgi Sistemleri* alanında küresel bilimsel üretkenlik değerlendirilmekte, Türkiye'nin durumu diğer ülkeler ile kıyaslanmakta, kurumların ve araştırmacıların bilimsel üretkenliği veri özelinde tartışmaya açılmaktadır. Türkiye adresli araştırmaların genel dokusu üzerine odaklanılarak, Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu kurumsal iş birlikleri mercek altına alınmakta ve alanda öne çıkan makaleler ve ilgili alanda yoğun çalışılan konular detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Hemen hemen her üniversitede bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri ile ilişkili bir fakülte, bölüm, program, anabilim dalı yer almaktadır. Bu düşünce ile araştırmamız kapsamında alanın Türkiye'de ne kadar üretken olduğu değerlendirmeye açılmaktadır. Çalışmamızın tartışma bölümünde ise Türkiye'nin ilgili alanda daha iyisine erişmek için neler yapması gerektiği ile ilgili kapsamlı bir değerlendirme sunulmaktadır.

2. LİTERATÜR DEĞERENDİRMESİ

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, sadece kendi sektörünü değil tüm sektörleri şekillendirmekte, her geçen gün yeni sektörlerin doğmasına neden olabilmektedir. Bundan on yıllar önce adını duymadığımız konularda yeni iş kolları veya meslekler ortaya çıkarken, yeni teknolojiler yeni sektörlerin veya iş alanlarının doğmasına neden olmaktadır (Damar, 2022c). Bunun yanında, bilgisayar bilimlerinin yönetim ve ekonomi ile birleşmesi, modern organizasyonel ve ekonomik stratejilerin temel taşı olarak ortaya çıkmıştır (Brauner

vd., 2022). Ayrıca, ekonomi alanlarındaki uygulamaları ile bilgisayar bilimleri alanı, bilgisayar bilimlerinin analitik ve teknolojik yeteneklerini, ekonominin stratejik ve operasyonel ihtiyaçları ile birleştiren ve hızla büyüyen bir alandır (Sánchez-García vd., 2024). Bilgisayar bilimlerinin yönetim ve ekonomi alanlarındaki etkisi, gelişmiş karar alma ve veri analizinin ilk katmanlarının ötesine geçmiştir (Weber vd., 2023). Gelişmiş hesaplama araçlarının ve algoritmaların yönetime dahil edilmesi, karar alma süreçlerini kolaylaştırmış ve kurumsal operasyonların kapsamını ve verimliliğini yeniden tanımlamıştır (Aggarwal vd., 2022). Özetle, alan sadece bir bilim alanı olarak değerlendirilemeyecek kadar kapsamlı bir alandır. Hemen hemen her sektör ile ilişkili bir alandır. Aynı zamanda yönetim bilişim sistemleri alanı ile de oldukça örtüşen bir alan olduğu da ayrıca ifade edilebilir. Bu alandaki gelişmeleri analiz etmek, var olan durumu ortaya koymak ülkelerin daha iyi ekonomik gelişmeye sahi olmalarına, sektörlerinin küresel rekabet ortamında daha güçlü olmasına da doğrudan ve dolaylı olarak da önemli bir etki oluşturacağı ayrıca düşünülmektedir.

Bibliyometrik analiz terimi, daha önce mevcut bilimsel yazıların niceliğini ve niteliğini bilmek ve araştırma eğilimleri, dergiler ve atıf araştırmaları, yayınların etkisi, yazarlık ve belirli bir alandaki ulusal ve uluslararası etki üzerinde çalışmak için kullanılan matematiksel ve istatistiksel teknikler olarak yaygın olarak bilinir (Sweileh vd., 2017). Literatür incelendiğinde bibliyometrik metodolojiler ile bilgisayar biliminin gelişimine odaklanan pek çok araştırmaya rastlanmıştır (Fiala & Tutoky, 2017; Coşkun vd., 2019; Harsh vd., 2021; Supriyadi, 2022). Örneğin küresel üniversitelerin bilgisayar bilimindeki araştırma performansı incelenmiş ve bilgisayar bilimleri alanında dünya üniversitelerinin bilimsel araştırma rekabet gücünü değerlendirmiştir (Ma vd., 2008). Bir başka makale de (Loyalka vd., 2021), İtalya’da gerçekleştirilmiştir. İki yakından ilişkili STEM disiplini (STEM: Science (Bilim), Technology (Teknoloji), Engineering (Mühendislik) ve Mathematics (Matematik) kelimelerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır.) ile bilgisayar bilimi ve bilgisayar mühendisliği içindeki farklı araştırma alanlarını ele almıştır. Fiala ve Willet (2015) ise, 1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılmasının ardından 15 Doğu Avrupa ülkesinde bilgisayar bilimleri alanındaki araştırmaların gelişimini çalışmalarında incelemişlerdir. Harsh ve diğerleri (2021) ise çalışmalarında Africa’daki bilgisayar bilimleri alanının gelişimini çalışmalarında değerlendirmişler ve konuyu bilimsel üretkenlik açısından ele almışlardır. Supriyadi (2022) ise çalışmasında Endonezya’da bilgisayar bilimleri alanının gelişimini değerlendirmiştir. Xie ve Willett (2013) ise Çin Halk Cumhuriyeti’nde bilgisayar bilimleri alanındaki gelişimi araştırmalarında değerlendirmişlerdir. Zurita ve diğerleri (2021) ise araştırmalarında bilgisayar bilimlerinde lider ülkelere

odaklanmışlardır. Moldovalı araştırmacılar, bilgisayar bilimleri alanındaki bilimsel üretkenliği değerlendirilirken (Faiz, 2020), Pakistanlı araştırmacılar ilgili alandaki üretkenliği tartışmaya açmış ve değerlendirilmiştir (Turcan vd., 2019). Görüldüğü üzere pek çok farklı ülke için bilgisayar bilimleri ve bu alanda faaliyet gösteren araştırmacıların ulusal ve uluslararası bilimsel üretkenlik ile alandaki gelişimi tartışması önemli bir araştırma alanı olmuştur. Bu durum bilgi ve iletişim teknolojilerinin tüm sektörler için oluşturmuş olduğu stratejik değerden kaynaklanmaktadır.

Çalışmamızda lüteratürdeki tüm diğer araştırmalardan farklı olarak, Türkiye'deki *Bilgisayar Bilimi ve Bilgi Sistemleri* araştırma alanı merkeze alınmıştır. Türkiye'de yürütülen bilim ve teknoloji politikaları ile birlikte ilgili alandaki bilimsel gelişmeler kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında ilgili alanda öne çıkan kurumlar, araştırmacılar, alanda öne çıkan dergiler ve eserler kapsamlı bir şekilde değerlendirilmektedir. Alanda öne çıkan dergiler, kurumlar ve ülkeler, Türkiye'deki araştırmacılar için rehberlik etmesi için özellikle değerlendirilmiştir. Tüm den gelim yöntemi ile alandaki küresel gelişmeler ve ilerlemeler öncelikle değerlendirilmiştir. Ardından Türkiye'ye odaklanılmıştır. Araştırmanın Türkiye'deki *Bilgisayar Bilimleri ve Bilgi Sistemleri* alanının gelişimi ve alan araştırmacıları için kapsamlı bir değerlendirme ortaya koyduğu ifade edilebilir.

3. METODOLİJİ

Bu çalışmada, 2000 ile 2024 yılları arasında “Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri” kategorisinde yayımlanan araştırma makaleleri, Türkiye'ye odaklanarak bibliyometrik yöntemlerle analiz edilmiştir. Veri seti, 3 Mart 2025 tarihinde Web of Science Core Collection'dan elde edilmiştir. Veri setleri excel ve plain text formatında elde edilmiş ve sonrasında analiz edilmiştir. Analizler, VOSviewer ve R Bibliometrix Biblioshiny paketleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, çeşitli ön işleme ve veritabanı ile ilgili analizler, PHP programlama dili, Microsoft Power BI ve Oracle veritabanı sistemleri kullanılarak yapılmıştır.

Bilgisayar Bilimleri ile Bilgi Sistemleri araştırma alanı, Web of Science altındaki onlarca araştırma alanından sadece bir tanesidir ve bilgisayar bilimleri ile ilişkili yedi alandan sadece birisidir. Bilgisayar bilimleri ile bilgi sistemleri (“Computer Science, Information Systems”) dışında ilişkili diğer alanlar sırasıyla; yapay zeka (“Computer Science, Artificial Intelligence”), sibernetik (“Computer Science, Cybernetics”), donanım ve mimari (“Computer Science, Hardware& Architecture”), disiplinlerarası uygulamalar (“Computer Science,

Interdisciplinary Applications”), yazılım mühendisliği (“Computer Science, Software Engineering”) ve bilgisayar bilimleri, teori ve metodlar (“Computer Science, Theory & Methods”), şeklindedir. Bunların yanında ilgili alanda bilgi teknolojilerine ilişkin, bilgi bilimi ve kütüphane bilimi alanı (“Information Science & Library Science”), sağlık bilişimi alanı (“Medical Informatics”) da yer almaktadır (WoS, 2025).

Araştırmamızda tümden gelim yöntemi uygulanmıştır. Öncelikle, WoS altındaki küresel olarak Bilgisayar Bilimleri ve Bilgi Sistemleri araştırma alanında öne çıkan ülkeler, kurumlar, alanın önemli dergileri ve yayınları ortaya konmaktadır. Sonrasında Türkiye özelinde ilgili alandaki gelişmeler mercek altına alınmıştır. Bu sayede Türkiye’nin bu kritik ve çok değerli araştırma ortamında dünyanın en önde gelen dergilerindeki bilimsel üretkenliği ortaya konulmaktadır.

Çalışmada ortak yazarlık, ortak atıf, ortak terimleri analizleri gerçekleştirilmiştir. Bibliyometrik analizlerde, ortak yazarlık (co-authorship) analizi, bir grup araştırmacının birlikte yayınladığı makaleleri inceleyerek, iş birliği ağlarını ve araştırma gruplarını belirlemeye yönelik bir tekniktir. Ortak atıf analizi (co-citation) ise, farklı yazarların aynı kaynağa atıflarını inceleyerek, belirli çalışmaların etki ve popülerliğini ölçer, bu da bilimsel literatürdeki bilgi akışını ve etkileyici araştırmaları anlamaya yardımcı olur. Ortak konu bilrikteliği (co-occurrence) analizi, belirli terimlerin, kelimelerin veya ifadelerin bir metin veya bir dizi metinde ne sıklıkla birlikte ortaya çıktığını inceleyen bir yöntemdir. Bu analiz, belirli kavramların veya anahtar kelimelerin birbirleriyle ilişkisini ve bu ilişkilerin ne kadar güçlü olduğunu anlamak için kullanılır (Damar & Aydın, 2023).

Türkiye’deki araştırmacıların 2000-2024 yılları arasında üretmiş olduğu dökümanlarda araştırmalara odaklanılarak makale türündeki dökümanlar üzerinden kapsamlı bir değerlendirme ortaya konulmuştur. Veri setimiz için VOSViewer ve R Bibliometrix Biblioshiny kütüphanesi referans alınmıştır. Burada elde edilen veri seti üzerinden, ülke, kurum, araştırmacı, dergi, referans, makalelerde kullanılan başlıklar, anahtar kelimeler ve özet metni bu araçlar ile kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

2000 ile 2024 yılları arasında, WoS’ta bu araştırma alanında toplamda 1.261.121 belge indekslenmiştir. Bunlardan %43,63’ü (f:550.318) araştırma makaleleridir. Türkiye ile ilişkili belgelerin sayısı (Türkiye: 9.646 ve Türkiye: 2.060) toplam 11.706’dır ve bu durum Türkiye’yi

bilimsel üretkenlik açısından dünya çapında 28. sıraya yerleştirmektedir. Yayın hacmi açısından ilk üç ülke sırasıyla Çin (f:332.042, %26,32), Amerika Birleşik Devletleri (f:240.665, %19,08) ve Hindistan'dır (f:71.838, %5,69). Türkiye ile ilişkili belgelerin türlere göre dağılımı ise şu şekildedir; makaleler (f:6.706), bildiriler (f:5.087), derleme makaleleri (f:150), kitap bölümleri (f:131), editoryal materyaller (f:91). Bu alanda Türkiye ile ilişkili araştırmaları en fazla yayımlayan üç dergi ise şunlardır; IEEE Access (f:1.342, %22,08), Information Sciences (f:303, %4,98), Multimedia Tools and Applications (f:256, %4,21). Aşağıda elde edilen tüm bu bulgular daha detaylı olarak sunulmaktadır.

4.1. Ülke Bazlı Değerlendirmeler

Araştırmamızda genel olarak tüm doküman türlerine göre ülkeler analiz edildiğinde öne çıkan ilk on ülke ve yayın sayıları şu şekilde sıralanmaktadır; Çin (f:334.540, %26,34), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) (f:243,267, %19,15), Hindistan (f:72.072, %5,67), Almanya (f:65.223, %5,13), Japonya (f:57.243, %4,50), İngiltere (f:56.489, %4,44), Güney Kore (f:54.438, %4,28), Kanada (f:45.943, %3,61), Fransa (f:43.431, %3,42), ve İtalya (f:42.911, %3,37) (Tablo 1). İlgili alanda üretilen araştırma makalesi ve derleme makalesi türündeki dokümanlar üretildikleri ülkelere göre analiz edildiğinde, aşağıdaki tablo elde edilmektedir. Türkiye, doküman türünde ilgili alanda yirminci sırada yer almaktadır. 2020 yılına kadar ABD birinci sıradayer alırken, 2021 yılından sonra Çin Halk Cumhuriyeti birinci sırayı elde etmiştir. 2020 yılına kadar ABD, Çin, Almanya, Japonya ve İngiltere alanda ilk beş sırada yer almış ve alanı yönlendiren ülkeler olmuşlardır. Günümüze gelindiğinde Çin ve Hindistan gibi ülkelerinin bilgi sistemleri alanını gittikçe domine ettiği görülmüştür.

Tablo 1. Üretilen araştırma ve derleme makalelerinin ülkelerine göre dağılımı

Sıra	Ülkeler	N	% 497.074	Sıra	Ülkeler	N	% 497.074
1	Çin	169.807	34,16	26	İsviçre	4.514	0,90
2	ABD	87.838	17,67	27	Polonya	4.468	0,89
3	Hindistan	32.584	6,55	28	Birleşik Arap Emirlikleri	4.320	0,86
4	Güney Kore	30.821	6,20	29	Portekiz	3.936	0,79
5	İngiltere	23.781	4,78	30	Meksika	3.914	0,78
6	Japonya	20.632	4,15	31	Belçika	3.668	0,73
7	Kanada	19.996	4,02	32	İsrail	3.618	0,72
8	Avusturalya	18.256	3,67	33	Norveç	3.520	0,70
9	Tayvan	17.582	3,53	34	Avusturya	3.269	0,65
10	Almanya	17.210	3,46	35	İskoçya	3.162	0,63
11	İtalya	16.405	3,30	36	İrlanda	3.157	0,63
12	İspanya	15.886	3,19	37	Danimarka	3.107	0,62
13	Suudi Arabistan	15.335	3,08	38	Vietnam	3.084	0,62
14	Fransa	13.086	2,63	39	Rusya	3.055	0,61

15	Pakistan	10.654	2,14	40	Ürdün	2.610	0,52
16	Singapur	8.618	1,73	41	Endonezya	2.417	0,48
17	İran	8.414	1,69	42	Tunus	2.400	0,48
18	Brezilya	8.262	1,66	43	Tayland	2.286	0,46
19	Malezya	7.663	1,54	44	Çek Cumhuriyeti	2.194	0,44
20	Türkiye	6.221	1,25	45	Yeni Zelanda	1.992	0,40
21	Yunanistan	6.058	1,21	46	Cezayir	1.991	0,40
22	Hollanda	6.058	1,21	47	Katar	1.969	0,39
23	Mısır	5.595	1,12	48	Güney Afrika	1.945	0,39
24	İsveç	4.973	1,00	49	Irak	1.866	0,37
25	Finlandiya	4.783	0,96	50	Romanya	1.794	0,36

Bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanında gerçekleştirilen analizde tüm yıllarda üretilen ve WoS üzerinde taranan doküman sayısının 1.393.792 olduğu görülmüştür. WoS üzerinde 2000-2024 yılları arasında taranan doküman sayısının ise 1.269.841 olduğu görülmüştür. İlgili yıllarda en fazla yayın yapılan ilk beş doküman sırasıyla, bildiriler (proceeding paper, f:714.162), araştırma makalesi (article, f:550.407), kitap bölümü (book chapters, f:20.608), editöryal materyal (editorial material, f:18.373) ve derleme makale (review article, f:11.912), şeklinde olmuştur (Tablo 2). Alanda bildirilerin daha ön planda olması bilgisayar bilimleri için genel bir doku olduğu ifade edilebilir. Alanın gelişim ve dönüşüm hızının muazzam olması ve pek çok önemli uluslararası konferansın alanda gerçekleştirilmesi ve bu konferansların WoS tarafından taranması sayesinde buradaki bildiri sayısı oldukça fazla olmuştur.

Tablo 2. 2000-2024 Yılları arasında alanda üretilen dokümanlar türlerine göre dağılımı

Doküman Türleri	N	% 1.269.841	Doküman Türleri	N	% 1.269.841
Bildiri Kitabı	714.162	56,24	Geri Çekilen Yayın	3.383	56,24
Makale	550.407	43,34	Kitap İncelemesi	2.684	43,34
Kitap Bölümleri	20.608	1,62	Düzeltilme	2.444	1,62
Editöryal Materyal	18.373	1,44	Mektup	2.219	1,44
Makale İncelemesi	11.912	0,93	Haber Ögesi	1.752	0,93
Erken Erişim	5.801	0,45			

4.2. Kurum Bazlı Değerlendirmeler

İlgili alanda üretilen makalelerde öne çıkan kurumlar aşağıda tablo üzerinde verilmektedir. Tüm yıllarda üretilen 497.074 makalenin 76.357 farklı kurum tarafından üretildiği görülmüştür. Aşağıda kurum tablosunda da görüleceği üzere son yıllarda Çin'in alanda önemli bir etkisi olduğu görülebilir. İlk 25 kurum arasında Çin'den 14 kurumun yer aldığı görülmüştür (Tablo 3).

Tablo 3. 2000-2024 Yılları arasında bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanında üretilen araştırma ve derleme makalelerine göre kurumların dağılımı

#	Kurum	Ülke	N	%	#	Kurum	Ülke	N	%
1	Çin Bilimler Akademisi	Çin	12.464	2,50	14	Teknas Sistemi Üniversitesi	ABD	4.074	0,82
2	Kaliforniya Sistemi Üniversitesi	ABD	6.576	1,32	15	Şangay Jiao Tong Üniversitesi	Çin	4.040	0,81
3	Tsinghua Üniversitesi	Çin	5.692	1,14	16	Florida Devlet Üniversitesi Sistemi	ABD	3.847	0,77
4	Pekin Posta Telekomünikasyon Üniversitesi	Çin	5.382	1,08	17	Nanyang Teknolojik Üniversite	Singapur	3.813	0,76
5	Mısır Bilgi Bankası	Mısır	5.336	1,07	18	Wuhan Üniversitesi	Çin	3.776	0,76
6	Xidian Üniversitesi	Çin	5.171	1,04	19	Harbin Teknoloji Enstitüsü	Çin	3.770	0,75
7	Çin Elektronik Bilim Teknolojisi Üniversitesi	Çin	4.941	0,99	20	Beihang Üniversitesi	Çin	3.543	0,71
8	Hint Teknoloji Sistemi Enstitüsü	Hindistan	4.657	0,93	21	Georgia Üniversite Sistemi	ABD	3.325	0,66
9	Zhejiang Üniversitesi	Çin	4.460	0,89	22	Çin Savunma Teknolojisi Ulusal Üniversitesi	Çin	3.285	0,66
10	Centre National De La Recherche Scientifique	Fransa	4.311	0,86	23	Huazhong Bilim Teknolojisi Üniversitesi	Çin	3.191	0,64
11	Çin Güneydoğu Üniversitesi	Çin	4.163	0,83	24	Londra Üniversitesi	İngiltere	3.148	0,63
12	Çin Bilimler Akademisi Üniversitesi	Çin	4.097	0,82	25	Pekin Teknoloji Enstitüsü	Çin	2.996	0,60
13	Ulusal Teknoloji Enstitüsü Sistemi	Hindistan	4.081	0,82					

4.3. Bilgisayar Bilimleri ve Bilgi Sistemleri Araştırma Alanında Öne Çıkan Kongre ve Seminerler

2000-2024 yılları arasında ilgili alanda üretilen doküman sayısı 676.023'dir. 2024 yılında 24.238, 2023 yılında 25.325 2022 yılında 34.524, 2021 yılında 37.334 ve 2020 yılında 35.260 bildiri üretildiği görülmüştür. Bildiriler ülke bazlı incelendiğinde öne çıkan ülkeler sırasıyla, Çin (f:150.268, %22,22), ABD (f:132.028, %19,53), Almanya (f:41.691, %6,16), Hindistan (f:34.997, %5,17), Japonya (f:31.666, %4,68), İngiltere (f:26.835, %3,97), Fransa (f:26.777, %3,96), İtalya (f:22.158, %3,27), Kanada (f:21.973, %3,25), ve Güney Kore (f:18.937, %2,80) şeklindedir.

İlgili alanda öne çıkan kurumlar ise; Çin Bilimler Akademisi (f:11.103, %1,64), Kaliforniya Sistem Üniversitesi (f:10.071, %1,49), Centre National De La Recherche Scientifique (f:8.739, %1,29), Tsinghua Üniversitesi (f:6.679, %0,98), Hint Teknoloji Enstitüsü Sistemi (f:5.655, %0,83), Teknas Üniversitesi Sistemi (f:4.573, %0,67), Georgia Üniversite Sistemi (f:4.452, %0,65), Pekin Posta Telekomünikasyon Üniversitesi (f:4.450, %0,65), Illinois Üniversitesi Sistemi (f:4.140, %0,61), Florida Devlet Üniversitesi Sistemi (f:4.026, %0,59), İsviçre Federal Teknoloji Enstitüleri Alanı (f:4.012, %0,59), Shanghai Jiao Tong Üniversitesi (f:3.997, %0,59), International Business Machines (IBM) (f:3.746, %0,55), Microsoft (f:3.711, %0,54), Carnegie Mellon Üniversitesi (f:3.690, %0,54), Çin Bilimler Akademisi Üniversitesi

(f:3.689, %0,54), Londra Üniversitesi (f:3.676, %0,54), Pennsylvania Commonwealth System of Higher Education (f:3.446, %0,51), Harbin Teknoloji Enstitüsü (f:3.421, %0,50), Institute Mines Telecom (f:3.375, %0,49), ve Zhejiang Üniversitesi (f:3.274, %0,48), şeklindedir.

Bilgisayar Bilimleri ve Bilgi Sistemleri araştırma alanında öne çıkan kongre ve seminerler aşağıda tablo olarak verilmektedir. İlgili kongre ve seminerler incelendiğinde bazı kongrelerin yıllarca düzenlenen alanın önemli kongreleri olduğu görülmektedir (Tablo 4). Bilindiği gibi belirli bir alanın gelişimi için uluslararası iş birlikleri önemli bir etki oluşturmaktadır. Bu alanların gelişmesi için ülkemiz özelinde Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve Milli Eğitim Kurumları gibi kurumların desteği ile doktora sırası veya doktora sonrası araştırmacıların alanda öne çıkan kurumlarda eğitim alması önemli bir etki oluşturabilmektedir (Damar & Aydın, 2021). Bu etkileşim sayesinde araştırmacılar gittikleri kurumlar ile ülkelerine döndüklerinde çalışmalarını sürdürebilmektedir. Bir diğer önemli etki de alanda önemli kongrelerde varlık gösterebilmek ve bu kongreler sayesinde alanın önemli isimleri ile angaje olabilmek, birlikte bilimsel iş birliği için girişimde bulunabilmektir. Aşağıda *Bilgisayar Bilimleri ve Bilgi Sistemleri* alanında öne çıkan ve Türkiye’den özellikle takip etmesi gerektiğini düşündüğümüz, özellikle genç araştırmacıların buralarda varlık göstermesini hedeflemelerini önerdiğimiz kongreler listelenmektedir.

Tablo 4. Bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanında öne çıkan kongreler

Sıra	Kongre veya Sempozyum İsmi
1	IEEE International Conference on Systems Man and Cybernetics
2	Conference on Human Factors in Computing Systems
3	Conference on Neural Information Processing Systems
4	IEEE International Symposium on Information Theory
5	IEEE RSJ International Conference on Intelligent Robots and Systems
6	International Conference on Management Science And Engineering
7	IEEE Global Communications Conference
8	International Joint Conference on Neural Networks
9	IEEE International Symposium on Circuits and Systems
10	IEEE International Conference on Big Data Big Data
11	IEEE International Conference on Communications
12	International Conference of The Information Resources Management Association
13	World Conference on Information Systems and Technologies
14	Federated Conference on Computer Science And Information Systems
15	IEEE International Conference on Multimedia and Expo
16	IEEE ACM International Conference on Advances in Social Networks Analysis and Mining
17	IEEE International Conference on Pervasive Computing and Communications
18	IEEE International Conference on Image Processing
19	Annual Meeting of The Association for Computational Linguistics
20	European Conference on Machine Learning and Principles and Practice of Knowledge Discovery in Databases

Ayrıca tüm bunlara ek olarak, IEEE (Elektrik ve Elektronik Mühendisleri Enstitüsü) tarafından düzenlenen kongrelerin alanda oldukça önemli bir yer edindiği anlaşılabilir. IEEE, elektrik, elektronik, bilgisayar, otomasyon, telekomünikasyon ve diğer birçok alanda mühendislik teori ve uygulamalarının gelişimi için çalışan, kâr amacı olmayan, dünyanın önde gelen teknik organizasyonudur.

4.4. Bilgisayar Bilimleri ve Bilgi Sistemleri Araştırma Alanında Öne Çıkan Dergiler ve En Fazla Atıf Alan İlk Kırk Makale

Bilgisayar Bilimleri ve Bilgi Sistemleri araştırma alanında öne çıkan dergiler (Tablo 5) ve en fazla atıf alan ilk kırk makale (Tablo 6) aşağıda sırasıyla iki farklı tabloda sunulmaktadır. 497.074 makalenin toplamda 380 farklı dergide yayımlandığı görülmüştür. İlgili dergilerin indekslere göre dağılımı ise; Science Citation Index Expanded (SCI-Expanded) (f:434.407, 87,39%), Emerging Sources Citation Index (ESCI) (f:60.588, 12,18%), Social Sciences Citation Index (SSCI) (f:46.725, 9,40%), şeklindedir.

Tablo 5. Bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanında öne çıkan dergiler

Sıra	Dergi İsmi	İlişkilendiği Alanlar	Beş Yıllık Etki Değeri	N	%
1	IEEE Access	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik; Telekomünikasyon	3,70	88.676	17,84
2	Electronics	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik; Fizik, Uygulamalı	2,60	21.835	4,39
3	Multimedia Tools and Applications	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Bilgisayar Bilimi, Yazılım Mühendisliği; Bilgisayar Bilimi, Teori ve Yöntemler; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik	2,90	15.331	3,08
4	Information Sciences	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri	2,21	14.554	2,92
5	IEEE Internet of Things Journal	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik; Telekomünikasyon	9,00	10.620	2,13
6	IEEE Transactions on Information Theory	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik	2,40	8.954	1,80
7	IEICE Transactions on Fundamentals of Electronics Communications and Computer Sciences	Bilgisayar Bilimi, Donanım ve Mimari; Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik	0,30	7.214	1,45
8	IEICE Transactions on Information and Systems	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Bilgisayar Bilimi, Yazılım Mühendisliği	0,60	7.127	1,43
9	International Journal of Computer Science and Network Security	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri	-	7.051	1,41
10	Journal of Chemical Information and Modeling	Kimya, Tıbbi; Kimya, Çok Disiplinli; Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Bilgisayar Bilimi, Disiplinlerarası Uygulamalar	5,90	6.920	1,39
11	Computer Networks	Bilgisayar Bilimi, Donanım ve Mimari; Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik; Telekomünikasyon	4,40	6.428	1,29
12	Wireless Communications Mobile Computing	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik; Telekomünikasyon	2,052	5.939	1,19
13	CMC Computers Materials Continua	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Malzeme Bilimi, Çok Disiplinli	2,00	5.920	1,19
14	Computer Communications	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik; Telekomünikasyon	4,20	5.836	1,17
15	IEEE Transactions on Knowledge and Data Engineering	Bilgisayar Bilimi, Yapay Zeka; Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik	8,80	5.337	1,07
16	IEEE Transactions on Multimedia	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Telekomünikasyon	6,50	5.166	1,03
17	ISPRS International Journal of Geo Information	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Coğrafya, Fiziksel; Uzaktan Algılama	3,00	5.134	1,03
18	IEEE Transactions on Mobile Computing	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Telekomünikasyon	6,50	4.653	0,93
19	IEEE Wireless Communications Letters	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik; Telekomünikasyon	4,90	4.521	0,91
20	IEEE Systems Journal	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik; Operasyon Araştırması ve Yönetim Bilimi; Telekomünikasyon	3,90	4.300	0,86

Tablo 6. Bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanında en fazla atıf alan ilk kırk makale

Sıra	Yayın İsmi	Araştırmacı	Dergi İsmi	Yıl	Atıf Sayısı
1	LIBSVM: A Library for Support Vector Machines	Chang, CC and Lin, CJ	ACM Transactions On Intelligent Systems And Technology	2011	24.089
2	User acceptance of information technology: Toward a unified view	Venkatesh, V; Morris, MG; (...); Davis, FD	MIS Quarterly	2003	20.190
3	Compressed sensing	Donoho, DL	IEEE Transactions On Information Theory	2006	20.062
4	A Survey on Transfer Learning	Pan, SJ and Yang, QA	IEEE Transactions On Knowledge And Data Engineering	2010	14.146
5	Robust uncertainty principles:: Exact signal reconstruction from highly incomplete frequency information	Candès, EJ; Romberg, J and Tao, T	IEEE Transactions On Information Theory	2006	11.146
6	Wireless sensor networks: a survey	Akyildiz, IF; Su, W; (...); Cayirci, E	Computer Networks	2002	9.580
7	Avogadro: an advanced semantic chemical editor, visualization, and analysis platform	Hanwell, MD; Curtis, DE; (...); Hutchison, GR	Journal Of Cheminformatics	2012	7.370
8	The Internet of Things: A survey	Atzori, L; Iera, A and Morabito, G	Computer Networks	2010	7.228
9	Consumer Acceptance And Use of Information Technology: Extending The Unified Theory of Acceptance And Use of Technology	Venkatesh, V; Thong, JYL and Xu, X	MIS Quarterly	2012	7.020
10	Signal recovery from random measurements via orthogonal matching pursuit	Tropp, JA and Gilbert, AC	IEEE Transactions On Information Theory	2007	6.986
11	Design science in Information Systems research	Hevner, AR; March, ST; (...); Ram, S	MIS Quarterly	2004	6.624
12	Open Babel: An open chemical toolbox	O'Boyle, NM; Banck, M; (...); Hutchison, GR	Journal Of Cheminformatics	2011	6.203
13	The DeLone and McLean model of information systems success: a ten-year update	DeLone, WH and McLean, ER	Journal Of Management Information Systems	2003	5.589
14	Toward the next generation of recommender systems: A survey of the state-of-the-art and possible extensions	Adomavicius, G and Tuzhilin, A	IEEE Transactions On Knowledge And Data Engineering	2005	5.507
15	Federated Machine Learning: Concept and Applications	Yang, Q; Liu, Y; (...); Tong, YX	ACM Transactions On Intelligent Systems And Technology	2019	5.502
16	The capacity of wireless networks	Gupta, P and Kumar, PR	IEEE Transactions On Information Theory	2000	5.293
17	Anomaly Detection	Prasad, NR; Almanza-Garcia, S and Lu, TT	CMC-Computers Materials & Continua	2009	5.235
18	Millimeter Wave Mobile Communications for 5G Cellular: It Will Work!	Rappaport, TS; Sun, S; (...); Gutierrez, F	IEEE Access	2013	5.194
19	GSA: A Gravitational Search Algorithm	Rashedi, E; Nezamabadi-Pour, H and Saryazdi, S	Information Sciences	2009	5.188
20	Review:: Knowledge management and knowledge management systems:: Conceptual foundations and research issues	Alavi, M and Leidner, DE	MIS Quarterly	2001	5.057

Tablo 6. Bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanında en fazla atıf alan ilk kırk makale (Devamı..)

Sıra	Yayın İsmi	Araştırmacı	Dergi İsmi	Yıl	Atıf Sayısı
21	Decoding by linear programming	Candes, EJ and Tao, T	IEEE Transactions On Information Theory	2005	5.023
22	Robust Principal Component Analysis?	Candès, EJ; Li, XD; (...); Wright, J	Journal Of The ACM	2011	4.945
23	Learning from Imbalanced Data	He, HB and Garcia, EA	IEEE Transactions On Knowledge And Data Engineering	2009	4.906
24	Internet of Things: A Survey on Enabling Technologies, Protocols, and Applications	Al-Fuqaha, A; Guizani, M; (...); Ayyash, M	IEEE Communications Surveys And Tutorials	2015	4.594
25	Understanding information systems continuance: An expectation-confirmation model	Bhattacharjee, A	MIS Quarterly	2001	4.524
26	Edge Computing: Vision and Challenges	Shi, WS; Cao, J; (...); Xu, LY	IEEE Internet Of Things Journal	2016	4.505
27	LigPlot+: Multiple Ligand-Protein Interaction Diagrams for Drug Discovery	Laskowski, RA and Swindells, MB	Journal Of Chemical Information And Modeling	2011	4.474
28	Extended-Connectivity Fingerprints	Rogers, D and Hahn, M	Journal Of Chemical Information And Modeling	2010	4.402
29	Trust and TAM in online shopping: An integrated model	Gefen, D; Karahanna, E and Straub, DW	MIS Quarterly	2003	4.162
30	CiteSpace II: Detecting and visualizing emerging trends and transient patterns in scientific literature	Chen, CM	Journal Of The American Society For Information Science And Technology	2006	3.983
31	Wireless sensor network survey	Yick, J; Mukherjee, B and Ghosal, D	Computer Networks	2008	3.841
32	NeXt generation/dynamic spectrum access/cognitive radio wireless networks: A survey	Akyildiz, IF; Lee, WY; (...); Mohanty, S	Computer Networks	2006	3.715
33	g_mmpbsa-A GROMACS Tool for High-Throughput MM-PBSA Calculations	Kumari, R; Kumar, R and Lynn, A	Journal Of Chemical Information And Modeling	2014	3.606
34	A systematic analysis of performance measures for classification tasks	Sokolova, M and Lapalme, G	Information Processing & Management	2009	3.519
35	A design science research methodology for Information Systems Research	Peffer, K; Tuunanen, T; (...); Chatterjee, S	Journal Of Management Information Systems	2007	3.500
36	Internet of Things for Smart Cities	Zanella, A; Bui, N; (...); Zorzi, M	IEEE Internet Of Things Journal	2014	3.451
37	Top 10 algorithms in data mining	Wu, XD; Kumar, V; (...); Steinberg, D	Knowledge And Information Systems	2008	3.412
38	TCMSP: a database of systems pharmacology for drug discovery from herbal medicines	Ru, JL; Li, P; (...); Yang, L	Journal Of Cheminformatics	2014	3.369
39	Evaluating collaborative filtering recommender systems	Herlocker, JL; Konstan, JA; (...); Riedl, JT	ACM Transactions On Information Systems	2004	3.265
40	ZINC - A free database of commercially available compounds for virtual screening	Irwin, JJ and Shoichet, BK	Journal Of Chemical Information And Modeling	2005	3.273

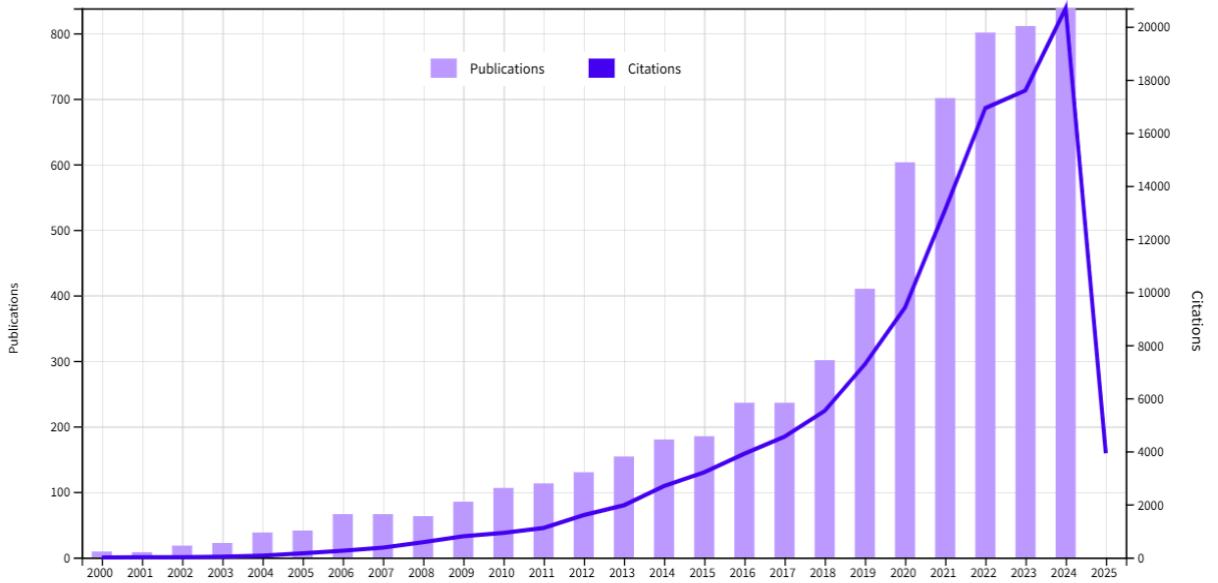
Özellikle son yıllarda Türkiye’de yayıncılık faaliyetleri için TÜBİTAK koordinasyonu ile yükseköğretim kurumlarımıza önemli desteklerde bulunulmuştur (DEÜ, 2025). Araştırmacılar bu sayede uluslararası yayın faaliyetleri için gerek açık erişim yayın faaliyetleri gerekse yaptıkları yayınlar için uluslararası teşvikler olmak üzere önemli destekler almaya başlamışlardır (UBYT, 2025; DEÜ, 2025).

Bilgisayar bilimleri alanında en fazla atıf alan araştırmalar analiz edildiğinde öne çıkan konular şu şekilde olmuştur; *makine öğrenimi ve veri analizi, bilgi teknolojilerinin kabulü ve kullanıcı davranışı, iot ve akıllı sistemler, kablosuz ağlar ve 5G, ve bilgi sistemleri ve tasarım bilimi*, şeklindedir. Makine öğrenimi ve veri analizi konusunda, veri madenciliği, model geliştirme, anomali tespiti, dengesiz (imbalanced) veri setleri gibi konular öne çıkmıştır. Bilgi teknolojilerinin kabulü ve kullanıcı davranışı konusunda ise kullanıcı kabul modelleri ve teknoloji kullanımının sürdürülebilirliği üzerine derinlemesine analizler, öne çıkan diğer araştırma başlıklarıdır. Nesnelerin interneti (IoT) ve akıllı sistemler konusunda, akıllı şehirler ve IoT’nin uygulama alanları alanda yoğun çalışılmaktadır. Bunun yanında kablosuz ağlar ve 5G ile ilgili kognitif radyo, kablosuz ağ kapasitesi üzerine yoğunlaşan araştırmalar mevcuttur. Bilgi sistemleri ve tasarım bilimine ilişkin ise, bilgi sistemlerinin başarı değerlendirilmesi ve tasarım bilimleri araştırmaları, ilgili konuda öne çıkan başlıklar olmuştur. Özetle bu konu başlıkları, bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemlerinin gelişimine yön veren ve öne çıkan araştırma alanlarını temsil etmektedir.

4.5. Türkiye Özelinde Bilgisayar Bilimleri ve Bilgi Sistemleri Araştırma Alanında Değerlendirmeler

Makale üretkenliği açısından Türkiye değerlendirildiğinde, Türkiye 6.221 makale (araştırma makalesi:6.076, derleme makale:145) ile dünyadaki diğer ülkeler arasında yirminci sırada yer almaktadır. 6.221 makalenin almış aldığı toplam atıf sayısı 116,65, ortalama makale başına düşen atıf sayısı 18,75 ve h-indeks değeri 18’dir. 6.221 makalenin indekslere göre dağılımı şu şekildedir; Science Citation Index Expanded (SCI-Expanded) (f:5.697, 91,57%), Emerging Sources Citation Index (ESCI) (f:516, 8,29%), ve Social Sciences Citation Index (SSCI) (f:512, 8,23%). Ayrıca üretilen makalelerin üretildiği dillere göre sıralaması ise; İngilizce (f:6.212, 99,85%), Türkçe (f:8, 0,129%), ve Fransızca (f:1, 0,016%), şeklindedir. Aşağıda yıllara göre makale üretkenliği Şekil 1 üzerinde görülmektedir. Yıllara göre makale üretkenliği değerlendirildiğinde 2019 yılından 2020 yılına geçildiği dönem en üretken yıl olarak

ifade edilebilir. Sonraki yıllarda artışlar olsa da bilimsel üretkenlik açısından daha düzenli fakat daha az miktarda üretkenlik artışı olduğu görülebilir.

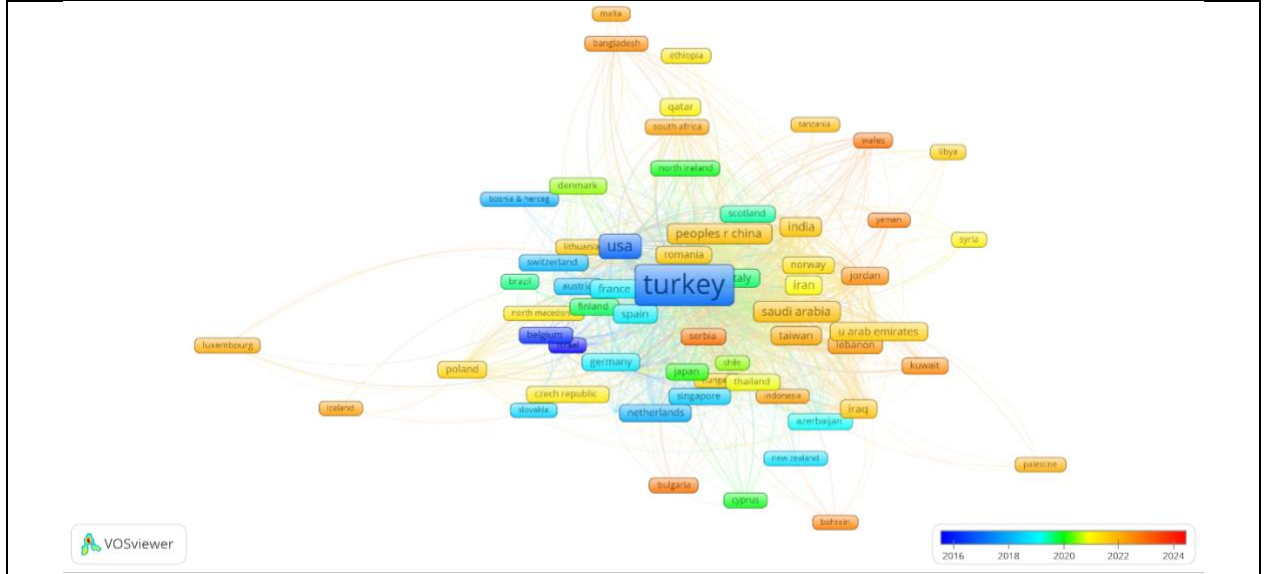

Şekil 1: Türkiye özelinde 2000-2024 yılları arasında bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanında yıllara göre üretilen makale ve atıf sayıları

6.221 makalenin 110 farklı ülke tarafından 12.238 farklı araştırmacı tarafından üretilmiştir. Türkiye adresli makalelerde birlikte iş birliği yapılan ülkeler değerlendirildiğinde ABD, İngiltere, Çin, Suudi Arabistan, Kanada, Hindistan, İran, Pakistan ve Malezya gibi farklı ülkelerden iş birliğinin olduğu görülmüştür (Şekil 2). Son yıllarda artan Çinli araştırmacılar ile iş birliğinin daha fazla artırılması gerektiği ifade edilebilir. Dolayısı ile bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri alanında Çin'in son on yılda önemli bir gelişme kaydettiği görülmüştür. Uluslararası kurumlar ve ülke açısından bilimsel üretkenlikler değerlendirildiğinde Çin adresli kurumların oldukça etkin oldukları ve alana yön verdikleri görülebilir. Bir başka ilginç nokta Türkiye'deki araştırmacıların bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri alanında Suudi Arabistan, İran ve Pakistan gibi ülkeler ile oldukça yoğun iş birliği içinde olduğudur. Fakat gerçekleştirilen iş birlikleri genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin ilgili alandaki uluslararasılaşmasının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Türkiye'nin en fazla iş birliği yaptığı ABD ile bile her on makalenin sadece birinde iş birliği gerçekleştirdiği görülmüştür. Bu tür iş birlikleri akademisyenler için daha özendirici hale getirilebilir. Örneğin atama yükseltme kriterlerine bir gösterge olarak eklenebilir ve iyileştirmeler.

Sıra	Ülke	N	%	Sıra	Ülke	N	%	Sıra	Ülke	N	%
1	Türkiye	6.221	100,00	25	Lübnan	59	0,94	49	Nijerya	27	0,43
2	ABD	678	10,89	26	Katar	59	0,94	50	Portekiz	25	0,40
3	İngiltere	287	4,61	27	Romanya	58	0,93	51	Güney Afrika	23	0,37
4	Çin	252	4,05	28	Azerbaycan	57	0,91	52	Bangladeş	22	0,35
5	Suudi Arabistan	237	3,81	29	İsveç	54	0,86	53	Kazakistan	21	0,33
6	Kanada	216	3,47	30	Finlandiya	49	0,78	54	Litvanya	21	0,33
7	Hindistan	205	3,29	31	Estonya	47	0,75	55	Meksika	21	0,33
8	İran	195	3,13	32	Japonya	46	0,73	56	Kıbrıs	18	0,28
9	Pakistan	193	3,10	33	Rusya	46	0,73	57	Kuzey İrlanda	17	0,27
10	Malezya	145	2,33	34	Singapur	46	0,73	58	Tunus	17	0,27
11	İtalya	115	1,84	35	İrlanda	45	0,72	59	Brezilya	16	0,25
12	İspanya	115	1,84	36	İskoçya	45	0,72	60	Slovenya	14	0,22
13	Güney Kore	114	1,83	37	Danimarka	41	0,65	61	İsrail	13	0,20
14	Tayvan	113	1,81	38	İsviçre	39	0,62	62	Lüksemburg	13	0,20
15	İrak	107	1,72	39	Avusturya	37	0,59	63	Bulgaristan	12	0,19
16	Birleşik Arap Emirlikleri	104	1,67	40	Yunanistan	37	0,59	64	Libya	12	0,19
17	Fransa	100	1,60	41	Belçika	36	0,57	65	Galler	12	0,19
18	Almanya	98	1,57	42	Kuveyt	36	0,57	66	Etiyopya	11	0,17
19	Avusturalya	94	1,51	43	Çek Cumhuriyeti	34	0,54	67	Fas	11	0,17
20	Norveç	79	1,27	44	Cezayir	32	0,51	68	Suriye	11	0,17
21	Hollanda	78	1,25	45	Umman	31	0,49	69	Şili	9	0,14
22	Mısır	70	1,12	46	Vietnam	31	0,49	70	Macaristan	9	0,14
23	Polonya	66	1,06	47	Sırbistan	30	0,48				
24	Ürdün	59	0,94	48	Tayland	29	0,46				

Türkiye'nin Diğer Ülkeler İle Yıllar İçinde Gelişen Bilimsel İşbirliği

Şekil 2: Türkiye özelinde 2000-2024 yılları arasında bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanında ülkelerin üretkenliği

Bunun yanında iyi ve nitelikli dergilerin yükseköğretim kurumlarımızın koodinasyonu ile kurulması da reşvik edilebilir. Bu tür gelişmeler ilgili alanın gelişmesini olumlu yönde etkileyecektir (Damar vd., 2020d). Yükseköğretim kurumlarımızdaki araştırma merkezlerinin daha kaliteli hale getirilmesi ve uluslararası araştırmacıları içinde barındırması da alandaki

gelişmeleri destekleyecektir. YÖKAK gibi araştırma merkezleri için de bir kalite standardı oluşturma yoluna gidilebilir ve düzenli denetimlerden geçirilebilir. İlgili alan Türkiye için geliştirilmeye açık bir alandır.

4.5.1. Kurum Bazlı Değerlendirmeler

Türkiye Özelinde 2000-2024 yılları arasında bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanında kurumların üretkenliği aşağıda tablo üzerinde verilmektedir. En üreten ilk beş kurumun İstanbul Teknik Üniversitesi (f:480, 7,71%), Orta Doğu Teknik Üniversitesi (f:382, 6,14%), Boğaziçi Üniversitesi (f:295, 4,74%), İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi (f:264, 4,24%), ve Yıldız Teknik Üniversitesi (f:229, 3,68%), olduğu görülmüştür (Tablo 7). Bunun yanında kurumlarımızın bölümlere göre sıralaması da aynı zamanda aşağıda yer almaktadır (Tablo 8).

Tablo 7. Türkiye özelinde 2000-2024 yılları arasında bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanında kurumların üretkenliği

Sıra	Kurumlar	N	%	Sıra	Kurumlar	N	%
1	İstanbul Teknik Üniversitesi	480	7,71	26	İstanbul Nişantaşı Üniversitesi	81	1,30
2	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	382	6,14	27	Gebze Teknik Üniversitesi	78	1,25
3	Boğaziçi Üniversitesi	295	4,74	28	Doğu Akdeniz Üniversitesi	77	1,23
4	İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	264	4,24	29	Çankaya Üniversitesi	75	1,20
5	Yıldız Teknik Üniversitesi	229	3,68	30	Altınbaş Üniversitesi	71	1,14
6	Sabancı Üniversitesi	198	3,18	31	Florida Devlet Üniversitesi Sistemi	71	1,14
7	Gazi Üniversitesi	176	2,82	32	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	70	1,12
8	Yakın Doğu Üniversitesi	168	2,70	33	İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa	68	1,09
9	Hacettepe Üniversitesi	159	2,55	34	Ulusal Savunma Üniversitesi	67	1,07
10	Koç Üniversitesi	151	2,42	35	Dokuz Eylül Üniversitesi	66	1,06
11	Fırat Üniversitesi	143	2,29	36	Düzce Üniversitesi	66	1,06
12	İstanbul Medipol Üniversitesi	133	2,13	37	İslami Azad Üniversitesi	65	1,04
13	Karadeniz Teknik Üniversitesi	119	1,91	38	Karabük Üniversitesi	65	1,04
14	Bahçeşehir Üniversitesi	112	1,80	39	Mısır Bilgi Bankası (Ekb)	63	1,01
15	Sakarya Üniversitesi	111	1,78	40	Trakya Üniversitesi	61	0,98
16	Ege Üniversitesi	102	1,64	41	Selçuk Üniversitesi	60	0,96
17	Özyeğin Üniversitesi	101	1,62	42	Kadir Has Üniversitesi	59	0,94
18	Atılım Üniversitesi	98	1,57	43	Londra Üniversitesi	59	0,94
19	İstinye Üniversitesi	96	1,54	44	İstanbul Gelişim Üniversitesi	55	0,88
20	TOBB Ekonomi Ve Teknoloji Üniversitesi	96	1,54	45	Aselsan	54	0,86
21	Türkiye Bilimsel Ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)	96	1,54	46	Uludağ Üniversitesi	54	0,86
22	Marmara Üniversitesi	95	1,52	47	Kaliforniya Üniversitesi Sistemi	54	0,86
23	Kocaeli Üniversitesi	93	1,49	48	Abdullah Gül Üniversitesi	52	0,83
24	Ankara Üniversitesi	84	1,35	49	Kral Abdulaziz Üniversitesi	52	0,83
25	Erciyes Üniversitesi	84	1,35	50	Celal Bayar Üniversitesi	51	0,82

Genel olarak bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanındaki bilimsel üretkenlikte bilgisayar mühendisliği bölümü, elektrik ve elektronik mühendisliği bölümlerinin ilgili kurumlarda öne çıktığı görülmektedir (Tablo 8). Bunun yanında ilginç bir şekilde İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi'nin ve İstanbul Teknik Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümünün, İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümünün, İstanbul Teknik Üniversitesi Geomatik Mühendisliği Bölümünün, Orta Doğu Teknik

Üniversitesi Matematik Bölümünün, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünün ilgili alanda bölüm bazlı öne çıktığı görülmektedir.

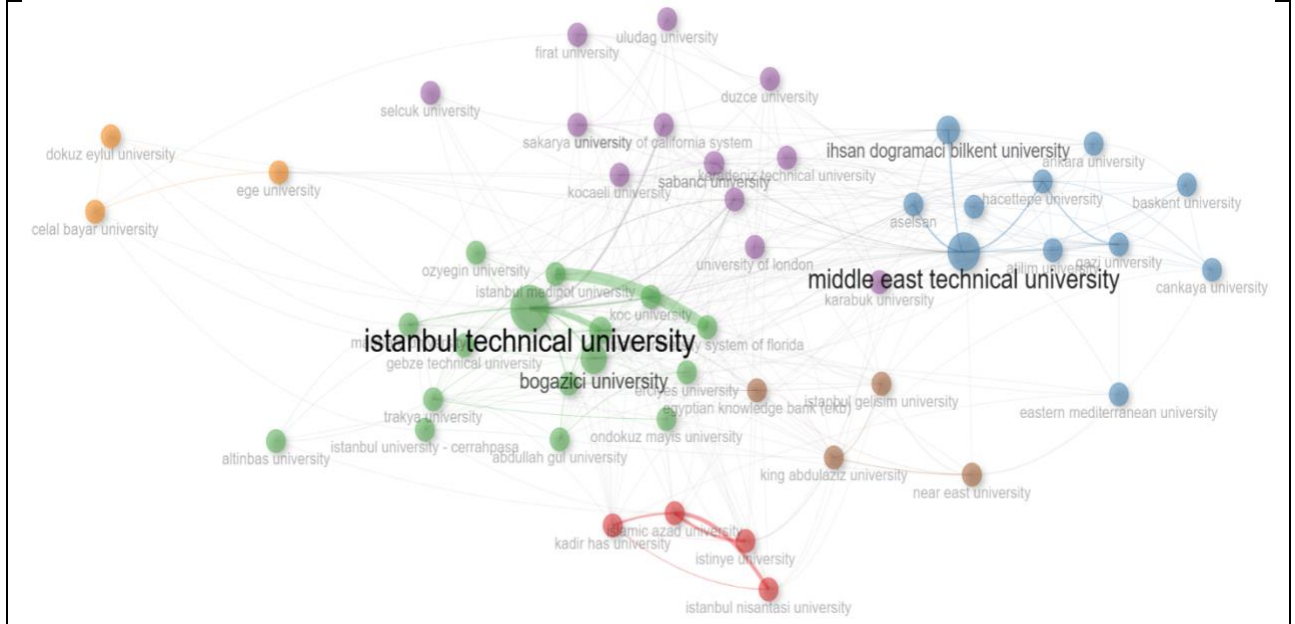
Tablo 8. Türkiye özelinde 2000-2024 yılları arasında bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanında kurumların bölümlerine göre üretkenliği

Sıra	Kurumların Bölümlerine Göre Sıralaması	N	%	Sıra	Kurumların Bölümlerine Göre Sıralaması	N	%
1	Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mühendislik Fakültesi	214	3,44	11	İstanbul Teknik Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü	83	1,33
2	Bilkent Üniversitesi Mühendislik Fakültesi	205	3,29	12	Bilkent Üniversitesi Elektrik ve Elektronik Mühendisliği Bölümü	79	1,27
3	Sabancı Üniversitesi Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi	136	2,18	13	Hacettepe Üniversitesi Mühendislik Fakültesi	72	1,15
4	Orta Doğu Teknik Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü	133	2,13	14	Koç Üniversitesi Elektrik Elektronik Mühendisliği Bölümü	71	1,14
5	İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik ve Elektronik Mühendisliği Fakültesi	132	2,12	15	Hacettepe Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü	69	1,10
6	Bilkent Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü	129	2,07	16	Orta Doğu Teknik Üniversitesi Elektrik ve Elektronik Mühendisliği Bölümü	66	1,06
7	Boğaziçi Üniversitesi Mühendislik Fakültesi	128	2,05	17	İstanbul Teknik Üniversitesi Elektronik ve Haberleşme Mühendisliği Bölümü	60	0,96
8	İstanbul Teknik Üniversitesi Bilgisayar ve Bilişim Fakültesi	93	1,49	18	İstinye Üniversitesi Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi	58	0,93
9	Koç Üniversitesi Mühendislik Fakültesi	88	1,41	19	Sakarya Üniversitesi Bilgisayar ve Bilişim Bilimleri Fakültesi	53	0,85
10	Boğaziçi Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü	84	1,35	20	İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Fakültesi	47	0,75

Türkiye’de WoS indekslerinde taranan uluslararası alanda öne çıkan alan dergilerinde mühendislik ve teknoloji fakülteleri arasında en etkin iş birliğinin İstanbul Teknik Üniversitesi’nde gerçekleştirildiği görülmektedir. Aslında bu durum tüm diğer kurumlardaki fakülteler için de oldukça önemli ve değerli bir durumdur. Fakat bölüm iş birliği açısından tıp fakülteleri veya sağlık alanı ile ilişkili hemşirelik, fizik tedavi ve benzeri diğer bölümler ile de iş birliğinin listede görülmemesi Türkiye’de yükseköğretim kurumları açısından iyileştirilebilecek bir alan olarak görülebilir. Bunun yanında ASELSAN’ın da kurum olarak öne çıkması teknoloji alanında öne çıkan kurumların bilimsel üretkenliğine olumlu katkısı olarak oldukça değerli görülmektedir. Tüm bunlara ek olarak aşağıda tablo üzerinde bilimsel üretkenlik açısından en yoğun iş birliği yapılan kurumlar gösterilmektedir. Türkiye’nin ilgili yıllarda ve alanda en yoğun iş birliği yapılan yurtdışı kurumlar aşağıda Şekil 3 üzerinde verilmektedir.

Sıra	Kurum İsmi	Ülke	N	% 6.221
1	Yakın Doğu Üniversitesi	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	168	2,70
2	Doğu Akdeniz Üniversitesi	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	77	1,23
3	Florida Devlet Üniversitesi Sistemi	ABD	71	1,14
4	İslam Azad Üniversitesi	İran	65	1,07
5	Mısır Bilgi Bankası	Mısır	63	1,01
6	Londra Üniversitesi	İngiltere	59	0,94
7	Kaliforniya Üniversitesi Sistemi	ABD	54	0,86
8	Kral Abdülaziz Üniversitesi	Suudi Arabistan	52	0,83
9	Lübnan Amerikan Üniversitesi	Lübnan	49	0,78
10	Malezya Teknoloji Üniversitesi	Malezya	45	0,72
11	Güney Florida Üniversitesi	ABD	42	0,67
12	Çin Tıp Üniversitesi Tayvan	Çin/Tayvan	41	0,65
13	Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi (Centre National De La Recherche Scientifique)	Fransa	40	0,64
14	Tartu Üniversitesi	Estonya	40	0,64
15	Prens Sattam Bin Abdulaziz Üniversitesi	Suudi Arabistan	35	0,56
16	Ohio Üniversitesi Sistemi	ABD	35	0,56
17	Norveç Bilim Teknoloji Üniversitesi	Norveç	34	0,54
18	Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı	Azerbaycan	33	0,53
19	Pennsylvania Commonwealth Yükseköğretim Sistemi	ABD	32	0,51
20	Londra Üniversite Koleji	İngiltere	31	0,49
21	Üniversite Texas Sistemi	ABD	31	0,49
22	Oklahoma Devlet Üniversitesi Sistemi	ABD	30	0,48
23	Katar Vakfı	Katar	30	0,48
24	Katar Üniversitesi	Katar	29	0,46
25	COMSATS Üniversitesi İslamabad	Pakistan	28	0,45

Türkiye Adresli İlgili Alanındaki Makalelerde Kurumlar Arasındaki Ortak İşbirliği Ağı Görünümü ve Öne Çıkan Kurumlar

Şekil 3: Türkiye'nin ilgili yıllarda ve alanda en yoğun iş birliği yapılan yurtdışı kurumlar

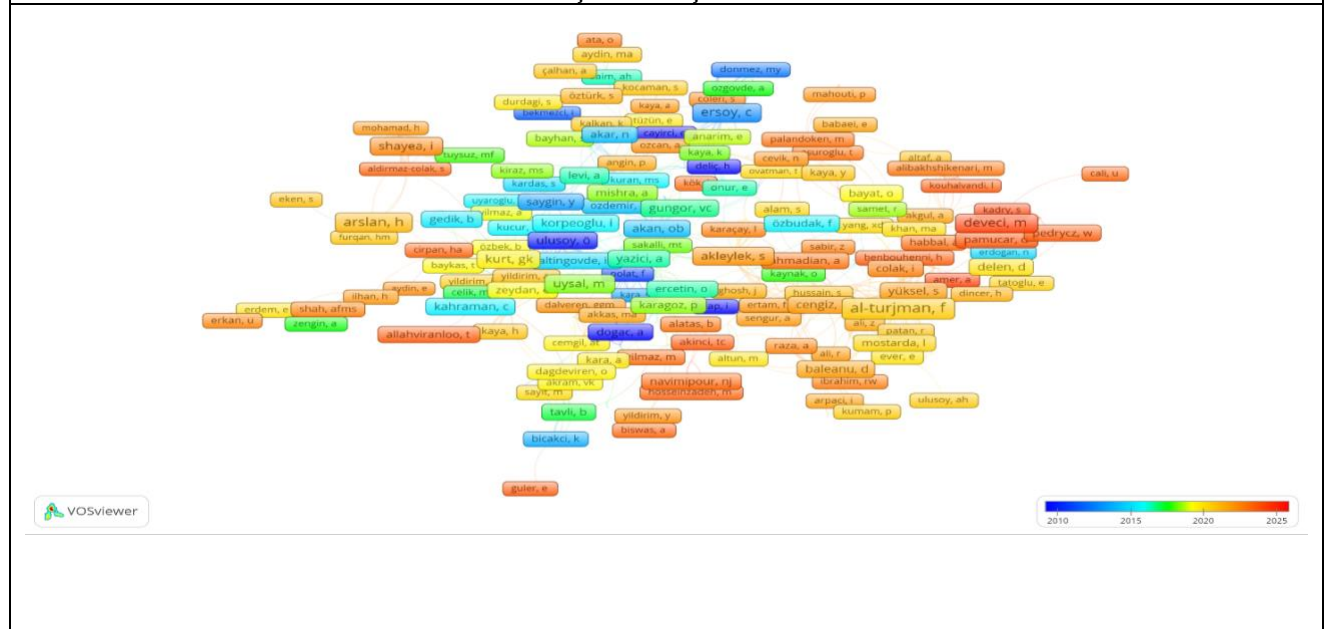
Türkiye’den kurumların en yoğun iş birliği yaptığı dört kurumun, Yakın Doğu Üniversitesi (KKTC), Doğu Akdeniz Üniversitesi (KKTC), Florida Devlet Üniversitesi Sistemi (ABD), İslam Azad Üniversitesi (İran), ve Mısır Bilgi Bankası (Mısır), olduğu görülmektedir.

4.5.2. Araştırmacı Bazlı Değerlendirmeler

Türkiye özelinde 2000-2024 yılları arasında bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanında araştırmacıların üretmiş oldukları makale sayıları ve isimleri aşağıda Şekil 4 üzerinde verilmektedir.

Sıra	Araştırmacı	N	%	Sıra	Araştırmacı	N	%	Sıra	Araştırmacı	N	%
1	Al-turjman F	108	1,73	18	Korpeoglu I	27	0,43	35	Alhaji R	21	0,33
2	Arslan H	66	1,06	19	Savas E	27	0,43	36	Karasan E	21	0,33
3	Ersoy C	59	0,94	20	Cengiz K	26	0,41	37	Mostarda L	21	0,33
4	Deveci M	52	0,83	21	Kahraman C	25	0,40	38	Saygin Y	21	0,33
5	Chaudhry SA	46	0,73	22	Yüksel S	25	0,40	39	Zeydan E	21	0,33
6	Akleyek S	41	0,65	23	Akar N	24	0,38	40	Altingovde IS	20	0,32
7	Kurt GK	38	0,61	24	Bayat O	24	0,38	41	Pedrycz W	20	0,32
8	Uysal M	37	0,59	25	Karagoz P	24	0,38	42	Tavli B	20	0,32
9	Shayea I	36	0,57	26	Yanikomeroğlu H	24	0,38	43	Özbudak F	20	0,32
10	Basar E	34	0,54	27	Akbarov SD	23	0,37	44	Allahviranloo T	19	0,30
11	Baleanu D	33	0,53	28	Bas E	23	0,37	45	Dogan S	19	0,30
12	Gungor VC	33	0,53	29	Egrioglu E	23	0,37	46	Pamucar D	19	0,30
13	Ulusoy Ö	33	0,53	30	Levi A	23	0,37	47	Toroslu IH	19	0,30
14	Yazici A	32	0,51	31	Misra S	23	0,37	48	Anbarjafari G	18	0,28
15	Canberk B	28	0,45	32	Tuncer T	23	0,37	49	Dogac A	18	0,28
16	Delen D	28	0,45	33	Alagöz F	22	0,35	50	Diñcer H	18	0,28
17	Akan OB	27	0,43	34	Mishra A	22	0,35				

Türkiye Adresli İlgili Alanındaki Makalelerde Araştırmacılar Arasındaki Ortak İş birliği Ağı Görünümü ve Öne Çıkan Araştırmacılar

Şekil 4: Türkiye özelinde 2000-2024 yılları arasında bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanında araştırmacıların üretkenliği

En üretken ilk beş araştırmacı (kurum açısından değerlendirildiğinde); Fadi Al-Turjman Yakın Doğu Üniversitesi'nde, Halil Arslan Cumhuriyet Üniversitesi'nde, Cem Ersoy Boğaziçi Üniversitesi'nde, Muhammet Deveci Milli Savunma Üniversitesi'nde, Shehzad Chaudhry Abu Dabi Üniversitesi'nde, Sedat Akleylek İstinye Üniversitesi'nde görev almaktadır. Dikkat çekici nokta Tablo 7'de ilk beşte (İstanbul Teknik Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi) yer alan hiçbir kurum burada listede mevcut değildir. Bir başka dikkat çekici nokta ise alanda görev yapan kişiler arasında Türk olmayan fakat Türkiye'de çalışan veya Türkiye ile yakın iş birliği içinde olan akademisyenlerin varlığıdır. Bunun yanında Türk akademisyenlerin profilleri değerlendirildiğinde ise ilgili akademisyenlerin hayatlarının farklı dönemlerinde en az bir kez yurtdışındaki kurumlarda araştırma amaçlı görev yapmış olduğudur. Aslında bu durum yurtdışı araştırma tecrübesinin araştırma kariyerine olan muazzam etkisini ispatlayan önemli bir gösterge olarak ifade edilebilir.

4.5.3. Alanda Öne Çıkan Dergiler ve Alanda En Fazla Atıf Alan İlk Kırk Makale

Türkiye adresli bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanında öne çıkan dergiler (Tablo 9) ve en fazla atıf alan makaleler (Tablo 10) aşağıda tablolar üzerinde verilmektedir. Tablolar incelendiğinde en fazla atıf alan eserlerin daha çok *IEEE Access*, *IEEE Communications Surveys and Tutorials*, *Information Sciences*, *Computer Networks* ve *Sigmod Record* dergileri olduğu görülmüştür. Örneğin bu dergiler arasından *IEEE Access* dergisi, çok geniş bir kapsama sahip ve mühendislik, bilgisayar bilimleri ve telekomünikasyon gibi çok çeşitli disiplinlerdeki araştırmalar için uygundur. Popülarlığı, bilimsel yayının hızına ve yaygın erişime büyük ölçüde katkı sağlamaktadır. *Information Sciences* dergisi ise, temel bilgi sistemleri araştırmalarına odaklanır. Bilgisayar bilimlerinin teorik yönlerine de yer verir. Yüksek etki faktörüne sahip olmasından dolayı, önemli ve derinlemesine çalışmaları olan araştırmacılar için cazip olabilir. *Multimedia Tools and Applications* dergisi, multimedya ve uygulama tabanlı araştırmalar için ideal bir dergidir. Çalışmaların pratiğe dökülmesi önemli olduğundan, uygulamalı araştırmalara ilgi duyan araştırmacılar için uygun olabilir. İlgili alanlar arasındaki disiplinlerarası etkileşim, bu dergide yapılan çalışmalara özgünlük katmaktadır. *Electronics*, elektronik ve bilgisayar bilimleri alanındaki makaleler için popüler bir dergidir. Hem teorik hem de uygulamalı çalışmaları içermektedir. Elektronik mühendisliği ve bilgi

sistemleri arasındaki etkileşim, uygulamalı araştırmaların yayımlanmasına olanak tanımaktadır.

Tablo 9. Türkiye adresli bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanındaki yayınlarda öne çıkan dergiler

Sıra	Dergi İsmi	İlişkilediği Alanlar	5 Yıllık Etki Değeri	İndeks	N	%
1	IEEE Access	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik; Telekomünikasyon	3,70	SCIE	1.378	22,15
2	Information Sciences	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri	2,08	SCIE	303	4,87
3	Multimedia Tools and Applications	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Bilgisayar Bilimi, Yazılım Mühendisliği; Bilgisayar Bilimi, Teori ve Yöntemler; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik	2,90	SCIE	257	4,13
4	Electronics	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik; Fizik, Uygulamalı	2,60	SCIE	210	3,37
5	CMC Computers Materials Continua	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Malzeme Bilimi, Çok Disiplinli	2,00	SCIE	162	2,60
6	Computer Networks	Bilgisayar Bilimi, Donanım ve Mimari; Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik; Telekomünikasyon	4,40	SCIE	151	2,42
7	Peerj Computer Science	Bilgisayar Bilimi, Yapay Zeka; Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Bilgisayar Bilimi, Teori ve Yöntemler	3,40	SCIE	128	2,05
8	Ad Hoc Networks	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Telekomünikasyon	4,00	SCIE	111	1,78
9	IEEE Wireless Communications Letters	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik; Telekomünikasyon	4,90	SCIE	108	1,73
10	Wireless Networks	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik; Telekomünikasyon	2,00	SCIE	101	1,62
11	ISPRS International Journal of Geo Information	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Coğrafya, Fiziksel; Uzaktan Algılama	3,00	SCIE	98	1,57
12	Tem Journal Technology Education Management Informatics	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri	-	ESCI	93	1,49
13	Computer Communications	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik; Telekomünikasyon	4,20	SCIE	85	1,36
14	Computer Journal	Bilgisayar Bilimi, Donanım ve Mimari; Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Bilgisayar Bilimi, Yazılım Mühendisliği; Bilgisayar Bilimi, Teori ve Yöntemler	1,50	SCIE	85	1,36
15	IEEE Internet of Things Journal	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik	2,40	SCIE	85	1,36
16	International Journal of Information Technology Decision Making	Bilgisayar Bilimi, Yapay Zeka; Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Bilgisayar Bilimi, Disiplinlerarası Uygulamalar; Operasyon Araştırması ve Yönetim Bilimi	2,40	SCIE	83	1,33
17	IEEE Transactions on Information Theory	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik	2,40	SCIE	72	1,15
18	Cluster Computing The Journal of Networks Software Tools And Applications	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Bilgisayar Bilimi, Teori ve Yöntemler	2,20	SCIE	67	1,07
19	Wireless Communications Mobile Computing	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik; Telekomünikasyon	2,052	SCIE	67	1,07
20	International Journal of Fuzzy Systems	Otomasyon ve Kontrol Sistemleri; Bilgisayar Bilimi, Yapay Zeka; Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri	3,40	SCIE	64	1,02
21	Acta Infologica	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri	-	SCIE	62	0,99
22	International Arab Journal of Information Technology	Bilgisayar Bilimi, Yapay Zeka; Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Mühendislik, Elektrik ve Elektronik	0,90	SCIE	62	0,99
23	Information Processing Management	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Bilgi Bilimi ve Kütüphane Bilimi	7,30	SCIE	61	0,98
24	Computers Security	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri	5,20	SCIE	57	0,91
25	Security and Communication Networks	Bilgisayar Bilimi, Bilgi Sistemleri; Telekomünikasyon	2,079	SCIE	55	0,88

Tablo 10. Bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanında en fazla atıf alan ilk kırk makale

Sıra	Yayın İsmi	Araştırmacı	Dergi İsmi	Yıl	Atıf
1	Wireless Communications Through Reconfigurable Intelligent Surfaces	Basar, E; Di Renzo, M; (...); Zhang, R	IEEE Access	2019	1.969
2	Survey on Free Space Optical Communication: A Communication Theory Perspective	Khalighi, MA and Uysal, M	IEEE Communications Surveys And Tutorials	2014	1.603
3	Flying Ad-Hoc Networks (FANETs): A survey	Bekmezci, I; Sahingoz, OK and Temel, S	Ad Hoc Networks	2013	935
4	ST-DBSCAN: An algorithm for clustering spatial-temporal data	Birant, D and Kut, A	Data & Knowledge Engineering	2007	906
5	Soft sets and soft groups	Aktas, H and Çağman, N	Information Sciences	2007	843
6	A modified Artificial Bee Colony algorithm for real-parameter optimization	Akay, B and Karaboga, D	Information Sciences	2012	842
7	Wireless sensor networks for healthcare: A survey	Alemdar, H and Ersoy, C	Computer Networks	2010	801
8	Index Modulation Techniques for Next-Generation Wireless Networks	Basar, E; Wen, MW; (...); Haas, H	IEEE Access	2017	631
9	A discrete artificial bee colony algorithm for the lot-streaming flow shop scheduling problem	Pan, QK; Tasgetiren, MF; (...); Chua, TJ	Information Sciences	2011	462
10	Classifications and Applications of Physical Layer Security Techniques for Confidentiality: A Comprehensive Survey	Hamamreh, JM; Furqan, HM and Arslan, H	IEEE Communications Surveys And Tutorials	2019	456
11	A Generic Intelligent Bearing Fault Diagnosis System Using Compact Adaptive 1D CNN Classifier	Eren, L; Ince, T and Kiranyaz, S	Journal Of Signal Processing Systems For Signal Image And Video Technology	2019	451
12	A Survey of Network Lifetime Maximization Techniques in Wireless Sensor Networks	Yetgin, H; Cheung, KTK; (...); Hanzo, L	IEEE Communications Surveys And Tutorials	2017	433
13	CovidGAN: Data Augmentation Using Auxiliary Classifier GAN for Improved Covid-19 Detection	Waheed, A; Goyal, M; (...); Pinheiro, PR	IEEE Access	2020	425
14	Cognitive Radio Sensor Networks	Akan, OB; Karli, OB and Ergul, O	IEEE Network	2009	415
15	Fuzzy group decision-making for facility location selection	Kahraman, C; Ruan, D and Dogan, I	Information Sciences	2003	415
16	Collection and Analysis of a Parkinson Speech Dataset with Multiple Types of Sound Recordings	Sakar, BE; Isenkul, ME; (...); Kursun, O	IEEE Journal Of Biomedical And Health Informatics	2013	391
17	State-of-the-art in privacy preserving data mining	Verykios, VS; Bertino, E; (...); Theodoridis, Y	Sigmod Record	2004	376
18	The impact of preprocessing on text classification	Uysal, AK and Gunal, S	Information Processing & Management	2014	362
19	Fuzzy multi-attribute selection among transportation companies using axiomatic design and analytic hierarchy process	Kulak, O and Kahraman, C	Information Sciences	2005	331
20	Cyber-security on smart grid: Threats and potential solutions	Gunduz, MZ and Das, R	Computer Networks	2020	328

Tablo 11. Türkiye adresli bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri araştırma alanında en fazla atıf alan ilk kırk makale (Devamı...)

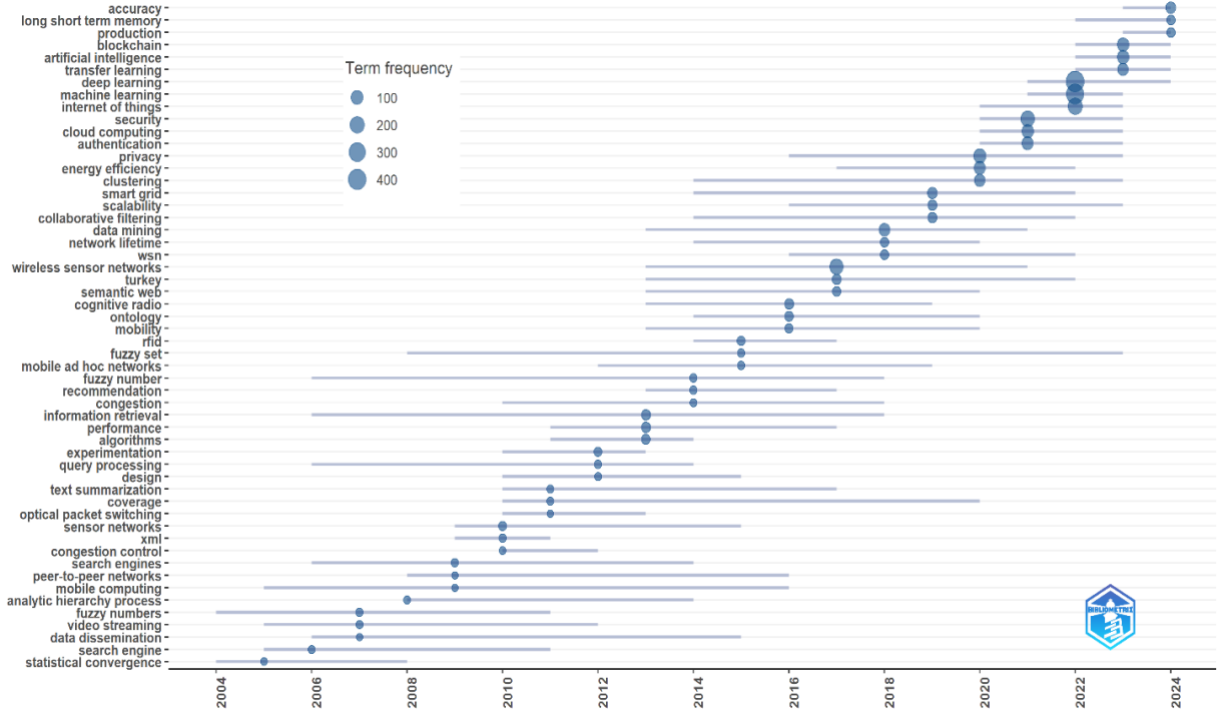
#	Yayın İsmi	Araştırmacı	Dergi İsmi	Yıl	Atıf
21	A Survey of Architectures and Localization Techniques for Underwater Acoustic Sensor Networks	Erol-Kantarci, M; Mouftah, HT and Oktug, S	IEEE Communications Surveys And Tutorials	2011	323
22	Developing a fuzzy analytic hierarchy process (AHP) model for behavior-based safety management	Dagdeviren, M and Yüksel, I	Information Sciences	2008	321
23	Power efficient data gathering and aggregation in wireless sensor networks	Tan, HÖ and Körpeoglu, I	Sigmod Record	2003	319
24	Applications of Artificial Intelligence and Machine learning in smart cities	Ullah, Z; Al-Turjman, F; (...); Gagliardi, R	Computer Communications	2020	315
25	How Can Edge Computing Benefit From Software-Defined Networking: A Survey, Use Cases, and Future Directions	Baktir, AC; Ozigovde, A and Ersoy, C	IEEE Communications Surveys And Tutorials	2018	307
26	Wireless Network Design for Control Systems: A Survey	Park, P; Ergen, SC; (...); Johansson, KH	IEEE Communications Surveys And Tutorials	2017	306
27	A feature selection model based on genetic rank aggregation for text sentiment classification	Onan, A and Korukoglu, S	Journal Of Information Science	2011	303
28	Routing protocols in ad hoc networks: A survey	Boukerche, A; Turgut, B; (...); Turgut, D	Computer Networks	2020	295
29	IMCFN: Image-based malware classification using fine-tuned convolutional neural network architecture	Vasan, D; Alazab, M; (...); Zheng, Q	Computer Networks	2019	280
30	A Survey on Bitrate Adaptation Schemes for Streaming Media Over HTTP	Bentaleb, A; Taani, B; (...); Zimmermann, R	IEEE Communications Surveys And Tutorials	2017	280
31	A survey of attacks and detection mechanisms on intelligent transportation systems: VANETs and IoV	Sakiz, F and Sen, S	Ad Hoc Networks	2015	273
32	Dynamic Provable Data Possession	Erway, CC; Küpçü, A; (...); Tamassia, R	ACM Transactions On Information And System Security	2015	272
33	A new metaheuristic for numerical function optimization: Vortex Search algorithm	Dogan, B and Ölmez, T	Information Sciences	2015	267
34	Multiclass support vector machines for EEG-signals classification	Güler, I and Übeyli, ED	IEEE Transactions On Information Technology In Biomedicine	2007	263
35	Context-Aware Computing, Learning, and Big Data in Internet of Things: A Survey	Sezer, OB; Dogdu, E and Ozbayoglu, AM	IEEE Internet Of Things Journal	2018	258
36	A hybrid ensemble pruning approach based on consensus clustering and multi-objective evolutionary algorithm for sentiment classification	Onan, A; Korukoglu, S and Bulut, H	Information Processing & Management	201	255
37	Association rule hiding	Verykios, VS; Elmagarmid, AK; (...); Dasseni, E	Ieee Transactions On Knowledge And Data Engineering	2004	253
38	Topology management techniques for tolerating node failures in wireless sensor networks: A survey	Younis, M; Senturk, IF; (...); Senel, F	Computer Networks	2014	251
39	A Survey of SIP Authentication and Key Agreement Schemes	Kilinc, HH and Yanik, T	IEEE Communications Surveys And Tutorials	2014	251
40	A Term Weighted Neural Language Model and Stacked Bidirectional LSTM Based Framework for Sarcasm Identification	Onan, A and Toçoglu, MALP	IEEE Access	2021	250

CMC - Computers, Materials & Continua dergisi, malzeme bilimleri ile bilgisayar bilimlerinin birleşim alanında çalışan araştırmacılar için uygun bir diğer alan dergisidir. Derginin çok disiplinli yapısı, araştırmaların farklı alanlardaki etkileşimleri keşfetmesine olanak tanır. *Computer Networks dergisi*, telekomünikasyon ve ağlar üzerine çalışan araştırmacılar için oldukça cazip bir dergidir. Yüksek etki faktörü ve geniş etki alanı sayesinde, ağ araştırmaları ile ilgilenenler için güçlü bir tercih olabilir. *PeerJ Computer Science dergisi*, hızlı yayın süreçleri ve açık erişim yayın süreci sunmaktadır. Yapay zeka ve bilgi sistemleri gibi yüksek teknoloji alanlarında yapılan araştırmalar için etkili bir platform sunmaktadır. *Ad Hoc Networks dergisi*, ad hoc ağlar üzerine yapılan araştırmalar için ve ağ tasarımı ve yönetimiyle ilgili çalışan araştırmacılar için uygun bir dergidir. Telekomünikasyon alanındaki uygulamalı araştırmaların yoğun yayınlandığı bir dergidir. *IEEE Wireless Communications Letters dergisi*, telekomünikasyon ve kablosuz iletişim üzerine odaklanan bir dergidir. Kısa sürede makale yayımlama olanağı sunar ve teknik yeniliklere açık bir dergi olarak kabul edilir. *Wireless Networks dergisi ise*, ağ güvenliği ve iletişimi üzerine yapılan çalışmalara uygun bir dergidir. Hem teorik hem de uygulamalı araştırmalar için tercih edilebilir.

Genel olarak, en fazla atıf alan makaleler değerlendirildiğinde ise kablosuz ağlar (Basar vd., 2019; Alemdar & Ersoy, 2010; Basar vd., 2017; Yetgin vd., 2017; Tan & Körpeoğlu, 2003; Park vd., 2017; Younis vd., 2014), yapay zeka uygulamaları (Akay & Karaboga, 2012; Pan vd., 2011; Ullah vd., 2020), ağ güvenliği (Bekmezci vd., 2013; Alemdar & Ersoy, 2010; Akan vd., 2009; Tan & Körpeoğlu, 2003; Erol-Kantarci vd., 2011; Vasan vd., 2020), optimizasyon teknikleri (Akay & Karaboga, 2012; Doğan & Ölmez, 2015) ve sağlık teknolojileri (Alemdar & Ersoy, 2010; Sakar vd., 2013) gibi çok çeşitli alanlarda derinlemesine çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Çalışmalar, bu konuların hem teorik hem de uygulamalı yönlerine odaklanmışlardır. Bunun yanında araştırmacılara yeni çözüm önerileri ve ileriye dönük araştırma fırsatları sunmaktadır.

4.5.4. Makalelerin İçerik Analizi

6.221 makalede kullanılan araştırmacı anahtar kelime sayısı 18.705'dir. Aşağıda yıllara göre araştırmacı anahtar kelimelerin kullanım eğilimleri iki farklı grafikte gösterilmektedir. *Bilgisayar Bilimleri ve Bilgi Sistemleri* alanında “system and systems” (f:425), “deep learning” (f:400), “machine learning” (f:363), “optimization” (f:340), “model” (f:336), “design” (f:314), “classification” (f:300), “algorithm” (f:271), “security” (f:241), “performance” (f:203), “internet of things” (f:198), konu başlıkları Türkiye adresli araştırmacılar tarafından yoğun işlenmiştir.

Şekil 5: Türkiye adresli ilgili alandaki makalelerdeki anahtar kelimelerin yıllara göre dağılımı

Şekil 6: Türkiye adresli makalelerde anahtar kelimelerin yıllara göre dağılımı

Şekil 6 anahtar kelimelerin yakınlığını temsil etmektedir; burada renkler kelimelerin zaman içindeki kullanımını göstermektedir. Daha yeni kelimeler kırmızıya yaklaşırken, eski kelimeler daha önceki yıllara doğru mavileşmektedir. Bu anahtar kelimelerin yoğunlukları, en sık kullanılanları ayırt etmek kelime büyüklükleri dikkate alınabilir. Şekil 5 üzerinde de ayrıca ilgili konuların zaman içindeki dağılımı çok daha detaylı bir şekilde görülebilir.

5. TARTIŞMA

Bilgisayar Bilimleri ve Bilgi Sistemleri arasındaki ilişki, her iki alanın da teknoloji ve bilgi yönetimi üzerinde yoğunlaşmasından kaynaklandığı ifade edilebilir. Gerçek dünyada bu iki alanın birleşimi çok yaygındır. Örneğin işletmelerin dijital dönüşümü için, bilgi sistemleri, bir işletmenin dijital dönüşümünü yönlendirirken, bilgisayar bilimi bu dönüşüm için gerekli teknolojik altyapıyı geliştirir. Veri analitiği, yapay zeka uygulamaları ve bulut bilişim gibi konular her iki alanda da kullanılmaktadır. *Bilgisayar Bilimleri ve Bilgi Sistemleri*, birbirini tamamlayan iki alandır. Bilgisayar bilimleri, teknolojiyi ve altyapıyı geliştirirken, bilgi sistemleri bu teknolojiyi organizasyonel verimliliği artırmak ve karar süreçlerini iyileştirmek için kullanır. Birçok projede bu iki alanın iş birliği gereklidir ve teknolojik yenilikler, her iki alandaki bilgi ve becerilerin birleşimiyle daha verimli hale gelir. Çalışmamız Türkçe literatürde daha önce gerçekleştirilmemiş bir analizi sunmaktadır. Bibliyometrik araçlar ile Türkiye adresli araştırmacıların alandaki durumunu kapsamlı bir şekilde değerlendirmektedir. Aşağıda sırasıyla ilgili alandaki küresel bulgular tartışılmakta, ardından Türkiye özelinde bilimsel üretkenliğe odaklanılmaktadır. Türkiye adresli araştırmalar içerik ve konu açısından değerlendirilmekte, içerikleri üzerinden tartışmaya açılmaktadır.

5.1. Bilgisayar Bilimleri ve Bilgi Sistemleri Alanı Küresel Değerlendirme

Birçok ülkede, akademik işe alım ve terfiler bir tür habilitasyona dayanmaktadır. Habilitasyonun amacı, bireylerin potansiyellerini en üst düzeye çıkarmak ve onları toplumsal hayata katılmaları için gerekli becerilerle donatmaktır. İtalya'da 2010 yılında 240 sayılı Kanunla kurulan mevcut sistem, adayın özgeçmişinin nitel bir değerlendirmesine dayanmaktadır. Temel göstergeler, her biri terfi seviyesine bağlı olarak belirli bir süre boyunca yayınlanan dergi makalelerinin sayısı, alınan atıfların sayısı ve h-indeksidir. Genel olarak, üç göstergeden en az ikisi, kendi özel değerlendirme komitesine sahip olan her bir işe alım alanına özgü, belirli eşiklerin üzerinde olmadığı sürece destek verilmez. Örneğin, organik kimya alanında profesörlüğe başvuran bir doçentin son 5 yılda en az 13 dergi yayını, son 10 yılda en

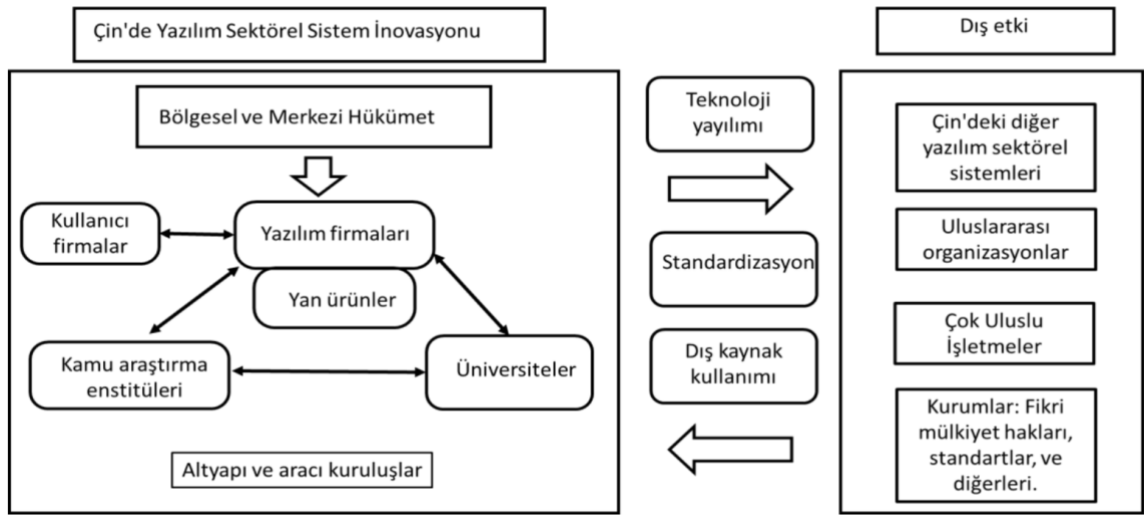
az 329 atıf almış olması ve son 10 yılda yayınlanan makaleler üzerinden hesaplanan h-indeksinin en az 11 olması gerekmektedir. Endüstriyel kimya söz konusu olduğunda, eşikler sırasıyla 15, 400 ve 12'ye yükselmektedir. Adayların eşik değerlerle karşılaştırılacak göstergeleri Scopus ya da WoS'tan hangisi kendileri için daha uygunsa orada ölçülmektedir (Demetrescu vd., 2020).

Literatüde bilgisayar bilimleri alanın gelişimine dönük çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Bunlardan birisi de Fiala & Willett (2015)'in gerçekleştirdiği makaledir. İlgili çalışmada, yapay zeka konusunun en sık rastlanan bilgisayar bilimleri konusu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, disiplinlerarası uygulamaların alanda en büyük etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir (Fiala & Willett, 2015). Coşkun ve diğerleri (2019)'nin gerçekleştirmiş olduğu benzer bir çalışmada; ilk dönemde kriptoloji, gizlilik ve güvenlik, sensörler ve ağlar, yapay zeka, veri madenciliği, web servisleri, kurumsal sistemler, veri madenciliği, metin madenciliği; ikinci dönemde ise yeşil bilişim, enerji verimliliği, nesnelerin interneti, büyük veri, yapay zeka, sensörler, güvenlik, makine öğrenmesi, özellik seçimi, bulut bilişim ve ilgili konular öne çıkmaktadır. 2013-2019 yılları arasında ise en çok tekrar eden kelimeler gizlilik, nesnelerin interneti, kimlik doğrulama, güvenlik, kablosuz sensör ağları, bulut bilişim, makine öğrenimi, enerji verimliliği, sosyal medya, ontoloji, algoritmalar ve kümeleme olmuştur. Bu anahtar kelimeler bize zamanla araştırma konularının da değiştiğini ve gizlilik, güvenlik, nesnelerin interneti, büyük veri vb. gibi daha güncel konuların bu alandaki araştırmacılar tarafından yaygın olarak çalışıldığını göstermektedir.

Türkiye'deki araştırmacılar için dikkat çekici en önemli noktalardan birisi alanda Çin ve Hindistan'ın oluşturduğu etkidir. Kurumsal yükseköğretim politikalarını yürüten TÜBİTAK gibi kurumlarımızın bilgisayar bilimleri alanında bu konuya ivedi bir şekilde odaklanması gerektiği ifade edilebilir. Çünkü ilgili alanda önceleri ABD, Almanya ve İngiltere'den kurumlar yer alırken günümüze gelindiğinde ilgili alandaki ABD yükseköğretim kurumlarının liderliği Çinli ve Hintli yükseköğretim kurumlarına bıraktığı görülebilir. Yüsek lisans, doktora ve doktora sonrası araştırmalar için ilgili kurumların seçilmesi bilgisayar bilimleri ile ilişkili alanlar için özellikle önerilebilir. Elbette bunun yanında alanın öne çıkan kongrelerin alan uzmanları tarafından takip edilmesi de önemli görülmektedir.

5.2. Bilgisayar Bilimleri ve Bilgi Sistemleri Alanı İçin Türkiye'nin Durumu ve Daha İyisi İçin Değerlendirme

Damar (2022) çalışmasında, önceleri bilişim sektörü, ABD, Almanya, Japonya gibi sektörde köklü bir geçmişi olan ülkeler üzerinden dönüşmektedir. Günümüzde Çin, bilişim sektöründe yürüttüğü kararlı politikalar ile ön plana çıktığı görülmektedir (Maier, 1986; Marginson, 2022; Gómez-Espés vd., 2024). Hızla dijitalleşen dünyada önceleri sektörde ismi duyulmayan pek çok ülke bu sektörde varlık göstermeye başlamaktadır. Türkiye'nin bilişim sektöründe farklılaştırılmış ve ülke dinamiklerinin farkında stratejiler gütmelidir ve bu konuda Çin örnek alınabilir. Qiong ve Miyazaki (2005) gerçekleştirdikleri çalışmada Çin yazılım sektörü için oluşturdukları inovasyon sistemi çerçevesi görülebilir (Şekil 7).

Şekil 7: Çin yazılım sektörel inovasyon sisteminin çerçevesi (Qiong ve Miyazaki (2005) çalışmalarından aktaran Damar, 2022)

Bibliyometrik analiz, araştırmacılar ve kurumlar için karar almada yardımcı olmak üzere ülkeler için çok yararlı araçlardır. Bu tür çalışmalar sayesinde, yeni araştırmacılar için tercih ettikleri ilgi alanını ve o alanda çalışan enstitüyü seçmelerine yardımcı olur. Enstitüler en yetenekli araştırmacıları bulur ve bu araştırmacılara gelecekteki çalışmalarını için terfi veya fon sağlar. Dahası, enstitünün ve araştırmacının ulusal düzeydeki performansını da değerlendirir ve enstitü tarafından daha fazla verimlilik ve uluslararası düzeyde rekabet etmek için dış fon da sağlanabilir (Sweileh vd., 2017). Dolayısı ile Türkiye için alanın en önde olan araştırmacıları (Şekil 4) ve kurumları (Şekil 3), sırasıyla sunulmaktadır.

Ülkelerin bilimsel kapasiteleri sınırlarının ötesine geçtikçe küresel olarak bilimsel iş birlikleri ortaya çıkmakta ve böylece bilginin yayılması da aynı yönde hızlanmaktadır (Leydesdorff & Wagner, 2008). Ulusal ve uluslararası akademik iş birlikleri kurumlar arası ilişkileri geliştirmekte ve farklı bakış açılarından bir araya gelerek bilimsel ve endüstriyel

faydaları artıran değerler yaratmak için uygun ortamlar sağlamaktadır. Politika yapımcılar, ülkeler arasındaki iş birlikçi bağlantıları ortaya çıkarmak için etkili önlemler almalı ve böylece iş birliklerinden elde edilen asimetrik faydaları dengelemek için yeni politikalar oluşturmalıdır (Chen vd., 2019; Damar vd., 2022a).

Çin, son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojileri alanında büyük bir ilerleme kaydederek, dünya çapında lider bir teknoloji gücü haline gelmiştir. Bu başarının temelinde, yükseköğretim alanında uyguladığı etkili politikalar ve stratejiler bulunmaktadır. Çin'in bilgi teknolojileri alanındaki başarısı, yükseköğretimde uyguladığı yenilikçi politikalar, güçlü devlet desteği, üniversite-sanayi iş birlikleri ve küresel düzeydeki iş birliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu politikalar, Çin'in teknoloji odaklı eğitimini dünya çapında bir başarıya dönüştürmüştür. Aşağıda bu amaçla yürüttüğü önelipolitikalar sırasıyla sunulmaktadır (Tablo 12).

Tablo 12. Çin'in bilgi teknolojilerindeki ilerlemesini sağlayan yükseköğretim politikaları

#	Politika	Politika Açıklaması
1	Teknoloji ve Bilim Alanında Güçlü Yatırımlar	Çin, üniversiteler ve araştırma enstitüleri için teknoloji ve bilim alanlarına büyük yatırımlar yapmıştır. <i>Yükseköğretim Kurumları için Bilimsel Araştırmalar Fonu</i> gibi devlet destekli programlar (Bakınız: Çin Eğitim Bakanlığı: http://www.moe.gov.cn/ ve Çin Ulusal Doğa Bilimleri Vakfı: https://www.nsf.gov.cn/), üniversitelerin ve araştırmacıların teknoloji odaklı projeler geliştirmesini teşvik etmiştir. Bu yatırımlar, Çin'in üniversitelerinde yapılan araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetlerini destekleyerek, yeni teknolojilerin geliştirilmesinde büyük ilerlemeler kaydedilmesine olanak sağlamıştır.
2	Üniversite-Sanayi İşbirlikleri	Çin, üniversiteler ile teknoloji şirketleri arasında güçlü iş birlikleri kurarak, akademik bilgiyi sanayiye dönüştürmeyi başarmıştır. Huawei, Tencent, Alibaba gibi teknoloji devleriyle yapılan iş birlikleri sayesinde, akademik çalışmaların pratiğe dökülmesi hızlanmıştır. Örneğin, Huawei, üniversitelerde 5G teknolojisi, yapay zeka, bulut bilişim ve siber güvenlik gibi alanlarda iş birlikleri yapmaktadır. Huawei, birçok üniversite ile ortaklaşa yapay zeka ve bulut bilişim üzerine araştırmalar yapan laboratuvarlar kurmuştur (Yan & Huang, 2022; Chang & Hannas, 2022). Bir başka örnekte ise, Tencent, Çin'deki üniversitelerle iş birliği yaparak, öğrencilerine dijital oyun geliştirme, yazılım mühendisliği ve veri bilimi gibi alanlarda eğitimler sunmaktadır. Tencent, Peking Üniversitesi ile iş birliği yaparak, büyük veri analitiği, yapay zeka ve makine öğrenimi gibi ileri teknoloji alanlarında araştırmalar yapmaktadır. Bu iş birliği, Tencent'in iş gücüne yenilikçi teknoloji ve altyapı sağlarken, üniversite öğrencilerinin de bu alanlardaki becerilerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Tencent, üniversitelerde teknoloji hızlandırıcıları ve start-up programları düzenleyerek, öğrencilere girişimcilik konusunda fırsatlar sunmaktadır. Bu tür iş birlikleri, öğrencilerin oyun geliştirme, yazılım mühendisliği ve dijital medya alanlarındaki yaratıcı projelerini geliştirmelerini sağlamaktadır (Dmitrienko vd., 2023; Cui vd., 2022; Mu & Phongsatha, 2023). Alibaba, Çin'deki üniversitelerle iş birliği yaparak, e-ticaret, bulut bilişim, yapay zeka ve blokzincir teknolojileri gibi alanlarda araştırmalar yapmaktadır. Alibaba, özellikle Alibaba Cloud aracılığıyla üniversitelere bulut hizmetleri sunarak, öğrencilere bu teknolojilerle ilgili projeler geliştirme fırsatları sunmaktadır.

		Alibaba ve Zhejiang Üniversitesi, bulut bilişim, yapay zeka ve büyük veri alanlarında iş birlikleri yapmaktadır. Bu projelerde Alibaba'nın bulut altyapısı, öğrenciler ve akademisyenler için yenilikçi araştırmalar yapmak için kullanılmaktadır. Alibaba E-Commerce Academy gibi platformlar aracılığıyla, üniversitelerde e-ticaret konularında eğitim verilmektedir (Jiang & Li, 2023; Yingbin, 2018; Melnik, 2019). Bu iş birlikleri, öğrencilerin ve akademisyenlerin sektörel deneyim kazanmalarına, üniversitelerdeki ders içeriklerinin sanayi ihtiyaçlarına uygun hale gelmesine olanak tanımıştır ve hem akademik hem de ticari başarılar açısından önemli bir sinerji yaratmaktadır.
3	985 Projesi ve 211 Projesi	Çin hükümeti, "985 Projesi" ve "211 Projesi" gibi özel eğitim projeleriyle ülke çapında belirli üniversiteleri hedefleyerek, bu kurumları dünya çapında lider eğitim ve araştırma merkezlerine dönüştürmeyi amaçlamıştır. Bu projeler, bilimsel araştırmaların teşvik edilmesini ve yüksek kaliteli eğitim programlarının oluşturulmasını sağlamıştır. Bu projelere dahil edilen üniversiteler, genellikle bilgisayar bilimleri ve mühendislik gibi teknoloji alanlarında uzmanlaşmış ve sektöre katkı sağlamıştır (Krishna vd., 2025; Costa & Zha, 2020; Lin & Wang, 2022; Zong & Zhang, 2019).
4	Dijital Beceri Gelişimi ve STEM Eğitime Verilen Önem	Çin, STEM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) eğitimine büyük önem vermektedir. Bu doğrultuda, okul öncesi eğitimden başlayarak üniversite düzeyine kadar dijital beceri ve teknoloji eğitimi yaygınlaştırılmıştır. Özellikle bilgisayar mühendisliği, yapay zeka, veri bilimi, robotik ve siber güvenlik gibi alanlarda üniversiteler, öğrencilere ileri düzey eğitim sunarak, teknoloji alanındaki global yarışta Çin'in rekabet gücünü artırmıştır (Zhan vd., 2022; Loyalka vd., 2021).
5	Uluslararası Eğitim İşbirlikleri	Çin, dünya çapındaki üniversiteler ve araştırma kurumlarıyla iş birlikleri yaparak, uluslararası deneyim ve bilgi alışverişi sağlamıştır. Birçok Çinli öğrenci, bilgi teknolojileri alanında eğitim almak üzere yurt dışına gönderilmekte, elde ettikleri bilgiler ve becerilerle ülke içindeki üniversitelerdeki gelişmeleri desteklemektedir. Ayrıca, Çin, yabancı akademisyenlerin ve uzmanların ülkeye gelerek eğitim vermelerini teşvik eden politikalar uygulamaktadır. Bu sayede, teknoloji eğitimi daha küresel bir perspektifle şekillendirilmektedir (Li, 2009; Wang vd., 2013; Zhang vd., 2022; Lee & Haupt, 2020).
6	Teknoloji ve Girişimcilik Eğitime Odaklanma	Çin, üniversitelerde teknoloji girişimciliğini destekleyen özel eğitim programları sunmaktadır. Öğrencilere, yenilikçi iş fikirlerini hayata geçirebilme yetenekleri kazandıracak eğitimler verilmektedir. Pekin, Şangay ve Shenzhen gibi büyük şehirlerde teknoloji ve girişimcilik ekosistemlerinin gelişmesi için yükseköğretim kurumları, yerel hükümetlerle birlikte çalışarak, inovasyon ve girişimcilik merkezleri kurmuşlardır (Li vd., 2003; Zhou & Xu, 2012; Feng vd., 2024).
7	Dijital Altyapının Güçlendirilmesi	Çin, üniversitelerinde teknoloji eğitiminin kalitesini artırabilmek için güçlü bir dijital altyapı kurmuştur. Üniversiteler, öğrencilere bilgisayar bilimleri ve mühendislik gibi alanlarda pratik deneyimler sunabilecekleri gelişmiş bilgisayar laboratuvarlarına ve simülasyon araçlarına sahiptir. Ayrıca, ülke çapında yüksek hızda internet erişimi, dijital eğitim platformları ve çevrimiçi dersler gibi imkanlar sunularak, öğrencilerin teknolojiye dayalı becerilerini geliştirmeleri teşvik edilmiştir (Yang vd., 2018; Sun vd., 2010; Chen vd., 2020).
8	Yükseköğretimde Veri Analitiği ve Yapay Zeka Uygulamaları	Çin'deki üniversiteler, yapay zeka ve veri analitiği gibi gelişen alanlara yönelik uygulamalı eğitim programları geliştirmiştir. Bu alanda üniversiteler, öğrencilere AI teknolojilerini geliştirme, veri analizi yapma ve robotik sistemler tasarlama gibi beceriler kazandırmaktadır.

		Bu tür eğitimler, öğrencilerin bilgi teknolojileri alanındaki yenilikçi çözümler üretebilmelerini sağlamaktadır (Fu vd., 2022; Bhutoria, 2022; Liu vd., 2023; Zadorina vd., 2024).
9	Ulusal Araştırma Programları ve Teknoloji Endüstrisi için Burslar	Çin hükümeti, yükseköğretim öğrencileri için teknoloji odaklı burslar sunarak, bilgisayar bilimleri, mühendislik ve teknoloji alanlarında eğitim gören öğrencilerin araştırma yapmalarını teşvik etmektedir. Desteklenen alanlar, bilgisayar bilimleri, mühendislik, yapay zeka, telekomünikasyon, bilgi sistemleri, robotik ve diğer teknoloji odaklı disiplinlerdir. Burs kapsamında ise, eğitim masrafları, konaklama, sağlık sigortası ve seyahat masraflarını kapsayan tam finansal destek sunulmaktadır. Ayrıca, teknoloji endüstrisinde çalışan profesyoneller için özel araştırma programları ve burslar sağlanmaktadır. Bu politikalar, bilgi teknolojileri alanındaki yetkinliği artırarak ülkenin teknolojik ilerlemesini desteklemektedir (Zheng & Shi, 2024; Chen, 2023; Horta, & Li, 2023).
10	Geleceğe Yönelik Eğitim Stratejileri	Çin, gelecekteki iş gücünün dijital becerilerle donanmış olması gerektiğinin farkında olarak, eğitim stratejilerini sürekli olarak güncellemektedir. Bu, eğitim sisteminin esnek, yenilikçi ve global gelişmelerle uyumlu olmasını sağlamaktadır. Eğitim stratejileri ve çağdaş eğitim standartlarına uygun eğitim verilmesi konusunda karar verme sürecine dahil olan başlıca kurumlar ve mekanizmalar; Çin Eğitim Bakanlığı (Ministry of Education - MOE), Çin Devlet Konseyi (State Council), Çin Bilim ve Teknoloji Bakanlığı (Ministry of Science and Technology - MOST), Çin Ulusal Eğitim Bilimleri Akademisi (Chinese Academy of Educational Sciences - CAES), Çin Devlet Planlama Komitesinin Eğitimle İlgili Bölümleri, Çin Üniversiteleri ve Teknik Okullar, Çin'in Dijital Eğitim Girişimleri ve İnternet Eğitim Platformları ve Çin Eğitim Teknolojileri Araştırma ve Geliştirme Merkezi (China Education Technology Research and Development Center)'dir. Bu kurumlar, Çin'in eğitim politikalarının çağdaş eğitim standartlarına uygun olarak dijitalleşmeye entegre edilmesini sağlamak için müfredatları günceller, teknoloji eğitimini teşvik eder ve öğrencilere dijital beceriler kazandırmayı amaçlayan çeşitli stratejiler uygular (Qi, 2022; Borsi vd., 2022; Qiping & White, 2023; Zheng & Kapoor, 2021).

Bulgulardan da anlaşılacağı üzere Çin son yıllarda ABD'yi geçerek bilgisayar bilimleri alanını domine etmeye başlamıştır. Çinli üniversitelerin alanda önemli bir etkisi söz konusudur. Türkiye için bu durum önceleri ABD ve İngiltere çerçevesinde ilerlen bilimsel ve yükseköğretim kurumları iş birliğini Çin ve Hindistan gibi ülkelere odaklamas gereğini doğurmaktadır. Hindistan ve Çin, teknoloji ve yazılım geliştirme konusunda güçlü altyapılara sahip ülkeler olup, özellikle yapay zeka, büyük veri ve makine öğrenimi gibi alanlarda önemli araştırmalar yapmaktadırlar. Türkiye'nin, bu ülkelerle ortak Ar-Ge projeleri geliştirmesi, bilgi sistemleri ve teknoloji alanındaki yenilikleri hızlandırabilir. Veri analizi ve bulut bilişim gibi alanlarda ortak projeler ile her üç ülke de teknoloji transferi gerçekleştirebilir. Hindistan'ın yazılım geliştirme becerileri ve Çin'in donanım üretimi güçlü yönleri, Türkiye'nin bilgi sistemleri araştırmalarına büyük katkı sağlayabilir. Türkiye, Hindistan ve Çin arasındaki bilimsel iş birliği, ortak yayınlar ve bilimsel derneklerdeki katılım yoluyla güçlendirilebilir. Bu işbirlikleri, hem akademik bilgi paylaşımını hem de bilimsel yenilikleri teşvik eder. Türkiye'nin

akademik dergilerinde, Hindistan ve Çinli araştırmacıların da yer alacağı dergiler ve konferanslar düzenlenebilir. Bu ÷lkerdeki yük seköğretim kurumları ile öğrenci değişimi noktasında özel bir dikkat ve özen gösterilebilir.

Türkiye adresli araştırmacıların yoğun olarak yayın yaptıkları dergilerin; disiplinlerarası etkileşimin yoğun olduğu dergiler olduğu gör÷lmüştür. Birçok dergi, bilgisayar bilimleri ve mühendislik gibi alanlar arasındaki sınırları aşan araştırmalara yer vermektedir. Disiplinler arası etkileşim, araştırmacıların kendi alanlarındaki yenilikleri farklı perspektiflerden görmelerini sağlamaktadır.

5.3. Bilgisayar Bilimleri ve Bilgi Sistemleri Alanında Son Yıllarda Öne Çıkan Konu Başlıkları

Türkiye adresli en yoğun atıf alan çalışmaların genel olarak çeşitli modern bilgisayar bilimi ve teknoloji konularına odaklandığı gör÷lmektedir. İlk olarak, makalelerin büyük bir kısmı kablosuz iletişim, ağ yönetimi, sensör ağları, güvenlik ve optimizasyon gibi temel alanlarda araştırmalar yapmaktadır. Örneğin, “Wireless Communications Through Reconfigurable Intelligent Surfaces” (Basar vd., 2019) gibi başlıklar, kablosuz iletişimde yeni yöntemler ve teknolojiler üzerine odaklanırken, “A Survey on Free Space Optical Communication” (Khalighi & Uysal, 2014) ve “Index Modulation Techniques for Next-Generation Wireless Networks” (Basar vd., 2017) gibi çalışmalar, gelecekteki ağ altyapıları ve iletişim protokollerini incelemektedir. Ayrıca, “A Survey of Network Lifetime Maximization Techniques in Wireless Sensor Networks” (Yetgin vd., 2017) ve “Wireless Sensor Networks for Healthcare” (Alemdar & Ersoy, 2010) makaleleri, sensör ağlarının verimliliğini ve sağlık uygulamalarındaki potansiyel kullanımını araştırmaktadır.

Türkiye adresli en fazla atıf alan araştırmalar arasında öne çıkan bir diğer önemli konu ise yapay zeka, makine öğrenmesi ve görüntü işleme gibi alanlardır. Çeşitli makalelerde, örneğin “CovidGAN: Data Augmentation Using Auxiliary Classifier GAN for Improved Covid-19 Detection” (Waheed vd., 2020) ve “A Generic Intelligent Bearing Fault Diagnosis System Using Compact Adaptive 1D CNN Classifier” (Eren vd., 2019) gibi başlıklarla yapay zekanın sağlık, güvenlik ve endüstriyel uygulamalarda nasıl kullanılabileceği tartışılmaktadır. Makaleler ayrıca veri güvenliği, gizlilik ve siber güvenlik alanlarına yönelik yeni çözümler geliştirmek için çeşitli algoritmalar ve yöntemler sunmaktadır. Örneğin, “Cyber-security on smart grid: Threats and potential solutions” ve “Secure data aggregation in wireless sensor

networks: A comprehensive overview” makalesi (Gunduz & Das, 2020), IoT cihazları ve akıllı ağlarda güvenlik sağlamak için geliştirilen yeni yaklaşımlar üzerinde durmaktadır. Bu makaleler, teknolojinin artan etkisiyle birlikte, verinin güvenliğini ve gizliliğini sağlamanın giderek daha kritik bir sorun haline geldiğini vurgulamaktadır.

Dünyada en fazla atıf alan makaleler ve işlediği konular değerlendirildiğinde ise; geniş bir bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri yelpazesinde farklı alt alanları temsil etmektedir. Bu başlıklardan öne çıkan bazı ana konuları yapay zeka ve makine öğrenimi, nesnelerin internet, veri madenciliği ve büyük veri, ağlar ve iletişim teknolojileri, ve sosyal ağlar ve güvenlik konularındadır.

Yapay zeka ve makine öğrenimi konusunda örneğin, “Deep Learning for Time Series Classification...” (Ismail Fawaz vd., 2019), “Federated Machine Learning: Concept and Applications” (Yang vd., 2019), ve “Learning from Imbalanced Data” (He & Garcia, 2009) başlıklı makaleler, makine öğrenimi tekniklerinin belirli uygulama alanlarında (örneğin, zaman serisi analizi, federated öğrenme) nasıl kullanıldığını ele alınmaktadır. Ayrıca “Explainable Artificial Intelligence” (Adadi & Berrada, 2018) üzerine de makaleler mevcuttur. Bu makaleler genel olarak yapay zekâ modellerinin şeffaflığını ve anlaşılabilirliğini artırma yönündeki çabaların literatürde değer gördüğünü ifade etmektedir.

Nesnelerin internet ile ilgili makaleler, nesnelerinin interneti ve sağlık (Islam vd., 2015), akıllı şehirler (Zanella vd., 2014) ve diğer endüstrilerdeki uygulamalarını ele almaktadır. nesnelerinin internetinin mimarisi, güvenliği ve uygulama alanları üzerine yapılan araştırmalar da bu alanda dikkat çekmektedir (Perera vd., 2013). Veri madenciliği ve büyük veri konusundaki makaleler ise; veri madenciliği ve büyük veri üzerine yoğunlaşmaktadır. “Data Mining with Big Data” (Wu vd., 2013), “Big Data: A Survey” (Chen vd., 2014), ve “A Survey on Clustering Algorithms for Wireless Sensor Networks” (Abbasi & Younis, 2007) gibi makaleler, büyük veri analitiği, veri madenciliği teknikleri, ve bu alandaki en son gelişmeleri ele almaktadır. Özellikle büyük veri ile çalışan uygulamalarda, algoritmaların ve modelleme tekniklerinin nasıl optimize edilebileceği tartışılmaktadır.

Alanda öne çıkan bir diğer konu ise ağlar ve iletişim teknolojileri olmuştur. “Wireless Sensor Networks: A Survey” (Akyildiz vd., 2002), “5G Network Survey” (Islam vd., 2016), ve “Mobile Edge Computing: A Survey” (Abbas vd., 2017) gibi makaleler, ağlar ve iletişim teknolojileri üzerine yapılan çalışmalara örnek verilebilir. Bu çalışmalar, yeni nesil ağların (5G

ve 6G gibi), mobil bulut bilişim ve kablosuz sensör ağlarının özellikleri ve zorlukları hakkında bilgi sunmaktadır. Bunun yanında sosyal ağlar ve güvenlik konusunda ise, “A Survey of Trust and Reputation Systems for Online Service Provision” (Jøsang vd., 2007) ve “Security, Privacy, and Trust in IoT” (Sicari vd., 2015) başlıklı makaleler, çevrimiçi hizmetlerde güven ve itibar sistemlerinin yanı sıra IoT güvenliği üzerine yapılan araştırmaları ele almaktadır. Ayrıca, “Adversarial Attacks on Deep Learning” (Akhtar & Mian, 2018) gibi makaleler, yapay zekâ ve derin öğrenme sistemlerine yönelik güvenlik tehditlerini tartışmıştır.

Tüm bu değerlendirmeler bilgisayar bilimleri ve bilgi sistemleri alanındaki temel ve uygulamalı araştırmaların geniş bir yelpazede yapıldığını göstermektedir. Ayrıca farklı alt disiplinlerin (makine öğrenimi, ağlar, güvenlik, büyük veri, vb.) nasıl birbirleriyle ilişkilendiği de görülmektedir.

6. SONUÇ

Türkiye ile ilişkili yayımlanan çalışmalara yapılan toplam alıntı sayısı 110.022 olup, belge başına ortalama alıntı sayısı 18,11 ve h-indeksi 122’dir. Türkiye ilgili alanda bilimsel üretkenlik açısından yirminci sırada yer almaktadır. Türkiye’nin ilgili alanda bilimsel üretkenlik açısından rakiplerine göre bulunduğu yer oldukça düşündürücü görülmektedir. Bu alanda daha ileride olabilmek için ivedi bir şekilde önlemler alınması gerektiği görülebilir. Türkiye’de bu alanda en üretken beş kurum şunlardır; İstanbul Teknik Üniversitesi (f:468, %7,70), Orta Doğu Teknik Üniversitesi (f:376, %6,18), Boğaziçi Üniversitesi (f:289, %4,75), İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi (f:263, %4,32), Yıldız Teknik Üniversitesi (f:225, %3,70). Türkiye, genç ve dinamik bir nüfusa sahip bir ülkedir, fakat neredeyse tüm üniversitelerde birçok bilgisayar bilimi programı bulunmasına rağmen, pek çok Türk kurumunun uluslararası etkisi hala sınırlıdır. Türkiye’nin küresel sıralamadaki konumu ile kurumlar arasındaki bilimsel çıktılarının dengesiz dağılımı, bilgisayar bilimi alanında yükseköğretim politikalarının gözden geçirilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu alanın tüm endüstrilerdeki stratejik önemi ve küresel rekabetçilikteki kritik rolü göz önünde bulundurulduğunda, ulusal politikaların güçlendirilmesi ve araştırma çıktılarının artırılması öncelikli bir hedef olmalıdır.

Türkiye adresli araştırmacıların alanda özellikle hızlı yayın yapma imkanı sağlayan açık erişim dergileri tercih etme eğiliminde olduğu görülmüştür. Bu durum aslında gelecek çalışmalar için daha derinlemesine analiz edilmesi gereken bir konudur. Elbette bu durum

araştırmacıların yeni bulgularını hızlı bir şekilde yayımlamak istemeleri ve açık erişim dergileri, araştırmaların daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlaması ile de açıklanabilir. Fakat Türkiye şartları değerlendirildiğinde üzerinde dikkatle durulması gereken ve genel olarak bilgisayar bilimleri için titizlikle araştırılması gereken bir durumdur. Bu durum atama şartları, akademisyen profilleri ve doçentlik öncesi ve sonrasında ilgili araştırmacıların yayın yapma alışkanlıkları açısından sorgulanabilir. Bu sayede alanda öne çıkan başarılı araştırmacıların unvan almaları, ünvanın getirdiği öğrenci yetiştirme, alanda söz sahibi olma ve alanı yönlendirebilme gibi yaygın eki konusunda daha etkin insan kaynakları yönetimi sağlanabilir. Alana daha nitelikli araştırmacıların kazandırılması sağlanabilir.

Bir diğer noktada Türkiye adresli alanda öne çıkan dergilerin yok denecek kadar az olmasıdır. İstanbul Üniversitesi'nin yayıncısı olduğu *Acta Infologica* dergisidir. İlgili Dergi Emerging Sources Citation Index (ESCI) indeksinde taranan bir dergidir. Türkiye'de bilgisayar bilimleri alanındaki yayıncılık faaliyetlerinin özel bir ilgi ile takip edilmesi ve uluslararası yayıncılık faaliyetleri konusunda politika yapıcılar tarafından desteklenmelidir.

7. ÖNERİLER

Alanda öne çıkan iki ülke olan Çin ve Hindistan ile bilimsel iş birliklerinin artırılması şiddetle önerilmektedir. Türkiye'nin Hindistan ve Çin ile bilgi sistemleri alanında yapabileceği iş birlikleri, güçlü akademik araştırmalar, sanayi iş birlikleri ve teknoloji transferi yoluyla önemli fırsatlar yaratabilir. Yükseköğretim politikaları, bu iş birliklerinin sistematik bir şekilde geliştirilmesine olanak tanıyacak stratejik kararlar almalı ve Türkiye'nin bilgi teknolojileri altyapısını güçlendirmelidir. Bu tür iş birliklerinin uzun vadede, Türkiye'nin dijitalleşme sürecine önemli katkılar sağlayacağı ve küresel bilgi sistemleri alanındaki yerini sağlamlaştıracağı söylenebilir. Bu noktada öneriler Tablo 13 üzerinde ifade edilmektedir.

Tablo 13. Türkiye'nin bilgisayar bilimleri alanında daha iyi hale gelebilmesi için eğitim odaklı politika önerileri

#	Öneri	Öneri Açıklaması
1	Müfredat Güncellemeleri ve Modernizasyon	Türkiye, bilgisayar bilimi ve teknoloji eğitiminin daha güncel ve etkili hale gelmesi için müfredatlarını sürekli olarak gözden geçirmelidir. Yapay zeka, veri bilimi, siber güvenlik, nesnelerin interneti gibi konular eğitim programlarına dahil edilebilir. Bu konular ile ilgili okullara laboratuvar kurulabilir. Araştırmaları desteklenebilir. Ayrıca, öğrencilerin gerçek dünya problemlerine çözümler geliştirmelerine olanak tanıyan projeler de müfredata eklenebilir. İlgili projeler Milli Eğitim Bakanlığı ve Okulların kendi okul aile birliği fonları ile desteklenerek, öğrenci öğretmen gelişim projeleri adı altında yürütülebilir. En az öğrenciler kadar ilgili alana gönül veren öğretmenler de ilgili alanda ödüllendirilmelidir.
2	Öğretmen Eğitimleri ve Kaynaklar	Bilgisayar ve teknoloji eğitiminin etkili olabilmesi için öğretmenlerin sürekli olarak güncellenen eğitimlerle donatılması gerekir. Türkiye'de düzenli olarak, öğretmenlerin bilgisayar bilimleri ve teknolojiye yeniye adapte olabilmesi için dijital öğretim materyalleri ve seminerler düzenlenmelidir. Eğitici eğitimleri konusunda akreditasyon kuruluşları YÖKAK çerçevesinde

		kurulabilir. Akredite edilen kurumların öğretmen yani eğitici eğitimleri konusunda faaliyet göstermesine imkan sunulabilir. İlgili eğitimler ve akreditasyonlar velilerin bilgilendirilmesi için okul web sitelerinde paylaşılması sağlanabilir. Bu sayede okul kalitesini pekiştirici bir girdi oluşturulabilir.
3	Yatırım ve Altyapı Geliştirme	Eğitim kurumları, teknoloji eğitimi için gerekli altyapıya sahip olmalıdır. Bilgisayar laboratuvarları, internet erişimi, yazılım araçları ve donanım gibi unsurlar, eğitimdeki başarıyı doğrudan etkiler. Türkiye, bu altyapı yatırımlarına öncelik vererek öğrencilere daha kaliteli bir eğitim sunabilirler. Bunun yanında sosyal medya içerikleri ve Fatih projesi ile başlayan fakat hal yeterli etkiyi oluşturamamız uzaktan eğitim araçlarının etkinliği daha da artırılabilir. Bunun yanında bilgi sistemleri geliştirilmesi ile ilgili prototip eğitim içerikleri oluşturulması gerekmektedir. Bu sayede öğrencilerin ilgisi pekiştirilece ve çalışmalarının somut ve test edilmiş çıktılarına öğrencilerimizin sahip olması sağlanacaktır.
4	Sosyal ve Kamu Destekli Programlar	Devlet ve özel sektör, teknoloji eğitimini teşvik eden sosyal programlar düzenleyebilir. Örneğin, Türkiye, bilgisayar bilimleri alanında orta okul, lise, yüksek lisans ve doktora seviyesinde burslar, staj imkanları ve proje yarışmaları gibi fırsatlar sunabilir. Bu tür teşvikler, gençlerin teknolojiye olan ilgisini artırır. Bu tür çalışmalarının kendini ispatlamış, alana yö veren araştırmacı topluluklarından oluşan merkez, dernek ve benzeri yapılanma ile oluşturulması şiddetle önerilmektedir.
5	Girişimcilik ve Yaratıcılık Destekleme	Teknoloji eğitimi yalnızca teknik bilgi vermekle kalmamalı, aynı zamanda öğrencilerin girişimcilik ruhunu geliştirmelerine olanak tanınmalıdır. Türkiye’de, öğrencilere yazılım geliştirme, uygulama tasarımı, teknoloji tabanlı girişimler oluşturma gibi konularda eğitimler ve mentorluk programları sunarak inovasyonu teşvik edebilirler. Bu noktada öğrencilerin girişimlerini destekleyici programların yürütülmesi şiddetle önerilmektedir. Bu noktada öze sektörün de bu girişimlere destek olabilmesi için sivil toplum örgütleri ve meslek odalarının konuya daha fazla ilgi göstermesi önerilmektedir. Öğrencilerin yaratıcılıklarını kullanabileceği, yazılım ve teknoloji odaklı yarışmalar (örneğin, hackathonlar) düzenlenebilir. Bu tür etkinlikler, öğrencilerin pratik yapmalarını ve becerilerini geliştirmelerine imkan sunacaktır.
6	Endüstri ve Akademi İşbirlikleri	Teknoloji sektöründeki büyük firmalar ve üniversiteler arasında iş birlikleri güçlendirilmelidir. Hindistan ve Türkiye, teknoloji şirketleri ile üniversiteleri bir araya getirerek, öğrencilerin sektörel deneyim kazanmalarını ve gerçek dünya projelerine dahil olmalarını sağlayabilirler. Bu iş birlikleri, müfredatları daha işlevsel hale getirebilir.
7	Dijital Okuryazarlık ve Erişilebilirlik	Türkiye, sadece teknoloji konusunda eğitim vermekle kalmamalı, aynı zamanda her seviyedeki bireyin dijital okuryazarlığını artırmalıdır. Kırsal bölgelerde ve düşük gelirli ailelerin çocuklarına yönelik dijital okuryazarlık programları, daha geniş bir kitleye ulaşılmasına yardımcı olabilir. Ayrıca, öğrencilere internetin güvenli kullanımı, dijital araçlarla bilgi araştırma, veri güvenliği ve gizliliği konularında da eğitimler verilebilir. Elbette bunun için akredite olmuş güvenli uzaktan eğitim araçlarına gereksinim vardır. Bu noktada da daha sistematik bir yaklaşım ile erişilebilirlik konusuna çözüm getirilebilir.
8	Global İşbirlikleri ve Eğitim Programları	Türkiye, uluslararası teknoloji eğitimi organizasyonlarıyla iş birliği yaparak dünya genelindeki en iyi uygulamaları ülkeye adapte edebilirler. Ayrıca, global çapta yapılan teknoloji yarışmaları ve etkinliklere katılımı teşvik ederek öğrencilerin kendilerini global bir bağlamda değerlendirebileceği fırsatlar yaratılabilir. Bu sayede lise sonrası öğrencilerimizin veya lisans döneminde uluslararası alanda kendini ispatlamış yükseköğretim kurumları arafından öğrencilerimiz kabul edilebilir. Bu sayede kariyer gelişimlerine olumlu bir etki sağlamış olunabilir.
9	Teknolojiye Yönelik Uygulamalı Eğitim Programları	Öğrencilere teorik bilgisinin yanı sıra uygulamalı eğitim fırsatları da sunulmalıdır. Bununla birlikte, ilkokuldan başlayarak öğrenciler, basit programlama dillerini ve robotik teknolojileri öğrenmeye yönlendirilebilir. Okullarda bu alanlarda atölye çalışmaları, kulüp faaliyetleri ve projeler düzenlenebilir. Özellikle yazılım geliştirme, ağ yönetimi, robotik, yapay zeka gibi alanlarda atölye çalışmaları ve projelerle yapılabilir. Öğrenciler, gerçek dünyada karşılaşacakları problemleri çözme deneyimi kazanırlar.
10	Dijital Platformlar ve Uzaktan Eğitim	Türkiye, dijital platformlar üzerinden uzaktan eğitim seçeneklerini artırabilir. Bu, özellikle uzak bölgelerdeki öğrenciler için eğitimde fırsat eşitliği sağlayacaktır. Ayrıca, online kurslar ve sertifika programları, öğrencilere teknoloji becerilerini geliştirme fırsatları sunacaktır. Türkiye’de bu noktada BTK Akademi (Bakınız. https://www.btkakademi.gov.tr/) çok iyi eğitimler sunmaktadır. Benzer uygulamaların artırılması şiddetle önerilmektedir.

Çin ve Hindistan ile (Ki bu noktada Hindistan ile pek çok ülkenin eğitim konusunda iş birliği yaptığı bazı çalışmalarda ifade edilmiştir (Bakınız, Damar, 2022b). Özellikle uzaktan eğitim ve e-öğrenme teknolojilerinde Hindistan ve Çin ile yapılacak ortak projeler, Türkiye’nin eğitim altyapısını güçlendirebilir (Bakınız, Damar, 2022b). Yapay zeka, büyük veri ve bulut bilişim gibi dijital teknolojilerin eğitimde nasıl kullanılacağına dair ortak eğitim programları

geliştirilebilir. Bu ülkeler ile gerçekleştirecek, dijital dönüşüm, endüstri 4.0 ve veri yönetimi alanlarındaki yenilikçi araştırmalar, Türk sanayisi için faydalı olabilir. Bu adımlar, Hindistan ve Türkiye'nin teknoloji eğitiminin kalitesini artıracaktır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Araştırmacıların çalışmaya katkı oranları eşittir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Abbas, N., Zhang, Y., Taherkordi, A., & Skeie, T. (2017). Mobile edge computing: A survey. *IEEE Internet of Things Journal*, 5(1), 450-465.
- Abbasi, A. A., & Younis, M. (2007). A survey on clustering algorithms for wireless sensor networks. *Computer communications*, 30(14-15), 2826-2841.
- Adadi, A., & Berrada, M. (2018). Peeking inside the black-box: a survey on explainable artificial intelligence (XAI). *IEEE access*, 6, 52138-52160.
- Adeniran, O. R. (1988). Bibliometrics of computer science literature in Nigeria. *International Library Review*, 20(3), 347-359.
- Aggarwal, K., Mijwil, M. M., Al-Mistarehi, A. H., Alomari, S., Gök, M., Alaabdin, A. M. Z., & Abdulrhman, S. H. (2022). Has the future started? The current growth of artificial intelligence, machine learning, and deep learning. *Iraqi Journal for Computer Science and Mathematics*, 3(1), 115-123.
- Akan, O. B., Karli, O. B., & Ergul, O. (2009). Cognitive radio sensor networks. *IEEE network*, 23(4), 34-40.
- Akay, B., & Karaboga, D. (2012). A modified artificial bee colony algorithm for real-parameter optimization. *Information sciences*, 192, 120-142.
- Akhtar, N., & Mian, A. (2018). Threat of adversarial attacks on deep learning in computer vision: A survey. *IEEE Access*, 6, 14410-14430.
- Akyildiz, I. F., Su, W., Sankarasubramaniam, Y., & Cayirci, E. (2002). Wireless sensor networks: a survey. *Computer networks*, 38(4), 393-422.
- Alemdar, H., & Ersoy, C. (2010). Wireless sensor networks for healthcare: A survey. *Computer networks*, 54(15), 2688-2710.
- Bakri, A., & Willett, P. (2011). Computer science research in Malaysia: A bibliometric analysis. *Aslib Proceedings*, 63(2/3), 321-335.
- Basar, E., Di Renzo, M., De Rosny, J., Debbah, M., Alouini, M. S., & Zhang, R. (2019). Wireless communications through reconfigurable intelligent surfaces. *IEEE Access*, 7, 116753-116773.

- Basar, E., Wen, M., Mesleh, R., Di Renzo, M., Xiao, Y., & Haas, H. (2017). Index modulation techniques for next-generation wireless networks. *IEEE Access*, 5, 16693-16746.
- Bekmezci, I., Sahingoz, O. K., & Temel, Ş. (2013). Flying ad-hoc networks (FANETs): A survey. *Ad Hoc Networks*, 11(3), 1254-1270.
- Bhutoria, A. (2022). Personalized education and artificial intelligence in the United States, China, and India: A systematic review using a human-in-the-loop model. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 3, 100068.
- Borsi, M. T., Mendoza, O. M. V., & Comim, F. (2022). Measuring the provincial supply of higher education institutions in China. *China Economic Review*, 71, 101724.
- Brauner, P., Dalibor, M., Jarke, M., Kunze, I., Koren, I., Lakemeyer, G., ... & Ziefle, M. (2022). A computer science perspective on digital transformation in production. *ACM Transactions on Internet of Things*, 3(2), 1-32.
- Celik, B., Damar, M., Bilik, O., Ozdagoglu, G., Ozdagoglu, A., & Damar, H. T. (2023). Scientometric analysis of nursing research on hip fracture: trends, topics, and profiles. *Acta Paulista de Enfermagem*, 36, eAPE026132.
- Chang, H. M., & Hannas, W. C. (2022). Foreign support, alliances, and technology transfer. In *Chinese Power and Artificial Intelligence* (pp. 36-54). Routledge.
- Chen, D., Yuan, L., Zhang, Y., Yan, J., & Kahaner, D. (2020). HPC software capability landscape in China. *The International Journal of High Performance Computing Applications*, 34(1), 115-153.
- Chen, K., Zhang, Y., & Fu, X. (2019). International research collaboration: an emerging domain of innovation studies? *Research Policy*, 48(1), 149-168. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.08.005>
- Chen, M., Mao, S., & Liu, Y. (2014). Big data: A survey. *Mobile networks and applications*, 19, 171-209.
- Chen, Y. (2023). Current Status of Research on the Implementation of Scholarship Systems and the Role of Incentives in China. *The Educational Review, USA*, 7(10), 1541-1545.
- Costa, D. D. M., & Zha, Q. (2020). Chinese Higher Education: The role of the economy and Projects 211/985 for system expansion. *Ensaio: Avaliação e Políticas Públicas em Educação*, 28, 885-908.
- Coşkun, E., Özdağoğlu, G., Damar, M., & Çallı, B. (2019). Scientometrics-based study of computer science and information systems research community macro level profiles. 2019 IADIS Press. Netharlands. <https://www.iadisportal.org/is-2019-proceedings>
- Cui, J., Yan, C., & Hong, A. N. H. (2022). Tencent's Corporate Strategic Organizational Digital Management and Digital Transformation: A Case Study. *Journal of Business and Social Sciences*, 2022(2), 1-12.
- Damar, M., Özdağoğlu, G., & Saso, L. (2022). Designing a business intelligence-based monitoring platform for evaluating research collaborations within university networks: the case of UNICA - the Network of Universities from the Capitals of Europe. *Information Research*, 27(4), paper 945.
- Damar, M. (2022a). Dijital Dünyanın Dünü, Bugünü ve Yarını: Bilişim Sektörünün Gelişimi Üzerine Değerlendirme. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sbe Dergisi*, 12(Dijitalleşme), 51-76.
- Damar, M. (2022b). Yazılım sektörünün iki lider ülkesi Hindistan ve İrlanda, gelişmekte olan ülkeler için öneriler. *Ege Eğitim Teknolojileri Dergisi*, 6(1), 29-52.
- Damar, M. (2022c). Dijital çağda bilişim sektörünün ihtiyacı olan yetkinlikler üzerine bir değerlendirme. *Journal of Information Systems and Management Research*, 4(1), 25-40.
- Damar, M., & Aydın, Ö. (2021). Türkiye'nin 2010 Sonrası Yönetim Bilişim Sistemleri Alanında Uluslararası Q1 Dergilerinde Durumu. *İzmir İktisat Dergisi*, 36(4), 811-842.
- Damar, M., & Aydın, Ö. (2023). Kavramsal olarak bibliyometri, bilimetri, bilimsel performans analizi-bilimsel haritalama ve bibliyometrik veri tabanları. Editörler, Kami Tüğen, Emine Kızıлтаş Uzunali, *Disiplinlerarası*

akademik araştırmalar III: Gıda üretimi, gıda güvenliği, işgücü piyasası, yönetim muhasebesi ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler (ss84-109). Ankara: İKSAD Yayınevi.

Damar, M., & Özdağoğlu, G. (2021). *Yazılım sektörü ve uluslararasılaşma, politika önerileri*. Editör, Ömer Aydın & Çağdaş Cengiz. Teknoloji ve Uluslararası İlişkiler. Nobel Yayıncılık: Ankara.

Damar, M., Damar, H. T., Özbiçakci, Ş., Yasli, G., Erenay, F. S., Özdağoğlu, G., & Pinto, A. D. (2025). Mapping intellectual structure and research hotspots of cancer studies in primary health care: A machine-learning-based analysis. *Medicine*, 104(12), e41749.

Damar, M., Küme, T., Yüksel, İ., Çetinkol, A. E., Pal, J. K., & Erenay, F. S. (2024). Medical informatics as a concept and field-based medical informatics research: the case of Turkey. *Duzce Medical Journal*, 26(1), 44-55.

Damar, M., Özdağoğlu, G., & Özveri, O. (2020a). Üniversitelerde Dönüşüm Süreci ve Araştırma Üniversitesi Yaklaşımı. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 135-159.

Damar, M., Özdağoğlu, G., & Özveri, O. (2020b). Bilimsel üretkenlik bağlamında dünya sıralama sistemleri ve Türkiye'deki üniversitelerin mevcut durumu. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 107-123.

Damar, M., Özdağoğlu, G., & Özveri, O. (2020d). Üniversitelerde Dönüşüm Süreci ve Araştırma Üniversitesi Yaklaşımı. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 135-159.

Demetrescu, C., Finocchi, I., Ribichini, A., & Schaerf, M. (2020). On bibliometrics in academic promotions: A case study in computer science and engineering in Italy. *Scientometrics*, 124(3), 2207-2228.

DEÜ, (2025). Ücretsiz Açık Erişim Yayın Yapabileceğiniz Aboneliklerimiz ve Dergi Listesi. Erişim Tarihi: 01/04/2025. <https://kutuphane.deu.edu.tr/tr/oku-ve-yayimla-read-and-publish/>

Dmitrienko, A., Lipovenko, M., Gostilovich, A., Kolosov, A., & Ming, L. (2023). Development strategies of high-tech companies in China: Huawei and Tencent. *Nexo Revista Científica*, 36(02), 176-187.

Doğan, B., & Ölmez, T. (2015). A new metaheuristic for numerical function optimization: Vortex Search algorithm. *Information sciences*, 293, 125-145.

Eren, L., Ince, T., & Kiranyaz, S. (2019). A generic intelligent bearing fault diagnosis system using compact adaptive 1D CNN classifier. *Journal of signal processing systems*, 91(2), 179-189.

Erol-Kantarci, M., Mouftah, H. T., & Oktug, S. (2011). A survey of architectures and localization techniques for underwater acoustic sensor networks. *IEEE communications surveys & tutorials*, 13(3), 487-502.

Faiz, A. (2020). Bibliometric analysis of computer science literature of Pakistan. *Global Scientific Journals (GSJ)*, 8(2),3728-3748.

Feng, X., Wang, X., & Qi, M. (2024). A comparison study on innovation and entrepreneurship education in and out of China from a bibliometric perspective. *Library Hi Tech*, 42(6), 1810-1838.

Fiala, D., & Tutoky, G. (2017). Computer science papers in web of science: A bibliometric analysis. *Publications*, 5(4), 23.

Fiala, D., & Willett, P. (2015). Computer science in Eastern Europe 1989-2014: a bibliometric study. *Aslib Journal of Information Management*, 67(5), 526-541.

Fu, X., Lokesh Krishna, K., & Sabitha, R. (2022). Artificial intelligence applications with e-learning system for China's higher education platform. *Journal of Interconnection Networks*, 22(Supp02), 2143016.

Gómez-Espés, A., Färber, M., & Jatowt, A. (2024). Benefits of international collaboration in computer science: a case study of China, the European Union, and the United States. *Scientometrics*, 129(2), 1155-1171.

Gunduz, M. Z., & Das, R. (2020). Cyber-security on smart grid: Threats and potential solutions. *Computer networks*, 169, 107094.

- He, H., & Garcia, E. A. (2009). Learning from imbalanced data. *IEEE Transactions on knowledge and data engineering*, 21(9), 1263-1284.
- Horta, H., & Li, H. (2023). Nothing but publishing: The overriding goal of PhD students in mainland China, Hong Kong, and Macau. *Studies in Higher Education*, 48(2), 263-282.
- Islam, S. R., Avazov, N., Dobre, O. A., & Kwak, K. S. (2016). Power-domain non-orthogonal multiple access (NOMA) in 5G systems: Potentials and challenges. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 19(2), 721-742.
- Islam, S. R., Kwak, D., Kabir, M. H., Hossain, M., & Kwak, K. S. (2015). The internet of things for health care: a comprehensive survey. *IEEE Access*, 3, 678-708.
- Ismail Fawaz, H., Forestier, G., Weber, J., Idoumghar, L., & Muller, P. A. (2019). Deep learning for time series classification: a review. *Data mining and knowledge discovery*, 33(4), 917-963.
- Jiang, S., & Li, D. (2023). Research and Practice of Cross-border E-commerce Talent Training Mode Driven by "School-enterprise Collaboration and Integration of courses and competitions. *SHS Web of Conferences* 174, 01011.
- Jøsang, A., Ismail, R., & Boyd, C. (2007). A survey of trust and reputation systems for online service provision. *Decision support systems*, 43(2), 618-644.
- Katuk, N., Ku-Mahamud, K. R., Zakaria, N. H., & Jabbar, A. M. (2020). A scientometric analysis of the emerging topics in general computer science. *Journal of Information and Communication Technology*, 19(4), 583-622.
- Khalighi, M. A., & Uysal, M. (2014). Survey on free space optical communication: A communication theory perspective. *IEEE communications surveys & tutorials*, 16(4), 2231-2258.
- Krishna, V. V., Zhang, X., & Jiang, Y. (2025). The Rise of Chinese Universities: Research, Innovation and Building World-class Universities. *Science, Technology and Society*, 30(1), 162-180.
- Lee, J. J., & Haupt, J. P. (2020). Winners and losers in US-China scientific research collaborations. *Higher Education*, 80(1), 57-74.
- Leydesdorff, L., & Wagner, C.S. (2008). International collaboration in science and the formation of a core group. *Journal of Informetrics*, 2(4), 317-325.
- Li, J. (2009). Global R&D alliances in China: Collaborations with universities and research institutes. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 57(1), 78-87.
- Li, J., Zhang, Y., & Matlay, H. (2003). Entrepreneurship education in China. *Education+ Training*, 45(8/9), 495-505.
- Lin, L., & Wang, S. (2022). China's higher education policy change from 211 project and 985 project to the double-first-class plan: applying Kingdon's multiple streams framework. *Higher Education Policy*, 35(4), 808-832.
- Liu, M., Ren, Y., Nyagoga, L. M., Stonier, F., Wu, Z., & Yu, L. (2023). Future of education in the era of generative artificial intelligence: Consensus among Chinese scholars on applications of ChatGPT in schools. *Future in Educational Research*, 1(1), 72-101.
- Loyalka, P., Liu, O. L., Li, G., Kardanova, E., Chirikov, I., Hu, S., ... & Li, Y. (2021). Skill levels and gains in university STEM education in China, India, Russia and the United States. *Nature human behaviour*, 5(7), 892-904.
- Ma, R., Ni, C., & Qiu, J. (2008). Scientific research competitiveness of world universities in computer science. *Scientometrics*, 76(2), 245-260.
- Maier, J. H. (1986). Computer science education in the People's Republic of China. *Computer*, 19(06), 50-56.

- Marginson, S. (2022). 'All things are in flux': China in global science. *Higher Education*, 83(4), 881-910.
- Melnik, J. (2019). China's "National Champions" Alibaba, Tencent, and Huawei. *Education About Asia*, 24(2), 28-33.
- Mu, Z., & Phongsatha, T. (2023). Factors influencing visual communication design students' satisfaction toward tencent meeting of online class at a public university in Chengdu, China. *AU e Journal of Interdisciplinary Research*, 8(2), 12-20.
- Pan, Q. K., Tasgetiren, M. F., Suganthan, P. N., & Chua, T. J. (2011). A discrete artificial bee colony algorithm for the lot-streaming flow shop scheduling problem. *Information sciences*, 181(12), 2455-2468.
- Park, P., Ergen, S. C., Fischione, C., Lu, C., & Johansson, K. H. (2017). Wireless network design for control systems: A survey. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 20(2), 978-1013.
- Perera, C., Zaslavsky, A., Christen, P., & Georgakopoulos, D. (2013). Context aware computing for the internet of things: A survey. *IEEE communications surveys & tutorials*, 16(1), 414-454.
- Qi, J. (2022). China's international higher education policies 2010–2019: Multiple logics and HEI responses. *Higher Education*, 83(3), 695-710.
- Qiong, W., & Miyazaki, K. (2005). Sectoral System of Innovation in China-the Case of Software Sector. Proceedings of the First World Congress of the International Federation for Systems Research: The New Roles of Systems Sciences For a Knowledge-based Society: November 14-17, 2005, Kobe, Japan.
- Qiping, Y., & White, G. (2023). *The 'marketisation' of Chinese higher education: a critical assessment*. In People's Republic of China, Volumes I and II (pp. Vol1-409). Routledge.
- Sakar, B. E., Isenkul, M. E., Sakar, C. O., Sertbas, A., Gurgen, F., Delil, S., ... & Kursun, O. (2013). Collection and analysis of a Parkinson speech dataset with multiple types of sound recordings. *IEEE journal of biomedical and health informatics*, 17(4), 828-834.
- Sánchez-García, E., Martínez-Falcó, J., Marco-Lajara, B., & Sloniec, J. (2024). Analyzing the role of computer science in shaping modern economic and management practices. Bibliometric analysis. *Applied Computer Science*, 20(1), 189-207.
- Serenko, A., Cocosila, M., & Turel, O. (2008). The state and evolution of information systems research in Canada: A scientometric analysis. *Canadian Journal of Administrative Sciences/Revue canadienne des sciences de l'administration*, 25(4), 279-294.
- Sicari, S., Rizzardi, A., Grieco, L. A., & Coen-Porisini, A. (2015). Security, privacy and trust in Internet of Things: The road ahead. *Computer networks*, 76, 146-164.
- Sun, N., Kahaner, D., & Chen, D. (2010). High-performance computing in China: research and applications. *The International Journal of High Performance Computing Applications*, 24(4), 363-409.
- Supriyadi, E. (2022). A bibliometric analysis: computer science research from Indonesia. *TIERS Information Technology Journal*, 3(1), 28-34.
- Sweileh, W. M., Al-Jabi, S. W., AbuTaha, A. S., Zyoud, S. E. H., Anayah, F. M., & Sawalha, A. F. (2017). Bibliometric analysis of worldwide scientific literature in mobile-health: 2006–2016. *BMC medical informatics and decision making*, 17, 1-12.
- Tan, H. Ö., & Körpeoğlu, I. (2003). Power efficient data gathering and aggregation in wireless sensor networks. *ACM Sigmod Record*, 32(4), 66-71.
- Țurcan, N., Coşuleanu, I., Grecu, M., & Cujba, R. (2019). Research in computer science in the republic of Moldova: A bibliometric analysis. *Revista Română de Biblioteconomie și Știința Informării= Romanian Journal of Library and Information Science*, 15(2), 27-50.

- UBYT, (2025). UBYT 2019-2024 Yıllarını Kapsayan Dergi Listesi Arama. Erişim Tarihi: 01/04/2025. [Motoruhttps://cabim.ulakbim.gov.tr/ubyt/](https://cabim.ulakbim.gov.tr/ubyt/)
- Ullah, Z., Al-Turjman, F., Mostarda, L., & Gagliardi, R. (2020). Applications of artificial intelligence and machine learning in smart cities. *Computer Communications*, 154, 313-323.
- Vasan, D., Alazab, M., Wassan, S., Naeem, H., Safaei, B., & Zheng, Q. (2020). IMCFN: Image-based malware classification using fine-tuned convolutional neural network architecture. *Computer Networks*, 171, 107138.
- Waheed, A., Goyal, M., Gupta, D., Khanna, A., Al-Turjman, F., & Pinheiro, P. R. (2020). Covidgan: data augmentation using auxiliary classifier gan for improved covid-19 detection. *IEEE Access*, 8, 91916-91923.
- Wang, X., Xu, S., Wang, Z., Peng, L., & Wang, C. (2013). International scientific collaboration of China: Collaborating countries, institutions and individuals. *Scientometrics*, 95, 885-894.
- Weber, P., Carl, K. V., & Hinz, O. (2024). Applications of explainable artificial intelligence in finance—a systematic review of finance, information systems, and computer science literature. *Management Review Quarterly*, 74(2), 867-907.
- WoS. (2025). Web of Science Subject Categories. Erişim Tarihi: 01/04/2025. <https://webofscience.zendesk.com/hc/en-us/articles/27505726032017-Web-of-Science-Subject-Categories>
- Wu, X., Zhu, X., Wu, G. Q., & Ding, W. (2013). Data mining with big data. *IEEE transactions on knowledge and data engineering*, 26(1), 97-107.
- Xie, Z., & Willett, P. (2013). The development of computer science research in the People's Republic of China 2000–2009: A bibliometric study. *Information Development*, 29(3), 251-264.
- Yan, X., & Huang, M. (2022). Leveraging university research within the context of open innovation: The case of Huawei. *Telecommunications Policy*, 46(2), 101956.
- Yang, Q., Liu, Y., Chen, T., & Tong, Y. (2019). Federated machine learning: Concept and applications. *ACM Transactions on Intelligent Systems and Technology (TIST)*, 10(2), 1-19.
- Yang, Y., Chen, H., Zhang, Q., & Lei, J. (2018). The commercialization of university and research institutes' science-based innovations: The four successful Chinese cases. *Journal of Industrial Integration and Management*, 3(3), 1850013.
- Yetgin, H., Cheung, K. T. K., El-Hajjar, M., & Hanzo, L. H. (2017). A survey of network lifetime maximization techniques in wireless sensor networks. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 19(2), 828-854.
- Yingbin, C. (2018, November). Analysis of the Development of University Entrepreneurship Education Against the Background of Electronic Commerce. In 2018 International Conference on Economy, Management and Entrepreneurship (ICOEME 2018) (pp. 175-178). Atlantis Press.
- Younis, M., Senturk, I. F., Akkaya, K., Lee, S., & Senel, F. (2014). Topology management techniques for tolerating node failures in wireless sensor networks: A survey. *Computer networks*, 58, 254-283.
- Zadorina, O., Hurskaya, V., Sobolyeva, S., Grekova, L., & Vasylyuk-Zaitseva, S. (2024). The role of artificial intelligence in creation of future education: Possibilities and challenges. *Futurity Education*, 4(2), 163-185.
- Zanella, A., Bui, N., Castellani, A., Vangelista, L., & Zorzi, M. (2014). Internet of things for smart cities. *IEEE Internet of Things journal*, 1(1), 22-32.
- Zhan, Z., Shen, W., Xu, Z., Niu, S., & You, G. (2022). A bibliometric analysis of the global landscape on STEM education (2004-2021): towards global distribution, subject integration, and research trends. *Asia Pacific Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 16(2), 171-203.
- Zhang, D., Ding, W., Wang, Y., & Liu, S. (2022). Exploring the role of international research collaboration in building China's world-class universities. *Sustainability*, 14(6), 3487.

Zheng, J., & Kapoor, D. (2021). State formation and higher education (HE) policy: An analytical review of policy shifts and the internationalization of higher education (IHE) in China between 1949 and 2019. *Higher Education*, 81(2), 179-195.

Zheng, Q., & Shi, Y. (2024). Can service scholarships boost academic performance? Causal evidence from China's Free Teacher Education scholarship. *Higher Education*, 89, 691-715.

Zhou, M., & Xu, H. (2012). A review of entrepreneurship education for college students in China. *Administrative Sciences*, 2(1), 82-98.

Zong, X., & Zhang, W. (2019). Establishing world-class universities in China: deploying a quasi-experimental design to evaluate the net effects of Project 985. *Studies in Higher Education*, 44(3), 417-431.

Zurita, G., Merigó, J. M., Lobos-Ossandón, V., & Mulet-Forteza, C. (2021). Leading countries in computer science: A bibliometric overview. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 40(2), 1957-1970.

Kurumsal Kalite, Belirsizlik ve Kamu Yatırımları:

Türkiye Üzerine Bir İnceleme

Ece TOPOĞLU¹ , Tuba AKAR^{2*}

¹ Res. Asst., Karamanoğlu Mehmetbey University, Department of Economics, Karaman, Türkiye

² Assoc. Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey University, Department of Economics, Karaman, Türkiye,

Geliş Tarihi/Received: 18.06.2025

Doi: 10.31200/makuubd.1722308

Kabul Tarihi/Accepted: 30.09.2025

Araştırma Makalesi/Research Article

ÖZET

Bu çalışmanın amacı literatürde sıklıkla diğer yatırım çeşitleriyle ilişkilendirilen kurumsal kalite ve belirsizlik olgusunun kamu yatırımları üzerindeki etkilerini Türkiye ekonomisi için ampirik olarak incelemektir. Kamu sosyal ve sabit sermaye yatırımları özel sektör yatırımları için temel bir altyapı oluşturmasının yanı sıra, Keynesyen iktisat perspektifinden ekonomik büyümeye önemli katkılar sağladığı kabul edilmektedir. İyi yönetim, şeffaf düzenlemeler, güçlü mülkiyet hakları ve düşük yolsuzluk seviyeleri gibi göstergelerle ifade edilen kurumsal kalitenin kamu yatırımlarının verimliliği ve etkinliği üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu düşüncesi makalenin genel savını oluşturmaktadır. Siyasi ve makroekonomik istikrarsızlık, doğal afetler ve küresel şoklar gibi çeşitli belirsizlik kaynaklarının, kamu otoriteleri tarafından yapılacak olan yatırımların ertelenmesine ve hatta azaltılmasına etkisi olup olmadığı da makalenin araştırma konusu kapsamındadır. Türkiye için 2002-2020 dönemine ait yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada sırasıyla eşbütünleşme analizi, VEC modeli ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi yöntemleri kullanılmıştır. VEC modeli sonuçlarına göre kısa dönemde kurumsal kalite ve kamu yatırımları arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı saptanırken, uzun dönemde de kurumsal kalite ve belirsizlik olgusunun kamu yatırımlarının nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak uygulanan Toda-Yamamoto nedensellik testi her üç veri arasında çift yönlü nedensel ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular ışığında çalışmanın temel çıkarımı, sürdürülebilir ekonomik kalkınma için kurumsal kapasitenin güçlendirilmesinin, belirsizliğin etkin bir şekilde yönetilmesinde ve kamu yatırımlarının stratejik olarak yönlendirilmesinde son derece önemli olduğudur.

Anahtar kelimeler: Kurumsal Kalite, Belirsizlik, Kamu Yatırımları, VEC Modeli, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi.

Institutional Quality, Uncertainty and Public Investments:

A Study on Turkey

ABSTRACT

The aim of this study is to empirically examine the effects of institutional quality and uncertainty, which are often associated with other types of investments in the literature, on public investments for the Turkish economy. Public social and fixed capital investments are considered to provide a basic infrastructure for private sector investments, as well as making significant contributions to economic growth from the perspective of Keynesian economics. The idea that institutional quality, expressed by indicators such as good governance, transparent regulations, strong property rights and low levels of corruption, has a decisive effect on the efficiency and effectiveness of public investments constitutes the general thesis of the article. The research topic of this article is to examine the extent to which various sources of uncertainty, such as political and macroeconomic instability, natural disasters and global shocks, influence the postponement or even reduction of investments by public authorities. In the study where annual data for the period 2002-2020 are used for Turkey, cointegration analysis, VEC model and Toda-Yamamoto causality analysis methods are used, respectively. According to the VEC model results, while an inverse relationship between institutional quality and public investments is determined in the short term, it is concluded that institutional quality and uncertainty are the causes of public investments in the long term. Finally, the Toda-Yamamoto causality test reveals the existence of a bidirectional causal relationship between all three data. As a result of these findings, the main conclusion of the study is that strengthening institutional capacity for sustainable economic development is extremely important in effectively managing uncertainty and strategically directing public investments.

Keywords: Institutional Quality, Uncertainty, Public Investments, VEC model, Toda-Yamamoto Causality Test.

1. GİRİŞ

Ekonomik kalkınma ve toplumsal refahın en önemli unsurlarından bir olan kamu yatırımları, altyapıdan eğitime, sağlıktan teknolojiye kadar geniş bir alanda ülkelerin geleceğini şekillendirme potansiyeline sahiptir. Kamu yatırımları, devletin altyapı, eğitim, sağlık,

araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) gibi alanlara yaptığı harcamaları ifade eder. Bu yatırımlar; istihdam, yeşil ekonomi, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi çok farklı alanlarda etki yaratarak bir ülkenin ekonomik potansiyelini ve uzun vadeli refahını şekillendirmektedir (Fournier, 2016; Ordynskaya vd., 2024). Kamu yatırımları, doğrudan istihdam yaratırken aynı zamanda özel sektör yatırımlarını teşvik ederek ve verimliliği artırarak dolaylı olarak ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmektedir (IMF, 2015; Bayraktar, 2019; Pirili, 2011). Kamu yatırımları, kısa vadede inşaat sektörü gibi doğrudan ilişkili alanlarda istihdam yaratarak (Moszoro, 2024) ve gelirleri artırarak toplam talebi canlandırma potansiyeline sahiptir. Örneğin bir yol projesi istihdam sağlarken aynı zamanda demir, çimento gibi girdilerin talebini artırabilmektedir. Uzun vadede ise kamu yatırımları, ekonominin üretim kapasitesini ve verimliliğini artırır (Mittnik & Neumann, 2001). Özellikle modern altyapıların inşası firmaların üretim maliyetlerini düşürmenin yanı sıra mal ve hizmetlerin daha hızlı ve ucuz taşınmasını sağlar. Bu sayede özel sektör daha verimli çalışır ve daha fazla üretim yapabilir. Kamu yatırımları, özel sektör yatırımları için tamamlayıcı bir rol oynamaktadır. Örneğin, yeni bir sanayi bölgesine ulaşım altyapısı veya enerji altyapısı sağlanması, bu bölgeye firmaların yatırım yapmasını sağlayabilir. Eğitim ve sağlık alanındaki kamu yatırımları ise bir ülkenin beşeri sermayesini doğrudan etkilemektedir. Yeni kurulan okullar, üniversiteler ve araştırma merkezleri, nitelikli işgücünün yetişmesini sağlarken, sağlık alanında yapılacak yatırımlar toplumun genel sağlık düzeyini iyileştirerek işgücünün üretkenliğini artırır. Gelişmiş ülkelerin beşeri sermaye düzeylerinin yüksek olması ve bu alanlara sürekli yatırım yapmaları, bu ilişkinin güçlü bir kanıtıdır. Altyapı ve eğitime yapılan kamu yatırımları, son yıllarda birçok gelişmekte olan ülke tarafından tasarlanan büyüme ve yoksulluk azaltma stratejilerinde merkezi bir rol oynamıştır (Buffie vd., 2024). Makarycheva & Shishkanova (2021)'e göre nüfus ne kadar eğitilmiş ve sağlıklı olursa, devlet için yatırım getirisi o kadar büyük olur.

Nitelikli ve sağlıklı bir işgücü ayrıca yenilikçiliği ve ekonomik büyümeyi destekleyen faktörler olarak karşımıza çıkar. Bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesinde de kamu yatırımları elzemdir. Geri kalmış veya dezavantajlı bölgelere yapılan altyapı, eğitim ve sağlık yatırımları, bu bölgelerin ekonomik gücünü artırırken yeni iş fırsatları yaratarak yaşam kalitesinin yükseltilmesine katkı sağlayabilmektedir (Lall, 1999; Fuente & Vives, 1995). Kamu yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ampirik olarak ve bölgesel ve ulusal düzeyde analiz eden çalışmaların sonuçları her ne kadar farklı çıksa da son dönemde yapılan çalışmalar kamu yatırımları ve büyüme arasında pozitif bir ilişkiye vurgu yapmaktadır (Pirili, 2011). Ar-Ge alanındaki kamu yatırımları, yeni teknolojilerin keşfedilmesini ve mevcut

teknolojilerin geliştirilmesini destekler. Üniversiteler ve kamu araştırma enstitüleri aracılığıyla yapılan bu yatırımlar, özel sektörün inovasyon kapasitesini artırır ve ekonomiyi daha rekabetçi hale getirir (Bor vd., 2010; Soete vd., 2022). Hükümetler, firmalara Ar-Ge hibeleri veya vergi teşvikleri gibi ek teşvikler sağlayan programlar aracılığıyla kamu Ar-Ge'sine yatırım yapabilirler. Bunun dışında üniversite ve hükümet araştırma laboratuvarlarını finanse ederek kamu bilgi üretim kapasitesine yatırım yapabilirler (Bloom vd. 2019; Pellens vd., 2024). Özellikle temel araştırma ve büyük ölçekli altyapı gerektiren projelerde kamu yatırımları vazgeçilmezdir. Pellens vd. (2024) tarafından yapılan çalışmada ülkelerin kamu Ar-Ge stratejileri benimseyerek ekonomik krizlere karşı dayanıklılıklarını güçlendirebileceklerini ve böylece inovasyon yoluyla uzun vadeli büyümeyi koruyabilecekleri ileri sürülmektedir. Özetle, kamu yatırımları sadece mevcut ihtiyaçları karşılamakla kalmaz, aynı zamanda bir ülkenin gelecekteki büyüme ve refah potansiyelini şekillendiren kritik araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, yeşil enerji altyapı yatırımları iklim değişikliğini ele almanın temelini oluşturur.

Kurumsal altyapı veya yönetişimin kalitesi, kamu yatırımlarının uzun vadeli büyümeyi teşvik etmesi için kritik bir öneme sahiptir. Halldén vd. (2025)'e göre kötü kurumsal kalitenin bir göstergesi olan yolsuzluk, kamu yatırımlarının etkinliğini önemli ölçüde azaltabilir. Bu nedenle, yolsuzluğu azaltmak kamu yatırımlarının faydalarını en üst düzeye çıkarmak için oldukça önemlidir. Kamu yatırımlarının etkinliği ise kurumsal kalite ve belirsizliklerin yönetimi ile doğrudan ilişkilidir. Ancak kamu yatırımlarının etkinliği, projenin kendisi kadar, bu yatırımların yapıldığı kurumsal kalite ortamına da bağlıdır. Kurumsal kalite, bir ülkedeki hukukun üstünlüğu, şeffaflık, hesap verebilirlik, yolsuzlukla mücadele etkinliği ve bürokratik verimlilik gibi unsurları kapsayan geniş bir kavramdır. Yüksek kurumsal kalite, kamu kaynaklarının verimli kullanılmasını sağlarken, düşük kurumsal kalite israf, verimsizlik ve hatta yolsuzluk risklerini beraberinde getirmektedir. Kamu sektöründeki yolsuzluk, kaynaklar ve verimlilikler üzerinde gereksiz bir baskı oluşturarak kamu yatırım projeleriyle ilgili karar alma süreçlerini değiştirebilir. Bu yüzden zayıf yönetişim ve ilkel kamu yatırım sistemleri verimlilik ve kamu yatırımı arasındaki bağlantı açısından kritik öneme sahiptir (Anyanwu, 2021). Son yıllarda küresel ekonomide artan belirsizlikler ise, kamu yatırımlarının planlanması ve uygulanması süreçlerini daha da karmaşık hale getirmektedir. Ekonomik dalgalanmalar, jeopolitik gerilimler, salgınlar, teknolojik değişimler ve iklim krizi gibi faktörler, geleceğe yönelik öngörülebilirliği azaltmakta ve yatırım kararlarını zorlaştırmaktadır. Bu belirsizlik ortamında, kamu yatırımlarının doğru projelere yönlendirilmesi, risklerin yönetilmesi ve

beklenen faydaların maksimize edilmesi, her zamankinden daha kritik hale gelmiştir. Özellikle kurumsal kalitenin düşük olduğu ve belirsizliklerin yüksek olduğu ülkelerde, kamu yatırımlarının başarı şansı önemli ölçüde azalmakta, hatta bazen ters etki yaratarak kaynak israfına yol açabilmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler için kamu yatırımları ve kamu yatırımlarını etkileyen faktörler önem arz etmektedir. Kurumsal kalitenin ve belirsizlik olgusunun yatırımlar üzerine etkileri pek çok çalışmada incelenmiştir. Literatürde bu verilerin yatırım çeşitleri üzerinde (doğrudan yabancı yatırımlar, özel yatırımlar gibi) anlamlı etkileri olduğuna dair bulgular mevcuttur (Buchanani vd., 2012; Asamoah, vd., 2016; Nguyen & Lee, 2021; Serven, 1998; Stasavage, 2003). Bu durum, bu iki değişkenin kamu yatırımları üzerinde de etkileri olabileceğini düşündürmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada, gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye’de kurumsal kalitenin ve belirsizlik olgusunun kamu yatırımları üzerindeki etkileri ampirik olarak test edilecektir. Çalışmanın kapsadığı 2002-2020 döneminde, politik ve ekonomik belirsizlik oluşturacak ve kurumların kalitesine etki edecek, 2008-2009 krizi, terör olayları, darbe girişimi, son olarak 2019 yılında Çin’de ortaya çıkan COVID-19 salgını gibi bir dizi küresel ve yerel olay yaşanmıştır. Söz konusu durumların kurumsal kalite ve belirsizlik olgusu kanalları üzerinden kamu yatırımlarına dolaylı olarak etki etmesi muhtemeldir. Bu nedenle Türkiye’de kurumsal kalitenin ve belirsizlik olgusunun kamu yatırımları üzerindeki etkilerini belirlemek önemlidir. Çalışmada giriş bölümünden sonra kamu yatırımlarına ilişkin kavramsal çerçeve ve ampirik literatüre yer verilmiştir. Üçüncü bölüm analiz kısmında kullanılan verileri, ekonometrik yöntemi ve elde edilen bulguları içermektedir. Sonuç bölümünde ise ampirik bulgular değerlendirilmiştir. Makale, ilgili literatürü tarayarak ve mevcut ampirik bulguları değerlendirerek, politika yapıcılara, kamu yöneticilerine ve araştırmacılara, belirsizliklerin eksik olmadığı bir ortamda kamu yatırımlarının başarısını artırmak adına kurumsal kalitenin neden vazgeçilmez olduğunu vurgulayan kapsamlı bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

2. TEORİK ÇERÇEVE VE AMPİRİK LİTERATÜR

Kamu yatırımları genelde kar amacı gütmeyen ve fayda durumu göz önünde bulundurularak yapılan yatırımlardır. Hansen (1965) kamu yatırımlarını kamu sabit sermayesi ve kamu sosyal altyapı sermayesi olmak üzere iki başlığa ayırmıştır. Kamu sabit sermaye yatırımları yol, baraj, köprüler gibi verimli ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesi için zemin hazırlayan sermaye yoğun altyapı yatırımlarını kapsamaktadır. Kamu sosyal sermayesi ise eğitim, sağlık, hukuki düzenlemeler gibi beşeri sermayeye yapılan yatırımları ifade etmektedir (Hansen, 1965; akt. Pirili, 2011). Kamu ve özel yatırım projeleri üretime farklı şekillerde

katkıda bulunmaktadır. Bu durum bir dizi argümanla desteklenebilmektedir. İlk olarak, bazı kamu projeleri, kamu sosyal sermaye yatırımları gibi, üretken olmayan nihai mal ve hizmetlerin üretimine katkı sağlamaktadır. Bunun bir örneği sağlık sistemine yapılan yatırım harcamalarıdır. Bu alana yapılan yatırımlar üretim kapasitesini arttırmaktansa genel refaha katkı yapmaktadır. İkinci olarak, kamu yatırımlarının çoğu, kamu sabit sermaye yatırımları gibi, özel üretime hizmet sağlayan altyapı yatırımları olarak ön plana çıkmaktadır. Ulaşım ve iletişim ağları bu duruma verilebilecek örneklerdendir. Bu tür alt yapı yatırımları ve özel yatırımlar birbirini tamamlıyorsa, iki yatırım türünü toplam üretimde bir bütün olarak ele almak uygun değildir (Milbourne vd., 2003). Kamusal altyapı yatırımlarının ve özel yatırımların birbirini tamamladığı durumda, kamu yatırımındaki artış yalnızca daha fazla özel sermayeyi çekmekle kalmaz aynı zamanda faktör birikimini artırır. Özel yatırımlar daha da verimli hale gelir. Kamu yatırımları ve özel yatırımlar tam ikame ise kamu yatırımlarındaki bir artış ekonomik büyüme üzerinde özel yatırımlar ile aynı etkiye sahip olacaktır (Lachler & Aschauer, 1964). Sonuç olarak kamu yatırımları hem özel yatırımı hem uzun dönem ekonomik büyüme oranını etkileyebilmektedir (Ghani & Din, 2006). Kamu yatırım harcamalarının ekonomik etkileri farklı teorik yaklaşımlarla açıklanmaktadır. Wagner yasası sanayileşmenin ve altyapı yatırımlarının ön plana çıktığı dönemlerde kamu yatırım harcamalarının milli gelirden daha fazla artış gösterdiğini öne sürer. Yani kamu harcamaları ekonomik büyüme ve gelişme ile artmaktadır. Öte yandan, Keynesyen yaklaşım ise durağanlaşma ve daralma gibi kriz dönemlerinde kamu harcamalarının artırılmasının zorunluluk olduğunu ifade etmektedir. Keynesyen yaklaşıma göre kamu harcamalarının çok daha aktif ve etkili bir işlevi vardır (Bektaş, 2020).

1970’li yılların ortalarından 80’li yıllara kadar, neoliberal görüş hem akademik camiada hem devlet politikalarında hakim pozisyona geçmiştir. Tüm dünyada esen istikrar, liberalleşme, özelleştirme ve deregülasyon rüzgarları, ekonomik kalkınmada kamunun müdahalelerini ve kamu yatırımlarını arka plana itmiştir. 1990’lardan itibaren bölgesel gelişmişlik farklılıkları göze çarpmaya başlamıştır. Bu durum dengesiz gelişmeyi engellemek adına genelde bölgesel kalkınma planlarının özelde ise kamu yatırımlarının önemini gözler önüne sermiştir (Pirili, 2011). 2008 krizi dönemine gelindiğinde, kamu yatırımları yine bazı nedenlerden dolayı oldukça ilgi görmüştür. Pek çok hükümet istihdamı sağlamak ve ekonomik büyümeyi desteklemek amacıyla benzeri görülmemiş mali teşvik paketleri kullanmıştır. Ayrıca, yüksek cari açığa sahip gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, küresel dengeleri yeniden inşa etmek adına, talebi dış piyasadan iç piyasaya kaydırmıştır. Kriz ortamında uygun kamu yatırım projelerini

seçme ve bunları uygulama becerisi değişmiş ve önem kazanmıştır. Bu büyüme hızlandırıcı ve istikrar sağlayıcı işlevlerin ötesinde kamu sektörünün gelişmekte olan ülkelerde büyük alt yapı açıklarının kapatılmasındaki rolü ve önemi de göze çarpan bir diğer olgudur (Grigoli & Mills, 2014).

Kamu yatırımlarının etkinliği kurumsal kalite ve belirsizliklerin yönetimi ile doğrudan ilişkilidir. Kurumlar politik, ekonomik ve yasal olmak üzere üçe ayrılarak incelenebilir. Politik kurumlar kişilik hakları, mülkiyet hakları ve sözleşmelerin uygulanması gibi konuların korunması için kural ve düzenlemeler oluştururlar. Ekonomik kurumlar yatırım kararları, beşeri sermaye, fiziki sermaye, üretim süreci ile ilgili kararların alınmasında kilit rol oynarlar. Ayrıca, kaynakların verimli bir şekilde tahsis edilmesine yardımcı olurlar. Yasal kurumlar ise kanun, tüzük ve yönetmeliklerin uygulanmasından sorumludur. Bu kurumlar can güvenliğini, mülkiyet haklarının güvenliğini, sözleşmelerin yürütülmesini, yönetimde şeffaflığı ve hesap verilebilirliği, hukukun üstünlüğünü ve yolsuzluğun engellenmesini sağlar. Böylelikle firmalar ve ekonomik birimler için uygun ortam yaratılmış olur (Asghar vd., 2015). Örneğin Tanzi & Davoodi (2000), yolsuzluğun yatırımları farklı şekillerde etkileyebileceğini ileri sürer. Yolsuzluk yatırımı farklı şekillerde etkileyebilir. (a) toplam yatırımı, (b) doğrudan yabancı yatırımın büyüklüğünü ve bileşimini, (c) kamu yatırımının büyüklüğünü ve yatırım kararlarının ve yatırım projelerinin kalitesini etkileyebilir. Kamu yatırımları, özellikle altyapı projelerinde, karmaşıklıkları ve büyüklükleri nedeniyle yolsuzluğa karşı savunmasızdır. Kurumsal kalite veya yönetim, yolsuzluğun azaltılmasında önemli bir rol oynar. Daha zayıf kurumlara sahip ülkelerde genellikle bu sorunları ele alacak mekanizmalar yoktur (Halldén vd., 2025).

Kurumsal kalite bileşenlerinden olan politik ve sosyal göstergeler ülkede meydana gelen ayaklanmalar, iç savaşlar, darbeler, etnik çatışmalar, iç ve dış karışıklıklar, siyasi istikrar, bölgesel gerilimler, askeri kurumların yönetimde etkisi, yönetim şekli, sosyo-ekonomik göstergeler ve ekonomik ve sivil özgürlükler başlıkları altında incelenebilir. Bu göstergeler çalışmalarda çoğunlukla politik istikrarsızlık başlığı altında değerlendirilmektedir (Teyyare & Sayaner, 2018). Sosyo-politik istikrarsızlığın yol açtığı sonuçlardan biri siyasi ve hukuki ortamda belirsizlik yaratmasıdır. Aynı zamanda üretkenlik üzerinde doğrudan olumsuz bir etki yaratarak piyasa faaliyetlerini ve çalışma ilişkilerini bozar. Siyasi istikrarsızlık özellikle siyasi kutuplaşmanın yüksek olduğu ülkelerde hükümet değişiklikleri ile ilgili belirsizlikleri de artırmaktadır. Siyasi açıdan kutuplaşmış toplumlarda hükümet değişiklikleri uygulanacak politikalarda radikal değişimlere sebebiyet verebilir. Tüm bunlar istikrarsızlığın üretim faktörlerinin mevcudiyetini etkileyen ve özellikle fiziki sermayeye yapılan yatırımı azaltıcı bir

etken olduğunu göstermektedir (Asteriou & Price, 2001). Mülkiyet hakları da kurumsal kalitenin bir diğer önemli göstergesidir. Yatırımcılar mülkiyet hakları zayıf olduğunda ve yeterince korunmadığında, getirilerine başkaları tarafından el konulacağı endişesiyle, sermayelerini riske atmaya isteksiz olacaklardır. Dahası, kurumlar sermaye piyasasının işleyişine de dayanak oluşturmaktadırlar. Johnson vd. (2002) ve Soto (2000) finansal kurumların kalitesinin yatırımlar için önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Gwartney vd., 2006). Literatürde yatırım için sağlam bir kurumsal çerçevenin gerekli olduğu öncülü kabul edilmektedir. Politik istikrarsızlık geleceğe yönelik beklentileri olumsuz etkileyerek yatırımlardan elde edilen getirinin azalmasına yol açar, böylece yatırım faaliyetlerinde düşüşe sebep olur. Chakraborty & Dabla-Norris (2011) tarafından yapılan çalışmada daha yüksek yolsuzluğun kamu sermayesinin kalitesini düşürerek uzmanlaşmayı ve gelişmeyi engellediğini ileri sürülmektedir. Koç & Durusu-Ciftci (2024) tarafından yapılan çalışmada ise en çok doğrudan yabancı yatırım çeken ülkelerde kurumsal kalitenin etkinliği panel veri analizi ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda, tüm kurumsal kalite göstergelerinin (hukukun üstünlüğu hariç) kriz öncesi dönemde doğrudan yabancı yatırım girişleri üzerinde olumlu etkileri olduğu ancak kriz sonrası dönemde herhangi bir kurumsal kalite göstergesinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Kurumsal kalite-kamu yatırımları ilişkisini inceleyen çalışma sayısı nispeten azdır. Bah & Kpognon (2021)'a göre, kamu yatırımlarının ekonomik büyümeyi hızlandırdığına dair bulgular literatürde yer bulsa bile düşük kurumsal kaliteye sahip gelişmekte olan ülkelerde kamu yatırımlarının verimliliği sorgulanmaktadır. Kurumsal kalitenin yüksek olduğu ülkelerde kamu yatırımları üretken olurken kurumsal kalitenin düşüklüğü kamu yatırımlarının verimsiz olmasına sebep olur. Kurumsal kalitenin zayıf olduğu ekonomilerde kamu yatırımlarının yöneticilerin çıkarlarına hizmet etmek için yapıyor olması ve bu durumun da düşük kaliteli altyapının inşasına yol açması riski oldukça yüksektir (Grigoli & Mills, 2014). Öte yandan kurumsal kalitenin göstergelerinden biri olan yolsuzluk çalışmalarda sıklıkla kamu yatırımları ile ilişkilendirilmiştir. Tanzi & Davoodi (1998) tarafından yapılan çalışmada yolsuzluğun yüksek olduğu ülkelerde kamu yatırımı ile anlamlı bir ilişki içinde olduğu ancak altyapı kalitesinin düşük olduğu vurgulanmaktadır. Yolsuzluğun yüksek olduğu ülkelerde kamu yatırımları artış gösterir ve ekonomik büyüme bundan olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Yolsuzluk üretim için gerekli olan kamu hizmetlerinin kalitesini düşürmekle kalmaz, aynı zamanda kamu harcamalarını etkin düzeyin üzerine çıkarır (Haque & Kneller, 2015). Grigoli & Mills (2014) tarafından 144 ülke üzerine yapılan çalışmada kamu yatırım seviyeleri ile

kurumsal kalite arasında negatif bir ilişki olduğu ileri sürülmektedir. Çalışmada aynı zamanda, hükümetlerin kamu yatırım harcamalarını rant arama aracı olarak kullandığını ve yolsuzluk ile düşük bürokrasi kalitesinin en alakalı kanallar gibi görüldüğünü ileri sürmektedir. Ayrıca, daha düşük yönetim kalitesine sahip, daha fazla yardım alan ve bol miktarda doğal kaynağa sahip ülkelerin daha değişken sermaye harcamalarına sahip olduğu çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır. Halldén vd. (2025) tarafından yapılan çalışmada 87 ülkede kamu yenilenebilir enerji yatırımlarının belirleyicileri özellikle 64 orta gelirli ekonomiye odaklanarak incelenmiştir. Çalışmada panel kantil regresyon analizi kullanılarak, kurumsal kalitenin, finansal istikrarın ve ekonomi ve politika koşullarının bu yatırımları nasıl etkilediği araştırılmıştır. Çalışmanın bulguları, daha düşük algılanan yolsuzluğun, özellikle düşük ila orta yatırım seviyelerine sahip orta gelirli ülkelerde kamu yenilenebilir enerji yatırımlarını önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Bayraktar vd. (2022) ise yolsuzluk ve kötü yönetim gibi parametrelerin Ar-Ge'nin etkinliğini zayıflatacağına vurgu yaparak Ar-Ge destek politikalarında şeffaflığının önemine değinmişlerdir.

Literatürde belirsizlik ve yatırım olgularına dair farklı sonuçlar ileri sürülmektedir. Öncelikle bu ilişki 'reel opsiyonlar teorisi' çerçevesinde irdelenmektedir. Bazı projelerin geri döndürülemezliği düşük olsa dahi, belirsizlik bir firmanın yatırım planlarını erteleme isteğini artırabilir. Belirsizliğin yüksek olduğu ortamlarda firmalar daha fazla bilgiye ulaşmak için beklemenin opsiyon değerini kullanırlar. Bu durum literatürde, yatırımın hem zamanlamasını hem de seviyesini etkileyen, 'bekle ve gör' etkisi olarak adlandırılır (Dejuan & Ghirelli, 2018). Büyük yatırım projelerinin fizibilitesinin ve karlılığının pek çok açıdan değerlendirilmesi ve bazı prosedürlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Fizibilite ve karlılığa ilişkin araştırmalar yapılırken geleceğe dair belirsizlikler ve çeşitli riskler göz önünde bulundurulmaktadır. Küresel ağ içinde gelişen mevcut yatırım piyasaları giderek daha değişken ve birbirine bağlı hale gelmektedir. Bu nedenle yatırım projeleri, maliyetlerini, tamamlanma sürelerini etkileyen belirsizliklere daha sık maruz kalabilmektedir (Bock & Trück, 2011). Belirsizlik olgusu-kamu yatırımları ilişkisi literatürde pek fazla yer bulmamaktadır. Arrow & Lind (1978) belirsizliğin kamu yatırım kararları üzerindeki etkilerinin tartışmalı olduğunu belirtmişlerdir. Ekonomik birimler belirsizliğe karşı kayıtsız değillerdir ve getirisi belirsiz olan varlıklara beklenen değerinden farklı bir değer biçilecektir. Sorun, kamu yatırımlarını da özel yatırımlar gibi iskonto etmenin uygun olup olmadığıdır. Birinci görüş devlet yatırımlarının da iskonto edilmesi gerektiğini savunan görüştür. İkinci görüşe göre, devlet belirsizlikle özel yatırımcılara kıyasla daha kolay başa çıkabilir ve bu nedenle de devlet yatırımları özel piyasa

kriterlerine göre değerlendirilmemelidir (Arrow & Lind, 1978). Darby vd. (2004)' e göre politik belirsizliğin yüksek olması durumunda politika belirleyememe etkisi ortaya çıkmaktadır. Hükümette yer alan politikacılar rasyonel hareket ederek, yatırım harcamalarını azaltarak, kamu tüketimini artırma eğilimine girmektedirler Şanlısoy (2010)' a göre ise, belirsizlik kamu borçlanmasında ve bu borçlanmanın maliyetinde artışlara sebep olacaktır. Bu durum devlet bütçesinde verimli kamu yatırımların payında dŐŐse sebep olacaktır. Van Bon (2019) tarafından yapılan bir çalışmada 2005-2014 döneminde, Vietnam'daki 52 il için dengeli panel veri seti kullanılarak, kamu yatırımı-büyüme ilişkisinde kurumsal kalitenin rolü araştırılmıştır. Çalışmanın bulguları, kamu yatırımının ve kurumsal kalitenin önemli ölçüde ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini ve kurumsal ortamın kamu yatırımı-büyüme ilişkisinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

3. METODOLOJİ

Bu alışmada, Türkiye'de kurumsal kalite, belirsizlik olgusu ve kamu yatırımları arasındaki ilişki, 2002-2020 dönemi için yıllık veriler kullanılarak araştırılmıştır. Öncelikle serilerin durağanlığı ölçülmüş, ardından eşbütünleşme testi yapılmış sonrasında hata düzeltme modeli ve nedensellik testi uygulanmıştır.

3.1. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada Dünya Bankası tarafından Dünya Yönetişim Göstergeleri olarak yayınlanan altı temel gösterge (yolsuzluğun kontrolü, hkmetin etkinliği, politik istikrar ve Őiddetsizlik, düzenleyici kalitesi, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik) temel bileşenler analizi yöntemiyle *kurumsal kalite endeksi'ne* dönüştürülerek bağımsız değişken olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Bu göstergelere literatürde kurumsal kalite verisi olarak sıklıkla yer verilmektedir (Çetenak, 2022; Karpuz & zkan, 2021; Nawaz vd., 2014). Bu yöntemin temel amacı yüksek boyutlu verileri daha az sayıda bileşenle özetleyerek bilgi kaybını azaltmaktır. Yöntem öncelikle veri setindeki değişkenler arasında var olan korelasyonu göz önünde bulundurur. Sonrasında, bu değişkenlerin doğrusal kombinasyonlarından oluşan "bileşenler" yaratır (Ait-Sahalia & Xiu, 2019). Bir diğer deyişle, bu teknik, orijinal veri setinin boyutunu, verideki maksimum varyansı içeren ve dolayısıyla orijinal veriye ait en önemli bilgiyi içeren daha az sayıda bileşen üreterek azaltmaktadır. Hem oluşturulan kurumsal kalite bileşik endeksinin hem de alt endekslerin -2,5 ile +2,5 aralığında değerler aldığını belirtmekte fayda vardır. Söz konusu yaklaşım, mümkün olan en fazla bilgiyi içeren kapsamlı bir kurumsal

kalite göstergesinin elde edilmesine ve bu göstergedan yararlanılmasına olanak sağlamaktadır (Brooks, 2008; Kurul, 2017).

Belirsizlik olgusunun göstergesi olarak ise Dünya Belirsizlik Endeksi (World Uncertainty Index-WUI) kullanılmıştır (Ahir vd., 2022). Bu endeks the Economist Intelligence Unit'in ülke raporlarından faydalanılarak elde edilen, dünya genelinde belirsizliği izleyen bir ölçüdür. Endeks 143 ülke için mevcuttur. Çalışmanın bağımlı değişkeni kamu yatırımları için ise kamu yatırımlarının GSYH'ye oranı çalışmaya dahil edilmiştir. Verilerle ilgili ayrıntılı bilgi Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Çalışmada kullanılan veriler

Veri	Tanım	Kaynak
KY	Kamu yatırımlarının GSYH'ye oranı	Türkiye İstatistik Kurumu
KK	Kurumsal kalite Endeksi	Dünya Bankası Dünya Yönetişim Göstergeleri
DBI	Dünya Belirsizlik Endeksi	https://worlduncertaintyindex.com/

3.2. Yöntem ve Bulgular

3.2.1. Birim Kök Testleri

Bu çalışmada ilk olarak serilerin birim kök içerip içermediği incelenmiştir. Birim kök testlerinin amacı serilerin durağan olup olmadıklarını belirlemektir. Durağan serilerde meydana gelebilecek herhangi bir şok geçici olacaktır. Zaman içinde şokun etkisi azalacak ve seri tekrar ortalama düzeyine geri gelebilecektir. Durağan olmayan seriler ise şok sonrası uzun dönemde ortalama seviyelerine geri dönemezler. Serilerin durağan olmaması halinde kurulacak regresyon güvenilir sonuçlar vermeyecek ve sahte regresyon sorunu ortaya çıkacaktır (Barışık & Demircioğlu, 2006: 74). Çalışmada serilerin birim kök içerip içermediğini ölçmek amacıyla Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) testleri kullanılmıştır. ADF ve PP test sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Birim kök analizi sonuçları

Veriler	ADF (seviye)		ADF (ilk fark)	
	Sabit	Sabit ve trend	Sabit	Sabit ve trend
KY	-2.205904 (0.2118)	-2.452104 (0.3442)	-4.364945 (0.0039)	-4.401676 (0.0146)
KK	-0.058418 (0.9404)	-2.079909 (0.5217)	-3.356949 (0.0281)	-4.077577 (0.0318)
DBE	-2.440928 (0.1453)	-2.501462 (0.3233)	-4.816066 (0.0016)	-4.242982 (0.0209)
	PP(seviye)		PP(ilk fark)	

Veriler	Sabit	Sabit ve trend	Sabit	Sabit ve trend
KY	-2.372631 (0.1624)	-2.452104 (0.3442)	-4.494891 (0.0030)	-5.238783 (0.0033)
KK	-0.658180 (0.8334)	-2.058433 (0.5325)	-3.365588 (0.0277)	-4.062302 (0.0270)
DBE	-2.394229 (0.1569)	-2.455012 (0.3429)	-7.146997 (0.0000)	-7.698020 (0.0001)

*( ) olasılık değerini içermektedir. Tablo, yazar(lar)ın hesaplamalarına dayanmaktadır.

ADF ve PP birim kök testlerine göre her üç seri de seviyeleri itibariyle birim kök içermektedirler yani durağan değildirler. Tablo 2’deserilerin tamamının ilk farkları alındığında birim kök içermediklerini, durağan hale geldiklerini gözlemek mümkündür. Serilerin tamamı aynı düzeyde, I(1), durağandır.

3.2.2. Johansen Eşbütünleşme Testi

Aynı seviyede durağan olan seriler arasındaki uzun dönemli ilişki eşbütünleşme testleri yardımıyla belirlenebilmektedir. Bu çalışmada seriler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmak adına Johansen eşbütünleşme testinden faydalanılacaktır. Eşbütünleşme kavramı ilk olarak Engle & Granger (1987) tarafından öne sürülerek geliştirilmiştir. Fakat bu yöntem bazı eksiklikler içermektedir. Tek denkleme dayalı ve en küçük kareler (EKK) ile tahmin edilen bu yöntemde, iki serili bir modelde serinin birine ait olan eşitlikte eşbütünleşik ilişkiye rastlanırken, diğer seriye ait eşitlikte bu gözlemlenemeyebilir. İki den fazla serinin dahil edildiği modellerde ise bu ortaya çıkabilir. Johansen (1988) modele dahil edilen tüm zaman serileri arasındaki farklı eşbütünleşik ilişkileri tahmin etmeyi sağlayacak bir yöntem geliştirmiştir. Johansen testinin tahmini en çok benzerlik (EÇB) yöntemine dayanır. Bu yöntem seriler arasında birden fazla eşbütünleşme bileşeni olması durumunda devreye girmektedir. Johansen yönteminde iki adet olabilirlik oranı (log likelihood ratio) kullanılmaktadır. Bunlar iz istatistiği ve en büyük özdeğer istatistiğidir. Ayrıca, bu yöntem serilerin bütünleşme derecelerinin I(1) veya I(0) olmalarına dayanır. Bu nedenle öncelikle serilerin bütünleşme dereceleri belirlenmelidir (Tarı, 2015: 425-426). Çalışmada kullanılan her üç seri de aynı seviye de I(1) bütünleşiktir. Bu nedenle Johansen eşbütünleşme testini uygulamak bir problem teşkil etmemektedir.

Eşbütünleşme testinin uygulanabilmesi için öncelikle uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Uygun gecikme uzunluğu sabit terimin de yer aldığı sınırlandırılmış VAR modelinin tahmin edilmesi ile elde edilir (Çil Yavuz, 2005: 116; Bouzid, 2012: 14). VAR modelinin tahmin edilmesiyle hesaplanan Akaike, Schwarz ve Hannan-Quinn

bilgi kriterlerine göre en uygun gecikme uzunluğu, Tablo 3'te de ifade edildiği gibi, 1 (bir) olarak hesaplanmıştır. Bu gecikme uzunluğu göz önünde bulundurularak elde edilen Johansen Eşbütünlük sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 3. Optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi

Gecikme Uzunluğu	AIC	SC	HQ
0	4.337840	4.484878	4.352456
1	1.505408*	2.093559*	1.563871*

*Tablo, yazar(lar)ın hesaplamalarına dayanmaktadır.

İz testine göre seriler arasında 3 eşbütünlük vektör bulunmaktadır yani KY, KK ve DBİ serileri zaman içinde birlikte hareket etmektedir. En büyük özdeğer testi ise seriler arasında herhangi bir eşbütünlük vektör saptayamamıştır. Genelde iki test birbiriyle örtüşen sonuçlar üretmektedir. Birbiriyle çelişen sonuçlar elde edildiğinde Johansen & Juselius (1990) iz testinin ürettiği sonuçların kabul edilmesini önermişlerdir. Ayrıca, Serletis & King (1997)'de iz testinin daha güçlü sonuçlar ürettiğini öne sürmüşlerdir. Çalışmaya iz testinin sonuçları kabul edilerek devam edilecektir.

Tablo 4. Eşbütünlük analizi sonuçları

İz testi sonuçları				
Hipotezdeki eşbütünlük ilişkilerinin miktarı	Öz değer	İz istatistiği	Kritik değer	Olasılık
Yok	0.666059	41.43510	29.79707	0.0015
En fazla 1	0.636776	22.78964	15.49471	0.0033
En fazla 2	0.279515	5.573119	3.841465	0.0182
*İz testi %5 anlam seviyesinde 3 eşbütünlük denklem tespit etmiştir.				
En büyük özdeğer testi sonuçları				
Hipotezdeki eşbütünlük ilişkilerinin miktarı	Öz değer	En büyük öz değer istatistiği	Kritik değer	Olasılık
Yok	0.666059	18.64546	21.13162	0.1076
En fazla 1	0.636776	17.21653	14.26460	0.0166
En fazla 2	0.279515	5.573119	3.841465	0.0182
*En büyük özdeğer testi %5 anlam seviyesinde eşbütünlük denklem tespit edememiştir.				

*Tablo, yazar(lar)ın hesaplamalarına dayanmaktadır.

3.2.3. VEC Modeli

Engle ve Granger (1987)'a göre seriler arasında herhangi bir eşbütünlük ilişkisinin saptanması, uzun dönemde bu seriler arasında bir denge ilişkisinin olabileceğini ifade etmektedir. Çalışmada, mevcut eşbütünlük ilişkisinin boyutunu saptamak amacıyla VEC modelinden faydalanılacaktır. Bu modelin en büyük avantajlarından biri seriler arasındaki uzun dönem dengeyi ve kısa dönem dinamikleri aynı anda inceleme olanağı vermesidir. VEC modeli ile kısa dönemde meydana gelen sapmayı tekrar dengeye getirebilecek mekanizmanın varlığı incelenebilir. Dengenin yeniden oluşum hızı *hata düzeltme katsayısı* ile belirlenecektir. Bu doğrultuda, serilerin gecikme uzunlukları 1 ve hata düzeltme vektörü "sabit var, trend yok" lineer ilişkisi seçilerek üç farklı VEC modeli oluşturulmuştur. Oluşturulan modeller aşağıdaki gibidir;

$$\Delta(KY) = \alpha_0 + \sum_{i=1}^n \alpha_{1i}KY_{t-1} + \sum_{i=1}^n \alpha_{2i}KK_{t-1} + \sum_{i=1}^n \alpha_{3i}DBE_{t-1} - \delta \mathbf{D}_{t-1} \quad (\text{Model 1}) \quad (1)$$

$$\Delta(KK) = \beta_0 + \sum_{i=1}^n \beta_{1i}KK_{t-1} + \sum_{i=1}^n \beta_{2i}KY_{t-1} + \sum_{i=1}^n \beta_{3i}DBI_{t-1} - \partial \mathbf{D}_{t-1} \quad (\text{Model 2}) \quad (2)$$

$$\Delta(DBI) = \phi_0 + \sum_{i=1}^n \phi_{1i}DBI_{t-1} + \sum_{i=1}^n \phi_{2i}KY_{t-1} + \sum_{i=1}^n \phi_{3i}KK_{t-1} - \sigma \mathbf{D}_{t-1} \quad (\text{Model 3}) \quad (3)$$

Modellerde α_{1i}, β_{1i} ve ϕ_{1i} gibi veriler kısa dönem parametreleri ifade ederken, $\mathbf{D}_{t-1}$ terimi hata düzeltme katsayısını temsil etmektedir. δ, ∂ ve σ ise hata düzeltme katsayılarının parametreleridir. Hata düzeltme katsayısı -1 ile 0 arasında değer almalı ve istatistiksel olarak anlamlı olmalıdır.

VEC modeline ait analiz sonuçları Tablo 5-7'de sunulmuştur. Tablo 5'te, KY serisinin bağımlı değişken olarak ele alındığı durumda (Model 1), elde edilen hata düzeltme katsayısı 0 ile 1 arasında değer almaktadır ve istatistiksel olarak anlamlıdır ($t > |2|$). Bu bulgu KY ve DBE serilerinden KK serisine doğru uzun dönemde nedensel bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Hata düzeltme katsayısının yaklaşık -0.74 çıkması ise kısa dönemde oluşacak dengeden sapmaların bir yıl içerisinde %73'ünün giderileceğinin göstergesidir. Model 1 için tahmin edilen VEC modelinde dikkat çeken bir diğer nokta KK serisine ait katsayının istatistiksel olarak anlamlı olmasıdır. KK serisinde yaşanacak bir birimlik artış, KY serisinde, kısa dönemde, 0.25 birimlik bir düşüşe sebep olacaktır. DBE serisinin KY üzerinde kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi yoktur. Kurumsal kalitenin yüksek olduğu koşullarda devlet yönetimi daha şeffaf, etkin ve kurallara uygundur. Otoriteler, kısa dönemde, kamu

kaynaklarını daha verimli kullanmak amacıyla füzuli veya verimsiz harcamaları azaltarak önceliklendirilmiş ve stratejik yatırımlara odaklanıyor olabilir. Öte yandan, kamu harcamalarının büyük bir bölümü yıllık bütçe ve planlara göre yapılır. Bu bütçeler ve planlar önceden onaylandığından kısa vadede belirsizlikten etkilenmeyebilir. Aynı zamanda bu harcamalara karmaşık bürokratik süreçlere de bağlıdır. Yine bu sebepten kısa dönemli belirsizliklere duyarsız olabilir (Potter & Diamond, 1999).

Tablo 5. Model 1 için VEC modeli sonuçları

	D(KY)
D_{-1}	-0.738344 [-3.18081]
D(KY)(-1)	0.198603 [0.98075]
D(KK)(-1)	-0.258215 [-2.16547]
D(DBE)(-1)	-0.022446 [-0.04181]
C	-0.025565 [-0.33945]
R^2	0.478775
Ayarlanmış R^2	0.305033
F istatistiği	2.755672

*Tablo, yazar(lar)ın hesaplamalarına dayanmaktadır. [ ], t istatistiğini içermektedir. D(KY) bağımlı değişkendir.

Tablo 6-7'ye göre, Model 2 için elde edilen hata düzeltme katsayısı yaklaşık -1.12 iken Model 3 için elde edilen hata düzeltme katsayısı yaklaşık 0.03'tür. Daha önce belirtildiği gibi hata düzeltme katsayısının -1 ve 0 arasında olması beklenir. Bu nedenle elde edilen değerler istatistiksel olarak bir anlam barındırmamaktadır. Kurulan VEC modeli için elde edilen diagnostik testlerin sonuçları Tablo 8'de yer almaktadır. Sonuçlara göre VEC tahmininde otokorelasyon ve normallik ile ilgili bir problem bulunmamaktadır.

Tablo 6. Model 2 için VEC modeli sonuçları

	D(KK) (Model 2)
D_{-1}	-1.115797 [-2.09231]
D(KY)(-1)	-0.052975 [-0.11387]
D(KK)(-1)	-0.160559 [-0.58609]
D(DBE)(-1)	-1.915918 [-1.55335]
C	-0.216746 [-1.25268]
R^2	0.374405
Ayarlanmış R^2	0.165873
F istatistiği	1.795432

*Tablo, yazar(lar)ın hesaplamalarına dayanmaktadır. [ ], t istatistiğini içermektedir. D(KK) bağımlı değişkendir.

Tablo 7. Model 3 için VEC modeli sonuçları

	D(DBE) (Model 3)
D_{-1}	0.026495 [0.20202]
D(KY)(-1)	0.018594 [0.16252]
D(KK)(-1)	0.049779 [0.73887]
D(DBE)(-1)	-0.711168 [-0.56429]
C	0.003342 [0.07854]
R^2	0.103414
Ayarlanmış R^2	0.195449
F istatistiği	0.346024

*Tablo, yazar(lar)ın hesaplamalarına dayanmaktadır. [ ], t istatistiğini içermektedir. D(DBE) bağımlı değişkendir.

Tablo 8. VEC modeline ilişkin diagnostik testler

VECM otokorelasyon LM test istatistiği	0.1290231(0.1771)
Jarque Bera normallik test istatistiği	3.621863(0.7277)
VECM değişen varyans test istatistiği	46.89237 (0.4683)

*Tablo, yazar(lar)ın hesaplamalarına dayanmaktadır. ( ) olasılık değerini içermektedir.

3.2.4. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Toda-Yamamoto nedensellik analizi, Granger (1969) nedensellik testlerini araştırmak için geliştirilmiş VAR modelinin tahmini üzerine inşa edilen bir yaklaşımdır. Bu test Granger (1969) nedensellik testinin karşılaştığı bazı sorunlardan kaçınmak için uygun bir yaklaşımdır. Granger (1969) nedensellik testinin uygulanabilmesi için serilerin aynı seviyede durağan olması gerekmektedir, Toda-Yamamoto (1995) testi böyle bir koşulu gözetmemektedir. Dahası, Toda-Yamamoto (1995) testini uygulayabilmek için seriler arasında eşbütünleşik ilişki aranmaz. Toda-Yamamoto (1995) testinin uygulanabilmesi için öncelikle VAR modeli tahmin edilerek uygun gecikme uzunluğu (k) belirlenmelidir. İkinci aşamada gecikme uzunluğuna en yüksek bütünleşme derecesi (d_{max}) eklenmelidir (Doğan, 2017: 24; Akar, 2008: 190; Amiri & Ventelou, 2012: 542). Bu modelde, test istatistik değerini X^2 dağılımının yer aldığı Wald testi ile sınanmaktadır (Meçik & Koyuncu, 2020: 2626). Toda-Yamamoto nedensellik testi prosedürüne ait denklemler aşağıdaki gibidir.

$$KY_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} KY_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \alpha_{2j} KY_{t-j} + \sum_{i=1}^k \delta_{1i} KK_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \delta_{2i} KK_{t-j} + \sum_{i=1}^k \gamma_{1i} DBI_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \gamma_{2i} DBI_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (4)$$

$$KK_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} KK_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \beta_{2j} KK_{t-j} + \sum_{i=1}^k \theta_{1i} KY_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \theta_{2i} KY_{t-j} + \sum_{i=1}^k \vartheta_{1i} DBİ_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \vartheta_{2i} DBİ_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (5)$$

$$DBİ_t = \rho_0 + \sum_{i=1}^k \rho_{1i} DBİ_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \rho_{2j} DBİ_{t-j} + \sum_{i=1}^k \sigma_{1i} KK_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \sigma_{2i} KK_{t-j} + \sum_{i=1}^k \tau_{1i} KY_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \tau_{2i} KY_{t-j} + \varepsilon_{3t} \quad (6)$$

Denklem 4 için kurulan boş hipotezler şu şekildedir:

$$H_0 : \delta_{1i} = 0, \quad \gamma_{1i} = 0$$

Denklem 4 için kurulan alternatif hipotezler ise şu şekildedir:

$$H_1 : \delta_{1i} \neq 0, \quad \gamma_{1i} \neq 0$$

Öncelikle VAR modeline uygun gecikme uzunluğu, daha önce Tablo3'te sunulduğu gibi, AIC, SC ve HQ bilgi kriterlerine göre 1 olarak belirlenmiştir. Tablo2'de sunulan birim kök testlerinin sonucuna göre KY, KK ve DBİ serilerinin ilk farkları alındığında durağan hale geldikleri görülmüştür. Bu durumda serilerin en yüksek entegre olma derecelerinin 1 olduğu sonucuna varılabilir. Toda-Yamamoto nedensellik testi için gerekli olan p+dmax derecesinin 2 olduğuna karar verilmiştir. Bu durum göz önünde bulundurularak, boş hipotezin kabul edilip edilmemesine karar vermek için Wald testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 9'da yer almaktadır. KK ve DBİ serilerinden KY serisine, KY ve DBİ serilerinden KK serisine, son olarak, KY ve KK serilerinde DBİ serisine doğru nedensellik ilişkisi vardır. Elde edilen diagnostik testlerin sonuçlarına göre (Tablo 10), kurulan VAR modelinde değişen varyans, otokorelasyon ve normallik ile ilgili bir problem bulunmamaktadır.

Tablo 9. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları

Nedenselliğin yönü	X^2 test istatistiği	Olasılık değeri	Sonuç
KK->KY	6.935459	0.00845 (0.0312)	Nedensellik vardır.
DBİ->KY	5.797097	0.016053 (0.0551)	Nedensellik vardır.
KY->KK	7.638981	0.05712(0.0219)	Nedensellik vardır.
DBİ->KK	7.195562	0.07308(0.0274)	Nedensellik vardır.
KY->DBİ	8.819954	0.0298(0.0122)	Nedensellik vardır.
KK->DBİ	4.037343	0.044504 (0.1328)	Nedensellik vardır.

*Tablo, yazar(lar)ın hesaplamalarına dayanmaktadır. ( ) olasılık değerini içermektedir.

Tablo 10. VAR modeli diagnostik test sonuçları

Langrange çarpanı (LM) otokorelasyon testi		
Gecikme uzunluğu	LM test istatistiği	Olasılık değeri
1	8.728076	0.4701
White değişen varyans test		

Gecikme uzunluğu	Ki kare	Olasılık değeri
1	40.76506	0.2688
Jarque Bera normallik testi		
Gecikme uzunluğu	Jarque Bera test istatistiği	Olasılık değeri
1	3.956546	0.7665

*Tablo, yazar(lar)ın hesaplamalarına dayanmaktadır.

Daha önceden belirtildiği gibi kurumsal kalite kamu yatırımlarının yönünü ve büyüklüğünü belirleyen önemli bir göstergedir. Yüksek kurumsal kalite, kaynakların daha karlı ve stratejik yatırımlara yönlendirilmesine olanak sağlar ve belirsizliği azaltıcı bir rol oynar. Zayıf kurumsal kalite kısa vadede yatırımların plansız veya düşük verimli olmasına ve belirsizliklerin artmasına sebep olabilir (Biber, 2010; Anyanwu, 2021). Öte yandan, yüksek belirsizlik ortamı, kamu yatırım kararlarını ertelemeye veya azaltmaya yol açabilir; aynı zamanda bürokratik ve kurumsal süreçleri de olumsuz etkileyerek kurumsal kaliteyi dolaylı olarak etkileyebilir (Şanlısoy, 2010; Qamruzzaman; 2023).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de 2019 yılında kamu yatırımlarının merkezi yönetim bütçesindeki payı %8.1 olarak açıklanmıştır. Kamu yatırımlarının sektörlere göre dağılımı incelendiğinde ise 2002-2019 yılları arasında ulaştırma sektörünün en yüksek payı aldığı görülmektedir. İkinci sırada ise, 2002 yılında enerji sektörü bulunmaktayken, 2006 yılı sonrasında eğitim sektörü bulunmaktadır (SBB, 2023). Bu bilgiler doğrultusunda, kamu yatırımlarının genel refaha katkı yaptığı ve özel sektör yatırımları için gerekli altyapıyı sağladığı söylenebilir.

İktisat literatüründe de sıklıkla kamu yatırımlarının ekonomik büyüme ve özel yatırımlar üzerindeki etkileri incelenmiştir Türkiye ekonomisinde kamu yatırımlarının hem ekonomik büyüme hem de özel yatırımlar üzerinde olumlu etkileri bulunduğunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Tan vd., 2010; Kar & Taban, 2003; Yılmaz & Kaya, 2005; Altunç & Şentürk, 2010; Cural vd., 2012; Günaydın, 2006). Bu nedenle kamu yatırımlarına etki eden faktörler de önem arz etmektedir. Bu çalışmada, diğer çalışmalarda sıklıkla diğer yatırım çeşitleriyle ilişkilendirilen kurumsal kalite ve belirsizlik olgusunun kamu yatırımları üzerindeki etkileri ampirik olarak ilk kez incelenmiştir. Çalışmada, eşbütünleşme analizi, vektör hata düzeltme modeli ve Toda-Yamamoto nedensellik analizinden faydalanılmıştır. 2002-2020 dönemine ait yıllık verilerin kullanıldığı analiz sonuçları, kısa dönemde, kurumsal kalitenin kamu yatırımlarına doğru negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunduğunu, belirsizlik olgusunun ise istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin bulunmadığını ortaya koymaktadır. Kurumsal kalite ve kamu yatırımları arasında ters yönlü ilişki bulunması Grigoli

& Mills (2014)'in çalışması ile uyumludur. Elde edilen hata düzeltme katsayısının istatistiksel olarak anlamlı çıkması, uzun dönemde, kurumsal kalite ve belirsizlik olgusunun kamu yatırımlarının nedeni olduğunu destekler niteliktedir. Sonrasında yapılan Toda-Yamamoto nedensellik analizi ise her üç veri arasında çift yönlü nedensel bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu durumda, 2002-2020 döneminde, Türkiye’de, çalışmada kullanılan üç veriden biri için geliştirilecek olan her bir politika diğer iki değişkeni etkilemiştir. Çalışmada kamu yatırımları miktar olarak (GSYH’ye oranı) ekonometrik modele dahil edilmiştir. Kamu yatırımlarının miktarı kadar niteliği de önemli bir göstergedir (Grigoli & Mills, 2014; Keefer & Knacks, 2007). Keefer & Knacks (2007)’e göre kurumsal kalitenin yüksek olması miktar olarak az fakat kaliteli ve verimli kamu yatırımlarının yapılmasına sebep olacaktır. Kurumsal kalitenin ve belirsizlik olgusunun kamu yatırımlarına etkilerinin incelendiği bu çalışmanın devamı olarak iki bağımsız değişkenin kamu yatırımlarının verimliliğine etkisi incelenebilir. Bu çalışma, üç kavram çerçevesinde, Türkiye’ye özgü kısa dönem ve uzun dönem ilişkileri ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın, gelişmekte olan ülkeler özelinde, panel veri yaklaşımıyla genişletilmesi hem heterojenlikleri yakalamayı hem de sonuçların genellenebilirliğini artırmayı sağlayabilir. Aynı zamanda, analiz, kamu yatırımlarının eğitim, sağlık, altyapı gibi farklı sektörlerdeki dağılımı göz önünde bulundurularak genişletilebilir. Yatırım ekosistemi açısından kurumsal kalitenin önemi göz önüne alındığında şeffaflık ve hesap verebilirliğin güçlendirilmesi, yatırım projelerinin takip edilebilmesi için dijital platformların geliştirilmesi, hukuki ve düzenleyici çerçevenin iyileştirilmesi önem arz etmektedir. Belirsizliklerin kamu yatırımları üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmek ve kamu yatırımlarının etkinliğini artırmak için ise risk yönetiminin iyi hazırlanması ve projelerin farklı durumlar altında sürdürülebilirliğinin denetlenmesi kritik öneme sahiptir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Araştırmacıların çalışmaya katkı oranları eşittir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

- Ahir, H., Bloom, N. & Furceri, D. (2022). *The World Uncertainty Index*. National Bureau of Economic Research, No. w29763.
- Ait-Sahalia, Y., & Dacheng, X. (2019). Principal component analysis of high-frequency data. *Journal of the American Statistical Association*, 114, 287–303.
- Akar, C. (2008). Hisse senedi fiyatlarıyla yabancı işlem hacmi arasında nedensellik: Toda-Yamamoto yaklaşımı. *The Journal of Accounting and Finance*, 37, 185-192.
- Altunç, Ö.F., & Şentürk, B. (2010). Türkiye’de özel yatırımlar ve kamu yatırımları arasındaki ilişkinin ampirik analizi: sınır testi yaklaşımı. *Maliye Dergisi*, 158, 531-546.
- Amiri, A., & Ventelou, B. (2012). Granger causality between total expenditure on health and GDP in OECD: evidence from the Toda Yamamoto approach. *Economics Letter*, 116, 541-544.
- Anyanwu, A. A., (2021). Debt-financed public investment in developing countries: does the efficiency of public investment matter? *Theoretical and Applied Economics*, No. 1(626), 259-272.
- Arrow, K.J., & Lind, R.C. (1978). Uncertainty and the evaluation of public investment decisions. In M. Rothschild ve P. Diamond (Ed.), *Uncertainty in economics: Reading and exercises* (pp. 403-421). New York: Academic Press.
- Asamoah, M. E., Adjasi, C.K.D., & Alhassan, A. L. (2016). Macro economic uncertainty, foreign direct investment and institutional quality: evidence from Sub-Saharan Africa. *Economic Systems*. 40(4), 612-621.
- Asghar, N., Qureshi, S., & Nadeem, M. (2015). Institutional quality and economic growth: panel ARDL analysis for selected developing economies of Asia. *South Asian Economies*, 30(2), 381-404.
- Asteriou, D., & Price, S. (2001). Political instability and economic growth: UK time series evidence. *Scottish Journal of Political Economy*, 48(4), 383-399.
- Bah, M., & Kpognon, K. (2021). Public investment and economic growth in ECOWAS countries: Does governance Matter? *African Journal of Science, Technology, Innovation and Development*, 13(6), 713-726.
- Barışık, S., & Demircioğlu, E. (2006). Türkiye’de döviz kuru rejimi, konvertibilite, ihracat-ithalat ilişkisi (1980-2001). *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 71-84.
- Bayraktar, N. (2019). Effectiveness of public investment on growth in Sub-Saharan Africa. *Euroasian Economic Review*, 9, 421-457.
- Bayraktar, Y., Dündar, N., & Özyılmaz, A. (2022). The relationship between R&D expenditures and economic growth in BRICS-T countries. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17(3), 893-910. Doi: 10.17153/oguiibf.1151022
- Bektaş, A. (2020). Türkiye’de kamu yatırım harcamaları ile işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 1-29.
- Biber, A. E. (2010). İktisadi büyümede kurumsal faktörler ve kurumsal değişim. *Akademik Bakış Dergisi*, 19(1), 1-24.
- Bloom, N., Van Reenen, J., & Williams, H. (2019). A tool kit of policies to promote innovation. *Journal of Economic Perspectives*, 33(3), 163-184.
- Bock, K., & Trück, S. (2011). Assessing uncertainty and risk in public sector investment projects. *Technology and Investment*, 2(2), 105-123.
- Bor, Y. J., Chuang, Y. C., Lai, W. W., & Yang, C. M. (2010). A dynamic general equilibrium model for public R&D investment in Taiwan. *Economic Modelling*, 27(1), 171-183.

- Bouzid, A. (2012). The relationship of oil prices and economic growth in Tunisia: a vector error correction model analysis. *The Romanian Economic Journal*, 15(43), 3-22.
- Brooks, C. (2008). *Introductory Econometrics for Finance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buchanani, B.G., Le, Q.V., & Rishi, M. (2012). Foreign direct investment and institutional quality: some empirical evidence. *International Review of Financial Analysis*, 21, 81-89.
- Buffie, E. F., Adam, C., Zanna, L. F., Balma, L., Tessema, D., & Kpodar, K. (2024). Public investment and human capital with segmented labour markets. *Oxford Economic Papers*, 76(1), 162-186.
- Chakraborty, S., & Dabla-Norris, E. (2011). The quality of public investment. *The BE Journal of Macroeconomics*, 11(1), 1-29.
- Cural, M., Eriçok, M.E., & Yılcı, V. (2012). Türkiye’de kamu yatırımlarının özel sektör yatırımları üzerindeki etkisi: 1970-2009. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 73-87.
- Çetenak, Ö. Ö. (2022). Artan kurumsal kalite işsizliği azaltır mı? OECD ülkelerinden kanıtlar. *Journal of Research in Economics Politics and Finance*, 7(4), 966-981.
- Çil Yavuz, N. (2005). Feldstein-Horioko yaklaşımına göre Türkiye’de tasarruf yatırım ilişkisi ve hata düzeltme analizi (1962-2003). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*. 47. Seri, 107-123.
- Darby, J., Li, C.W., & Muscatelli, W.A. (2004). Political uncertainty, public expenditure and growth. *European Journal of Political Economy*, 20(1), 153-179.
- Dejuan, D., & Ghirelli, C. (2018). Policy uncertainty and investment in Spain. *Banco de Espana Working Paper*, No.1848.
- Doğan, B. (2017). Ekonomik küreselleşme ve ekonomik büyüme ilişkisi: Toda-Yamamoto nedensellik analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(628), 19-27.
- Engle, R.F., & Granger, C.W.J. (1987). Co-Integration and error correction: representation, estimation and testing. *Econometrica*, 55, 251-276.
- Fournier, J. M. (2016). The positive effect of public investment on potential growth. *OECD Economic Department Working Papers*, No. 1347.
- Fuente, A. D. L., & Vives, X. (1995). Infrastructure and education as instruments of regional policy: evidence from Spain. *Economic policy*, 10(20), 11-51.
- Ghani, E., & Din, M. (2006). The impact of public investment on economic growth in Pakistan. *The Pakistan Economic Review*, 45(1), 87-98.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica*, 37, 424, 438.
- Grigoli, F., & Mills, Z. (2014). Institutions and public investment: an empirical analysis. *Econ Gov*, 15, 131-153.
- Günaydın, İ. (2006). Türkiye’de kamu ve özel yatırımlar arasındaki ilişki: ampirik bir analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 177-195.
- Gwartney, J.D., Holcombe, R.G., & Lawson, R.A. (2006). Institutions and impact of investment on growth. *KYKLOS*, 59(2), 255-273.
- Halldén, F., Hultberg, A., Ahmed, A., Uddin, G. S., Yahya, M., & Troster, V. (2025). The role of institutional quality on public renewable energy investments. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 215, 115585.
- Hansen, N. M. (1965). Unbalanced growth and regional development. *Economic Inquiry*, 4(1), 3-14.

Haque, M. E., & Kneller, R. (2015). Why does public investment fail to raise economic growth? The role of corruption. *The Manchester School*, 83(6), 623-651.

IMF (2015). *Making public investment more efficient*. Staff Report (June).

Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231-254.

Johansen, S., & Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration- with applications to the demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2), 169-210.

Johnson, S., Mcmillan, J., & Woodruff, C. (2002). Property rights and finance. *American Economic Review*, 92(5), 1335-1356.

Kar, M., & Taban, S. (2003). Kamu harcama çeşitlerinin ekonomik büyüme üzerine etkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(3), 145-169.

Karpuz, E., & Özkan, N. (2021). Kurumsal kalitenin ve makroekonomik göstergelerin finansal piyasalara etkisi: gelişmekte olan piyasalar üzerine bir araştırma. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 15(1), 147-173.

Keefer, P., & Knacks, S. (2007). Boondoggles, rent-seeking, and political check and balances: public investment under unaccountable governments. *Rev Econ Stat*, 83(3), 566-572.

Kurul, Z. (2017). Nonlinear relationship between institutional factors and FDI flows: Dynamic panel threshold analysis. *International Review of Economics and Finance*, 48, 148-60.

Koç, N., & Durusu-Ciftci, D. (2024). The role of institutional quality on FDI: a comparison for pre and post – global financial crises. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 9(3), 699-717.

Lachler, U., & Aschauer, D. A. (1964). Public investment and economic growth in Mexico. *The World Bank Policy Research Working Paper Series*, No. 1964.

Lall, S. V. (1999). The role of public infrastructure investments in regional development: Experience of Indian states. *Economic and Political Weekly*, 34(12), 717-725.

Makarycheva, I. V., & Shishkanova, G. A. (2021). Impact of public investment on the quality of human capital. In *E3S Web of Conferences*, 291, 05007 (2021).

Meçik, O., & Koyuncu, T. (2020). Türkiye’de göç ve ekonomik büyüme ilişkisi: Toda-Yamamoto nedensellik analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 218-2635.

Milbourne, R., Otto, G., & Voss, G. (2003). Public investment and economic growth. *Applied Economics*, 35, 527-540.

Mittnik, S., & Neumann, T. (2001). Dynamic effects of public investment: vector auto regressive evidence from six industrialized countries. *Empirical Economics*, 26, 429-446.

Moszoro, M. W. (2024). The direct employment impact of public investment. *International Journal of Management and Economics*, 60(1), 59-74.

Nawaz, S., Iqbal, N., & Khan, M. A. (2014). The impact of institutional quality on economic growth: panel evidence. *The Pakistan Development Review*, 53(1), 15-31.

Nguyen, C. P., & Lee, G. S. (2021). Uncertainty, financial development, and FDI inflows: global evidence. *Economic Modelling*, 99, 105473.

Ordynskaya, E. V., Cherkovets, M. V., & Savchishina, K. E. (2024). Public investment and economic growth in different countries. *Studies on Russian Economic Development*, 35(6), 800-809.

- Pellens, M., Peters, B., Hud, M., Rammer, C., & Licht, G. (2024). Public R&D investment in economic crises. *Research Policy*, 53(10), 105084.
- Pirili, M. U. (2011). Bölgesel Kalkınmada kamu yatırımlarının rolü: kuramsal bir değerlendirme/the role of public investments in regional development: a theoretical review. *Ege Akademik Bakis*, 11(2), 309.
- Potter, B. H., & Diamond, J. (1999). *Guidelines for Public Expenditure Management*. Washington: International Monetary Fund, Publication Services.
- Qamruzzaman, M. (2023). Nexus between economic policy uncertainty and institutional quality: evidence from India and Pakistan. *Macro economics and Finance in Emerging Market Economies*, 16(3), 389-408.
- SBB (2023). 2023 Yılı Genel Faaliyet Raporu. <https://www.sbb.gov.tr/2023-yili-genel-faaliyet-raporu/>
- Serletis, A., & King, M. (1997). Common stochastic trends and convergence of European Union stock markets. *The Manchester School*, 65(1), 44-57.
- Serven, L. (1998). Macroeconomic uncertainty and private investment in less developed countries: an empirical investigation. *The World Bank Policy Research Working Paper*, No. 2035.
- Soete, L., Verspagen, B., & Ziesemer, T. H. (2022). Economic impact of public R&D: an international perspective. *Industrial and Corporate Change*, 31(1), 1-18.
- Stasavage, D. (2003). Private investment and political institutions. *Economics & Politics*, 14(1), 41-63.
- Soto, M. (2000). Capital flows and growth in developing countries: recent empirical evidence. *OECD Development Centre*. Working Paper No. 160
- Şanlısoy, S. (2010). Ekonomik politika belirsizliği ve politik istikrarsızlığın ekonomik büyümeye etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 27-42.
- Tanzi, V., & Davoodi, H. (1998). Corruption, public investment, and growth. In H. Shibata & T. Ichori (Ed.), *Welfare State, Public Investment and Growth* (pp. 41-60). Tokyo: Springer.
- Tanzi, V., & Davoodi, H.R. (2000). Corruption, growth and public finance. *IMF Working Paper*, No. 182.
- Tan, B.K., Mert, M., & Özdemir, Z. A. (2010). Kamu yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisine bir bakış: Türkiye, 1969-2003. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 25-39.
- Tarı, R. (2015). *Ekonometri* (11. Baskı). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Teyyare, E., & Sayaner, K. (2018). Türkiye’de Sabit sermaye yatırımları, kurumsal kalite ve ekonomik büyüme ilişkisi analizi. *Researcher Social Science Studies*, 6(1), 179-196.
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector auto regressions with possibly integrated process. *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.
- Van Bon, N. (2019). Institutional quality and the public investment-growth relationship in Vietnam. *Theoretical Economics Letters*, 9, 691- 708.
- Yılmaz, Ö., & Kaya, V. (2005). Kamu harcama çeşitleri ve ekonomik büyüme ilişkisi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 257-271.

Lojistik Hizmet Kalitesi ile Müşteri Memnuniyeti Arasındaki İlişki: Bir Meta Analiz Çalışması

Ramazan GÜNDEM^{1*}

¹ Dr. Independent Researcher

Geliş Tarihi/Received: 01.07.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 04.09.2025

Doi: 10.31200/makuubd.1731820
Derleme Makale/Review Article

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiyi meta analiz yöntemiyle incelemektir. Çalışmanın veri kaynağını Türkiye’de lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiyi konu edinen tezler, makaleler ve bildirimler oluşturmaktadır. Bu kapsamda yök tez merkezi, dergipark ve google scholar gibi veri tabanlarında “lojistik hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti” sözcük grupları yazılarak uygun araştırmalar belirlenmiştir. Literatür taraması sonucunda dahil olma ölçütlerini karşılayan 7 çalışma ve 3159 kişiden oluşan örnekleme çalışma yürütülmüştür. Çalışmanın verileri JASP 0.19.3 istatistik programından yararlanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda rastgele etkiler modeline göre etki değeri; $M=0,90$ ve standart hata; $SEM=0,09$ olarak belirlenmiştir. Bu sonuca göre lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasında pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Gelecekteki araştırmacıların lojistik hizmet kalitesiyle yapacakları meta analizlerde alt boyut değişkenlerini de detaylı incelemesi alan yazınına katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu meta analiz çalışmasında ulusal alan yazınında yer alan çalışmalarla yürütülmüş yanı sıra uluslararası alan yazınında yer alan çalışmalarında dahil edildiği çalışmaların yürütülmesi önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Lojistik Hizmet Kalitesi, Müşteri Memnuniyeti, Meta Analizi.

The Relationship Between Logistics Service Quality and Customer Satisfaction: A Meta-Analysis Study

ABSTRACT

This research aims to examine the relationship between logistics service quality and customer satisfaction through the meta-analysis method. The data source of the study consists of theses, articles and papers on the relationship between logistics service quality and customer satisfaction in Turkey. In this context, appropriate studies were determined by typing the keywords “logistics service quality and customer satisfaction” in the YÖK Thesis Center, Dergipark and Google Scholar databases. As a result of the literature review, the study was conducted with a sample of 7 studies and 3159 people that met the inclusion criteria. The data of the study was analyzed using the JASP 0.19.3 statistical program. As a result of the research, the effect value was determined as $M=0.90$ and the standard error was determined as $SEM=0.09$ according to the random effects model. According to this result, it was determined that there is a positive and strong relationship between logistics service quality and customer satisfaction. Future researchers will contribute to the literature by examining the sub-dimension variables in detail in their meta-analyses on logistics service quality. In addition, it is recommended that this meta-analysis study include studies from the national literature as well as studies from the international literature.

Keywords: Logistics Service Quality, Customer Satisfaction, Meta Analysis.

1. GİRİŞ

Dünya çapında internetin devasa büyümesi iş dünyasında önemli değişikliklere yol açmıştır. İnternet özellikle pazarlama kanallarının değişimine neden olmuştur. İşletmeler bu önemli değişikliklere karşı değer zincirini yeniden tanımlaması sürecine gitmişlerdir. Bu durumda işletmeler müşterilerini memnun etmek için yüksek kaliteli ürün üretmek yeterli değil çünkü ürünlerin satın alınması ve teslimat süreçlerinde müşterilerin geri bildirimleri de önemli hale gelmiştir. Günümüzde müşteriler sadece ürünün kalitesiyle değil yanı zamanda davranışsal niyetlere ve müşteri memnuniyetini de önem vermekteler. Parasuraman, Zeithaml ve Beryy (1985) işletmelerin müşterilerin beklentileri ve algıları arasındaki farkı kapattıkları zaman hizmet kalitesine ulaşabileceklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle hizmet kalitesinde kritik unsurlarını bulmak kilit rol üstlenmektedir. Ürünler kaliteli olsa da teslimat sırasında ürünlerin zarar görmesi müşterileri mutsuz edecektir (Parasurman vd., 1985). Üretici ve tüketicuyu birbirine bağlayan köprü lojistik faaliyetleridir. İşletmeler ve lojistik arasında önemli ilişkiler

olduğunu ve rekabet avantajı yarattığı farkındalığına sahip olmuşlardır. Bu çerçevede lojistik hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyetini iyileştirme amacına girmişlerdir. Ayrıca lojistik hizmetleri maliyet avantajı da sağlamaktadır. Müşterilerinin isteklerini, müşterilere değer yaratmanın yollarını bulan ve diğer işletmelere rekabet avantajı sağlayan işletmeler dijital ekonominin gelecek yüzyılında pazarda ayakta kalacaklardır (Un-Seok,2004; Nugroho vd., 2020; Lin vd.,2023; Uvet,2020).

Lojistik hizmet kalitesi Mentzer (2001) tarafından literatüre kazandırılmıştır. Mentzer (2001) lojistik hizmet kalitesini; müşterilerin beklentilerinin sadece fiziksel dağıtımına yönelik olmadığını ayrıca satış sonrası süreçleri de kapsadığı yönünde kavramsallaştırmıştır. Lojistik hizmet kalitesi ürünleri müşterilerin ihtiyaçlarına uygun olarak dağıtma yeteneğini ölçen performans faktörü olarak tanımlanmaktadır (Yang vd.,2010). Tüketiciler WOM pazarlama yöntemiyle yani ağızdan ağıza iyi veya kötü deneyimlerini hem çevresiyle hem de işletmelere yaymaktadırlar. Müşteriler paylaştığı iyi deneyimler işletmeler için müşteri memnuniyetini sağlarken olumsuz deneyimler müşteri memnuniyetsizliği yaratacaktır. Müşteri memnuniyeti hizmet kalitesinin temel belirleyicisi ve tekrar satın alım kararları üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür (Ünal,2023). Müşteri memnuniyeti ticaretin ortaya çıktığı takas yöntemi kadar eskidir. Müşteri memnuniyeti pazarlama literatürüne 1980’li yıllarda kavramsallaştırılmıştır. Müşteri memnuniyeti kavramı subjektif olması, müşterinin algılama yetisi ve yorumlanmasına göre değişkenlik gösterdiği için literatürde uzlaşa sağlanmış bir tanımlaması bulunmamaktadır (Kalyoncuoğlu Baba & Gökçe,2025). Müşteri memnuniyeti müşteri deneyiminin zirve noktasıdır. Müşteri memnuniyeti iyi deneyimlerin kötü deneyimlerden arındırılmış net sonucu şeklinde tanımlanmaktadır. Müşteri beklentileri ile deneyim algıları arasındaki fark kapatıldığında müşteri memnuniyeti sağlanmaktadır (Meyer & Schwager,2007). Lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasında güçlü bir bağlantı vardır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda da bu güçlü bağlantı olduğu belirtilmiştir (Ünal,2023). Alan yazınında lojistik hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkinin olduğunu belirten birçok araştırma yapılmıştır (Un-seok,2004; Hua & jing,2015; Karadeniz & Çuhandaroğlu,2016; Sohn vd.,2017; Özgül vd.,2017; Fernandes,2018; Huang,2019; Kerse & Gelibolu,2020; Nugroho vd.,2020; Uvet,2020; Yıldız,2020; Genç,2021; İlhan, 2021; Akıl & Ungan,2022; Lin vd.,2023; Eylük,2024). Bu araştırmalar incelendiğinde ampirik çalışmalardan oluşmakta ve lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Araştırmalar çeşitli sektörlerde ve çeşitli örneklemlerle yürütüldüğünden dolayı elde edilen bulgularda ilişkinin düzeyi ve yönü

farklı olması bu değişkenlere yönelik meta analiz yapılması ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede de alan yazınında lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti değişkenlerinin ilişkisini ortaya konulması konuya yönelik holistik bir bakış açısı gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiyi meta analiz yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda meta analiz yöntemleri uygulama aşamaları yürütülmüş birden fazla çalışma özetlenerek sentezlenmiştir. Çalışmada aşağıdaki soruların yanıtı aranmaktadır;

- Lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti ilişkisinin ortalama etki büyüklüğü nedir?

2. YÖNTEM

Meta analizi Glass (1976) tarafından “analizlerin analizi” şeklinde tanımlanmıştır. Hall ve Rosental (1995) meta analizinin “kıyaslamak ve birleştirmek” gibi iki temel amacı olduğunu belirtmiştir. Meta analiz bilginin içerisinde bilgiyi bulmamızı sağlamaktadır. Araştırmacılar bir konu üzerine çeşitli bulgular elde etmektedir. Bu bulgular farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların belirlenmesi için düzenleyici (moderatör) etkileri ortaya çıkarmak için yeni çalışmaların yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu süreçte üzerinde çalışılan konu çetrefilli hale gelmektedir. Sonuç olarak elde edilen bulgular çözüm üretmek yerine çeşitli sayıda araştırma ve tutarsız bulgular ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada yeni araştırmalar yapmak yerine kümülatif bulgulardan anlam çıkarılmalıdır. Bu da ancak farklı çalışma sonuçlarını birleştirerek kapsamlı ve kesin bir sonuç elde edilmesiyle olacaktır. Meta analizinde yapılmış olan çalışmalardaki bulguların etki büyüklükleri birleştirilerek örneklem büyüklüğü genişletilir. Meta analizinde elde edilen bulguların sonuçları daha doğru, daha geçerli ve daha güvenilir olmaktadır. Meta analizinin aşamaları ortalama etki büyüklüğünün hesaplanması, heterojenlik analizleri ve yayın yanlılığı analizleri gibi analizler gerçekleştirilmektedir (Sert,2013;79-80).

Araştırmanın amacı lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiyi meta analiz yöntemiyle incelemektir. Bu amaç çerçevesinde araştırmada “lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkinin büyüklüğü nedir?” sorusuna cevap aranmıştır. Meta analiz çalışmasına dahil edilme ölçütlerinde aşağıdaki ölçütler kullanılmıştır;

- Türkiye’de 2000 – 2025 yılları arasında çalışmaların yürütülmüş olması,
- Çalışmaların erişime açık tez, makale ve kongre bildirisi yayınları olması,
- Türkçe dilinde yayın olması,
- Çalışmalarda meta analizi için geçerli olan pearson korelasyon katsayısının ve örneklem sayısının raporlanması,
- Çalışmaların örnekleminin lojistik sektöründe uygulanmış olması,
- Lojistik hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti değişkenleri arasındaki ölçeklerin genel toplam puanını alınarak yapılmış olması,

Çalışmanın örneklemini lojistik hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkileri değerlendiren çalışmalar oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri 1-15 Mayıs 2025 tarihleri arasında elde edilmiştir. Tarama katalogları (Dergipark, YÖK Tez Merkezi, Google Scholar ve Researchgate) sonucunda lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiyi inceleyen 18 çalışmaya ulaşılmıştır. Literatür taraması sonucunda tespit edilen çalışmalarla aynı başlıkta yer alan çalışmalar çıkarılmıştır. Çalışmanın dahil edilme ölçütlerini karşılayan toplam 7 çalışmanın meta analizine uygun olduğu tespit edilmiştir. Meta analiz çalışmalarında en az kaç çalışma yapılması gerektiği konusunda kesin bir sayı bulunmamaktadır. Araştırmacıların çoğu en az 5-10 çalışmanın bulunmasını önermektedirler. Ancak bu sayı analiz edilen konuya, çalışmadaki örneklem büyüklüğüne ve verilerin homojenliğine bağlı değişebilmektedir (Dechartres vd.,2013; Okan&Ağaç,2023; Okan,2024). Meta analiz çalışmalarında araştırmacı dahil edilme ölçütlerine göre ulaştığı çalışmaların örneklemini oluşturmalı ve etki büyüklüğünün hesaplanması için uygun kodlamayı yapmalıdır (Basar vd., 2016). Bu çalışmada kodlamada çalışma numarası, çalışma yılı, yazar adı, çalışmanın türü, örneklem sayısı ve korelasyon değeri başlıklarıyla kodlama yapılmıştır. Meta analizi konusunda çalışması olan bir akademisyene nihai çalışmaların kodlanması istenilmiştir. Akademisyenin yaptığı kodlamalar ve araştırmacının yaptığı kodlamalar sonucu Cohen kapa katsayısı %95 oranında uyuma olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç meta analizinde kodlanan verilerin güvenilir olduğu sonucunu göstermektedir. Araştırmacının yaptığı kodlama tablo 1’de yer almaktadır. Çalışmanın veri analizleri JASP 0.19.3 istatistiksel paket programı kullanılmıştır. Çalışmada rastgele etki modeliyle değerlendirme yapılmıştır. Ölçüt kriterlerine uygun çalışmaların korelasyon katsayıları Fisher Z değerlerine dönüştürülmüştür. Verilerin

analizi için heterojenlik testi, rastgele etki büyüklüğü, yayın yanlılığı için gerekli testler uygulanmıştır. Meta analiz çalışmaları sistematik derleme şeklinde araştırma olması nedeniyle etik kurul onayı gerektirmemektedir.

3. BULGULAR

DeneySEL çalışmalar, 13. Nesil Intel Core i9 2.6 Ghz işlemci, NVIDIA RTX 4070 8GB ekran kartı ve 64 GB RAM kaynakları kullanılarak yapılmıştır.

3.1. Meta Analiz Çalışmasına İlişkin Yapılan Çalışmalara Ait Betimleyici Bulgular

Bu meta analiz çalışmasına dahil edilen 7 araştırmaya ait bilgiler tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Meta analizine dahil edilen çalışmalara ait bilgiler

No	Yıl	Yazar	Tür	Örneklem Sayısı	Korelasyon Değeri
1	2020	Kerse ve Gelibolu	Makale	575	0,670
2	2020	Öztürk ve Dündar	Bildiri	501	0,735
3	2020	Yıldız	Makale	423	0,793
4	2021	Canöz	Tez	398	0,470
5	2023	Çetindaş	Makale	409	0,830
6	2023	Ünal	Tez	706	0,569
7	2024	Kütahya	Tez	147	0,824

Tablo 1’de meta analizine dahil edilen çalışmalar incelendiğinde büyük çoğunluğunun 2020 yılında gerçekleştirildiği görülmektedir. Çalışma türlerine göre dağılımları incelendiğinde üç çalışmanın tez türünde çalışma olduğu, üç çalışmanın makale türünde çalışma olduğu ve bir çalışmanın bildiri türünde çalışma olduğu görülmektedir. Çalışmaların örneklem sayıları incelendiğinde 147 ile 706 kişi sayısı arasında dağılım göstermektedir. Çalışmaların korelasyon değerleri incelendiğinde 0,470 ile 0,830 arasında değer aralığında yer aldıkları görülmektedir.

3.2. Heterojenlik Testi (Heterogeneity Test Results) Bulgular

Araştırmada rastgele etkiler modeli kullanılmasından dolayı bu modelin varsayımlarından bir tanesi olan heterojenlik testi veri analizinden önce uygulanmıştır. Lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyet arasındaki ilişkin genel etki büyüklüğünü için heterojenlik testi sonuçları tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Heterojenlik testi sonuçları

	Q	df	P	I ²
Model Katsayılarının Omnibus Testi	97,396	1	<,001	0,056
Heterojenlik Testi	162,901	6	<,001	

Araştırmada analiz edilen yedi çalışmanın heterojen olduğu (Q:162,901; P<0,001) görülmüştür. Heterojenlik düzeyi I2 değerine ne göre değişkenlik göstermektedir. I2 değeri incelendiğinde orta düzey heterojenlik bulunmuştur. Bu durum çalışmalar arasındaki varyansın farklılığı tesadüfi değil heterojenlikten kaynaklandığını göstermektedir (Okan, 2024).

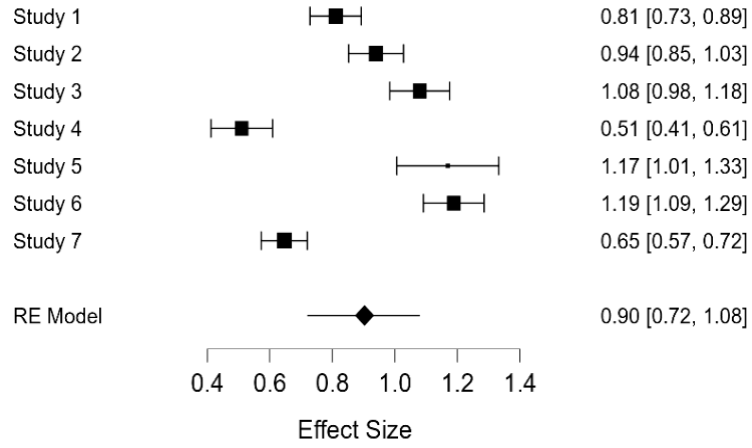
3.3. Genel Etki Büyüklüğüne (Result Summery Effect) İlişkin Bulguları

Tablo 3. Araştırmaların etki büyüklüğüne ilişkin analiz sonuçları

				Güven Aralığı (%95)	
Etki Büyüklüğü	Standart Hata	Z	P	Alt	Üst
0,903	0,091	9,869	<,001	0,723	1,082

Lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkinin etki büyüklüğü 0,903 olduğu saptanmıştır. Literatüre göre etki büyüklüğü şu şekilde sınıflandırılmıştır; 0,10’den küçük bir değer alırsa çok zayıf düzeyde etki, 0,10-0,30 arasında bir değer alırsa zayıf etki, 0,30-0,50 arasında bir değer alırsa orta düzeyde bir etki, 0,50-0,80 arasında bir değer alırsa yüksek etki ve 0,80 ve üzeri bir değer alırsa çok yüksek düzeyde etki olduğu belirtilmiştir (Okan ve Ağaç 2023). Korelasyon temelli etki büyüklüğü açısından incelendiğinde 0,903 değeri pozitif ve güçlü etki düzeyine karşılık gelmektedir. Bu çerçevede lojistik hizmet kalitesi ile

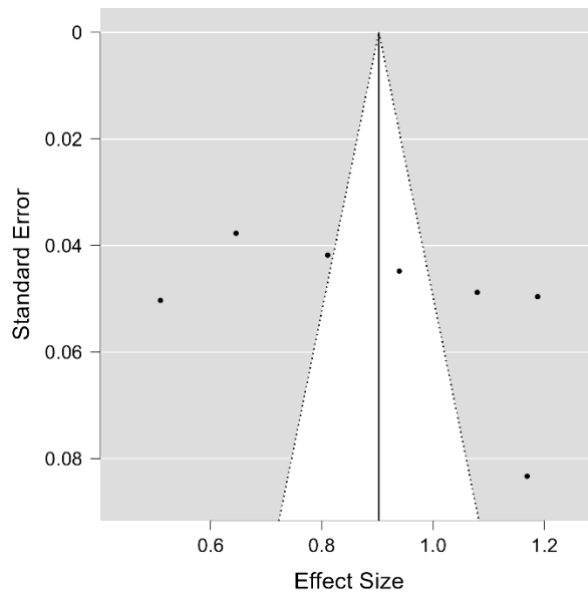
müşteri memnuniyeti arasındaki pozitif yönlü ve güçlü etki düzeyi olduğu görülmüştür ($z=9.869$, $p<0.001$, $95\%CI, [0,723;1,082]$). Lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiye yönelik orman grafiği (forest plot) ise şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1: Araştırmaya yönelik orman grafiği (Forest Plot)

Şekil 1’de görüldüğü gibi kare semboller her bir çalışmanın etki büyüklüğünü ve yatay çizgiler etki büyüklüğünü %95 güven aralığında göstermektedir. Çalışmaların etki büyüklükleri 0,51 ile 1.19 aralığında olduğu görülmektedir.

3.4. Yayın Yanlılığına (Publication Bias Analysis) İlişkin Bulguları

Şekil 2: Huni saçılım grafiği (Funnel Plots)

Yayın yanlılığını gösteren huni grafiği şekil 2’de sunulmuştur. Huni grafiği incelendiğinde kısmen huni bir şekilde olmamasına karşın kesin yorum yapmak yanlılığa yol açabilir. Bu durum tek başına yayın yanlılığı olup olmadığı konusunda yeterli olmayacaktır. Bunun için Egger testi, Kendall’s T testi ve Fail Safe N testi sonuçlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Tablo 4. Egger testi ve Kendall’s T sonuçları

Egger Testi		
	Z	P
Sei	1,538	0,124
Kendall’s T		
Sıra Testi	0,333	0,381

Tablo 4’te görüldüğü üzere egger testinin sonuçları anlamlı olmadığı görülmektedir ($P;>0.05$). Bu durum çalışmanın huni saçılım grafiğinin simetrik olarak dağılım gösterdiği kabul edilir. Literatürde meta analizinde kullanılan çalışmalar arasında yayın yanlılığının olmadığı kanıtlanmaktadır. Kendall’s testinin sonuçları anlamlı olmadığı görülmektedir ($P; >0.05$). Bu durumda kullanılan çalışma sayısının etki büyüklüğüne etkisinin olmadığı anlamına gelmektedir (Okan,2024).

Tablo 5. Fail Safe N testi sonuçları

	Fail Safe N	Hedef Değer (P)	Gözlenen Değer (P)
Rosenthal	6026,000	0,050	<,001

Fail Safe N testi meta analiz sonuçlarını anlamsız hale getirecek kaç çalışmaya ihtiyaç duyulduğu ve yayın yanlılığının olup olmadığı belirlenmesinde kullanılmaktadır (Atalmış & Köse,2018). Bu kapsamda lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkinin sonucunun olumsuz hale getirile bilinmesi için 6026 çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır ($P<,001$). Meta analiz sonuçlarının yanlılığının belirlenmesi için $5K+10$ formülasyonu ile hesaplanmaktadır. Bu çalışma özelinde bakıldığında; $K;7$ $5K+10= 5(7)+10=45$ şeklinde hesaplanmıştır. Meta analiz çalışması 7 çalışma ile yapıldığı düşünüldüğünde 6026 sayısı ile aralarında oldukça fark bulunmaktadır ($6026 >45$). Bu sayı farkının yüksek olması yayın yanlılığının olmadığını nihai kanıttır. Bu bağlamda lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişki pozitif yönlü ve güçlü etki olduğu bulgusunu olduğunu bir kez daha göstermektedir.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Küreselleşmeye birlikte müşteri istek ve taleplerinde hızlı değişimler yaşanmaktadır. İşletmeler değişen koşullarda müşterilerinin ihtiyaçlarını karşılamaları için çaba göstermektedir. Bu çabaların bir göstergesi de ürünlerin üretim aşamasında daha kaliteli ve daha uygun fiyatlandırma politikalarının yanı sıra ürünlerin müşteriye ulaştırma kısımlarındaki süreçleri üzerine odaklanmışlardır. Bu süreçlerde müşteri memnuniyetini sağlayıp işletmeyle arasında bir bağ oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu bağ sağlayan köprü lojistik hizmet kalitesidir. Lojistik hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti arasında ilişki hem literatürde hem de iş dünyasında uzun zamandır üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmada 2000-2025 yılları arasında Türkiye’de lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmalara meta analiz yöntemi kullanılarak genel bir sonuç elde etmek istenilmiştir. Bu çerçevede alan yazınında kapsamlı tarama yapılmış dahil olma kriterine uygun toplamda 7 çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışmalar göz önüne alındığında en fazla çalışmanın 2020 yılında yapılmış olduğu görülmektedir. Heterojenliğin belirlenmesi için yapılan Q ve I2 testlerinin sonuçlarına göre heterojenliğin olduğu ve bu etkinin orta düzeyli olduğu tespit edilmiştir. Rastgele etki modelinin sonucuna göre; lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasında pozitif yönlü ve güçlü bir etki olduğu tespit edilmiştir. Yayın yanlılığının tespiti için funnel plot grafiği, Egger testi, Kendall’s ve Rosenthal güvenli N testi uygulanmış ve yayın yanlılığı olmadığına karar verilmiştir.

Alan yazınında lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasında bir ilişkinin olduğunu yönünde görüşler birkez daha doğrulanmıştır (Yıldız,2018; Genç,2021; Şahin,2021; Eylik,2024). Al-bayati (2024) yaptığı çalışmasında lisansüstü araştırmalarındaki lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti arasında bir ilişkinin olduğunu meta analiziyle saptamıştır. Bu bağlamda ampirik ve teorik araştırma sonuçları mevcut araştırma sonuçlarını destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın sonuçları literatürle paralellik gösterdiğini söylemek mümkündür. İşletmeler hizmet kalitesini arttırması müşteri memnuniyetini sağlamanın ilk adımı olarak görülmektedir. Müşterilerin memnun kalmaları müşterinin o markaya eğilimini arttırmakta müşteri sadakati geliştirmektedir. Bu ilişkinin bir sonraki adımı müşteri o markaya karşı müşteri vatandaşlık rolünün gelişimine katkı sağlayacaktır. Müşteriyle o marka arasında uzun vadede bir ilişkinin kurulmasına yardımcı olur. Bu savı Okan (2024) yaptığı çalışmanın bulguları desteklemektedir. Okan (2024) çalışmasında müşteriler bir işletmeye güvendiklerinde ve güvenilir bulduklarında işletmeye karşı sadakat duygusunun oluştuğunu belirtmiştir. Ayrıca Okan ve Ağaç (2023) yaptıkları çalışmasında ağızdan ağıza iletişim sayesinde işletmelerin

hizmet kalitesinin artırdığını ve aralarında yüksek düzeyde bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Mevcut meta analizinde lojistik hizmet kalitesi ölçeğini toplam puanı alan çalışmalarla yürütülmüş olup alt boyutlar göz ardı edilmiştir. Bu çerçevede gelecekteki araştırmacıların lojistik hizmet kalitesiyle yapacakları meta analizlerde alt boyut değişkenlerini de detaylı incelemesi alan yazınına katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu meta analiz çalışmasında ulusal alan yazınında yer alan çalışmalarla yürütülmüş yanı sıra uluslararası alan yazınında yer alan çalışmalarında dahil edildiği çalışmaların yürütülmesi önerilmektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI BEYANI

Araştırmacıların çalışmaya katkı oranları eşittir.

ÇATIŞMA BEYANI

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES / KAYNAKLAR

Akıl, S., & Urgan, M.C. (2022). E-commerce logistics service quality: customer satisfaction and loyalty. *Journal of Electronic Commerce in Organizations (JECO)*, 20(1), 1-19.

Al-Bayati, R. (2024). *Müşteri memnuniyeti ile hizmet kalitesi arasındaki ilişkiyi konu alan lisansüstü tezlerin meta-analizi (2002-2022)* (Yüksek lisans tezi). Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Atalmış, E.H. & Köse, A. (2018). Türkiye'deki öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları: Bir meta-analiz çalışması. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 9(4), 393-413.

Başar, T., Aşkın, İ., & Gelbal, S. (2016). Tam Öğrenme Yaklaşımının Öğrencilerin Akademik Başarıları Üzerindeki Etkisi: Bir Meta-Analiz Çalışması. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 7(2), 355-371.

Canöz, Y.H. (2021). *Elektronik ticarete sağlanan lojistik hizmet kalitesi ile müşteri memnuniyeti ve sadakati arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi) Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Çetindaş, A. (2023). Kargo sektöründe hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve sadakat ilişkisi: bir aracılık modeli. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 2128-2138.

Dechartres, A., Trinquart, L., Boutron, I., & Ravaud, P. (2013). Influence of Study-Level and Meta-Analysis-Level Characteristics on the Results of Random-Effects Meta-Analyses. *Journal of Clinical Epidemiology*, 66(1), 121-131.

Eylik, Y. (2024). *E-ticarete lojistik hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti ve yeniden kullanma niyeti üzerindeki etkisi* (Yüksek lisans tezi). Bartın Üniversitesi, Bartın.

Fernandes, DW., Moori, R.G., & Filho, V.A. (2018). Logistic service quality as a mediator between logistics capabilities and customer satisfaction. *Revista de Gestão*, 25(4), 358-372.

Genç, Ö. (2021). *E-ticarette lojistik hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakatini yaratmadaki rolü* (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Hua, W., & Jing, Z. (2015). An empirical study on e-commerce logistics service quality and customer satisfaction. *The Fourteen Wuhan International Conference on E-Business*, Wuhan, China.

Huang, G. (2019). The relationship between customer satisfaction with logistics service quality and customer loyalty of china e-commerce market: a case of SF express (Group) Co. Ltd. *Journal of Digital Business and Social Sciences*, 5(1),120-137.

İlhan, K. (2021). İnternet üzerinden alışverişlerde elektronik hizmet kalitesi ve lojistik hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti ve sadakatine etkisi. *Journal of International Social Research*, 14(80), 15-28.

Kalyoncuoğlu Baba, S., & Gökçe, H. (2025). Deneyimsel pazarlamanın müşteri memnuniyetine ve müşteri sadakatine etkisi: ikea üzerine bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 23(56), 1176-1203.

Karadeniz, M., & Çuhadaroğlu, Ö. (2016). Lojistik yönetimde e-ticaret mobil uygulamalarında sunulan hizmet kalitesinin müşteri memnuniyetine etkisi. *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 30(1), 155-173.

Kerse, Y., & Gelibolu, L. (2020). Müşteri vatandaşlık davranışı oluşumunda lojistik hizmet kalitesinin, müşteri memnuniyetinin ve müşteri güveninin rolü: aracılı bir model. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 7(3), 681-705.

Kütahya, C.K. (2024). *Türkiye'de hava kargo taşımacılığında hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakatine etkisi: Hava kargo acenteleri örneği* (Doktora tezi). Avrasya Üniversitesi, Trabzon.

Lin, X., Mamun, A., Yang, Q. & Masukujjaman, M. (2023). Examining the effect of logistics service quality on customer satisfaction and re-use intention. *PloS one*, 18(5),1-24.

Mentzer, J., Flint, J., & Hult, G.T.M. (2001). Logistics service quality as a segment customized process. *Journal of Marketing Channels*, 65(4),82-104.

Meyer, C., & Schwager, A. (2007). Understanding customer experience. *Harvard Business Review*, 85(2), 116.

Nugroho, S., Kempa, S., & Panjaitan, T.W. (2020). Logistic service quality and customer satisfaction to customer retention on rice producer industry. *SHS web of conference*. Surabaya, Indonesia.

Okan, S., & Ağaç, A. (2023). Hizmet kalitesinin ağızdan ağza iletişime etkisi çalışmalarına yönelik meta analiz. *Journal of Social Research and Behavioral Sciences*, 9(20), 377-389.

Okan, S. (2024). A Meta-Analysis of Customer Satisfaction Variables in The Context of The National Summary. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (GUSBID)*, 15(1).

Özgül, E., Börühan, G., & Tek, Ö.B. (2017). Özel Alışveriş sitelerinde siparişlerin yerine getirilmesinde lojistik hizmet kalitesinin müşteri memnuniyetine etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(4),629-664.

Öztürk, R., & Dündar, A.O. (2020). Özel alışveriş sitelerinin kampanya dönemlerindeki lojistik hizmet kalitesinin müşteri memnuniyetine etkisi. *12. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi*. Rize, Türkiye.

Parasuraman, A., Zeithaml, V.A., & Berry, L.L. (1985). A conceptual model of service quality and its implications for future research. *Journal of Marketing*, 49(3),41-50.

Sert, M. (2013). *Örgütsel adalet, örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi üzerine bir meta analizi* (Yüksek lisans tezi). Kara Harp Okulu, Ankara.

Sohn, J.I., Woo, S.H., & Kim, T.W. (2017). Assessment of logistics service quality using the Kano model in a logistics-triadic relationship. *The International Journal of Logistics Management*, 28(2),680-698.

Şahin, Ö. (2021). *Çevrim içi alışverişlerde lojistik hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti ve tekrar satın alma üzerindeki etkisi* (Yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

Un-Seok, A. (2004). A study on the logistics service quality, customer satisfaction, relationship quality and repurchase intention in internet shopping mall. *Journal of Korean Society for Quality Management*, 32(4),30-47.

Uvet, H. (2020). Importance of logistics service quality in customer satisfaction: An empirical study. *Operations and Supply Chain Management: An International Journal*, 13(1),1-10.

Ünal, E. (2023). *Lojistik hizmet kalitesi ile yeniden satın alma niyeti arasındaki ilişkide müşteri güveni ve memnuniyetinin rolü: z kuşağı üzerine* (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Yang, Y.H., Hui, Y.V., Leung, LC., & Chen, G. (2010). An analytic network process approach to the selection of logistics service providers for air cargo. *Journal of the Operational Research Society*, 61,1365-1376.

Yıldız, B. (2020). E-ticaret lojistik hizmet kalitesinin güven, memnuniyet ve sadakat üzerindeki etkisi. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1),37-59.

Yıldız, B., Çiğdem, Ş., & Aslan, H. (2018). Kargo firmaları hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti üzerine etkisi. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(21), 829-843.

Dergi Yayım İlkeleri

- Dergiye gönderilen çalışmalar bilimsel ve özgün olmalıdır.
- Dergide kongre, sempozyum vb. bilimsel etkinliklerde sunulmuş ancak yayımlanmamış olan çalışmalar, belirtilmek şartı ile dergide yayımlanabilir.
- Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen çalışmalar daha önce başka bir yerde yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.
- Makalelerde yazar ünvanı, isimleri, kurumları ve e-mail bilgileri çalışmanın en başında ayrı bir sayfada belirtilmelidir.
- Makalenin tamamının 10.000 kelimeyi geçmemesine özen gösterilmelidir.
- Dergide yayımlanan makalelerin gönderim ve kabul tarihleri makalelerin ilk sayfasının altında gösterilir.

Dergi Yayın Süreci ve Kuralları

- Dergide yayımlanmak üzere gönderilen bilimsel çalışmalar, editör ve/veya yayın kurulu tarafından dergi ilke ve yazım kurallarına uygunluğu incelenir.
- Uygun bulunan özgün çalışmalar, kör hakemlik ilkeleri doğrultusunda hakem kurulundan en az 2 hakeme gönderilir.
- Hakemlerden 15 gün içerisinde değerlendirme kabul onayı gelmediği takdirde çalışma başka bir hakeme gönderilir.
- Ayrıca, değerlendirilmesi amacıyla hakemlerden 1 ay içerisinde değerlendirme raporu gelmediğinde çalışma değerlendirilmek üzere başka bir hakeme gönderilir.
- Hakemlerden gelecek kararlar doğrultusunda özgün çalışmalar yayınlanır ya da reddedilir.
- Dergi yayın ilkelerine ve yazım kurallarına uygun olmayan çalışmalar çalışma sahibine/sahiplerine düzeltmeleri sağlamaları için geri gönderilir.
- Dergide yayımlanan çalışmalar için ücret alınmamakla birlikte, çalışması yayımlanan yazar/yazarlara da ücret ödenmemektedir.
- Ayrıca, yazar/yazarlar dergiye gönderilen çalışmaların tüm yayın haklarının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi'ne ait olduğunu kabul eder.
- Dergide yayımlanan çalışmaların bilimsel ve hukuksal sorumluluğu yazarlarına aittir

Yazım Kuralları

- Tüm makaleler, A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda her kenardan 2,5 cm boşluk bırakılarak, Microsoft Word yazılım programı kullanılarak yazılmalıdır.
- Yazı karakteri Times New Roman ve bütün bölümleri 12 punto, 1.5 satır aralıklı iki yana yaslanmış olmalıdır. Girinti ilk satır ve 1,25 olmalıdır.
- Makalelerde sayfa numarası olmamalıdır.
- Makalenin Türkçe ve İngilizce başlığının, ilk harfleri büyük, koyu ve sayfaya ortalanmış olarak yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce başlıkların 16 kelimeyi aşmamalıdır.

- İngilizce çalışmalarda Türkçe, Türkçe çalışmalarda ise, İngilizce özet yer almalıdır. Özet/Abstract mümkün olduğunca 250 kelimeyi aşmamalı ve iki yana yaslı olmalıdır. Özet/abstract başlıklarının altında 5 kelimeyi aşmayan anahtar kelime/keywords bulunmalıdır.
- Giriş bölümünden itibaren bütün bölümler numaralandırılmalıdır. Numaralandırma 1., 1.1. 1.2, 1.3., şeklinde olmalı ve mümkün olduğunda 3 alt başlıktan fazlası kullanılmamalıdır.
- Tablo ve şekiller gerektiğinde 8 puntoya kadar düşürülerek tek sayfaya sığdırılmalıdır. Tek sayfaya sığmayan tablo ve şekiller ek olarak çalışmanın en sonunda gösterilmelidir. Metin kısmındaki tabloların kaynakları tablo ve şekil altında verilmelidir. Tablo ve Şekillerin numaraları kendi içerisinde sıralı ve tablo veya şeklin üstünde yerelmalıdır.
- Makalede metin içi kaynak gösterme şu şekilde olmalıdır:
  - Karakaya'ya (2014) göre...
  - Kushilevitz ve Malkin (2016) çalışmasında belirttiği üzere...
  - Solmaz vd. (2013) için...
  - Figley (2002) ve O'Halloran ve Linton (2000) çalışmalarında...
  - .....(Kushilevitz & Malkin, 2016).
  - .....(Elwood vd., 2011; Figley, 2002; O'Halloran & Linton, 2000).

Sayfa numarasının gerekli olduğu durumlarda ise;

  - Kushilevitz ve Malkin (2016, s.24) çalışmasında belirttiği üzere...
  - Solmaz vd. (2013, ss.24-32) çalışmasında belirttiği üzere...
  - .....(Karakaya, 2014, s.14).
  - .....(Solmaz vd., 2013, ss.23-24).

Kısaltmaların metin içi kaynak gösterimi ise şu şekilde olmalıdır:

İlk kaynak gösterimi;

  - Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2020)....
  - .....(Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2020).

Sonraki kaynak gösterimleri ise;

  - TÜİK (2020) işsizlik raporunda....
  - .....(TÜİK, 2020).
- Kaynaklar, "References/Kaynaklar" ismi ile sonuç bölümünden sonra ve eklerden önce alfabetik olarak numaralandırılmadan sıralanmalıdır. Kullanılan kaynakların Doi numarası varsa mutlaka kaynakçada yer almalıdır.

Kaynakça'da kaynak gösterimi,

Tek yazarlı kitaplar için,

- Karakaya, M. (2014). *Maliyet muhasebesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

İki ve daha fazla yazarlı kitaplar için,

- Acar, D., & Tetik, N. (2009). *Genel muhasebe*. Detay Yayıncılık.

Tek yazarlı editörlü kitaplar için,

- Özbek, M. (Ed.) (2005). *Kamusal alan*. İstanbul: Hil.

Çok yazarlı editörlü kitaplar için,

- Gibbs, J.T., & Huang, L. N. (Eds.). (1991). *Children of color: Psychological intervention*. San Francisco: Jossey-Bass.

Editörlü kitaptan bölüm alınmışsa,

- Siyez, D. M. (2008). Fiziksel gelişim. In A.Kaya (Ed.), *Eğitim psikolojisi* (ss. 113-146). Ankara: Pegema

Çeviri kitaplar için,

- Bahtin, M. M. (2004). *Dostoyevski poetikasının sorunları* (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Metis.

Derlenmiş bir kitaptaki yazı için,

- Karasu, B. (1997). İmge üretiminde roman hâlâ ilk sırada. *Ne kitapsız ne kedisiz* (ss. 13-22). İstanbul: Metis.

E-kitap için,

- McLaney, E. (2009). *Business finance*. Erişim tarihi: 25.04.2017, <http://www.books.mec.biz/tmp/books/E58R5U5EUTFE1SF8SBF3ZSBVUI16N6.pdf>.

Tek yazarlı makaleler için,

- Usul, H. (1996). Sermaye piyasalarının bütünleştiği dünyamızda Türk sermaye piyasası'nda muhasebe denetimi sorunları ve çözüm önerileri. *SDÜ İİBF Dergisi*, 1(1), 87-96.

İki ve daha fazla yazarlı makaleler için,

- Solmaz, B., Tekin, G., Herzem, Z., & Demir, M. (2013). İnternet ve sosyal medya kullanımı üzerine bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(4), 23-32.

Elektronik makaleler için,

- Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. *Knowledge Management Research & Practice*, 5(4), 229-236. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141

Gazete makalesi için,

- Schwartz, J. (1993, Eylül 30). Obesity affects economic, social status. *The Washington Post*, p. A1, A4.
- Brody, J. E. (2007, Eylül 11). Mental reserves keep brain agile. *The New York Times*. Erişim tarihi: 11.09.2007, <http://www.nytimes.com>

Yazarı belli olmayan kaynaklar,

- *İç Tüzük*. (1973). Ankara.

Gözden geçirilmiş ya da genişletilmiş baskılar için,

- Büyüköztük, Ş. (2013). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (18. Baskı). Pegem Akademi: Ankara.

Yayınlanmamış/Basılmamış tezler için,

- Aysuna, C. (2006). *Tüketici etnosentrizmi etkisini ölçmede CETSCALE ölçeği ve Türkiye uygulaması* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

İnternet kaynakları

- Akdoğan, A. (2008). *Yeni yerel yönetim yasalarında katılım*. Erişim tarihi: 02.01.2011, http://www.yayed.org.tr/resimler/ekler/21fa74b50ba3f7c_ek.pdf?tipi=7&turu=X&sube=0.

Çok ciltli çalışmalar için,

- Pflanze, O. (1963-1990). *Bismarc and the development of Germany* (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Ansiklopediler,

- Akün, Ö. F. (1992). Divan edebiyatı. *Diyanet vakfı islâm ansiklopedisi* (ss. 398-422). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Rapor ve Teknik Makaleler,

- Gencil Bek, M. (1998). *Mediscap Turkey 2000* (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Röportaj için,

- Eğer başkası tarafından yapılmış röportajdan alıntılama yapılacaksa ve görüşme geri kazanılabilir bir formdaysa (örneğin, bir kayıt, transkript, yayınlanmış soru-cevap), röportajı yapıldığı kaynak için uygun referans formatı kullanılır.
- ODTÜ Genç Girişimciler Topluluğu. (2015). *Girişimcilik öyküleri*. Ankara: Elma Yayınevi.

Fotoğraf için,

- Adams, Ansel. (1927). *Monolith, the face of Half Dome, Yosemite National Park* [Fotoğraf]. Art Institute, Chicago.

Kaynakça'ya ilişkin belirtilmeyen kaynak gösterimi APA 6 sistemine göre yapılmalıdır.

* Makale sonunda; Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı, varsa Destek ve Teşekkür Beyanı, Çatışma Beyanına yer verilmelidir. Bu beyanlar, makalenin sonuç kısmından sonra ayrı başlıklar altında verilmelidir.

Makale Gönderimi

Makale gönderimi sadece internet üzerinden derginin web sayfasına yüklenmelidir. Makalenin gönderimi sonrasındaki bütün sürece dair işlemler dergi web sayfasından yazarlar tarafından takip edilmelidir. Makale ile ilgili bütün düzeltmeler ve değişiklikler dergi web sayfası üzerinden yapılacaktır. İstenilen düzeltme ve değişiklikler 1 ay içinde yapılmazsa makale otomatik olarak reddedilecektir.

Yayın Etiği

Yazarlar için:

1. Yazarlar, çalışmalarını etik kurallara uygun olarak hazırlanmalıdır.
2. Çalışmanın sonuçları açık, anlaşılır ve dürüst olmalı; hatalı, literatüre ve örnekleme uygunsuz ve sahte veriler çalışmada kullanılmamalıdır.
3. Yazarlar, çalışmalarında kullandıkları yöntemleri açık bir Şekilde tanımlamalı ve gelecek çalışmalarda başka yazarlar tarafından çalışma sonuçları doğrulanabilir olmalıdır.
4. Çalışmaların, derginin yayın ilkelerine ve yazım kurallarına uygun olması, intihal raporunun %20'nin altında olması, orjinal, başka yerde daha önce yayınlanmamış, yayınlanmak üzere kabul edilmemiŐ olması ve yayınlanmak için başka yerde değerlendirme sürecinde olmaması gerekmektedir.
5. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazara aittir.
6. Çalışmada kullanılan finansman kaynakları varsa ya da çalışma belli bir proje tarafından destekleniyorsa, bu durum yazar tarafından çalışmada belirtilmelidir.

Hakemler için:

1. Hakemler, çalışmanın yazar(lar)ı ile doğrudan iletişime geçemez. Makale değerlendirme formları ve buna yönelik makale üzerinde gösterilen düzeltme nerileri derginin sistemi aracılığı ile editör(ler) tarafından ilgili yazar(lar)a yönlendirilir.
2. Hakemler, sadece uzmanlık alanına uygun olan çalışmaları değerlendirmelidir.
3. Hakemler, yazarların çalışmalarını dürüst, tarafsız ve bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirmelidir.
4. Hakemler cinsiyet, dini inanç, uyruk, siyasal inanç ve ticari kaygılar gözetmeksizin çalışmayı değerlendirmeli ve değerlendirme yansızlığını korumalıdır.
5. Hakemler, yazarların çalışmaları ile ilgili bilgileri gizli tutmakla sorumludur.
6. Hakemler, çalışmayı değerlendirirken yapıcı bir dil kullanmalı, kişisel yorumlardan uzak durmalıdır.

3. Hakemler, herhangi bir çalışmada etik kurallara, bilimsel bakış açısına uymayan ve intihal kurallarını ihlal eden durumlarla karşılaştıklarında, editör kurulunu bilgilendirmelidir.

Editörler için:

1. Editörler, ticari düşünce ve değerlendirmelerden bağımsız olarak adil ve tarafsız kararlar vermeli, makale yayın süreçlerini adil ve tarafsız bir şekilde sağlamalıdır.
2. Editörler, şeffaf ve dürüst raporlamayı teşvik eden editoryal ilkeleri benimsemelidir.
3. Editörler, şüpheli ve uygun olmayan çalışmaları gerektiğinde iade ederek ya da ilgili hakemlere düzeltmeler ve kontroller için yönlendirmelidir.
4. Editörler, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan çalışmaların etik kurallara uygunluğu eleştirel ve tarafsız bir bakış açısıyla incelemelidir.
5. Yazarlardan ve hakemlerden istenilen koşullar açıkça belirtilmelidir.
6. Editörler, hakem süreçlerini takip etmelidir.
7. Editörler, editoryal çıkar çatışmalarını yönetebilecek uygun ilkeleri belirlemeli ve benimsemelidir.
8. Editörler, çalışmaların kabul edilmesine kadar gizliliği sağlamalıdır.
9. Reddedilen çalışmalar, yazarın yazılı izni olmadan başka amaçlarla kullanılmamalıdır.
10. Editörler, cinsiyet, yaş, ırk, din, etnik köken, siyasi görüş, cinsel yönelim, yaşanılan ülke gibi özelliklerden dolayı yazarlara karşı ayırım uygulamamalıdır.

Kaynaklar: Wager, E. & Kleinert, S. (2011) ve Kleinert, S. & Wager, E. (2011) çalışmalarından alıntı yapılmış ve editör ve yazarlar için belirtilen tavsiyeler dikkate alınmıştır. Bakınız: COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları.

Etik kurul kararının alınması gereken klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerinde yapılan sosyal bilimler ile birlikte tüm bilim alanlarındaki çalışmalar için etik kurul onayının alınması gerekmektedir. Alınan etik kurul onayı ilgili makalede belirtilmeli ve belgelendirmelidir. Ayrıca, etik kurul onayının alınması gerekli olan çalışmalarda; kurum, tarih ve karar/sayı numarası ile ilgili etik kurul onay bilgileri yazar/lar tarafından makalelerinde belirtilmelidir. Bu bilgiler, makalenin ilk ya da son sayfasında olmalıdır. Bununla birlikte, çalışmanın uluslararası deklarasyona, kılavuza vb. uygun gerçekleştirildiği beyan edilmelidir. Ayrıca, olgu sunumlarında “Aydınlatılmış Onam Formu”nun alındığı makalede yazar/lar tarafından ifade edilmedir.

(Kaynak: TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin dergi başvuru ve değerlendirme kriterleri esas alınmış ve kaynak gösterilmiştir.)

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ UYGULAMALI BİLİMLER DERGİSİ
HAKEM DEĞERLENDİRME FORMU

Değerlendirme Tarihi:

Makale No:

Makale Başlığı:

Kurumu:

Orcid no:

Hakemin Akademik Unvanı:

Hakemin Adı Soyadı:

Makale Türü:

1. Türkçe başlığın çalışmanın içeriği ile uyumu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

2. İngilizce başlığın çalışmanın içeriği ile uyumu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

3. Türkçe özetin ve anahtar kelimelerin çalışmanın içeriği ile uyumu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

4. İngilizce özetin ve anahtar kelimelerin çalışmanın içeriği ile uyumu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

5. Özetle çalışmanın amaç yöntem ve sonuçlarına yer verilmesi

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

6. Girişte çalışmanın konusuna kullanılacak yöntemine ve beklenen sonuçlara yer verilmesi

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

7. Teorik alt yapının yeterliliği

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

8. Kullanılan veri ve bilgilerin çalışmanın içeriğine uygunluğu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

9. Yöntemin amaç ve konuya uygunluğu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

10. Yazım dilinin dil bilgisi kurallarına uygunluğu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)

- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

11. Yazım dilinin akademik dile uygunluğu ve anlaşılabilirliği

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

12. Anlatımın mantıksal ve yapısal bütünlüğü

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

13. Tablo şekil ve grafiklerin metin içindeki düzeni ve uygunluğu

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

14. Sonuçlara objektif olarak ulaşılması

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)
- Çok iyi (5 puan)

15. Ulaşılan sonuçların ve verilen önerilerin yeterliliği

- Çok zayıf (1 puan)
- Zayıf (2 puan)
- Yeterli (3 puan)
- İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

16. Kullanılan kaynakların çalışmanın konusu ve amacı ile uyumu

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

17. Kaynak sayısının yeterliliği

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

18. Kullanılan kaynakların güncelliği

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

19. Derginin yazım kurallarına uygunluğu

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

20. Özgünlüğü ve ilgili bilim dalına katkısı

Çok zayıf (1 puan)

Zayıf (2 puan)

Yeterli (3 puan)

İyi (4 puan)

Çok iyi (5 puan)

Çalışma dergide yayımlanmaya uygun mudur?

- Bu haliyle yayımlanabilir.
- Düzeltmesi/değiştirilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. (Tekrar görmeme gerek olmaksızın editör kontrolü ile yayımlanabilir.)
- Düzeltmesi/değiştirilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. (Tekrar görmek istiyorum.)
- Bu dergide yayımlanması uygun değildir. (Lütfen gerekli açıklamaları yapınız.) Eleştirilerinizi ve önerilerinizi ya aşağıdaki açıklama kısmına yazarak ya da çalışma üzerindeki değişiklik önerilerinizin bulunduğu dosyayı sisteme yükleyerek gösteriniz.

Yazara Not:

Editöre Not:

Öneri:

- Majör Revizyon
- Minör Revizyon
- Reddet
- Kabul Et

İSTİKLÂL MARŞI

*Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.*

*Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl...
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl!*

*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.*

*Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
'Medeniyet!' dediğin tek dişi kalmış canavar?*

*Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın.
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın...
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.*

*Bastığın yerleri "toprak!" diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.*

*Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fişkırarak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.*

*Ruhumun senden, İlahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar-ki şahadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.*

*O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerihamdan, İlahî, boşanıp kanlı yaşım,
Fişkırır ruh-ı mücerred gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.*

*Dağalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklâl!*

Mehmet Âkif Ersoy